

અનુક્રમ

૧ સીધાં ચદાણ	૫
૨ કૈનેડી કુટુંબ	૨૭
૩ બુદ્ધ અને શાન્તિ	૪૧
૪ 'બિચારો શીખન્તો પુત્ર !'	૬૬
૫ કૈનેડી પ્રતિનિધિમૂલ્યાં	૧૮૭
૬ ચૂંટણીજંગલ રંગરંગ	૧૦૦
૭ સેનેટર કૈનેડી	૧૧૬
૮ મેજાઈવાદ અને કૈનેડી	૧૩૩
૯ નિર્ભયતાની તસવીર	૧૪૩
૧૦ વિજય કે પરાજય ?	૧૫૭
૧૧ આંતરરાષ્ટ્રીય રાજદાન	૧૬૬
૧૨ જ્વલંત વિજય	૧૮૧
૧૩ કૈનેડી અને ફેશિસમ	૧૯૬
૧૪ રૂઝવેસ્ટ અને કૈનેડી	૨૨૭-૨૩૦

સીધાં ચઢાણુ

દક્ષિણ આયરલેન્ડમાં જ્યાં 'બ્લેકરોન નદીનાં નીર ખળખળ કરતાં વહે છે ત્યાં એક ભવ્ય પથ્થુ સીધાં 'ચઢાણુવાળી ટેકરી પર લિઝમોરના કિલ્લો આવેલો છે. આ કિલ્લો આજથી આઠ સદી પૂર્વે રાજ્ય બંધોને બંધાવ્યો હતો. અહીં જ ઈ. સ. ૧૧૮૫ માં આયરલેન્ડના આઈર્લિશ અને બિશપ અગ્રેજ હુમલાખોરોને શરણે આવ્યા હતા. ત્રણ સદીઓ બાદ આ કિલ્લો સર પોસ્ટર રાણેના હાથમાં આવ્યો અને તાજેતરમાં ઘેરા અને આજમાથી બચી ગયેલો એ કિલ્લો કેવનશાયરના ડયુકેના કબજામાં આવ્યો છે.

૧૬૪૭ના ઓગસ્ટ માસની એક સવારે એક માસેતુગ્ગર અને ફૂટડો યુવાન લિઝમોરના કિલ્લામાંથી ભૂતકાળની ખોજ કરવા બહાર પડ્યો. અમેરિકાની કોંગ્રેસનો એ સભ્ય હતો અને ચિટ્ન ખાતેના ભૂતપૂર્વ અમેરિકન એલચીનો એ સુપુત્ર હતો. અમેરિકામાં રહેતી તેની ઠાકીનો એક પત્ર તેના ગળવામાં હતો અને એ પત્રમાં લિઝમોરના કિલ્લાથી પૂર્વે પચાસ માર્મલ દૂર આવેલા ન્યુ રોસમાં તેમના કુટુંબનું અસલ મકાન ક્યાં હતું તે વિશેની માહિતી હતી. તેના અમેરિકન રેશન વેગનમાં કિલ્લામાંનાં મહેમાનોમાંથી એક અગ્રેજ મદિસા તેની સાથે હતી. આયરલેન્ડના અગ્નિ ખૂણામાં દરિયાકિનારે વસેલા ગામડાંનાં દરિયાવાળા ખેતરો અને કિલ્કીની પરમણાની છંક નીચેની પટ્ટીના વિસ્તારમાં બહો. કે. ૧

૬ : જહોન કેનેડી

મોટર હંકારતાં હંકારતાં એ જો જળ્યાં એરો નદીને કિનારે વસેલા ન્યુ રોસ ગામમાં આવી પહોંચ્યાં. ન્યુ રોસ ગામ આજુગાજુ વસેલાં ગામડાંનું એક મુખ્ય કેન્દ્ર સમાન હતું.

ગામમાં જતા રસ્તા ઉપર જીએલા એક આયરનિવાસીને કેનેડી કુટુંબ ક્યાં રહેતું હતું તેની પૂરેપૂરી માહિતી હતી — ‘આ જ રસ્તે મો વાર દૂર, જલ્દી અને પછી જમણે હાથે વળી જલ્દી.’ અને બરાબર અહીં જ ખેતરમાં હોય છે એવું એક સામાન્ય ઝૂંપડું બીથું હતું — ધાસના છાપરાવાળું, કીપેલીઝૂંપેલી દીવાસોવાળું અને મંદા ભોંપતળિયાવાળું. આ ઝૂંપડામાં એક ખેડૂત, તેની પત્ની અને ફગફગતા વાળવાળાં તેમનાં છ ચક્રાર બાળકો રહેતા હતાં.

અમેરિકન જુવાને પોતાનો હાથ લંબાવતાં કહ્યું : ‘હું જહોન કેનેડી છું, બોસ્ટનથી આવું છું. કેનેડી કુટુંબનું આ જ અસલ ઘર હોવું જોઈએ,’ ખેડૂતદંપતીએ ઉમળકાભેર તેનું સ્વાગત કર્યું. તેનાં બાળકો તો તડકામાં ચકચકી રહેતા રહેશન વેગનને એકીટશે જોઈ રહ્યાં. વાતચીત પરથી એટલું ફલિત થયું કે ન્યુ રોસમાં રહેતા કેનેડીઓને અમેરિકામાં જઈ વસેલા તેમના પિતરાઈના વિશે કંઈ જ માહિતી નહોતી. પરંતુ તેમને બોસ્ટનમાં રહેતા કોઈક પેટ્રિક કેનેડી — જહોન કેનેડીના દાદા — નું સ્મરણ હતું. ૩૫ વર્ષ પૂર્વે તેઓ આ સ્થળની મુલાકાતે આવેલા.

કેનેડીએ પાછળથી કહેલું, ‘એ લોકો સાથેની વાતચીત પરથી લાગ્યું કે આખું કેનેડી કુટુંબ આયરલેન્ડથી દિગ્ગત કરી અંધેરું હોયું જોઈએ. મરઘાં અને કુછરથી વીંટળાયેલા એ વાતાવરણમાં મેં એક કલાક ગાળ્યો. જ્યારે હું એ વાતાવરણમાંથી બહાર નીકળ્યો ત્યારે વતનપરસ્તીના અનેક ભાવ મારા હૃદયમાં જાગ્યા હતા. હું મોટરમાં બેઠો અને તે હંકારવા લાગ્યો ત્યારે પેલાં અંગ્રેજ જહોને મારા તરફ વળી કહ્યું : ‘ત્યાં તંબાકુના જેવી કેવી દુર્ગંધ મારતી હતી !’ પરંતુ એમની એ ટીકામાં મારા હૃદયમાં જાગેલા ભાવો જરા પણ ઓછા ન

રૂપા. એ બપોરે મારા પર જે ભૂરફી નાખી હતી એ એમને સમજાઈ રહોતી.'

ચોક્કા વખત પછી જાને જણાં કિલ્લામાં પાછાં ફર્યાં. અહીં કેનેડી અને તેમનાં વિધવા બહેન માર્શનિસ ઓફ હેરિંગ્ટન જે ડ્યુક ઓફ ક્વિનસબેરનાં પુત્રવધૂ થનાં હતાં તે એક વિશિષ્ટ મંડળીનાં યજમાન હતાં. એ મંડળીમાં એન્ટની ઇટન - જે પાછળથી ઇંગ્લેંડના વડાપ્રધાન બનેલા—, થીમતી રેન્ડોફ ચર્ચીલ, અર્લ ઓફ રોકવૂડ અને રાજકીય તેમ જ સાહિત્યિક ક્ષેત્રની કેટલીક જાણીતી વ્યક્તિઓ હતી.

પોતાના મૂળ વતનથી લિઝમોરના કિલ્લા સુધી જતાં કેનેડીને માત્ર બે કલાક લાગ્યા હતા, પણ એમના કુટુંબના વડવાઓને એટલો પ્રવાસ ખેડનાં ચો વર્ષ લાગ્યાં હતાં. પહેલાં તો એમના વડવાઓ એટ્લેન્ટિક મહાસાગર ઓળંગી અમેરિકા આવ્યા. એ પછી એમને મોટે કઠિન એવાં સીધાં ચઢાણ રાફ થયાં. અમેરિકન સમાજની નિસરણીનાં પગથિયાં તરુ તરુ ભરનાં એ ઉપર ચડવા લાગ્યા અને છેલ્લે તેઓ લંગલશ તેના અંતિમ પગથિયા સુધી પહોંચી ગયા, જ્યાંથી તેમના મૂળ વતન પર એક સમયે રાજ કરનારા ડ્યુકો અને અર્લોને તે પોતાની સમાન કક્ષાના ગણવા લાગ્યા.

આજથી એક સદી પૂર્વે ન્યુ રોસ તોફાની પ્રતિસંધોનું એક કેન્દ્ર હતું. ૧૯મી સદીના પાંચમા દાયકામાં આયર્લેન્ડની સ્થિતિ એવી હતી કે ત્યાંના લોકો મુખ્યત્વે બટાટાના પાક ઉપર જ આધાર રાખતા થઈ ગયા હતા. આ પાક પણ એટલા ઓછા પ્રમાણમાં ઉતરતો કે ખેડૂતોનાં કુટુંબો તેના પર એક વર્ષ સુધી માંડમાંડ તબતા. એ પરિસ્થિતિમાં બટાટાના પાકમાં છવાત પડતી કે કોહારમાં બરેલા બટાટા પર પણ તેની અસર થતી તો પરિસ્થિતિ વલુસતી. ૧૮૪૫માં આયર્લેન્ડમાં બટાટાનો અડધોઅડધ પાક નિષ્ફળ ગયો. એક ખેડૂતે દોર કરી, 'આવતે વર્ષે પણ જો આ રીતે પાક નિષ્ફળ જશે તો અમારું તો મોત જ સમજો,' અને બીજે વર્ષે પણ પાક નિષ્ફળ ગયો. છતાં બહુ ભવંકર ઝડપથી એ પાક સાફ કરવા લાગી. ડાર્મિકના

અભિપ્રાય મુજબ તો એક રાતમાં જ એ પાક સાફ થઈ ગયેલો. કેઈથી કેળવી ન જતાં એક પાદરીને બટાટાનો મગલખ પાક લેઈ ધણે આનંદ થયો. એક આવાડિયા પત્ની એ પાછો ફર્યો ત્યારે તેણે સહેલા પાકથી મંધાતાં વેરાન ખેતરો જોયાં.

કોઈ એક ભાંડર વાદળની માફક આખા વિસ્તાર પર આકૃતનાં ઝોળાં જીતયાં. કેટલાક કુટુંબો ધરબાર છોડી જવાત્યાં સડતાં ખેતરોમાં ભટકતાં અને વૃદ્ધ તેમ જ બાળકોને ખાડામાં મરનાં મૃત્યુને ચાલી નીકળ્યાં બીજાં પોતાનાં ઝૂંપડાંમાં મૃત્યુની રાહ જોતાં ચાલિયાં ખેતરી રહ્યાં થોડાં ઘણાં જે ભૂખમરમાંથી ગળ્યાં એ વિપમનવરનાં ભોગ બન્યાં બાકી રહેલાં મારે એક જ આશા હતી — પરમેશ્વરનો શાપ ને પ્રદેશ પર જીત્યોં હતો તે ત્યજી દઈ બીજા કોઈ દેશમાં, અમેરિકામાં દિજરત કરી જવી, જ્યાં દૂધ-ધીની નદીઓ વહેતી હોય ! ઝૂંપડીમાં મૃત સ્થળે જ્યાં પૈસા સંતાડ્યા હતા ત્યાં પુરૂષો બાકી રહેલી મૂડી મારે હાથ દેફોળવા લાગ્યા. સ્ત્રીઓએ ધરવખરી ગીરે મૂકી. બાઈ રહેલો સામાન ગાડામાં ભરી કેટલાંય કુટુંબો બીજી સ્ટીમરની રાહ જોવા બંધે પહોંચી ગયાં. ખુદ પાદરીઓ પણ તેમને અદ્વૈતી જતાં રહેવાનું કહેતા. કેટલાક ખેડૂતોને તો દિજરત કર્યાં સિવાય બીજો કોઈ વિકલ્પ જ નહોતો. કડક એવા ગરીબોના કાવદાનું એકું લઈ જંમીનદારના માણસો આ ખેડૂતોને ફરગિયાત ખેતર ખાલી કરાવવા લાગ્યા અને તેમનાં ઝૂંપડાં કાશથી લોડી પાડવા લાગ્યા જેથી ભવિષ્યમાં ક્યારેય તે પાછા તેમાં ધૂસી ન જાય.

દુકાળિયાઓની દિજરત જ્યારે મોટા પાયા પર થવા લાગી ત્યારે યુવાન પેટ્રિક કેનેડીએ ન્યુ રોસમાં આવેલું પોતાનું મકાન છોડ્યું અને બૂજ્યાં અને નિઃસહાય એવાં એ દિજરતીઓનાં ટોળાંમાં દાખલ થયા. કનાઈ લાર્કનની એક સ્ટીમરમાં એ કોર્ક કે સિવરપુલથી બેઠા અને ત્રીજા વર્ગના મુસાફરોના ટોળામાં એટલેન્ટિક મહાસાગર પાર કર્યો. પોતાના પ્રવાસખર્ચના ૨૦ ડોલર મેળવવા જેટલું તેમનું નસીબ હતું. સ્ટીમરે ભરીને અમેરિકામાં દેશવાતા આ દિજરતીઓમાં તેમના

લાંબા પ્રવાસ દરમિયાન જે રોગચાળા ફાટી નીકળતા તેમાંથી પણ સદ્ભાગ્યે પેટ્રિક કેનેડી બચી જવા પામ્યા.

વર્ષો પહેલાં કનાડાં લાર્કિનની સ્ટીમરો બોસ્ટન જંદરની એકં સાકડી પટ્ટી સમાન ઈસ્ટ બોસ્ટનથી થોડે દૂર આવેલા નોડલ ટાપુ પર નાંચરતી. પેટ કેનેડી ૧૮૫૦ આ ટાપુ પર જ આવ્યા. પ્રવૃત્તિઓથી ધમધમી ઊઠેલો અને સૌરઅકારથી ભરપૂર એવો એ ટાપુ હતો, કનાડાં કંપની અહીં ધણા અને ગોદામો બાંધતી. અહીં આયરલેન્ડથી આવેલા મજૂરો અને ગોદાં કામદારો કામ મેળવવા પડાપડી કરતા. એક નાની આગબોટ દરપાંચ મિનિટે અખાતમાં જતી અને રાજના દશેક હજાર ઊનારુઓને જે સેન્ટના લાડમાં અહીં લઈ આવતી. પેટને પણ થોડા સમયમાં પીપ બનાવવાનું કામ મળ્યું.

પીપ બનાવવાના વ્યવસાયમાં આયરલેન્ડથી આવેલા લોકોનું વર્ચસ્વ હતું, કારણ કે મોટા ભાગનાં દારનાં પીપ એમનાં પીકાંમાં જ ઠલવાતાં અને ખાલી થતાં આ વ્યવસાયમાં પેટે ઠીક ઠીક ધન સંપાદન થયું. એ પછી તેમણે એક આઈરીશ યુવતી સાથે લગ્ન કર્યા અને સમય જતાં ચાર બાળકોના પિતા બન્યા. આમાંના છેલ્લા બાળકનો જન્મ ૧૮૬૨ના જાન્યુઆરી માસમાં થયો હતો. એ બાળકનું નામ રાખવામાં આવ્યું પેટ્રિક જે. કેનેડી. જહોન કેનેડીના એ માતા થાય. એમના જન્મ પછી પિતાનું અવસાન થયું. બોસ્ટનમાં હતું પણ કેટલાક ચેપી રોગોનો ઉપદ્રવ ચાલુ જ હતો. એમાંના એક રોગના ભોગ બનતાં તેમનું મૃત્યુ થયું હોવાનું માનવામાં આવે છે.

એક બાંધ્યાતૂટવા આઈરીશ મૂં પડાનાંથી માથુસ દુનિયામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા કેવી રીતે જમાવી શકે એ એક કોમડો હતો. એક માર્ગ હતો પોતાના દેશજાંબવોને વરતુઆ વેચી તે રીતે થોડી મૂઠી ભેગી કરી દુકાન કે પીકું સાર કરવાનો. અને બીજો માર્ગ હતો તેમના મત મેળવી તેમનામાં પોતાની લાગવગ વધારી એ લાગવગને રાજકારણમાં વટાવવાનો. જુવાન પેટ્રિક જે. કેનેડીએ આ બંને માર્ગો અપનાવ્યા. એક કલાલ તરીકે એ ધણા લોકપ્રિય હતા. પોતાના કદાવર શરીર

૧૦ : બહેન કનેડી

અને ભરાવદાર મૂંછેને કારણે આ પાકમાં એ બરાબર દીપી બેઠા. પીકામાં ટેબલ પાછળ બેઠા રહી એ ધણીની દાદરિયાદો અને હેઠલામાં હેઠલી કૂચલી શાન્તિથી સાંભળના. ગામમાં પેટને સડુ કાઢી જોળખતું અને તે પણ બધાને જોળખના. પોતાના દેશનાંધવો પ્રત્યે એ બહુ વફાદાર અને ઉદાર હતા. જેમને નસીબે ચારી ન આપી હોય એવા આઈરીશ લોકોને તે મદદ કરતા. ધીરે ધીરે આ સમાજમાં તેમનું માન વધતું ગયું.

પેટ જેવા એક આઈરીશ કલાક રાજકારણમાં પ્રવેશે એ તદ્દન સ્વાભાવિક હતું. ઈસ્ટ ઓસ્ટનનું રાજકારણ કુટુંબ, પાડોશી અને ધર્મના સંબંધોની જાળમાં ઝૂંબાયેલું હતું. આ બધા પક્ષોને અને પક્ષના નેતાને બહુ વફાદાર હતા. પેટનું પીકું લોકોને મળવા માટેનું, ચર્ચાવિચારણા ચલાવવાનું અને ઝૂંબેશો ઉપાડવાના એક કેન્દ્ર સમાન થઈ પડ્યું.

ધીરે ધીરે ૧૮૮૦ની આસપાસમાં પેટ કનેડીએ પોતાના ભત્તાના રહીશોમાં સારી એવી લાગવગ જમાવી. ૧૮૮૦ થી ૧૮૯૦ ની વચ્ચેનો ગાળો રાજકારણમાં પ્રવેશવા માટે પેટને વાસ્તે એક આદર્શ સમય હતો, કારણ કે એ અરસામાં આઈરીશ દિવરતીઓએ શહેરનો વહીવટ સંપૂર્ણ રીતે પોતાના હાથમાં લીધો હતો. ખીખાં ધણી દિવરતીઓનાં જૂથ શહેરના રાજકારણમાં સમરસ થઈ શક્યાં નહોતાં, પણ આઈરીશ દિવરતીઓ તે શહેરી રાજકારણમાં સંપૂર્ણ રીતે ભળી ગયા. આ દિવરતીઓ પૈકીના ધણીબરા અંગ્રેજી બોલી શકતા. પોતાના મૂળ વતનમાં તેમણે રાજકારણની આંદોલનનો સારો એવો અભ્યાસ કર્યો હતો. લોકશાહી તંત્રવાળા અમેરિકાના રાજકારણમાં એક માર્ગ તેમને માટે મોકળો હતો જે અમેરિકામાં વસેલા અંગ્રેજો કાઢી રીતે અવરોધી શકે તેમ નહોતા. આ સિવાય પણ આઈરીશોને શહેરી રાજકારણ પર અત્યંત અનુરાગ હતો. ખાસ કરીને કર્મી હેટ પહેરતા તેમના રાજકીય નેતાઓ તેમનાં ખોટાં વખાણ, એક ખીખાંને ઉતરવાની તેમની રીતરસમો, તેમનાં ચીતો, નાની નાની તકરારો, હારથની છાંયો,

એકબીજા પ્રત્યે ધડીકમાં તિરસ્કારની લાવના અને ધડીકમાં મિત્રતાની લાવના — આ બધાં કારણથી ચહેરી રાજકારણ તેમને પ્રિય હતું. કોઈને ત્યાં મૃત્યુ પ્રસંગે ભેગા થવાનું બને ત્યારે અથવા કોઈને ત્યાં લગ્નપ્રસંગે ભેગા થવાનું બને ત્યારે, દેવળમાં પ્રાર્થના પછી કે મકાનના પાછલા વાકામાં. આઈરીશો સદાય રાજકારણની આંટીધૂંટીવાળી રમત રમતા.

રાજકારણના આ તખ્તા પર પેટને બીજા પણ એક યુવાન રાજ-કીય નેતાનો પરિચય થયો. તેમનું નામ હતું જહોન એફ. ફિટ્ઝગેરોલ્ડ. બિવિધ્યમાં તેમની દીકરીનાં લગ્ન પેટના દીકરા સાથે થવાનાં હતાં. ફિટ્ઝગેરોલ્ડનો જન્મ ઓલ્ડ નોર્થ ચર્ચથી બહુ દૂર નહિ એવા સ્થળે ૧૮૬૪માં થયો હતો. હેનોવર સ્ટ્રીટમાં આઠ કુટુંબો રહી શકે એવા એક મકાનમાં તેમનું જાળપણ પસાર થયું હતું. નવ સંતાનોવાળા કુટુંબમાં તેઓ ત્રીજા પુત્ર હતા અને પેટ કેનેડીની માફક તેમનું શરૂઆતનું જીવન પણ અત્યંત કઠમય રીતે પસાર થયું હતું. સોળ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં તેમણે માતાપિતાનું શિરજીવ ગુમાવેલું અને પોતાનાથી નાનાં ભાઈઓને જીજીરવાની જવાબદારી તેમના જ શિરે આવી પડેલી લેવહંટ સોલ્ટનસ્ટોલ—જે આજના સેનેટર સોલ્ટનસ્ટોલના દાદા થાય—જેવા પોતાને ઉચ્ચ કૃળના નળીરા ગણાવતા માણસના કસ્ટમહાલિસમાં તેમણે કારકુનની કરી તે પછી જાહેર જીવનમાં એક પછી એક જોઆ હોદ્દાઓ મેળવવાની શરૂઆત કરી ખોરટનની કાઉન્સિલના એક સભ્ય તરીકે કારકિર્દીની શરૂઆત કરી. એ શહેરના એ એલ્ડરમેન બન્યા. તે પછી ધારાસભાના સભ્ય, એ પછી અમેરિકાની કોંગ્રેસના સભ્ય અને અંતે એ ખોરટનના મેયર બન્યા.

ખોરટનના ડેમોક્રેટીક પક્ષનાં સદાય પલટાતાં જતાં તડોમાં કેનેડી ફિટ્ઝગેરોલ્ડ ક્યારેક એક બીજાના ટેકેદાર બનતા, ક્યારેક પ્રતિસ્પર્ધી બનતા, પણ બને વચ્ચે મિત્રતાની સારી એવી ગાંઠ બંધાઈ. આમ જોવા જઈ એ તો બનેમાં પરસ્પર વિરોધી ગુણો હતા. પેટ બહુ શાન્ત, સાવધાનીપૂર્વક કામ લેનારા, ક્યારેક અતિશય કડક અને લોકોની

નજરે એકદમ ન ચડે તેવા દતા. ફિટ્ઝરોહ્ડ મોજીલા સ્વભાવના, ધમાલિયા વૃત્તિના, વાતોડિયા અને રાજકારણમાં હમેશાં સાદસી પગલું બરનારો દતા.

ઝોરટનર્સ ફિટ્ઝરોહ્ડ ન્યા જતા ત્યાં પોતાના મોજીલા સ્વભાવ અને ઉત્સાહથી શહેરના રાજકીય જીવનને ધમધમતું કરી મૂકના. તેમને ગાવાનો શ્રોષ્ઠ હતો. ઘેટાંનાં ટોળાંની વચ્ચે જિમા રહેલા, ચમકદાર આંખોવાળા, આકાશ તરફ પોતાનો તેજસ્વી ચહેરો કરી જિમા રહેલા, ગાલ કુલાવેલા, રેતીના જેવા રંગવાળા વાળ કોઈ જૂના નટની અદાથી વચ્ચેથી પાંથી પાડીં ઝોળ્યા હોય એવા આ 'હની ફિટ્ઝને' તેમનું રાજકીય વિષયવાળું ગીત 'સ્વીટ એડેલાઈન' ગાતાં ઝોરટનવાસીઓ ક્યારેય નહિ ભૂલી શકે. રિપબ્લીકન પક્ષના મુખપત્ર સમાન ઝોરટનના 'હેરોહ્ડ' અખબારના જાણીયા મુજબ આ ગીત શાંતિથી ગાઈ શકે અને છતાં તેમાં પોતાના ગ્રાણ પૂરી શકે એવા ફિટ્ઝરોહ્ડ ઝોરટનમાં તો અગ્નેકે દતા. માથે ટોપ હેટ અને બદન પર જૂખરા રંગનો કેટ પહેરી લગ્નસમારંઓમાં હાજરી આપવાનું તેમને ગમતું. દૂંકા કદના, સહેજ વાંકા અને ચપળ એવા ફિટ્ઝરોહ્ડ રાજકીય પ્રશ્નનૃતિમાં તેમ જ તેની વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓમાં નિજીયાત હતા. દાખલા તરીકે 'ઓઈરીશ સ્વીચ'માં એ એકા ગણાતા. 'ઓઈરીશ સ્વીચ' એટલે એક માણસનો હાથ દખાવતાં ખીજ સાથે ઉત્સાહથી વાત કરવી. ફિટ્ઝરોહ્ડે તેમાં સુધારો કર્યો. આ બંને ક્રિયાઓ કરતી વેળાએ તેમણે ત્રીજા જ સામે પ્રેમપૂર્વક જોવા માંડ્યું.

આમ છતાં રાજકીય દષ્ટિએ તેમ જ સામાજિક દષ્ટિએ તેમને એક મર્યાદા નહતી. આ મર્યાદા આયરલેન્ડથી આવી અમેરિકામાં વસેલા બધા જ રાજકીય નેતાઓને નહતી અને આ મર્યાદા તેઓ પટાવી શકતા નહિ. પ્રસંગોપાત ફિટ્ઝે રાજ્યના ગવર્નર સહિત અન્ય મોટા હોદ્દાઓ મારે પ્રયાસ કરી જોયેલો, પણ જે કારણોથી એ ઝોરટનમાં લોકપ્રિય થઈ શકેલા, એ જ કારણો ઝોરટનનાં પરાંમાં કે દક્ષિણકિનારાનાં જગ્યામાં કે નોર્થર્ન કે ગ્રિનહીલ્ડ જેવા રિપબ્લીક

પક્ષના કિલ્લા સમાન ગણાતાં શહેરોમાં કે બેઝંશાયર જેવા ગ્રામ-
વિસ્તારોમાં તેમને વિજય અપાવવા નાકામિયાબ નીવડ્યાં. ‘અંગ્રેજોનો
પ્રોટેસ્ટન્ટ સંપ્રદાય ગોરટનમાં કદાચ બહુ જોરમાં નદિ હોય,
પણ રાજ્યમાંથી તેનું જોર ઓછું થયું નહોતું. ૧૯૧૬માં હેનરી કેનટ
હોજ જેવા એક સક્તિશાળી ઉમેદવાર સામે યુનાઈટેડ રોટસના
સેનેટરના હોદ્દા માટે ઊભા રહેવું એ ફિદ્જને માટે એક મોટામાં મોટું
રાજકીય સાહસ હતું. આનું પરિણામ પણ જે આવવું જોઈતું હતું
તે જ આવ્યું. નવાઈની વાત તો એ હતી કે મોટા ભાગના આઈરીશ
દિગ્ગજોએ પણ લોન્ડને મત આપ્યા ! લોન્ડ મૂળ એક અંગ્રેજ
કુટુંબના નજીરા હતા, છતાં આયરલેન્ડના રાષ્ટ્રીય તહેવાર સમાન
ગણાતા સેન્ટ પેટ્રિક્સ દિનના સરથસમાં એ ભાગ લેતા. આઈરીશો
તરફ ક્યારેક લાલના થોડા ટુકડા ફેંકતા અને પ્રસંગ આવ્યે બ્રિટિશ
સિંહનું પૂંછડું આમળવામાં ચૂકતા નહિ. ફિદ્જને માટે ખીણ મુશ્કેલી
એ હતી કે વિલ્સનના વહીવટની એ દમ્ભેશાં ટીકા કરતા. રાષ્ટ્રવ્યાપી
રાજકારણ અને એક રાજ્યનું આંતરિક રાજકારણ ભાગ્યે જ એકબીજાને
બહુ સદાયબૂત ધર્મ શકે. વળી, બીજો પણ એક ભય ફિદ્જની સામે
દમ્ભેશાં ઊભો જ હતો અને તે એ કે કહીં જેવા નેતા પર આધાર
રાખતા રખડુ આઈરીશો અથવા તો આયરલેન્ડ માટે સ્વતંત્રતાની
માગણી કરતાં ઝડૂની જૂથો તેમની વિરુદ્ધ જ કામ કરતાં હોય.

ઉચ્ચ હોદ્દા મેળવવા માટે આઈરીશમેનને સામાન્ય રીતે સુધારકો
અને ઉદારમતવાદીઓના સહકારની જરૂર રહેતી. આ લોકો ડેમોક્રેટીક
પક્ષના મોવડીઓ માફક રિપબ્લીક પક્ષના સભ્યો માટે પણ બહુ ઉપયોગી
નહોતા. રાજ્યના રાજકારણનો દોરીસંચાર તેઓ કરતા, પણ સહકાર
આપવા તેઓ બહુ ઈતેજાર નહોતા. રાજ્યના રાજકીય ઇતિહાસનાં
સીમાચિહ્નો પર આ વલણ સારો એવો પ્રકાશ ફેંકે છે. અડધી
સદી પછી પેટ કેનેડી અને ફિદ્જજીરોહડના પૌત્રે મેકઆર્થીવાદ પ્રત્યે જે
વલણ લીધું તે સમજવામાં આ દષ્ટીકત ઉપયોગી છે. રિપબ્લીકન પક્ષના
ખડકુસ ધુરંધરો તરફ નફરત બતાવ્યા સિવાય સંયુક્ત રાજકીય પગલું

ભરી શકાય એવું પણ સામાન્ય તત્વ ડેમોક્રેટીક પક્ષના મોવડીઓ અને ઉદારમતવાદીઓ પાસે નહોતું. ડેમોક્રેટીક પક્ષના મોવડીઓને તાત્કાલિક આર્થિક અને સામાજિક જરૂરિયાતો — જેવી કે નોકરીઓ, પગાર, વસવાટો, કામદારોને રાહત — માં વધુ રસ હતો. આ જરૂરિયાતો તેઓ મોતાની ગતે અથવા સરકારી રાહે સંતોષી શકે એમ હતા. અમેરિકામાં વસવાટ કરી રહેલા અંગ્રેજ ઉદારમતવાદીઓમાં આવી કાંઈ ભાવના નહોતી. કેટલાક દૂરદેશી આઈરીશોને તો એમ જ લાગતું કે આ સુધારકોને નજીકના ભવિષ્યની સમસ્યા કરતાં દૂર ભવિષ્યની સમસ્યા માટે વધુ ઉત્સાહ છે. દાખલોથી આ સુધારકો દૂરપરિણામી સમસ્યાઓ માટે ખુંબેશ યથાવતા હતા. ગુલામી, યુરોપમાં ઉદારમતવાદી ચળવળ દબાવી દેવા લેવાયેલાં કડક પગલાં, લઘુમતીઓના અધિકારો, દૂર રહેતા લોકોની સ્થિતિ વગેરે પ્રશ્નોમાં તેમને વધુ રસ હતો. ધર્મ-આગ્રહાના જે પ્રશ્નોમાં સુધારકોને રસ હતો તે પ્રશ્નો આઈરીશ વસવાદીઓના નેતાઓને વિચિત્ર અને ધૂણાજનક લાગતા. આ પ્રશ્નો હતા સ્ત્રીઓને સમાન અધિકાર, જાહેર શાળાઓનું શિક્ષણ, હબસીઓના અધિકારો (હબસીઓ હમેશાં આયરીશ મજૂરો સાથે નોકરીઓમાં દરીદ્રાર્થ કરતા), ધાર્મિક સ્વતંત્રતા, જુગાર પર નિયંત્રણ, દારૂ પર નિયંત્રણ, મદ્યનિષેધ વગેરે રોમન કેથલિક સંપ્રદાય, આમાંના ધણાખરા સુધારાની વિરુદ્ધ હતા. તેથી આઈરીશ લોકો આ પ્રોટેસ્ટન્ટ સુધારકોથી દૂરના દૂર ભાગતા રહ્યા. એટલું જ નહિ પણ આને કારણે તેઓ નાગરિક સ્વાતંત્ર્યના પશ્ચિમી યુરોપના ઉદાર વારસાથી, સહિષ્ણુતાની ભાવનાથી, બૌદ્ધિક સ્વાતંત્ર્ય, સામાજિક સમાનતા, તાર્ત્વિક બ્યવહારવાદ અને ઉપયોગિતાવાદથી વંચિત રહી ગયા.

સામાજિક દૃષ્ટિએ પણ અંગ્રેજ વસાહતીઓના વારસદારો એક જૂથ જમાવી બેસી ગયા હતા. આઈરીશ દિગ્ગજતીઓના વધના જતા દબાણને કારણે તેઓ બોસ્ટનના રાજકીય અને આર્થિક જીવનમાંથી તો પાછા હટી ગયા હતા, પણ તેમની કલ્પો અને નૃત્યસમારંભોમાં હજુ તેમનું ધણું જોર હતું. કેટલેક અંશે તેમની કોલેજ — હારવર્ડ — માં

અને થોડીક બેન્કો અને વેપારી પેઢીઓમાં હજુ તેમનું જ વર્ચસ્વ હતું. ફિદ્ગજી તરફ તેમનું વલણ સદેજ ઉદાર હતું. પણ એ ઉદારતામાં પણ 'અમે તમારાથી ચડિયાતા છીએ' એવું દસાવવાનો પ્રયત્ન તો કરવામાં આવતો જ. ફિદ્ગજીરોદે એક પ્રસંગે કહેલું, 'આ શહેરમાં એક એવા ઉપદ્રાવગ્રસ્તની જરૂર છે જ્યાં ઉચ્ચ ભકુટિવાળા અને આઠી રહેલા અમે સાથે બેસી જમી શકીએ !' આ લોકોની નાકના ટેરવાં જોઈયાં ચકાવીને કરવાની વૃત્તિને કારણે તે ક્યારેક પોતાની વિનોદ વૃત્તિ પણ શુભાવી બેસતા.

એક દિવસ તેમણે એક બેંકના અધ્યક્ષને કહ્યું : 'તમારી બેંકમાં ધણા આઈરીશો ચાપણો મૂકે છે. તો તમારા વ્યવસ્થાપક મંડળમાં થોડા આઈરીશોને ડાયરેક્ટર તરીકે કેમ નથી લેતા ?'

અધ્યક્ષે જવાબ આપ્યો, 'અમારે ત્યાં બેઝલ્યુ કારકુનો આઈરીશ કેમલિકો છે.'

ફિદ્ગજીરોદે લાગલો જ જવાબ આપ્યો, 'હા. અને મને લાગે છે કે ઝાકું કાઢનારી થોડી સ્ત્રીઓ પણ આઈરીશ જ છે.' આમ કહી એ તરત જ ત્યાંથી વિદાય થયા.

આમ છતાં કુટુંબના પ્રકુલ્લિત વાતાવરણમાં એ આ બધાં મનઃકુષ્પણાં ભૂલી જતા. પેટ ફિદ્ગજીને ત્યાં બાળકોની સંખ્યા સારા પ્રમાણમાં હતી અને ૧૯૧૪માં આ બંને કુટુંબો લગ્નસંબંધથી જોડાયાં.

ઈસ્ટ બોસ્ટનમાં રહેતા કેટલાક માણસોને જ્યારે સમાચાર મળ્યા કે પેટના સૌથી મોટા દીકરા જોસેફ પેટ્રિક કોનેડી અને બોસ્ટનના મેયરનાં પુત્રી તથા શહેરમાં રહેતા કેમલિકોમાં એક સૌથી વધુ સ્વરૂપવાન યુવતી રોઝ ફિદ્ગજીરોદેનાં લગ્ન થવાનાં છે ત્યારે એ ઈર્ષ્યાથી બળી જવા લાગ્યા. ગમે તેમ તોય એક સ્થાનિક નેતા અને આખરે તો કસાલ જ હતા. તેમના દીકરા માટે મેયરનાં દીકરી વધારે પડતી સારી કન્યા ગણાય. પણ જેઓ કોનેડીને સારી રીતે ઓળખતા હતા તેમને આ સમાચારથી આશ્ચર્ય ન થયું. જે વસ્તુ જોસેફ હાથ પર

પિતા તરફથી વારસામાં મળેલા મુંદર ચહેરા અને હસના મોંવાળાં રોજ દિલ્લજીરોડે, સાંને જ, ધણાં મુંદર દેખાતાં હતાં. માતા તરફથી તેમને વારસામાં એક પ્રકારનું સૌમ્ય અને ગૌરવ મળ્યાં હતાં. એમણે પણ પરમણીની શાળા અને જનદેર શાળાઓમાં અભ્યાસ કર્યો હતો અને યુરોપ જર્મ સંગીતની તાલીમ લીધી હતી. વિદ્યાર્થીની તરીકે એ ઉત્તમ કોટિનાં અને લોકપ્રિય ગણાતાં.

હવે બાદ જોએ કે કેનેડીએ યુકેનીનમાં નીચલા મધ્યમ વર્ગના પાડોશવાળું અને સારા લગ્નમાં આવેલું એક મકાન ૬૫૦૦ ડોલરની કિંમતે ખરીદ્યું અને તે ત્યાં રહેવા મયા બેઠકના યુરો વધુ પ્રમાણમાં લીધા હોવાને કારણે આ સમયે તેમને માથે મોટું દેવું હતું અને તેથી મકાનની કિંમત ચૂકવવા તેમને થોડાં નાણાં ઉઝીનાં લેવાં પડ્યાં હતાં. પણ થોડા સમયમાં તેમની આટ જામી. તેમને ત્યાં એક પછી એક એમ કુલ નવ બાળકો જન્મ્યાં. સગ્ન ધણું તે જ વર્ષે જોનો જન્મ થયો. તે પછી ૧૯૧૭માં બીજા એક પુત્ર જીહોન એક. કેનેડીનો જન્મ થયો. તે પછી ૧૯૨૦થી ૧૯૩૦ના ગાળા દરમિયાન પાંચ પુત્રીઓ અને એક પુત્ર-રોજગરી, દેથેલીન, યુનીસી, મેટ્રિસીઆ, જીન અને રોબર્ટ એક. કેનેડી-ના જન્મ થયા. સૌથી નાના પુત્ર એડવર્ડનો જન્મ ૧૯૩૨માં થયો હતો.

૧૯૧૭માં પહેલા વિશ્વયુદ્ધ વખતે કેનેડીએ બેન્કમાંથી રાજીનામું આપ્યું અને કવીન્સીમાં એન્થેદામના વિશાળ શીપયાર્ડના એ મદદનીશ જનરલ મેનેજર બન્યા-યુદ્ધ પછી તેમણે પોતાના પહેલા દસ લાખ ડોલર મેળવ્યા. બોસ્ટનનું નાણાંનંત્ર હજુ સુધી રૂટિયુસ્ન જોએનેના હાથમાં હતું અને આક્રમક સ્વભાવના આર્ધરીશો તરફ તેમને બહુ સહાનુભૂતિ નહોતી. પણ કેનેડી પોતાના જૂના રાજકીય મૂલ્યને વગગી રહ્યા કે, 'જો તમે તેમની ખુશામત ન કરી શકો તો તેમની મિત્રતા મેળવો.' આ મૂલ્ય અનુસાર તેમણે બોસ્ટનના મીમન્તોની ટેવોનો સમાન રીતે અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. ટ્રેનોમાં પણ તેમની સાથે બેસવા માંડ્યું. આમણે એક મીમંત વેપારી જેનું નામ એલેન રોયન હતું તે એમનાથી એટલો

બધો અંગ્યો કે તેણે ધીરધારનો ધંધો કરતી તેની સરાફી પેટી હેઠળ, સ્ટોન એન્ડ કંપનીના વડા તરીકે જોસેફ કેનેડીની નિમણૂક કરી. અહીં રહ્યા રહ્યા કેનેડીએ બજારનાં વલણોનો અભ્યાસ કર્યો અને ખાનગી રીતે થોડો વેપાર પણ કરવા માંડ્યો. આમાં થોડી ખોટ પણ સહન કરવી પડી. એ પછી બોસ્ટનના કેટલાક વેપારીઓની ભાગીદારીમાં ન્યુઈંગ્લેન્ડનાં જુદે જુદે સ્થળે આવેલાં ૩૧ જેટલાં જમીનગ્રહો તેમણે ખરીદ્યાં અને તેમણે સંચાલન પોતાને હસ્તક લીધું.

પરંતુ હજુય ધણા અંગ્રેજ સરાફો કેનેડીને પોતાનામાંના એક માણસ તૈયાર નહોતા. આફ્રીશો ઈસ્ટ બોસ્ટનમાં આવેલી નાની નાની બેન્કોનો વહીવટ કરે અને હિજરતીઓનાં નાણાંની વ્યવસ્થા કરે ત્યાં સુધી તેમને કોઈ ધંધો નહોતો; પણ નાણાંતંત્રના મધ્યસ્થ કિલ્લા પર એ આક્રમણ કરે એ બરદાસ્ત કરવા એ તૈયાર નહોતા. તેમનાથી તંગ આવી જઈ કેનેડીએ ન્યુયોર્ક અને હોલીવુડમાં પોતાનો વેપાર વિકસાવવા માંડ્યો. ૧૯૨૯-૩૦ની અધવચમાં તેમણે વિકસતા જતા અને બારે બિઝનેસપાયલવાળા ચલચિત્રઉદ્યોગને પોતાના અંકુશમાં લીધો. તેની તેમણે પુનઃરચના કરી અને પછી મોટા નફા સાથે પોતાનો ભાગ વેચી દીધો. સ્વતંત્ર રીતે તેમણે બે નાનાં ચલચિત્રો પણ તૈયાર કર્યાં. આ ચલચિત્રોમાં ગ્લોરિયા સ્વેનસને મુખ્ય ભૂમિકાઓ ભજવેલી. કેનેડી કુટુંબની એ માત્ર મિત્ર પણ થયેલી. આમાંના એક ચિત્રમાં કાન્વેન્ટમાં ભણતી એક છોકરીને ઉપાડી જવાની વાત હતી. આ ચિત્ર એટલું દુર્લભ હતું કે કેનેડીએ એ ચિત્ર જાહેરમાં બતાવવાની ના પાડી.

કેનેડી ગંદા રાજકારણથી ભરપૂર એવા વાતાવરણમાં જીવ્યાં હતા. એ આજે કહે છે કે મારી એક સ્મૃતિ એવી છે કે બે માણસો મારા પિતા પાસે આવ્યા અને જુદુ જ સ્વાભાવિક રીતે કહેવા લાગ્યા, 'પેટ, આજે અમે ૧૨૮ વાર મન આપી આવ્યા.' અંદર અંદરના અવકાશો અને ખીંક પાછળ ધા કરવાની વૃત્તિથી ભરેલા એવા બોસ્ટનના રાજકારણથી તેમને કંટાળો આવ્યો. લાખો ડોલર કમાયા પછી તેમણે પેટ કેનેડી અને દની ક્વિટ્ઝરોડકની મારફત રાજકારણમાં અંપણાવ્યું,

પણ તે રાષ્ટ્રવ્યાપી ધોરણે. ૧૯૩૨ ડેમોક્રેટીક પક્ષના અધિવેશન પહેલાં તેમણે રૂઝવેલ્ટને પોતાનો ટેકા આપ્યો અને પક્ષને ચૂંટણીના પ્રચાર માટે ૧૫,૦૦૦ ડોલર આપ્યા. બીજા ૫૦,૦૦૦ ડોલર તેમણે લેન તરીકે આપ્યા અને આડકતરી રીતે તેો પક્ષને દબારો ડોલરનું દાન કર્યું. ૧૯૩૪માં પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટે નવા સર કરેલા ચાપણ અને હાંડિયા-મણ પંચના અધ્યક્ષ તરીકે કેનેડીને નીમ્યા. આથી કેટલાક લોકોમાં નિરાશા વ્યાપી. પાછળથી તેમને મેરીટાર્કમ કમિશનના પણ વડા બનાવવામાં આવ્યા. બે વર્ષ પછી ૧૯૩૬માં કેનેડીએ એક પુસ્તક લખ્યું : 'હું રૂઝવેલ્ટનો ટેકો છું.' (I am for Roosevelt). આ પુસ્તકમાં પ્રમુખપદ માટે જિત્યા કરવામાં આવેલા ડેમોક્રેટીક પક્ષના ઉમેદવારને પોતે સમગ્ર ટેકા આપ્યો અને પક્ષને પ્રચાર માટે વળી પાછું મોટી રકમનું દાન કર્યું.

આ પુસ્તકમાં તેમણે રૂઝવેલ્ટના નવા વ્યવહાર (New Deal) ની મુખ્ય નીતિનું બહુ સમગ્ર રીતે સમર્થન કર્યું. રૂઝવેલ્ટની કેટલીક નીતિઓ ખાસ કરીને ૧૯૩૬નો તેમણે કરવેરા ખરડો-તરફ તેમણે સ્પષ્ટ રીતે પોતાની નાપસંદગી પણ બતાવી પુસ્તક લખતી વખતે તેમણે એવી અપેક્ષા રાખેલી કે તે પ્રમોનો શાંતિથી વિચાર કરવામાં સહાય બૂન નીવડશે પરંતુ કેટલાંક પ્રચલિત અને શ્રીમંત વર્તુળોના રૂઝવેલ્ટ પ્રત્યેના વલણ વિશે ચર્ચા કરતાં એ પોતે જ પોતાની સલાહ વીસરી ગયા અને એ વર્તુળોને તેમણે ' શુદ્ધિ વગરનાં, ઝનૂની, આંધળાં અને પાયા વગરના પૂર્વગ્રહોથી પીડાતાં ' જેવાં વિશેષણોથી નવાજ્યાં. તેમણે અધિકારો ભેગવવા અમુક વર્ષને, કૃતાર્થી શ્રીમંતોને અને આધુનિક નવાખોને જે સંબંધમાં ગાળો લાંડી તે સંબંધે કદાચ રૂઝવેલ્ટ પોતે પણ ન વાપરત. કેટલાક લોકો આથી રોગે ભરાયા અને દહેવા લાગ્યા કે કેનેડી પોતે જ સરોડિયા વૃત્તિના હોઈ શ્રીમંતોને તેમણે આવી ગાળો ન લાંડવી જોઈ એ. પરંતુ જે ગાણુઓ વેપારી દુનિયામાં ક્યારેય સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકાર ન થયા હોય એ ગાણુસનું વલણ આવું હોય એ સ્વાભાવિક છે. એક પ્રસંગે તેમણે એક ફેન્સમેનનું વાક્ય કહી રૂઝવેલ્ટને

ખુશ કરી દીધા હતા કે થીમ-તો હમેશાં સદ્ગુણી હોય છે એવી અમેરિકાની એક લોકપ્રિય માન્યતાને રૂઝવેદે તોડી પાડી છે.

રૂઝવેદને કેનેડીતું પુસ્તક ‘અતિ સુંદર’ લાગ્યું. ચૂંટણીના પ્રચાર માટે તો તે ઉપયોગી હતું જ, પણ તે સાથે સાથે દેશને સાંત રીતે વિચાર કરતો કરી મૂકવામાં આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા ઓછી નથી એમ એમને લાગ્યું. જેમણે આ પુસ્તક ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યું હશે તેમને લાગ્યું હશે કે આ પુસ્તકે નવા વ્યવહારને સજ્જ રીતે ટેકા આપ્યો હતો, પણ તેનું આખું વલણ પાતું સંકુચિત હતું. નવા વ્યવહારમાં લોકકક્ષાણુ અને સમાજિક સઘામતી ઉપર જે ભાર મૂકવામાં આવેલો તે તેમાં રહેલા વ્યાવહારિક ઉદ્ધારમતવાદના તરફને કારણે કેનેડીને ગમતો. એ કહેતા કે, ‘આપણા નાગરિકોમાંથી જેઓ અસ્પૃશ્યતા છે તેમની સંભાળ સરકાર લે એના જેવી રાજ્યની જીજ્ઞા એકેય ઉદાત્ત દરજ્જા હોઈ શકે નહિ.’ પોતાના આ માન્યતાના સમર્થનમાં એ કામદારવર્ગની સ્થિતિ માટે પોપ સિંથો ૧૩મીએ જે જાણીતું જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરેલું તેને ટાંકતા ઉદ્ધારમતવાદનાં ગિત-આર્થિક તરવો-દા. ત. નવા વ્યવહારમાં વૈપક્તિક સ્વાતંત્ર્યની જે વાતો હતી-ને એ ‘નિરર્થક પ્રસાપ’ ગણી તિરસ્કારપૂર્વક હસી કાઢતા. એ કહેતા : ‘બૂખ્યા માણસને મતાધિકાર આપો તેથી શું વળ્યું ?’

૧૯૩૬ના ઉનાળા દરમિયાન રૂઝવેદ માટે વેપારીઓનાં મંડળો સ્થાપવા માટે અને નવા વ્યવહારને ટેકા આપે એવા વેપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓની યોજનામાં એ ધણી વાર પોતાના ધરથી દૂર રહેતા, પરંતુ ૧૯૩૦-૪૦ના દાયકાનાં છેલ્લાં વર્ષો દરમિયાન નવા વ્યવહારના મુખ્ય આદેશથી એ ઝંખવાણા પડી ગયા. એ જાહેરમાં ઓછું બોલતા, પણ પ્રમુખની ક્રાંતિકારી નાણાંકીય નીતિ જોતા તેમણે પહેલાં વિરોધ દર્શાવે હતા તે આ સમય દરમિયાન તેમને બહુ પરેશાન કરતી રહી.

ચાળીસી વટાની ચૂકેલા જોસેફ કેનેડી હવે એક રાષ્ટ્રમાન્ય વ્યક્તિ બન્યા હતા. તેમનો રેહ વિચાળ હતો. તેમના વાળ રેતીના રંગના જેવા સહેજ પીળાચ પડતા હતા. તેમનું કપાળ આછા થતા જતા વાળને કારણે ભવ્ય લાગતું અને હમેશાં જાડી ફેમનાં ચશ્માં પહેરતા હોવાને કારણે દેખાવમાં એ ગંભીર લાગતા. આમ છતાં જનર જનતાને મન તો તે હમેશાં એક કોયડા સમાન જ હતા. એ કોણ છે એ કળાતું ખરેખર મુશ્કેલ હતું. રૂઝવેટની નીનિના એ પુરસ્કર્તા હતા, છતાં ઉદારમનવાદીઓના મનમાં તેમના વિશે એક પ્રકારની ધૂણા હતી. તે એટલે સુધી કે ચાપલ્ય અને હૂડિયામચૂપચના અધ્યક્ષ તરીકે તેમનાં નિમણૂક થઈ ત્યારે આ લોકોએ એ નિમણૂકને ભયંકર, ધૂણારપદ અને અશરણ: ન માની લકાય એવી ગણાવી હતી. રાજકીય દષ્ટિએ એ સામાન્ય રીતે રૂઝિચુસ્ત હતા, પણ ૧૯૨૪માં તેમણે પ્રગતિશીલ પક્ષની ટિકિટ મારેલા ફોર્સે-વૅલીસને ટેકા આપ્યો હતો. શિષ્ટતા અંગે સરકારે કાયદો ઘડ્યો તે પહેલાંના દિવસોમાં તેમણે અલચિત્રોમાંથી પૈસા બનાવ્યા હતા, પણ આમ એ ગ્રહાણુ કેથલિક હતા. કાર્ડીનલ પેયેલી જે પાછળથી પોપ પાવલ ૧૨મા બન્યા હતા તે કેનેડીના મિત્ર હતા. તેમનું મિત્રમંડળ પણ એક શંભુમેળા જેવું હતું. એક બાજુ વિલીઅમ રેન્ડોલ્ફ હર્સ્ટ અને ક્રાધર કક્લીન જેવા તેમના મિત્ર હતા તો બીજી બાજુ ચાપલ્ય અને હૂડિયામચૂપચના અધ્યક્ષ તરીકે જેમ્સ લેન્ડીસ, બેન કોહેન, અને ટોમ કોરકોરાન જેવા નવા વ્યવહારવાદીઓનો વિશ્વાસ પણ તેમણે સંપાદન કર્યો હતો. આ માણસ વિશે કંઈ પણ અગાહી કરાવી અશક્ય હતું. એક પળે એ તમને તમારી પ્રશંસાથી પાણી પાણી કરી નાખે અને બીજી જ પળે એ વજ્ર સમાન કઠોર પણ બની જાય-ક્યારેક એમનામાં અનન્ત ધૈર્ય હોય એમ લાગે, પણ ઘડીકમાં એમનો સાચો આર્ષરીય સ્વભાવ ક્રોધથી ભભૂંટી ઊઠે. એમને કયાંય સ્થાયી નિવાસ સ્થાન નહોતું. બોસ્ટન, ન્યુયોર્ક, હોલીવુડ, વોશિંગ્ટન, પામ બીચ દરેક સ્થળે એ ફરતા રહેતા અથવા કહો કે આ દરેક સ્થળે એમનું નિવાસસ્થાન હતું.

ધણી વાર માણસના બાલ દેખાવ પરથી તેનું આંતરિક ચારિત્ર્ય કળી શકાય છે. પરંતુ કેનેડી સંબંધી આ વિધાન સાચું નહોતું. તેઓ સ્વભાવે એકલા ફરતા વરુ જેવા હતા અને બહુ જ થોડા માણસો તેમને ઝોળખી શકતા કોઈ પણ નોકરીમાં કે વ્યવસાયમાં લાંબા સમય સુધી નટકી રહેવું એ એમના સ્વભાવની વિરુદ્ધ હતું. એમાં દાખલ થતાં જ એમાંથી બહાર કેમ નીકળવું એની યોજના એ હમેશાં ધડકા કરતા. અમેરિકાના વેપારીસમાજે કે ઉદારમતવાદીઓએ તેમને ક્યારેય સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકાર્યાં નહોતા. પ્રતિષ્ઠિત શ્રીમતો તેમને રાજ-કારણમાં એક તકવાદી ગણાવતા અને ઉદારમતવાદીઓ તેમને વૈશ્વસ્ત્રીતના સરોડિયા તરીકે ઝોળખાવતા. આ ઉપરાંત અમેરિકામાં આવી વસેલા અંગ્રેજોનો પ્રશ્ન તો હતો જ. જોસેફ કેનેડીએ જોસ્ટન છોડ્યું એવું મુખ્ય કારણ એ હતું કે ત્યાં રહેતા અંગ્રેજોનું તેમના તરફતું વલણ તદ્દન ઉભા વગરનું હતું. તેઓ એમનાથી દૂર ભાગતા, તેમને થતું કે ન્યુયોર્ક કે હોલીવુડ જેવાં મોટાં શહેરોમાં લોકો વધારે સહિષ્ણુ હશે, પરંતુ એ જ્યાં જતા ત્યાં મુખ્યત્વે તો એ આર્ધરીશ તરીકે જ ઝોળખાતા.

આથી છેકાઈ જઈને એક દિવસ તેમણે કહ્યું હતું, ‘હું અહીં જન્મ્યો છું, મારાં બાળકો પણ અહીં જન્મ્યાં છે. છતાં હવે મારે એક અમેરિકન બનવા માટે શું કરવું જોઈએ તે કહેશે ?’

ધગબળાં આ દિવસોમાં કેનેડીને જો કોઈ મોટામાં મોટું આશ્વાસન હોય તો તે તેનું કુટુંબ હતું. પૈસા મેળવવા માટેની તેમની તમન્ના માટે એ એમ કહેતા, કે ‘મારાં નવ બાળકોને માટે ભવિષ્યનો સારો પ્રયત્ન હું કરી રહ્યો છું, જેથી એ મને પાછળથી ગાળો ન લાડે.’ તેમના તરફ સહુ કોઈ વહેમની નજરે જોતું અને ટીકા પણ કરતું; આમ છતાં છવનમાં એ સિદ્ધિઓ મેળવી શક્યા. એ વિશે સમજૂતી આપતાં તેમના મુલાકાતીઓને એ કહેતા, ‘મને આ સંબંધી એક વાત યાદ આવે છે. એક વાર એક મતદાર ગુસ્સે થયો અને સેનેટના સભ્યને ધગકી આપી કે, ‘હું તમને સેનેટમાંથી હાંકી કાઢીશ.’ સેનેટરે

હજી, 'તું' અને સેનેટમાંથી હાંકી કાઢીશ, પણ ધરમાંથી તો નહિ જ ને ? ત્યાં સુધી અને ઠર નથી.' મારી વૃત્તિ પણ આવી જ હતી.'

કામકાજ અંગે જ્નેસેફ કેનેડીને ઘણી વાર પોતાના ઘેરથી દૂર રહેવું પડતું. એક વખત લગભગ પોણાબે મહિના સુધી એ વૉશ્ટોન્ગ એસ્ટોરિયા હોટેલના ઓરડામાં રોકાયા અને પોતાના ચેરો સાથે કંઈક ખેત ખેલ્યા. એક દિવસ સવારે એ થાકેલા ઊઠ્યા ત્યારે તેમને યાદ આવ્યું કે તેમની નવજાત પુત્રી પેટ્રીસિયા એક મહિનાની થઈ પણ હજી સુધી તેમજે તેનું મોં જોયું નહોતું. આમ છતાં જ્યારે જ્યારે શક્ય બનતું ત્યારે જ્નેસેફ કેનેડી રવિવાર તો ઘેર ગાળવાનો જ પ્રયાસ કરતા. બાળકો નાનાં હતાં ત્યારે બરફથી છવાયેલી ધુલકીનની શેરીઓમાં સાણુનાં ખોખાંનાં ઘર બનાવેલાં પાટિયાં પર બાળકો જે રમત રમતાં તેમાં એ પણ જોડાતા. આ રીતે રમતાં એક પ્રસંગે તો એ પોતાના સહુથી મોટા દીકરાને ગુમાવી બેસવાની તૈયારીમાં હતા. બાળકો સાથે રમતાં રમતાં જ્નેસેફ કેનેડી કંઈક વિચારવાયુના તરંગમાં પડી ગયા અને તેમનો પુત્ર જો પાટિયા પરથી બરફમાં સરી પડ્યો. ખૂબ શોધાશોધ પછી એ બરફમાંથી રમતો મળી આવ્યો હતો. બાળકો જેમ જેમ મોટાં થતાં ગયાં તેમ તેમ જ્નેસેફ કેનેડીએ તેમની રમતો અને રૂપરાંજો - જેવી કે ટેબીસ, તરબું, સોફ્ટ બોલ, નૌકાયાન, ગોલ્ફ — માં ઉત્સાહથી લાગ લેવા માંડ્યો. સામાન્ય રીતે આ રમતોમાં વિજય તો તેમનો જ થતો.

ઘેર હોય ત્યારેય નાણાકીય અને રાજકારણના પ્રશ્નોથી છટકવું તેમને મારે અશક્ય હતું. આ રીતે છટકવાનો તેમજે પ્રયાસ પણ નહિ કર્યો હોય. ઘેર હોય ત્યારેય ટેલીગ્રામ અને દૂર અંતરના ટેલીફોનો તેમને પગવના. તેમનું આખું ઘર મંત્રીઓ, રાજકીય નેતાઓ, અને નાણાંની ધીરધાર કરનાર ચર્ચકોથી ભરેલું ભરેલું રહેતું. દેવી રપોર્ટ ખાતે આવેલા તેમના મકાનમાં એક મોટા પતંગ ઉપર એ નિરાંતે આડા પડ્યા હોય અને સંસ્મરના દલાલો તેમની સાથે વાતો કરતા હોય એ રિથનિર્મા તેમને ઘણાં મુલાકાતીઓએ જોયા હશે.

વાસ્તવિક રીતે જોસેફ કેનેડીને એવી જરાય ઇચ્છા નહોતી કે તેમનાં બાળકો બહારની દુનિયાથી અલિપ્ત રહી જાય. બાળકો શરૂઆતથી જ એ સમજી લે કે એ દુનિયા તીવ્ર હરીફાઈથી ભરેલી છે. કેનેડી કુટુંબ સાથે ગાઢ સંપર્ક ધરાવતા એક ઇર્ષ્યાતનિવેદક જણાવ્યું છે, કે 'કુટુંબના દરેક બાળકને એ વસ્તુઓ ખાસ શીખવવામાં આવતી : એક તો, આ સમસ્યાના ઉકેલ માટે હું શું કરીશ ? અને બીજું, મારા ઉકેલ વિશે પિતાજી શું કહેશે ?' એ જ્યારે ઘેર હોય ત્યારે બોજનખંડમાં બાળકો અમેરિકાની સરકાર અને રાજકારણ વિશે ચર્ચા કરે એ માટે તેમને પ્રોત્સાહન આપતા, પણ નાણાંની પ્રશ્ન એ એમની મર્યાદા બહારનો વિષય હતો. ઘણાં વર્ષો પછી કેનેડીએ કહેલું, 'મેં ક્યારેય નાણાંની પ્રશ્ન મારી પત્ની સાથે કે અન્ય કુટુંબીજનો સાથે ચર્ચો નથી અને કદી ચર્ચાયા પણ નહિ.'

બાળકો અંદર અંદર એકબીજાની સ્પર્ધા કરે એ જોસેફ કેનેડીને ગમતું. ઘરની તેમ જ બહારની રમતોમાં આ બાળકો માંડોમાંડે તીવ્ર હરીફાઈ કરતાં. ઘણી વાર બહેનો ટેનીસકોર્ટ પરથી રડતી રડતી પાછી ફરતી, કારણ કે રમતમાં ભાઈઓ તેમને સખત રીતે હરાવતા. ટચ ફૂટબોલની રમતમાં બહેનો ભાઈઓ કરતાં વધુ ઝડપી નીવડતી. કુટુંબ સાથે લાંબા સમયથી પરિચિત એવા બીજાં એક મિત્ર થોડાં વર્ષો પહેલાં કહ્યું હતું, 'આ ભાંડુઓ માલોમલો ખૂબ જ સ્પર્ધા કરે છે, છતાં આ કુટુંબમાં એ સંપ છે તેવો સંપ મેં બીજે ક્યાંય જોયો નથી. એકબીજા સાથે તેઓ ઝઘડે છે ખરાં, પણ પ્રસંગ આવ્યે એકબીજાની પડખે ઊભાં પણ રહે છે, અને એકબેકને પ્રોત્સાહન આપે છે. તેમનાં ભોજનનું ધ્યાન ચાલે છે ત્યારે તેમાંથી તણખા ઝરે છે. દરેકને પોતાના આગવા મિત્રો છે, પણ પોતાના ભાડુઓ સિવાય તે બીજા કોઈ ને એટલું બધું ચાહતાં નથી કે તેનાં વખાણુ કરતાં નથી.'

બાળકો અંદર અંદર ગમે તેટલી હરીફાઈ કરે, પણ બહારની દુનિયાના ઝંઝાવાત સામે તેઓ સંગઠિત બની ટક્કર ઝીંઝે એ જોવાની તેમના પિતાની ખાસ ઇચ્છા હતી. આ બાળકોમાં જોસેફ કેનેડી સલામપણે

૬ અમાનપણે પોતાના પિતા અને જૂના સમયના ડેમોક્રેટીક પક્ષના મોવડીઓનું અનુકરણ કરી રહ્યા હતા. એ થૂંટણીઓના સમય દરમિયાન તેઓ રથાનિક નેત્રોને અંદર અંદર ઝંકડવા દેતા, પશુ રિપબ્લીકન પક્ષના ઉમેદવારોને દરાવવાનો પ્રયત્ન આવતો ત્યારે બધા સંખીને કામ કરના. આ પ્રકારની એક ઝડૂની વફાદારી આજે પણ કેનેડી કુટુંબમાં છે અને જહોન કેનેડીને તેમના રાજકીય પ્રચારજોગમાં ધણી ઉપયોગી થઈ પડી છે.

સામા સમય સુધી જોસેફ કેનેડીને ઘેરથી દૂર રહેવાનું થતું હોવાને કારણે તેમના મોટા દીકરા જોએ તેમની જવાબદારીઓ સંભાળવા માંડી. તેણે પોતાનાથી નાનાં ભાંડુઓને નીકાવાન અને તરવાનું શીખવ્યું. જે વસ્તુ હાથમાં લેવી તેમાં સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવી એ જોસેફ કેનેડીનો આગ્રહ હતો. જોનો પણ તેવો જ આગ્રહ રહેતો. ખરેખર, ધણીખરી ખાખતોમાં પિતા અને પુત્ર વચ્ચે સામ્ય હતું. જો ઉદાર, સામા માણસનું દષ્ટિબિંદુ સમજી શકે તેવો સમભાવી, પ્રેમાળ અને તે સાથે સાથે અત્યંત ધાડસી, ખીજા ઉપર વચસ ચત્રાવનારો, અને શીઘ્રક્રીષી હતો.

પરંતુ આ ધમાધિયા કુટુંબમાં એક પણ જો સાંત બક્તિ દોષ તો તે રોઝ કેનેડી હતા. એ જુવાન હતા ત્યારે પણ ફરજ પ્રત્યેની પોતાની સભાનતાથી અને ધર્મમાં પોતાની ઊંડી શ્રદ્ધાથી પોતાના મિત્રોને તેમણે આંત્ર દીધેલા. તેમની શુદ્ધિ બહુ તેજસ્વી નહોતી, પણ આ ખોટ તેમણે કુટુંબ પ્રત્યેના પોતાના નિઃસ્વીન પ્રેમથી પૂરી કરી. કેનેડી કુટુંબમાં પ્રેમ અને ધર્મ પ્રત્યેના અનુરાગની ખાસ જરૂર હતી. ઘરમાં બાળકો એટલાં બધાં હતાં કે રોઝ કેનેડીને કોને કયારે બળિયા ટંકાવ્યા, કોણ કયારે માંદું પડ્યું, કોને કયો ખોરાક આપવાનો છે વગેરેની નોંધો ફાઈલ-કાર્ડ પર લખી રાખવી પડતી. આમ છતાં દરેક બાળક પાછળ એ વ્યક્તિગત ધ્યાન પણ આપી શક્યાં. આટલી બધી જગજગ હોવા છતાં વાર્ધક્યના આક્રમણને એ ખાળી શક્યાં. તેમના ચહેરા પર ન તો જરા સરખી કરચલી હતી કે ન તો તેમનું શરીર

વાંકું વળી ગયું હતું. વર્ષો પછી નવ જાળકોને જન્મ આપનાર આ માતાને આટલી જુવાન બેઈ એક યુવાન આશ્રમ પામ્યો હતો અને તેમનો હાથ પકડી તેમને અભિનંદન આપ્યાં હતાં.

પતિ ગેરહાજર હોય ત્યારે રોઝ કેનેડી વર્તમાન ઘટનાઓની નોંધ લેતાં અને બોજનસમયે જાળકો સાથે એની ચર્ચા કરતાં. બેસેક કેનેડીને આ ગમતું. પતિ વારંવાર અને ધાંજા સમય સુધી ગેરહાજર હોય ત્યારે નોકરોની મદદથી ઘર ચલાવવાનું કામ સહેલું નહોતું. કુટુંબના કેટલાક માણસોને પાછળથી આ રીતે ઘર ચલાવવાનો પ્રસંગ આવતો એ કેટલું કઠિન હતું તે સમજાયું હતું. પ્રસંગ મળતાં — જાળકો શાળામાં જતાં થયા પછી તો વારંવાર — એ પોતાના કુટુંબની જાળજીથી દૂર પતિ સાથે હ્યોરિડા કે યુરોપના પ્રવાસે બીપડી જતાં. ધર્મમાં પણ તેમણે વધુ ને વધુ રસ લેવા માંડ્યો. કેનેડી કહે છે, ‘તેની ધર્મવૃત્તિ ગજબની હતી — અમારાથી તે સહેજ અળગી રહેતી અને હજુ પણ રહે છે. પરંતુ નવ જાળકોની માતા તેમનાથી બચવા આમ કરે એ સ્વાભાવિક હતું. અમારા જેવા એક વિશાળ કુટુંબ માટે એ એક આદર્શ માતા હતી એમ મને લાગે છે.’

૨

કેનેડી કુટુંબ

જહોન ફ્રિડ્રાઈસેલ્ડ કેનેડીનો જન્મ તા ૨૬મી મે, ૧૯૧૭ના રોજ બોસ્ટનના એક પરા જુકલીનમાં થયો હતો. ત્યારે અમેરિકાએ તરત જ યુદ્ધમાં અંપડાવ્યું હતું અને આ અરસામાં તેમના પિતા ‘ફોર્ રીવર શીપવાર્ડ’ માં પોતાનું સ્થાન લેવા બીપડી ગયા હતા પીલ્સ

બિન્ન બિન્ન વર્ગનાં બાળકોની સાથે હળેમળે અને તેમની સાથે સ્પર્ધામાં જીતરે અહીં તેઓ ઉપલા યગ્નાં યાન્ડીઓનાં બાળકોને સમાન દરજ્જે મળી શકે એમ હતું. પોતે કેલિથક ધર્મના હોવાને કારણે તેમને ચોટમાં કંઈ સહન કરવું પડ્યું હોય એવું એક પણ સ્મરણ કેનેડીને આવે નથી. તેમનાં માતાની ઇચ્છા અનુસાર કેનેડી પોતાને પહેલે તેમની ધાર્મિક દરજ્જે બહુ નિયમિત રીતે જળવતા. ચોટ શાળાના પહેલા જ શિયાળામાં તેમણે તેમનાં માતાપિતાને પત્રમાં જણાવ્યું : ‘આજે સવારે મેં સંપ્રદાયની દીક્ષા લીધી છે. મંગળવારે હું દેવળમાં જઈશ. મને પ્રાર્થનાપોથી મળી છે. કૃપા કરી મને મક્કર મોકલશો ? અહીં ઠંડી થઈ છે.....’

ચોટ શાળાનો વિસ્તાર બહુ લાક્ષણિક રીતે ન્યુ ઇંગ્લેન્ડનો વિસ્તાર હતો. તેનાં ધાસનાં મેદાન વિશાળ હતાં, તેના માર્ગોની અને બાજુએ વૃક્ષોની ઘટા હતી અને ઠેર ઠેર એદમનાં ઊંચાં વૃક્ષો હતાં. જેક એક પુરાણી લાકડાના ઘરમાં રહેતા. તેમનો વિશાળ ખંડ ગૃહપતિના નિવાસસ્થાનની અડોઅડ હતો. ગૃહપતિની સીધી દેખભાળ નીચે રહેવું એ એક-કસોટી તો હતી જ; પણ તેમાં લાભ પણ હતા. ખાસ કરીને રવિવારની રાતે ગૃહપતિનાં પત્ની કેકસ જનાવતાં તે પ્રસાદી જેકને મળતી. ગૃહપતિ ફૂટેબોલની તાલીમ આપનાર તરીકે પણ કામ કરતા અને હોકરાઓની પાછળ દાયમાં એક મોટો સોટો લઈ ફરતા અને શિગ્ત જળવતા. ત્યાં પછી કેનેડી ચોટ નિશાળમાં એક અતિથિ-વિશેષ તરીકે ગયા હતા ત્યારે પોતાના આ જૂતપૂર્વ શિક્ષકને હસતાં હસતાં જણાવ્યું હતું : ‘પેલા મોટા સોટાથી તમે મને ક્યારેય પકડી શક્યા નહોતા, કેમ ખરું ને ?’

પ્રસંગોપાત જેક વિદ્યાર્થીઓ જે તોફાનો કરતા તેમાં લાગ લેતા અને સહેજ ખરાબ ખોરાક મળનાં તે બારીની બહાર ફેંકી દેતા, પણ શાળાની સત્તા તરફ તેમણે ક્યારેય અણુમતો નહોતો બતાવ્યો. તેમના શિક્ષકો અને સહાધ્યાયીઓનો પ્રેમ તેમણે સંપાદન કર્યો હતો. કપડાં, વિક્ટ્રોલા રેકર્ડ, ગોલ્ડ બોલ અને મલાઈવાળી ચોકલેટ મોકલવા એ

વારંવાર ઘેર વિનંતિ કરતા. કેન્ટરબરીની માફક અહીં પણ તેમણે અડધેા ડઝન રમતોમાં ભાગ લેવા માંડ્યો, પણ એમાંની એક પણ રમતમાં એ યુનિવર્સિટીની કક્ષા સુધી પહોંચી શક્યા નહિ. આંતરિક રમતોમાં ભાગ લેવા એ આતુર અને હિત્સાહી હતા, પણ તેમના શિક્ષકોને લાગ્યું કે રાજ આ રમતોની પૂર્વતૈયારી કરવા એ બહુ હિત્સુક નહોતા. તેમના નિયમિત અભ્યાસમાં હિટિનભાષાનો તેમનો અભ્યાસ કાચો હતો, ફ્રેન્ચ બહુ સારું કહી શકાય એવું નહોતું અને અંગ્રેજી અને ઇતિહાસ અધ્યયન કક્ષાનાં હતાં. તેમના કેટલાક શિક્ષકોના અભિપ્રાય મુજબ એ 'ક' વર્ગના વિદ્યાર્થી હતા. ૧૧૨ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યાવાળા વર્ગમાં તેમનો ક્રમાંક ૬૪ મો આવતો. પરંતુ તેમના શિક્ષકોને નહિ, પણ તેમના સદાધ્યાયીઓને જરૂર પોતાની અસાધારણ ક્ષિમત અને ગુપ્ત શક્તિઓનું જ્ઞાન કરાવ્યું હતું, કારણ કે એ તમામે એવા અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો, કે 'જીવનમાં એ ઘણા સફળ થઈ શકશે.'

બહાર વર્ષની વચે જેક કેનેડી ચોટ શાળાના સ્નાતક બન્યા ત્યારે એ જાંબા, એકવડા શરીરના, અજખૂત બાંધાના, સારકડા મોંવાળા, ચીખા નાકવાળા અને વાળના ઝૂમખાવાળા યુવાન હતા. ફગફગતા વાળને અંકુશમાં રાખવાના તેમના પ્રયાસો નિષ્ફળ ગયા હતા દેખાવમાં એમને સ્વરૂપવાન કહી શકાય, જે કે એ મોટાભાઈ જે જેવા 'ઠંઠાવર' શરીરના અને ફૂટકા નહોતા. જેનું મોં ચોરસ અને પહોળું હતું અને આયરલેન્ડના લોકોમાં સામાન્ય રીતે જેવા ગળે છે તે સુંદરતાથી એ મોં દોષી ઊઠતું. જેએ ચોટ નિશાળમાં કુસ્તી અને અભ્યાસમાં પારિતોષિક મેળવ્યા હતાં. અને ત્યાંના અભ્યાસ પૂરો કર્યા બાદ વધુ અભ્યાસ માટે એ હાર્વર્ડ ગયા હતા. જેક જેની સાથે આમાં બરાબરી કરી શકે તેમ નહોતા. પોતાના ઘણાખરા મિત્રો હાર્વર્ડ જતા હોવાને કારણે તેમ જ ત્યાં જાય તો જે સાથે વળી પાછી પોતાની સરખામણી થાય એ ભયે જેકે પિતા અને ભાઈની ઠેલેજ પસંદ કરવાને બદલે પ્રિન્સ્ટન જવાનું પસંદ કર્યું.

જેકના પિતાએ એવો વિચાર કર્યો કે જેક કોલેજમાં જતા અગાઉની ઉનાળાની રમતો સદુપયોગ કરવો જોઈએ. એટલે તેમણે જેકને જાણીતા સમાજવાદી અધ્યાપક હેરોલ્ડ જે. લેસ્કીના હાથ નીચે બેસવા લંડનની સ્કૂલ ઓફ ઈકોનોમિક્સમાં મોકલી આપ્યા. એ ખોરટનમાં રહેતા હતા ત્યાંથી ફેલિક્સ ફેન્કફર્ટર દ્વારા લેસ્કીને જાણખતા હતા. એમની એવી ઇચ્છા હતી કે જેક અહીં રહી ફ્રિટનના મજૂર પક્ષની જુદી જુદી વ્યક્તિઓ, યુરોપિયન નિર્વાસિતો, સંસ્થાનોના ક્રાન્તિકારી નેતાઓ, દિંદી સનંદી નોકરો અને ખીજાઓના સંપર્કમાં આવે. જોએ લેસ્કીના હાથ નીચે અભ્યાસ કર્યો હતો અને આ આતુર અને ઉત્સાહી જુવાન માટે લેસ્કીને ધણું માન હતું. તેમણે પાછળથી લખ્યું હતું : ‘હજી હમણાં જ એ વિચારના જાડુની શોધ કરી રહ્યો છે.’ લેસ્કીએ એવી પણ અગાહી કરી હતી કે જો અમેરિકાનો પ્રમુખ બનવા નિમંત્રિત છે. લેસ્કી સાથે જેકને બહુ સંપર્ક થઈ શક્યો નહિ, કારણ કે લંડનમાં એમને કમળો થતાં ‘સ્કૂલ’ છોડી દેવી પડી. આ માંદગીને કારણે પ્રિન્સ્ટનમાં પણ એ વર્ગો ચર થઈ ગયા પછી જ દાખલ થઈ શક્યા. જેક પ્રિન્સ્ટનમાં પણ બહુ રહ્યા નહિ, કારણ કે અહીં તેમને વારંવાર કમળાના ઉપલા આવવા લાગ્યા. એકબે વર્ષ મુધી આરામ કર્યા બાદ પ્રિન્સ્ટન જવાને બદલે તેમણે હાર્વર્ડ જવાનું નક્કી કર્યું.

૧૯૩૬ની પાનખર ઋતુમાં જેક કેનેડી દસ વર્ષના લાંબા ગાળા બાદ ખોરટન પાછા ફર્યા તે દરમિયાન તેમના દાદા કેનેડીનું ૧૯૨૯માં અવસાન થયું હતું, પણ નાના ફ્રિડઝરોલ્ડ હજી જીવતા હતા અને હજી સચક્રા હતા. રાજકારણમાં એ હજી સક્રિય રસ લઈ રહ્યા હતા. હવે જોની સાથે જેક પણ તેમને દડાની રમતમાં મદદ રૂપ થઈ પડશે એ જોઈ તેમને આનંદ થયો. હાર્વર્ડમાં જેકનાં ચરજાતનાં બે વર્ષો કંઈક અંશે ચોટમાંના તેમના જીવનના પુનરાવર્તન જેવાં હતાં. અભ્યાસ કરતાં તેમને રમતગમતનો વિશેષ શોખ હતો. પહેલા વર્ષ દરમિયાન તેમણે ફૂટબોલ, તરવાનું, ગોલ્ફ અને સોફ્ટ બોલની રમતો

રમવાનો પ્રયાસ કરી નેપો. ચોટની માફક અહીં પણ તેમણે ઝડપથી રમવા માંડ્યું, પણ એમાં શારીરિક બળ કરતાં તેમણે હિંમત જ વધુ દાખવી. માંદગી તો તેમને વારંવાર સતાવતી જ રહી અને એક વાર તેમને પીઠમાં ઈશ્વર ચર્મ જેને કારણે આજે પણ તેમને કાઈક વાર દુખાવે છે પડી આવે છે.

જેકને તરવાનું ધેણું લાગ્યું હતું અને તેમની ઉત્તમ રમત તે જ હતી. તેમની સાથે અભ્યાસ કરતો એક વિદ્યાર્થી લખે છે : 'એક પ્રસંગે ઈન્ક્યુએન્જના તાવને કારણે જેક હોસ્પિટલમાં હતા. હોસ્પિટલમાં જતાં અગાઉ ચેર્મલ યુનિવર્સિટીની એક ટુકડી સામે રમવા માટે હાર્વર્ડની ટુકડીના ખેલાડીઓની પસંદગી થવાની હતી. જેકને લાગ્યું કે હોસ્પિટલના જોરાકને કારણે એ સારી રીતે રમત રમી શકશે નહિ. એટલે તેમણે પોતાના સહાધ્યાયીઓને માંસ અને ચોકલેટવાળું દૂધ એરીછૂપીથી લાવી આપવાનું કહ્યું. હોસ્પિટલમાંથી એ છાનામાના બહાર નીકળ્યા, ધૂળ ઝડપથી વર્ષા અને અંતે હાવાં.'

પહેલા વર્ષ દરમિયાન જેકે અંગ્રેજી, ફ્રેંચ, ઇતિહાસ અને અર્થ-શાસ્ત્ર એટલા વૈકલ્પિક વિષયો શીખ્યા. અર્થશાસ્ત્રમાં તેમને 'બ' વર્ગ મળ્યો, પણ બાકીના વિષયોમાં તેમને 'ક' વર્ગ મળ્યો. વર્ષને અંતે તેમને ક્રમાંક ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓમાં સાવ છેલ્લો હતો. બીજા વર્ષે પણ તે બહુ સારું પરિણામ ન લાવ્યા; કારણ કે ચાર વિષયોમાં તેમને 'ક' વર્ગ મળ્યો, એકમાં 'ડ' અને એકમાં 'બ' વર્ગ મળ્યો. તેમણે ઇતિહાસ અને રાજ્યશાસ્ત્રના વિષયોમાં જિડો રસ લેવા માંડ્યો અને ખાસ કરીને અમેરિકાનાં ઇતિહાસ અને જીવનચરિત્રો વિશે તેમણે સ્વતંત્ર રીતે ઘણું વાંચ્યું. તેમના શિક્ષકોને મન કેનેડી એક ખુશમિનજી, તેજસ્વી પણ મોજીલા સ્વભાવના વિદ્યાર્થી હતા.

યુવાન કેનેડીએ હાર્વર્ડમાં જે કંઈ તે કરનાં જે ન કંઈ એ વધુ મહત્ત્વનું હતું. હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીનો વિસ્તાર બીજી કોલેજના વિસ્તારોની માફક વિચારો, ધૂનો અને સ્ટોયથી ઘમઘમી બેઠો હતો.

વિદ્યાર્થીઓમાં વાલીઓ, અધ્યાપકો અને ૧૯૩૦ પછીના રાજકારણ અને દુનિયાની પરિસ્થિતિ સામે વિરોધવટોળ જાગ્યો હતો. રૂઝવેલ્ટનાં આપણો સાંસદગત વિદ્યાર્થીઓ રેડિયોએક્સને વીટળાઈ વળતા. ન્યુન-બર્ગમાં દિટલર જે ગરમાગરમ આપણો કરતો તે સમજવા તે ટોળે મળતા; 'નેશન,' 'ન્યુ રિપબ્લિક' અને 'ન્યુ માસીસ' જેવાં અખબારો રસપૂર્વક વાંચતા; દારખાનાં સામે પિકેટીંગ કરતા; યુનિવર્સિટીના પટાવાળાઓ અને દોરેલના કામદારોને સંગઠિત કરવા પ્રયાસ કરતા; દિટલર અને ખીન્ન સમુખ્યત્વારોનાં પૂનર્ગાં જાળના; લાવિ યુદ્ધ માટે સૈનિકો તૈયાર કરતા; જે પરિસ્થિતિ હતી તે માટે પોતાનો અણગમો વ્યક્ત કરવા સરખસો દાદતા; અને ઘણી વાર મુસેદબંધ કરી જેલમાં જતા. ઠેર ઠેર દાનિકારોનાં, ઉદારમતવાદીઓનાં, સમાજવાદીઓનાં, શાંતિવાદીઓનાં, સામ્યવાદીઓનાં નાનાં નાનાં મંડળો શરૂ થયાં અને આ મંડળના સભ્યો મોડી રાત સુધી ઉત્સાહપૂર્વક ચર્ચા કરવા લાગ્યા.

પરંતુ આમાંની એક પણ પ્રગતિઓમાં જેક કેનેડીએ ભાગ ન લીધો. સામાન્ય રીતે એ અભ્યાસેર પ્રગતિઓમાં સક્રિય રસ લેતા એ હાર્વર્ડના 'વિન્થોપ ક્લબ'ના એક સભ્ય બન્યા; હાર્વર્ડના 'ફ્રિસન'માં રથાન મેળવ્યું; સેન્ટ પોલ્સ ઇથેલિક કલેજના સભ્ય બન્યા; ધરણી કલ્પ અને હેસ્ટી પ્રક્રિયાના પણ એક સભ્ય તરીકે એ ચૂંટાયા. તેમના પિતા પણ એમના જમાનામાં આના એક સભ્ય હતા. પરંતુ ધ હાર્વર્ડ સિંગલ યુનિયન, ધ યંગ ડેમોક્રેટ્સ અને ખીન્ન એવાં મંડળો નરફ એ ઉપેક્ષ રહ્યા. નવાઈની વાત તો એ હતી કે વ્યાવહારિક રાજકારણમાં તેમને જરાય રસ ન જાગ્યો અને તેથી દેખીની રીતે જ નવા વ્યવહાર (New Deal) પ્રત્યે પણ તે નિરુત્સાહી રહ્યા. હાર્વર્ડના એક વ્યવસ્થાપનના અધ્યાપકને એવું સમજ્યું છે કે કેનેડીને જ્યારે પોતાના નિવર્ગિત અભ્યાસ ઉપરાંતનો એક નિર્ગંધ લખવાનું કહેવામાં આવ્યું ત્યારે તેમણે એક એવા રાજકર્મી પ્રકૃતિ વિશે નિર્ગંધ લખવાનું પમંદ ક્યું જે નવા વ્યવહારનો એક સુખત નેના નહોતો અને ડેમોક્રેટ પણ નહોતો, પણ એ પ્રકૃતિ દનેઃ ગન્દ્રીન્ડ રોઝ

જે અપર ન્યુ યોર્ક સ્ટેટનો એક રૂઢિચુસ્ત રિપબ્લીકન હતો અને જેણે આખી જિંદગી મહેર સત્તાની વિરુદ્ધ જોડાદ ચલાવી હતી.

કેનેડી સ્વતંત્ર રીતે ઝગકચા લાગ્યા તેમના જુનિયર વર્ષથી જ. આનું એક કારણ એ હતું કે જે આ દરમિયાન સ્નાતક થઈ ચૂક્યા હતા અને જેકને વારસામાં જોર્જ ટેલર નામના એક ખૂબ સરળ ભક્ષા વિદ્યાર્થીની મિત્રના આપના ગયા હતા. જે પોતે ખૂબ સરળ સ્વભાવના હતા. નેતાગીરીના ગુણ તેમનામાં જ નહોતા અને તે દમેશાં આક્રમક વૃત્તિના રહેતા. યુનિવર્સિટીની ફૂટબોલ રમતમાં તેમણે સારા પ્રમાણમાં ભાગ લીધો હતો. વર્ગના જુદા જુદા હોદ્દાઓ માટેની ચૂંટણીઓમાં એ જીત્યા હતા અને ઓનર્સ સાથે પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી. વધુ અભ્યાસાર્થે એ હાર્વર્ડની કાવદાની કોલેજમાં જ જોડાયા હતા, પણ જેક કેનેડી હવે સંપૂર્ણ રીતે તેમની જગ્યામાં નહોતા. હાર્વર્ડની ફૂટબોલ ટીમનો ટોર્નટ મેફડોનફડ નામનો એક ખૂબ તેજસ્વી ખેલાડી હતો. જેક અને તે એક ખંડમાં સાથે રહેવા લાગ્યા અને તેમાં જેકને અત્યંત આનંદ આવ્યો.

૧૯૩૭ના ઉનાળાની રજાઓ દરમિયાન કેનેડી તેમના મિત્ર લેસ બિલીંગ્સ સાથે ફ્રાન્સ, સ્પેન અને ઇટલીના પ્રવાસે ઉપડ્યા. આ પ્રવાસ તેમને અનેક રીતે ઉપકારક થઈ પડ્યો. અત્યાર સુધી તેમણે સારા પ્રમાણમાં મુસાફરી કરી હતી. પણ આ વખતે જે અભ્યાસવૃત્તિથી તેમણે પ્રવાસ કર્યો તેવી વૃત્તિથી તેમણે ક્યારેય પ્રવાસ કર્યો નહોતો. ઇટલીમાં એ પોપને મળ્યા; કાર્ડીનલ પેએલીની સાથે મુલાકાત થઈ. કાર્ડીનલે પિતાના ખજાનું અંતર પૂછ્યા; (આ કાર્ડીનલ વિશે કેનેડીએ તેમના પત્રમાં લખ્યું હતું : ' એ કોઈ અદ્ભુત ગાણુસ છે. ') આખ-લાઓની સાહમારી જોઈ; વિસુવિયસ પર્વત ચડ્યા અને મોન્ટે દાલોમાં પોતાની રીતે ફ્રેન્ચ બોલી ગાડું ગગડાવ્યું. પિતાને તેમણે સફળતાના આનંદમાં લખ્યું : ' ગજવામાં પાંચ ફ્રાન્કની નોટ સાથે મેં એક સન્નારી સાથે રમવા માંડ્યું. એ ૪૦ ડોલરથી રમતી. હું રમતમાં એક ડોલર અને ચૌસ ગ્રેન્ટ જીત્યો તેથી એ સન્નારી કમ્મું ગજારાઈ

ગોરટનના ધણી શ્રીમન્તો આલા બની ગયા. જો કેનેડી જોના મૂળ આયર્લેન્ડના વતની અને ધર્મ કેથલિક એ ઇંગ્લેન્ડના રાજના દરબારમાં એલચીપદે ? વાત માન્યામાં નથી આવતી. રૂઝવેદ કંઈક ગાંડા થઈ ગયા હોવા જોઈએ ! પણ જો માણસ પોતાનો વર્ગ છોડી નવ્ય એની પાસે આથી વધારે પરિણામની અપેક્ષા કેવી રીતે રાખી શકાય ? જો કેનેડીની આ નિયુક્તિથી ઈસ્ટ ગોરટનમાં રહેતા આઈરિશોને પણ ભારે તાણુથી થઈ. પેટ કેનેડીનો દીકરો રાજશાહી પોપાકમાં સમજ થઈ ઇંગ્લેન્ડના રાજ જ્યોર્જ આગળ મૂકતો હોય એ કદપના જ તેમને અકળાવવા માટે પૂરતી હતી.

ખીજાં તમામ દેશનાં એલચીપદ કરતાં ઈંગ્લેન્ડનું એલચીપદ બહુ જીંચું ગણાય છે, કારણ કે એ પદ જોમવનાર વ્યક્તિ યુરોપ અને અમેરિકામાં એમ બંને ખંડની સામાજિક પ્રતિષ્ઠાનાં ઉચ્ચતમ શિખરો સર કરે છે. જોસેફ પેટ્રિક કેનેડીએ ધણાં વર્ષોની જહેમત પછી જો પ્રાપ્ત કરવાની તેમની ઝંખના હતી તે મેળવ્યું. તેમને હતું કે તેમની આ નિયુક્તિથી તેમનાં બાળકોની સામાજિક પ્રતિષ્ઠા જરૂર સુધરશે. તેમની મોટી દીકરીઓ વીસીની આસપાસ પહોંચી હતી. એ બધી જીંચી, રયામવર્ણી અને દેખાવમાં સુંદર હતી. તે બધી હવે બ્રિટનનાં ઉમરાવ કુટુંબોના દીકરા સાથે હળીમળી શકશે અને તેમને પોતાના તરફ આકર્ષી શકશે. જો કેનેડીની આ એક મહેઞા સંતોષાર્થ પણ ખરી. તેમની એક દીકરી કેથલિનને ડ્યુક અને ડચેસ ઓફ ડેવનશાયરના વારસદાર માર્કવીસ ઓફ હેરિંગ્ટન સાથે પરિચય થયો. બંને જોણાં વચ્ચે એ પરિચયમાંથી પ્રેમ જન્મ્યો અને ખીજું વિશ્વયુદ્ધ આસનું હતું તે દરમિયાન એ પરસ્પર પળ ખરાં !

ગજકાવ શ્રેયની આ સિદ્ધિ ઉપરાંત જોસેફ કેનેડીએ તેમના ધર્મ-સમાજમાં પણ જીંચું રથાના મેળવ્યું હતું. એ એક આદર્શ કેથલિક કુટુંબના વડા હતા, ખૂબ ધાર્મિક વૃત્તિની પત્નીના પતિ હતા, અને કેથલિકો તરફથી ઉદારવાદમાં આવતાં ફેરફારોમાં, હોરિપટ્ટોમાં અને અન્યત્ર છૂરે દાથે દાન કર્યાં હતાં. ‘નાર્મટ ઓફ ઓર્ડર’ અને પ્રાન્ડ

નાઈટ ઓફ ધ ઓર્ડર ઓફ પાવર ૧૨ " જેના ઉચ્ચ પદો પરની તેની નિયુક્તિ દાયવેંતમાં હતી. આમ છતાં ધર્મ પ્રત્યેના તેમના વલણમાં આપણે એક પ્રકારની દ્વિધા જોઈએ છીએ. તેમણે પોતાની દોકરીઓને કેથલિક સંચાલિત શાળાઓમાં અભ્યાસ માટે મોકલી હતી, પણ દોકરીઓને તેમાં નહોતા મોકલ્યા. કદાચ તેમને એમ હશે કે દોકરીઓમાં ધાર્મિક સંસ્કારોનું પ્રાગત્ય હોય તો ઠીક છે, પરંતુ તીવ્ર દરીદ્રાર્મના આ યુગમાં દોકરીઓ માટે જિનસપ્રદાયિક શિક્ષણ જ વધુ અગત્યનું હતું.

ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો કેનેડી-કુટુંબ વેરરિખેર હતું પણ માનસિક દૃષ્ટિએ એ જખરું સંગઠિત હતું. માતાપિતાને સ્વદેશથી દૂર રહેવાનું થતાં કેટલાક મોટા બાકુઓ સ્વેચ્છાપૂર્વક નાનાં બાકુઓની સંભાળ લેવા લાગ્યા. પ્રસંગ મળતાં બધા કેપ કે પાગ બીચમાં બેગાં થતાં અને ઉત્સાહપૂર્વક રમતોમાં ભાગ લઈ આનંદમાં દિવસો પસાર કરતાં જ્યારે જોસેફ કેનેડી લંડનમાં હોય ત્યારે એ અને જેક ત્યાંના ગ્રોસ્વેનર રોકવરમાં આવેલા અમેરિકન એલચી ખાતાની શક્ય હોય એટલી વાર મુલાકાત લેવાનું ચૂકતા નહિ. આ અરસામાં પોતાની મિલકતના ભાગ પાડી જોસેફ કેનેડીએ પોતાના બાળકોના હિતાર્થે એક ટ્રસ્ટ કયું અને દરેક બાળકને દર શાખ ડોલરથી વધુ રકમ મળે એવી જોગવાઈ કરી. તેમણે એક સંવાદશાતાને આ સંબંધી કહેલું કે 'મેં દરેક બાળકને આટલી રકમ આપવાનું નક્કી કર્યું જેથી કોઈ પણ બાળક મારા તરફ તિરસ્કારની વૃત્તિથી જીએ નહિ અને મને જહાન્નમમાં જવાનું ન કહે.' પણ સાચું કારણ એ હતું કે જોસેફ કેનેડી મૂળ સરોડિયા વૃત્તિના હોઈ પોતાના બાળકોને બાવિ મુશ્કેલીઓથી સુરક્ષિત રાખવાનો તેમનો ઇરાદો હતો.

૨૦મી સદીના ચોથા દાયકા સુધીમાં કેનેડી કુટુંબે જે મેળવવા જેવું હતું તે બધું જ - પૈસા, પૈલવ, શિક્ષણ, જીવિ, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા, સંપ્રદાયમાં દરજ્જો, રાષ્ટ્રમાં જીયું સ્થાન મેળવી લીધું. કેનેડી કુટુંબ અમેરિકામાં એક આગવું કુટુંબ જ હતું. વર્ષોથી જિયાં પદ બોગવી

રહેલાં કુટુંબોની સરખામણીમાં આ કુટુંબ હજુ સિઝરતીકુટુંબ કર્ક શકાય એવું હતું અને જ્યાં હજુ કલાકની ઊંચુપ હતી, આ કુટુંબને મૂળ હજુ કર્કાય સિયર થયાં નહોતાં. કુટુંબના માણસો અમેરિકામાં કે ઠેર પયરાયેલા હોવા છતાં તે કર્કાય સ્થાયી ન થયા હોય એવો એમને ભાસ થતો હતો. જોસેફ કેનેડી એલચીપદ સંભાળવા લાંડન ગયા ત્યારે તેમણે તેમના ફોરિડા અને મેસેચુસટ્સ ખાતેનાં ઘરમાં નવા માળ નાંખાયા, એ રીતે તેમણે બોસ્ટન, ન્યુયોર્ક, ચિકાગો અને અન્ય સ્થળોની હોટલોમાં સારી રીતે રહેવા શરૂ કર્યાં. મૂળ પતન બોસ્ટન છોડ્યું, જાડનાં મકાન ઝોડ્યાં, પણ કેનેડી કુટુંબ કોઈ પણ એક સ્થાન કે જૂથની સાથે સમરસ ન થઈ શક્યું. નવા વ્યવહારની અસરને કીધે શ્રીમંતોનો જે એક વર્ગ અસ્થિતિવાર્ધ આવ્યો તે જ વર્ગમાં કેનેડી કુટુંબનું સ્થાન હતું, છતાં એક વર્ગ સાથે તે બાવાત્મક એકતા ન કેળવી શક્યું. અમેરિકામાં સીધી વધુ આવક ધરાવતું શ્રીમંતોનું જે જૂથ હતું તેનું આ કુટુંબ એક ભાગ હતું, છતાં રાજકીય વિચારસરણીમાં એ જૂથથી તે થડું પડી જતું હતું. કુટુંબનાં માણસો ઉચ્ચ સામાજિક વર્તુળોમાં ધૂમતાં, પણ એ વર્તુળો એમને અપનાવવા તૈયાર નહોતાં. કેથલિક સંપ્રદાયમાં તેમને મદદ હતી, પણ કુટુંબને પુરુષવર્ગ એમાં સંપૂર્ણ રીતે એકરસ થવા નહોતો ઇચ્છતો.

જોસેફ કેનેડીનો આ નિર્ણય સ્વભાવ જ તેમના એક બહુ વિચિત્ર કદી શકાય એવા કૃત્ય માટે જવાબદાર હતો. આ કૃત્ય એ હતું કે તેમણે પોતાના પ્રીતિવાત્ર એવા સૌથી એ મોટા દીકરાએને લાંડનમાં દોરેલા જે, મેરકીની પામે બજુવા માટે મોકલ્યા. મેરકી મૂળ ઘટ્ટી દના, સમાજવાદી દના, અંગ્રેજવાદી દના, અનુની દના અને કોઈ રીતે તેમને જોસેફ કેનેડી સાથે મેળ ખાવ તેમ નહોતું. છતાં કેનેડીએ પોતાના બે પુત્રોને મેરકી પામે બજુવા માટે મોકલ્યા, કારણ કે એમને એમના પુત્રોમાં અપૂર્વ શક્તિ હતી કે તેઓ મેરકીની રાજકીય વિચારસરણીથી દોરવાઈ નહિ જાય. પોતે જે પત્રો લીધું હતું તેના અવગાં જ સમજવા દના. પુત્રોમાં તેમને મોટી શક્તિ શાળી હતી. ૧૯૪૦ માં તેના

વિચારો તેમના પિતાના વિચારોની કાર્જન નકલ જેવા જ હતા. એ લોકશાહીમાં માનતા, છતાં નવા વ્યવહારમાં તેમને શ્રદ્ધા નહોતી. સામાજિક દષ્ટિએ એ રૂઢિચુસ્ત હતા અને અલગનાવાદમાં તેમને શ્રદ્ધા હતી.

જોકના વિચારો તેના પિતાના કે મોટાભાઈના વિચારો જેટલા પાકી રીતે ધકાયા નહોતા. મુટુમ્મનાં ળીજાં માણસો કરતાં પણ તેમનામાં વધુ નિર્ભયપણું હતી એ ચકોર હતા, કુતૂહલપ્રિય હતા, સતેજ પ્રહલ્લુશકિતવાળા હતા; પણ સહેજ અતડા હતા. દુનિયાને એ પોતાની ભૂખરી અને વિચિત્ર આખિયી જોતા.

૩

યુદ્ધ અને શાન્તિ

જેક કેનેડીનાં હાવડં ખાતેનાં છેલ્લાં એ વર્ષો આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિના તંગ વાતાવરણની છાયામાં પસાર થયાં. ૧૯૩૮નાં સપ્ટેમ્બર માસમાં જ્યારે કેનેડીએ પોતાના જુનિયર વર્ષની શરૂઆત કરી ત્યારે ઇંગ્લેન્ડના વડાપ્રધાન નેવીલ ચેમ્બરલીને મ્યુનિચ કરારથી એકાસ્તોવેકીઆ જર્મનીના સરમુખત્યાર એડોલ્ફ હિટલરને આપી દીધું. પાનખર ઝડપુના દિવસો દરમિયાન જ્યારે જેક આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધો વિશે અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા ત્યારે હિટલર બાલ્કન રાજ્યો અને ડાન્યુબ રાજ્યોને લશ્કરી અને આર્થિક દષ્ટિએ અલગ પાડવાની અને તેમના પર વર્ચસ્વ જમાવવાની યોજનાઓ ઘડી રહ્યો હતો. અમેરિકનો જ્યારે પોતાના આંતરિક પ્રશ્નો પર તેમનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી રહ્યા હતા ત્યારે યુરોપમાં લોકો ઉવટના યુદ્ધ ખાટેની તકમાર

તેયારી કરી રહ્યા હતા. કૈનેડીની ઉમરના હમરો યુવાનો તેમની શાળાઓ અને કામ છોડી રહ્યા હતા. થોડા સમય પછી લાખો યુવાનો મારે એ પરિસ્થિતિ સર્જવાની હતી.

ખામ વિશ્વયુદ્ધનાં વર્ષો અનેક દષ્ટિએ કૈનેડીની કસોટી કરનારાં નીવડ્યાં. નવા કરારના યુગમાં 'કૈનેડીએ જે નિર્દોષતા અને તાટશ્ચળજી દર્શાવ્યાં હતાં તે હવે જાળવવાં તેમને મારે અશક્ય હતું. તેમના કુટુંબ મારે પણ આ વર્ષો અનેક દષ્ટિએ કમનસીબ નીવડ્યાં. જોસેફ કૈનેડી નાત્સીવાદના વિરોધી હતા, પણ તે સાથે સાથે નાત્સીવાદનો પ્રતિકાર કરવા અમેરિકા યુદ્ધમાં જંપલાવે તે પણ તેમને પસંદ નહોતું. તેમની આ નીતિને કારણે યુદ્ધનાં વર્ષો દરમિયાન એ જાહેરજીવનમાંથી તદ્દન બાજુએ ફેંકાઈ ગયા. કૈનેડીની બહેન કેથલિન માકર્વીસ ઓફ હેરિંગ્ટન સાથેના તેના લગ્નસંબંધને કારણે સ્થિતિની આકરી કસોટી કરનાર આ યુદ્ધમાં વધુ ને વધુ ખેંચાઈ અને યુદ્ધ દરમિયાન માકર્વીસ ઓફ હેરિંગ્ટનનું મૃત્યુ થતાં તેના પર આકૃતના ઓળા ઊતર્યા. મોટાભાઈ જોએ તો આ યુદ્ધમાં ખપી જઈ પોતાનું જીવન જ સમર્પણ કર્યું.

૧૯૩૮-૩૯ના શિયાળા દરમિયાન આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે એક પછી એક ત્વરિત ગતિએ જે બનાવો બનતા ગયા તેમની સરખામણીમાં ખોરડનનું રાજકારણ અને તેની આંદીધૂંરીઓ સાવ કુત્સક હતાં. યુરોપ યુદ્ધના ભરડામાં ફસાતું હતું તે જોઈ કૈનેડી જોએન બન્યા. ત્યાંના તંગ વાતાવરણનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવા તેમણે હાર્વર્ડમાંથી યુરોપમાં ખીજું સત્ર ગાળવાની મંજૂરી મેળવી. નાત્સીઓ આખું એકારક્ષોવેદીઆ ગણા ગયા તેના થોડા સમય અગાઉ જ કૈનેડી એટલોન્ટિક મહાસાગર પાર કરી યુરોપ આવ્યા. વસન્તઋતુ પારિસમાં ગાળા એ પોલોન્ડ ઊપડયા. ત્યાં જેતણુ અઠવાડિયાં રોકાઈ એ રીંગ રશિયા, ટર્કી, પેલેસ્ટાઈન અને ત્યાંથી પાછા ફરતાં બાલ્કન રાજ્યો અને બર્લિન ચર્ચ પારિસ આવ્યા. યુદ્ધના લણુકારા વાગતા હતા તે દિવસો દરમિયાન તેમણે ખેડેલા યુરોપના આ મહત્વના પ્રવાસમાં એ અમેરિકન એલચીખાતામાં રોકાયા અને ત્યાંથી તેમણે પરિસ્થિતિ

નિરીક્ષણ કરવા માંડ્યું. પારિસમાં એ અમેરિકન એલચી વિલીઅમ બુલીટની સાથે રહ્યા. કેનેડીને આ એલચીખાતું એટલું મોટું લાગ્યું કે એમાં રહેવું એ કોઈ બન્ય હોટેલમાં રહેવા બરાબર છે એમ એમને લાગ્યું. વોરસોમાં એ અમેરિકન એલચી એન્ટની બિડલ સાથે રહ્યા અને મોરકોમાં એ મદદનીશ મંત્રી ચાર્લ્સ ('ચીપ') બોલેનના મહેમાન બન્યા.

કેનેડીને આ બધા સંપર્કો તેમના પિતાને કારણે જ થઈ શક્યા હતા. પિતાએ આના બદલામાં પુત્ર પાસે એક વસ્તુની માગણી કરી હતી અને તે એ કે કેનેડી જે જે દેશમાં બન્ય ત્યાંની રાજધાનીમાંથી વિગતે હેવાસો તેમને મોકલ્યા કરે. આ માગણી અનુસાર કેનેડી જ્યાં જતા ત્યાંની પરિસ્થિતિના પોતે કરેલા અવલોકનનું બ્પાન ટપાલ દ્વારા એ એમના પિતાને લડન મોકલતા. આ અવલોકનોનું, અસખત, સાહિત્યિક દષ્ટિએ કોઈ મૂલ્ય નહોતું. તેમાં જોડણીની ભૂલો તો ભયંકર રીતે અચૂક ગણી શકાય એવી હતી. તેમ છતાં આ અવલોકનો કોઈ રિધર બુદ્ધિના અને તટસ્થ વૃત્તિવાળા માણસની કલમે લખાયા હોય એમ તો જરૂર લાગે છે. પોતાના અવલોકનોમાં એક પ્રકારનું સમતોલ દષ્ટિબિંદુ આવે એ માટે કેનેડી દરેક પક્ષના પ્રતિનિધિને સ્વેચ્છાપૂર્વક મળના એ રીતે એ વોરસોમાં વર્તમાનપત્રોવાળા એલચીખાતાના કમચારીઓ, પોલેન્ડના વતનીઓ-પછી એ ગરીબ હોય કે નવંમર હોય-, ડેન્માર્કના એક અગ્રણી સેનેટર તેમ જ જર્મન, બ્રિટિશ, નોર્વેજિયન અને અમેરિકન એલચીઓને મળ્યા. આ પછી તેમણે ૨૫૦૦ શબ્દોનો એક હેવાલ તૈયાર કર્યો, જેમાં ડેન્માર્ક પર પોતાનો દાવો કરતા જર્મનીની દલીલો ટૂંકમાં સમજાવી અને અંતે લખ્યું, કે 'મારા મન ઉપર એવી જાંઠા છાપ પડી છે કે સાચી યા બોલી રીતે પોલેન્ડના લોકો ડાન્માર્કના પ્રશ્ન પર જર્મની સાથે લડી લેશે.'

કેનેડીને રશિયા 'એક બહુ અસહ્ય, પછાત અને અધિકારીઓના વચસવાળો દેશ' લાગ્યો. એણે જે રશિયન એરાધેનમાં પ્રવાસ કર્યો એ પ્લેનની બારીનો કાચ તૂટ્યો હતો, પણ તેને સમરાવવાની કોઈ ને

પડી નહોતી. રશિયા જેવા સખત હંડીવાળા દેશમાં તૂટી બારીમાંથી ફૂંકાતા બચકર પવનના સુસવાટામાંથી જવવા કેનેડાને બેઠકની નીચે લપાઈ પ્રવાસ કરવો પડ્યો. રશિયાનાં સહેરો વિસ્તારની દૃષ્ટિએ મોટાં હતાં, પણ ક્યાંય ઉત્સાહનું વાતાવરણ નહોતું. રસ્તાઓ પડોળા હતા, પણ તેમને સાફ ગખવાની ઈર્ષાને ધરકાર નહોતી. એ રસ્તાઓ ધૂળ-વાળા પવનથી વગાના ! સ્ટીમર મારફત ઈસ્ટર્ન બ્રુન્ડ જતાં અગાઉ કેનેડાએ લેનિનગ્રાડ, મોસ્કો અને કિમીઆનો વિસ્તાર જોયો. જે સજ્જમથી તેમણે તેમના પિતાને એક લાંબો હેવાલ મોકલ્યો. એ હેવાલમાં એમણે બ્રિટિશ-આરબ-મહદી સંબંધોની ઐતિહાસિક ભૂમિકા સમજાવી અને છેવટે લખ્યું કે પેટ્રોલિયમ સંબંધી બ્રિટનની નીતિ ન્યાયી અને વાજબી છે. પણ અત્યારની પરિસ્થિતિમાં ન્યાયી અને વાજબી ઉકેલની નહિ, પણ વ્યવહારુ ઉકેલની વધુ જરૂર છે. તેમણે એ હેવાલમાં કમ્પ્લે ક્યુ, કે ' ઈંગ્લેન્ડની મેં આ અગાઉ ધણી મુશ્કાકાતો લીધી છે, પણ મારી છેલ્લી મુશ્કાકાતથી હું બ્રિટનનો પક્ષ લેનાર બન્યો છું.'

જેક કેનેડાએ યુરોપનો તેમનો પ્રવાસ પૂરો કર્યો અને તરત જ યુરોપમાં લાંબા સમયથી ધૂંધરાના વાતાવરણમાં ભડકો થયો. આ વખતે તે તેમના પિતા પાસે પહોંચી ગયા હતા. ડાન્કીંગ વિશે જરાય નમતું ન મૂકવા તેવાર થયેલા નાસ્તીઓએ પોલોન્ડની સરહદ ઉપર આક્રમણ કર્યું અને તેની રાજધાની વોરસો તરફ કૂચ આરંભી. બ્રિટન અને ફ્રાન્સે પોલોન્ડને મદદ કરવાનાં વચનો આપ્યાં હતાં. તે વચન અનુસાર તેમણે જર્મની સામે મુઠ્ઠા બહેર કર્યું. રશિયા તટસ્થ રહ્યું. રાજકારણની રમતમાં યુરોપના ' પગલ ' ગણાતા દેશોએ થોડાક સમય માટે તો લોકશાહી તંત્રવાળાં પશ્ચિમી રાષ્ટ્રોને મંડળાનું મૂકી દીધાં.

આ ભડકાની દૂરગામી અસરમાં જેક પણ થોડા ઝડપાયા. સપ્ટેમ્બરની શરૂઆતના દિવસોમાં એક બ્રિટિશ સ્ટીમર ' એથેનિયા ' જર્મન ટોરપિડોનો બોમ્બ જની અને તેમાં પ્રવાસ કરી કહેલા અમેરિકન ક્રિટારુઓને ગ્લાસગો લઈ જવામાં આવી. આ અમેરિકનોને મદદ

કરવા જોસે કનેડીએ જોકને ગ્લાસગો મોકલી આપ્યા. ત્યાં લોકોએ શોરગોશોરથી તેમનું સ્વાગત કર્યું. તેમણે અમેરિકન ઉત્તારુઓને ખાતરી આપી કે હવે એક અમેરિકન સ્ટીમર તેમને સ્વદેશ લઈ જશે. લોકોએ ખુશો પાડી કહ્યું, ‘અમને અમારા રક્ષણ માટે સાથે લડાયક જહાજ જોઈએ-જર્મન નૌકાસૈન્ય પર અમને વિશ્વાસ નથી.’ આવી ખાતરી જોકથી આવી શકાય એમ નહોતું, એટલે તે લંડન ગાજી કર્યા, પણ જોસે કનેડીને લડાયક જહાજ સાથે મોકલવા સત્તાહ આપી

દેશને માટે કંઈક કરી જતાવવાની આ એક નાની તક હતી, પણ એ તક કનેડીએ ઝડપી લીધી. હજુ તો એ માત્ર દોદેજના એક વિદ્યાર્થી હતા અને હાર્વર્ડમાં વર્ગો શરૂ થઈ ગયા હતા. સપ્ટેમ્બરની આખરમાં એમણે સ્વદેશ પ્રતિ પ્રયાણ આદર્યું.

પદવી માટેની પરીક્ષામાં તેમણે રાજ્યશાસ્ત્ર (ઓનર્સ) નો વિષય લઈ બેસવાનું નક્કી કર્યું. ઓનર્સની પદવી મેળવવા યુનિવર્સિટીનાં ધારાધારણો મુજબ તેમને એક મહાનિબંધ લખવાનો હતો. હાર્વર્ડનાં સિનિયર વર્ષમાં કનેડીનો આ જ એક મુખ્ય બૌદ્ધિક પ્રયાસ હતો. તેમના મહાનિબંધનો વિષય હતો, ‘યુનિયની આજપંપાળ.’ પરદેશમાં તેમણે પ્રવાસ કર્યો તે દરમિયાન ઠેર ઠેર તેમને એમ્બરલીન પરની ટીકાઓ સાંભળવા મળી. આ ટીકાઓની તેમના મન પર જોડી છાપ પડી. અમેરિકામાં પણ લોકો ઈંગ્લેન્ડના આ વડાપ્રધાન તરફ તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોતા. કનેડીને એ સમજણ નહોતી પડતી કે એમ્બરલીન પરાજયનાં વધુ બિનગત અને જોડાં પરિબળોના હાથા કેમ બન્યા હતા ? હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીના રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયના આધ્યાપકો યુસ હોયર અને પેસન વાઈલ્ડના માર્ગદર્શન નીચે કનેડીએ ૧૯૩૯-૪૦ના શિયાળાના દિવસો હાર્વર્ડની વાઈલ્ડનેર લાઈબ્રેરીમાં ગાળ્યા અને ત્યાં બેસી તેમણે પાલમિન્ટની ચર્ચાના હેવાલો, વિદેશખાતાની તપસીસો, લંડનના અખબાર ‘ટાઈમ્સ’ અને ‘ધ ઈકોનોમિસ્ટ’ના અકોનો અભ્યાસ કર્યો.

એ વર્ષની વસન્તઋતુમાં કનેડીએ પોતે લખેલો મહાનિબંધ યુનિવર્સિટીના સત્તાવાળાઓને પેશ કર્યો. એક દૃષ્ટિએ જોવા જઈએ

તે આ મદાનિર્ણય દ્વારા અભ્યાસ કરી રહેલા એક પુરુષના પરિશ્રમ પરિણામ હતું. નિર્ણયની સાપા ગંભીર અને અભ્યાસપૂર્ણ હોવાને દેખાવ કરતી હતી. તેમાં આંકડા અને ટિપ્પણ પુષ્કળ પ્રમાણમાં હતાં. પણ તેની જોડણી અને વાકચરચના કાચી હતી. ૧૯૩૩-૩૫ના ગાળા દરમિયાન ક્ષિત્રને નિઃશસ્ત્રીકરણની નીતિ અપનાવી તે સમયમાં કોનેડીને વિટલરે પુનઃશસ્ત્રીકરણનો કાર્યક્રમ આરંભ્યો ત્યારે ક્ષિત્રનમાં તેના જે પ્રત્યાધાતો પડ્યા હતા તે સમય સુધીના બનાવોની કોનેડીએ નિર્ણયમાં ચર્ચા કરી હતી. નિર્ણયનો આખો એક ક્ષિત્રનના શાંતિવાદીએ કરકસરનો પક્ષ સેનારાઓ, લીગ ઓફ નેશન્સના ટેકદારો, સ્વાર્થ અંધ બનેલા વેપારીઓ અને મજૂરમંડળો અને પક્ષીય રાજકારણના માહિમાહેના ઝઘડાઓએ દેશની નીતિ ઉપર જે અસર કરી તેના પર હતો. મદાનિર્ણયના ઉત્તરાર્ધમાં કોનેડીએ ક્ષિત્રને ૧૯૩૦ના દાયકાના પાછલાં વર્ષો દરમિયાન ગોળગામની ગતિએ અને અપૂરતી તૈયારી સાથે પુનઃશસ્ત્રીકરણનો જે કાર્યક્રમ આરંભ્યો તેની ચર્ચા કરી હતી.

આ મદાનિર્ણયનાં બે લક્ષણો નોંધપાત્ર હતાં: એક તો એ કોનેડીએ કોટાકોટીનું જે વર્ણન કયું હતું તે સંપૂર્ણ નિર્લેપતાથી કયું હતું. નિર્ણયના લખાણમાં વસ્તુસ્થિતિની જે અમત્ય પર ભાર મુકાયો હતો તે કેવળ ખૌદિક દૃષ્ટિને અનુગમ્ય જ. મ્યુનિસ કરાર સંબંધી લોરો ભારે સાગણીવશ બની જતા. કોનેડીએ તે વિશે ટીકા કરી હતી એમણે એ ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે હું ગાભરુવૃત્તિનો નથી; કેમ જાણે ૧૯૪૦ની વસંતઋતુમાં ગાભરુવૃત્તિના હોવાં એ એક પાપ ન હોય. મદાનિર્ણયનું બીજું નોંધપાત્ર લક્ષણ આ હતું. કોનેડીએ ભારપૂર્વક એ જણાવ્યું હતું કે મ્યુનિસ કરારથી જે પરિસ્થિતિ સર્જાઈ તેને મારે ચેમ્બરલીન કે સ્ટાન્લી જોલ્ડવીન જેવા માણસો જવાબદાર નહોતા, પણ લોકશાહી અને મૂડીવાદનાં અંતર્ગત હોડાં પરિણમ્યાં જવાબદાર હતાં. જે દેશમાં લોકશાહીતંત્ર હોય છે અને મૂડીવાદીઓનું જોર હોય છે તે દેશમાં સામાન્ય રીતે પરિસ્થિતિ તરફ ઉપેક્ષાદૃષ્ટિ, નફા અને સુરક્ષિતા માટેની જ ચિંતા, શાંતિવાદ, લશ્કરીકરણનો ભય વગેરે તરવા

જોવામાં આવે છે. આ દૃષ્ટિએ જોવા જઈ એ તો કેનેડીએ લખેલો આ મહાનિર્ગંધ કોઈ પુખ્ત અને વિવેકબુદ્ધિવાળા અભ્યારીએ લખ્યો હોય એમ પ્રતીત થવા વગર રહેતું નથી.

નિર્ગંધના અંતમાં કેનેડીએ જણાવ્યું : ‘ મોટા ભાગના ટીકાકારો ખોટાં લક્ષ્યાંકને ઝૂક્યા કરે છે. મ્યુનિય કરાર ઉપર ટીકા કરવાની કોઈ જરૂર નથી, પણ એ કરારની પાછળ છિટનના જાહેર મતની સ્થિતિ અને છિટનની તૈયારી જેવાં જે પરિણામો હતાં તેની ટીકા થવી જોઈ એ. આ પરિણામને કારણે જ છિટનને માટે ‘ શરણાગતિ ’ અનિવાર્ય હતી.

‘ છિટને યુદ્ધ માટે પૂરતી તૈયારી ન કરી એ માટે બ્રોક્લિન જેવા એકલોકલ માણસનો દોષ એ કાઢવો એ ગેરવાજબી અને તર્કદોષવાળું છે. લોકશાહી રાજતંત્રની જે મર્યાદાઓ છે તે જોતાં આ પરિણામ જ આવે.’

પરંતુ આ નિર્ગંધ સ્પષ્ટ તો એ રીતે હતો કે યુરોપીય યુદ્ધ વિશે જોસેફ કેનેડીએ જે વલણ લીધું હતું તેનું જ પ્રતિબિંબ જાણે કે આમાં પડતું હતું. ૧૯૩૯ના અંતમાં અને ૧૯૪૦ની શરૂઆતમાં જ્યારે જહોન કેનેડી વાઈડનર પુસ્તકાલયમાં પોતાના નિર્ણય અંગેની સામગ્રી એકઠી કરી રહ્યા હતા ત્યારે જોસેફ કેનેડી લાંડનથી પ્રમુખ રજીસ્ટર અને વિદેશમંત્રી કોર્ડેલ હલ ઉપર જે હેવાલો મોકલતા તેમાં પણ તે એમ્બરલીનની સરકાર પ્રત્યે સકતુભૂતિભર્યું વલણ દાખવતા અને અમેરિકાને યુરોપીય પ્રશ્નોથી દૂર રહેવાની સલાહ આપતા. યુરોપમાં જે ધર્પણ ચાલી રહ્યું હતું એમાં અમેરિકાએ ખિલકુલ ભાગ ન લેવો જોઈ એ, પણ ભવિષ્યમાં આવી પડનાર કોઈ પણ કટોકટીનો પ્રતિકાર કરવા સ્વરક્ષણની પૂરી તૈયારીઓ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈ એ એવી સલાહ તેમણે પ્રમુખ રજીસ્ટરને આપી હતી.

છિટન અને ફ્રાન્સના નિરાશાજનક ભાવિ વિષે જોસેફ કેનેડીના મતમાં કોઈ શંકા નહોતી અને તે તેમણે સ્પષ્ટ રીતે એ હેવાલોમાં

ક્રેડીએ તેમના પિતાને સમાચાર મોકલ્યા કે પોતે રાજ્યશાસ્ત્રના વિષયમાં ઓનર્સ સાથે ઉત્તીર્ણ થયા છે અને તેમણે લખેલા મહા-નિબંધને પ્રશંસાનું પ્રમાણપત્ર પ્રાપ્ત થયું છે ત્યારે પિતાએ સામેથી અભિનંદનનો તાર પાઠવ્યો; લખ્યું : ‘ તારે માટે મને બે વરતુની ખાંતરી હતી : એક તો એ કે તું ચપલ છે; બીજું તું ફાંકડો જીવાન છે. પિતાના સપ્રેમ. ’

હાર્વર્ડમાં ક્રેડીએ લખેલો નિબંધ સકુની એટલી બધી પ્રશંસા પામ્યો કે ક્રેડીએ તેને પુસ્તકના સ્વરૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું નક્કી કર્યું. આ સંબંધી તેમના પિતાને લખેલા એક પત્રમાં તેમણે જણાવ્યું : ‘ મને લાગે છે કે મારે આખોય નિબંધ ફરીથી લખવો જોઈએ અને તેને વિગતોથી વધુ સ્પષ્ટ બનાવવો જોઈએ જેથી એ સામાન્ય વાચકને રસમય થઈ પડે. અત્યારે એ જેવો છે તેમાં કયાંય ચમક નથી, જો કે વિચારો ને એ બધું ઠીક છે ’ પિતાએ સહવ્યવસ્થાથી સંમતિ આપી અને નિબંધ ફરીથી કેવી રીતે લખવો, તેનું સંકલન કેમ કરવું, કેાની મારફત પુસ્તક પ્રગટ કરવું વગેરે અંગે લંડનથી સંખ્યાબંધ સલાહસૂચનો મોકલાવ્યાં. તા. ૨૦ મી મે ૧૯૪૦ ના રોજ પુત્ર પર પાઠ-લેલા પત્રમાં પિતાએ જણાવ્યું : ‘ મુનિય કરાર સમયે બ્રિટનની જે નિર્બળતા હતી એ અંગેની જવાબદારીમાંથી બોલકીન અને એમ્બર-લીનને મુક્ત રાખના તે જરા વધારે પડતું લખ્યું છે. હું એ કબૂલ કરું છું કે આખરી જવાબદારી તો સમગ્રતયા લોકોની છે, પણ એક નેતાએ પોતાનો પગ ધરતી ઉપર રાખવા ઉપરાંત થોડું વધારે કરવું જોઈએ. તેણે રાષ્ટ્રના દિત તરફ પણ જોવું જોઈએ અને લોકોને કેળવવા જોઈએ. તું નિબંધ ફરીથી લખે ત્યારે દોષનો ટોપો. લોકો અને નેતા વચ્ચે સરખે દિસે વહેંચી આપજે. ’ ક્રેડી પિતાના આ મંતવ્ય સાથે સંમત થયા. પત્રના જવાબમાં લખ્યું, ‘ હવે બોલકીનનો ખોટો બચાવ નહિ કરું. ’

નિબંધમાં જે વિગતો અને વિચારો વ્યક્ત થયાં હતાં તેમાં અને પુસ્તકમાં રજૂ થયેલી વિગતો અને વિચારો વચ્ચે ઝાઝો ફરક નહોતો.

માત્ર પુસ્તકનો અંત જરા વધારે નાઝ્યાત્મક ઢબે લાવવામાં આવ્યો હતો : ' હેઠ્ઠાં થોડાં અટવાડિયાના બનાવોથી લોકશાહી જન્યન બની છે એમ કહેવું પર્યાપ્ત નથી. જ્યારે ઘર બળતું હોય ત્યારે કુંભકર્ણ પણ બિંધમાંથી બેઠો થાય. આપણે તો એક એવા સશસ્ત્ર ચોકીદારની જરૂર છે જે બંદૂકના પહેલે જ ધડાકે જાગે અથવા તો વધારે સારું એ છે કે એ એવો ધડાકો થવા જ ન દે.

' ઇંગ્લેન્ડના બોધપાઠમાંથી આપણે ઘણું શીખવાનું છે અને આપણા લોકશાહીતંત્રને આપણે ક્રિયાશીલ બનાવવાનું છે. આપણે અત્યારથી જ એને કામ કરતું બનાવીએ. જ્યારે બધું બરાબર ચાલતું હોય ત્યારે કોઈ પણ પ્રકારનું રાજ્યતંત્ર કામ આપે છે. પણ જે તંત્ર ઠટકાટીના સમયે પણ ખોરવાઈ ન જતાં ચાલુ રહે એ જ છેક સુધી ટકી રહે છે.' ખરું પૂછો તો સલાહનાં આ અને આવાં ખીખાં વાક્યો કેનેડીએ પોતાના પિતાના એક પગમાંથી શબ્દશઃ ઉઠાવ્યાં હતાં. તેમણે પુસ્તકનું નામ આપ્યું : ' ઇંગ્લેન્ડ કેમ બેઠું ? ' (' Why England slept ? ')

આ પુસ્તકને આશ્ચર્યજનક સફળતા મળી. ખ્રિસ્ત ૫૨ નાત્સીઓ જ્યારે બામ્બરમાં કરવાની તૈયારીમાં હતા ત્યારે આ પુસ્તક પ્રગટ થયું. કેવળ અમેરિકામાં તેની ૪૦,૦૦૦ પ્રતો વેચાઈ અને ખ્રિસ્તમાં પણ એટલી જ સંખ્યામાં તેની નકલો બધી. વિવેચકોએ પુસ્તકને આવકાર્યું. અવલોકનકારોને તાજુબી તો એ ધર્ષ કે ૨૩ વર્ષની ઉંમરનો એક યુવાન આટલી બધી માહિતી અને વિગતો અતુરાર્ધપૂર્વક કેવી રીતે એકત્રિત કરી શક્યો, આટલી નિર્લેપતાથી અમુક અભિપ્રાયો કેવી રીતે બ્યક્ત કરી શક્યો અને અમેરિકાની પરિસ્થિતિમાં વેધક કહી શકાય એવા નિર્ણયો કેવી રીતે બાંધી શક્યો. કેટલાકને એમ લાગ્યું કે કેનેડીએ પુસ્તકમાં પણ બોલકપીન અને ચેમ્પરલીનનો ખોરા બચાવ કર્યો છે અને મ્યુનિય કરારનો મારે એટલાં જવાં રાજકીય અને આર્થિક બિનગત કારણોને જવાબદાર ગણાવ્યાં છે કે અમેરિકાને મારે આમાંથી કયો બોધપાઠ લેવા જેવો છે એ વાચકોને ખગર જ નથી પડતી.

આપણું સત્તાની સામે મૂકવા પશ્ચિમી દુનિયાની મૂડીવાદી લોકશાહીની શક્તિ માટે કેનેડીએ કેટલીક મહત્વની ચીંટાઓ ઉઠાવી હતી; પરંતુ શક્તિશાળી નેતાઓને જનભાવના સિવાય લોકશાહીતંત્રમાં શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓએ જીજ્ઞાસું શું કરવું જોઈએ એ વિષે એમણે કાંઈ વ્યાવહારિક સલાહ આપી નહોતી. કેટલીક વસ્તુ કહેવી સંદેહ હોય છે, પણ કરી બતાવવી મુશ્કેલ હોય છે.

વિવેચકો આ પુસ્તકનો આ રીતે અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા, પણ જોસેફ કેનેડી તો એક પિના પુત્રના કૃતિ તરફ જે મમતાથી જુએ એ જ મમતાથી જોતા. ઓગસ્ટ માસમાં તેમણે કેનેડીને લખ્યું : ' સમાજમાં ઉચ્ચ સ્થાન ધરાવતા લોકોની દૃષ્ટિએ જે પુસ્તક ઉત્તમ હશે એ પુસ્તક તને અવિષ્યમાં 'જે રીતે ઉપયોગી થઈ પડશે તે જાણી તું' પોતે નાઈ પામશે. પચ્ચીસ : વર્ષ પછી હાર્વર્ડની કમિટી આગળ તું તારી કાર-કિર્દીના હેવાલ પેશ કરશે ત્યારે તને એક સવાલ એ પૂછવામાં આવશે : 'તમે ક્યાં પુસ્તકો લખ્યાં છે ?' મને ખાતરી છે કે એ સમય સુધીમાં તો તેં ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં હશે.' જોસેફ કેનેડીએ આ પુસ્તકની એક એક પ્રત હેરાલ્ડ ટ્રેરકી, વિન્સ્ટન ચર્ચિલ અને બ્રિટનના રાણી ઉપર મોકલાવી આપી.

૧૯૪૦ના ઉનાળા પછીનું આખું વર્ષ જહોન કેનેડીએ માત્ર આરામ કરવામાં પસાર કર્યું. પહેલા તેમણે ચેર્ચિલ રૂઝમાં જવાનું નક્કી કર્યું, પણ પાછળથી વિચાર બદલ્યો અને છ મહિના સુધી સ્ટેન્ફર્ડ યુનિવર્સિટીની બ્રિઝનેસ સ્કૂલમાં રહ્યા, પણ ત્યાં તેમનું દિલ મોંઠવું નહિ. ફરીથી પ્રવાસ કરવાનું તેમને મન થયું અને તે દક્ષિણ અમેરિકાના લાંબા પ્રવાસે જિપડયા. ૧૯૪૧ દરમિયાન મુદ્દ બાકન રાજ્યો અને છંક રસિયાના સીમાડા સુધી પહોંચ્યું હતું. સફરને એમ લાગતું હતું કે હવે અમેરિકા મુદ્દમાં ઝપલાવશે; પણ અલગતાવાદીઓ 'પહેલાં અમેરિકા'ની દલીલ વધુ જોરશોરથી કરવા લાગ્યા.

અમેરિકન એલચી જોસેફ કેનેડી બ્રિટનની દૃષ્ટિએ આળપપાળ અને પરાજયવાદના એક પ્રતીક સમાન બની ગયા હતા. તેથી તેમણે

૧૯૪૦ની આખરમાં એલચીપદેથી રાજનામું આપ્યું. એ પછી અમેરિકાની વિદેશનીતિ સંબંધી પોતાનું દૃષ્ટિબિંદુ લોકોને સમજાવવામાં એ ક્યારેય સફળ ન થયા. અલગતાવાદના એ એટલા જખરા પુરસ્કર્તા હતા કે ‘પ્રથમ અમેરિકા’ સમિતિએ તેમને તેના રાષ્ટ્રીય અધ્યક્ષ બનાવવાનો વિચાર કર્યો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે ‘આપણા ઉપર સીધું આક્રમણ ના થાય ત્યાં સુધી અમેરિકા કોઈ પણ સંલેગોમાં યુદ્ધમાં ન અંપલાવે એમ હું ઇચ્છું.’ બીજા એક પ્રસંગે તેમણે કહેલું : ‘ઇંગ્લેન્ડ આપણું યુદ્ધ નથી લડતું. આ આપણું યુદ્ધ જ નથી.’ એક બાજુ તેમનું આ વલણ હતું; તો બીજા પક્ષે એ નાત્સીઓને છુદ્ધ અને સહાનુતાના શાસનના વિરોધીઓ અને ‘કાપદો, કૌટુંબિક જીવન અને ખુદ ‘ધર્મના ‘દુશ્મનો’ ગણતા. કોઈ તેમને અલગતાવાદી કે આળસપાળ કમનાર કહે એ ગમતું નહોતું અને બ્રિટિશરો અમેરિકનોની તરફ તિરસ્કારવૃત્તિ બતાવતા હોવા છતાં તેમ જ તેમની સામે નાકતું રેરવું થોડું રાખી ફરતા હોવા છતાં ‘નાત્સીઓની પાશવતા’ કરતાં તેઓ અનેક રીતે સારા છે એમ એ કહેતા. દુનિયા સમક્ષ જ્યારે ‘હાં અમે, હાં તમે’ એ સિવાય બીજો કોઈ વિકલ્પ જ નહોતો ત્યારે જોસેફ કેનેડીએ કોઈ એક ચોક્કસ નિર્ણય લેવા માટે આનાકાની કરવા માંડી.

તેમના આવા વલણને કારણે જોસેફ કેનેડી અમેરિકાના જાહેર જીવનમાંથી બાજુએ ફેંકાઈ ગયા. આ સમયે જહોન કેનેડોનું વલણ અમેરિકાએ યુદ્ધમાં અંપણાવવું જ જોઈએ એ માન્યતા તરફ વધુ ને વધુ ઢગલું ગયું. વસંતઋતુ દરમિયાન તેમણે સૈન્યમાં દાખલ થવાનો પ્રયાસ કરી જોયો, પણ પીકમાં તેમના યત્ન દુખાવાના કારણે તેમને નકારવામાં આવ્યા. જ મહિના સુધી સતત કસરત કરી પોતાની તબિયત સુધારી એ સપ્ટેમ્બર માસમાં અમેરિકાના નૌકાસૈન્યમાં જેમતેમ દાખલ થઈ ગયા. થોડો વખત તેમણે વોશિંગ્ટનમાં નૌકાસૈન્યના સેનાપતિ વતી

સમાચારોનું દોહન તૈયાર કરવાની જવાબદારી ઉપાડી લઈ સમાચાર-
વિભાગમાં કામ કર્યું. જનતાને પત્ર દાર્જિંગ ઉપર આક્રમણ કર્યું ત્યારે
કેનેડીએ દરિયા પર જવાની માગણી કરી, પણ તેમની માગણી લાંબા
સમય સુધી નકારવામાં આવી. દક્ષિણમાં આવેલાં સંરક્ષણના દાર-
ખાનાંનું દવાઈ દુમકા સામે કેવી રીતે રક્ષણ કરવું એ મારેની એક
ગોજના તૈયાર કરવાનું કામ તેમને સોંપવામાં આવ્યું અને ફેબ્રુઆરી
મહિના તેમણે આ કામ સંભાળ્યું. પરંતુ કેનેડીને આ કામ બહુ
નીરસ અને ધૂણારપદ લાગ્યું. કુરસદનો થોડો સમય તેમણે વિદેશ-
સમાચારવિભાગમાં પત્રવ્યવહારનો અભ્યાસ અને નીકાસૈન્ય અને
જકાતના ખારાધારણોનો અભ્યાસ કરવામાં ગાળ્યો. પણ હવે તેમને
બધ લાગવા માંડ્યો કે કદાચ તેમને આ રીતે ઓફિસમાં જ કામ
સોંપ્યા કરવામાં આવશે, એમની ઇચ્છા તો બુદ્ધને મોરચે જવાની
હતી. એટલે તેમણે, પિતાને કહ્યું કે નીકાસૈન્યવિભાગમાં તમારી
લાગવગતો ઉપયોગ કરી મને દરિયા પરના કોઈ પણ મોરચા પર
જવાનું કામ અપાવો. પુત્ર માટે પિતાએ થોડાં ચક્રો ગતિમાન કર્યા.
આ ખનાવતી પાછળ પણ થોડો રમૂજ ઇતિહાસ હતો. પત્ર દાર્જિંગ
ઉપર આક્રમણ થયું તે જ દિવસે જોસેફ કેનેડીએ ફરીથી પ્રવૃત્તિમય
હંતવનમાં ઝપલાવવાનો વિચાર કર્યો. પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ પર તેમણે તાર
કર્યો : ‘બુદ્ધના કોઈ પણ મોરચાનું નામ આપો અને હું તમારી
સેવામાં દાર્જિંગ ચર્ચ જઈશ.’ કોણ જાણે કેમ, પણ આ તાર પ્રમુખ
રૂઝવેલ્ટને ગળ્યો જ નહિ. નવા કરાર સમયે પોતાને મદદ કરનાર
પોતાના જૂતા સાથીદાર આ સમયે સેવા આપવામાં કેમ પાછા પડ્યા
તે જોઈ રૂઝવેલ્ટને આશ્ચર્ય થયું. તેમણે એરટનના વતની અને બહુ-
ગતી પડતા નેતા જાહોન ડગલ્સ. મેકકોર્મેકને આ સંબંધી વાત કરી.
મેકકોર્મેકે જોસેફ કેનેડીને વાત કરી. જોસેફ કેનેડીએ રૂઝવેલ્ટને પત્ર
લખી જણાવ્યું કે મે તમને સેવા માટે તાર કર્યો જ હતો. જો
વચ્ચે મિત્રતાઓ થોડો પત્રવ્યવહાર થયો, પણ બુદ્ધ હામિયાન ન
જાને જોસેફ કેનેડીને કોઈ જવાબદારીનું કામ મેળવવામાં ન આવ્યું.

૧૯૪૨ના અંત જહોન કેનેડીને જે પ્રકારની કામગીરી બજાવવાની મહેન્ટ હતી તે કામ મળ્યું. જે માથુસે નાની હોડીઓમાં કામ દરવાની તાલીમ મેળવી હોય એને માટે આ 'કામ ઉત્તમ હતું. તેમને મોટર ટોરપીડોની ટુકડીમાં કામ સોંપવામાં આવ્યું. ખૂબ ઝડપવાળી અને નાણુક એરી ' પીટી બોટ્સ 'ને કેમ ચલાવવી એ માટે તેમને છ મહિના સુધી તાલીમ આપવામાં આવી. તાલીમ માટેનો સમય તેમણે મોટે ભાગે ન્યુયોર્ક અને પોર્ટ્સમથાઉથમાં ગાળ્યો. તેમને તાલીમ આપનારાઓએ તેમને પ્રાવીણ્યનું પ્રમાણપત્ર આપ્યું, એન્જિનિયરીંગ જેવા રેફરિન્કન્સ વિષયમાં તેમનું 'સાન સારું' છે અને બહુ ઉત્સુક અને પોતાની ફરજ માટે બહુ સજાન છે એવી લક્ષમણ કરી.

યુદ્ધને મોરચે જવા કેનેડી ૧૯૪૩ની શરૂઆતમાં સાન ફ્રાન્સિસ્કોથી સ્ટીમરમાં બેસી ઊપડ્યા તેમને દક્ષિણ પ્રશાંત મહાસાગરમાં કામગીરી સોંપવામાં આવી હતી, કારણ કે આ રથજે જાપાનીઓ ધણા આગળ વધ્યા હતા અને સાથી રાજ્યોનાં સૈન્ય ધીરે ધીરે પાછાં હટતાં હતાં. માર્ચ મહિનામાં લેફ. કેનેડી ટુલાગી અને રસેલ ટાપુઓથી દૂર આઘલા સોલોમન્સ ટાપુઓમાં પોતાની ' પીટી ' બોટમાં લશ્કરી કામગીરી બજાવી રહ્યા હતા. ઓગસ્ટ માસમાં ન્યુજેર્સીયામાં આગળ વધેલા જાપાનીઓને પાછા હટાવવા દરિયાઈ, હવાઈ અને જમીનમાર્ગે જે પ્રત્યાક્રમણ થયું તેમાં ભાગ લેનારાઓમાં કેનેડી પણ એક હતા.

તા. ૫ીજી ઓગસ્ટ, ૧૯૪૩ના રોજ મધરાત પછી ' આમાગીરી ' નામનું એક જાપાનીઝ લડાયક જહાજ ન્યુજેર્સીયાની બેકેટ બ્રીશિરનાં કાળાં પાણી કાપતું ત્યાં આવી પહોંચ્યું. જહાજના કપ્તાન કેહાર્થ હનામીએ તૂટક પરના ભાગ પરથી વાદળ અને ધૂમ્રમસથી ધનધોર બનેલી એ રાત્રીએ ડીણી નજરે આમતેમ જતરા માંડ્યું. દિવસ દરમિયાન અમેરિકન હવાઈ જહાજો આ લડાયક જહાજની પાછળ પડતાં અને રાત્રે પીટી બોટ્સ તેને પરેશાન કરતી. એટલે તેના માથુસોને તેણે આક્રમણ કરવા તૈયાર રહેવાની સૂચના આપી દીધી હતી. એકાએક તેણે દરિયામાં અડધો માઈલ દૂર એક પીટી બોટને આમતેમ કરતાં જોઈ.

હનામીએ જહોન ચલાવનારને બોલાવ્યો અને કહ્યું : 'વહાણનું જમણી પાંખ દશ અંશે રાખો ! પીટી બોટ દેખાય છે. બધા સાગરા ચર્ચ જાઓ !' ત્રીસ નોટ દૂરથી તેણે બોટ પર બોમ્બવર્ષા શરૂ કરી, બોટના મધ્ય ભાગ તરફ ધસી ગયો, તેના જે ટુકડા કરી નાખ્યા અને કંઈ પથ્રુ અવાજ કર્યા વિના ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. એક ભયંકર ટકાકા સાથે પીટી બોટના ભાંગીને જુદા થયા અને પાણી પર તેના જે સજાગતા ભાગ તરવા લાગ્યા.

પીટી બોટના કરતાં એક જહોન કેનેડી, તેમના બાર અધિકારીઓ અને બીજા ખલાસીઓ નિઃસહાય હતા. જાપાનીઝ લડાયક જહોન તેમની બોટ પર બોમ્બવર્ષા કરી એ તેમણે જોયું. બોટ જસદ જેવી હલકી ધાતુની બનાવેલી હતી, કારણ કે એ ઝોછો અવાજ કરે એ માટે એને એક જ એન્જીન પર ચલાવવામાં આવતી. બોટ પરના જે માણસો ત્યાં ને ત્યાં જ મરણને શરણ થયા અથવા ભાગતા જતા લડાયક જહોનને કારણે પાણીમાં જે ધૂમરીઓ ચર્ચ તેમાં ડૂબી મૂક્યા. બીજાઓ પાણીની સપાટી પર રહેવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા અને બોટના પેટ્રોલને કારણે પાણી પર જે આગ ભમીકતી હતી તેથી દૂર રહેવા પ્રયાસ કરવા લાગ્યા. કેનેડી બોટના 'કોકપીટ'માં ફેંકાઈ ગયા અને ત્યાંથી તે તૂટક પર ફેંકાયા. તેમને લાગ્યું 'મૃત્યુ દવે નજીક જ છે.' પરંતુ પીટી બોટના જે અડધા ભાગ હિપર એ હતો એ હજુ પાણી પર તરતો હતો અને એ અને બીજા ચાર જણા એને વળગી રહ્યા હતા. બીજા જે કોઈ બચી જવા પામ્યા હોય તેમને મારે તેમણે ધૂમ પાડી અને છ જણાએ એ ધૂમનો જવાબ આપ્યો. એમાંનો એક ખલાસી મેકમેઈસન આખા શરીરે ગંભીર રીતે દાઝી ગયો હતો. હેરિસ નાગના બીજા માણસને પગમાં ઈજા ચર્ચ હતી. કેનેડી તરતાં તરતાં તેમની પાસે પહોંચ્યા અને મદામુસીબતે જેમ તેમ કરીને તેમને બોટ સુધી લઈ આવ્યા.

હેરિસે કહ્યું, 'દવે માગતી આગળ જઈ સકાળ એમ નથી.'

કેનેડીએ તેનામાં હિત્સાહ રેડનાં કહ્યું : ' એક બોસ્ટનનિવાસી માટે તેં આજે અહીં ઘણી સેવાઓ બજારી છે. હવે થોડીક વધારે.' હેરિસ અને બીજાઓ તેમનાં- જીવન બચાવનારાઓને આશાથી વળગી પડ્યા અને કપ્તાન કેનેડી ત્રણ કલાક પછી બોટના તરતા ભંગાર પર પાછો ફર્યો.

રાત પૂરી ચતાં દિવસ બિચો. પાણીમાં જીવન માટે મરણિયા પ્રયાસ કરતા એ અગિયાર નવજુવાનો તેમને બચાવવા બીજી પીટી બોટસની રાહ જોવા લાગ્યા, પણ આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે તે દિવસે એક પણ બોટ એ બાજુ ન ફરકી. ઈશાન, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશામાં જે ટાપુઓ હતા ત્યાં જાપાનીઓનાં ટોળાં હતાં. બોટના જે ભાગને આ અગિયાર નવજુવાનો વળગી રહ્યા હતા તે પણ હવે વજનને કારણે વાકો વળી ગયો હતો અને ડૂણું ડૂણું ચર્ક રહ્યો હતો.

કેનેડીએ પોતાના સાથીદારોને પૂછ્યું : 'જાપાનીઓ આપણને જોઈ જાય તો શું કરવું ? લડવું કે ચરણે જવું ?'

કોઈકે પૂછ્યું : ' પણ લડીશું શેનાથી ? ' તેમની પાસે એક ટોમી ગન હતી, છ ટપ-કેલિબર ઓટોમેટિક બંદૂકો હતી અને એક ડટની બંદૂક હતી.

' હીક. તો આપણે શું કરીશું ? '

' તમે કહો તે મી. કેનેડી,' કોઈકે જવાબ આપ્યો, ' તમે અમારા નેતા છો.'

કેનેડીએ કહ્યું : ' આવી પરિસ્થિતિમાં શું કરવું જોઈ એ એ વિશે પુસ્તકમાં કંઈ લખ્યું નથી. મને લાગે છે કે હવે આપણે એક લશ્કરી હુકમી નથી, એટલે મારું કહ્યું કરવાની કોઈ ને જરૂર નથી. આપણે શું કરવું છે તેની ચર્ચા કરી લઈએ.' પરંતુ ચર્ચા કરવા જતાં દલીલો ચર્ક અને કેનેડીએ આખરે જોયું કે તેમને નેતૃત્વ લીધા સિવાય બીજો કોઈ આરો નથી. તેમણે હુકમ કર્યો કે જે ત્રણ માણસો ધવાયા છે તેમને જાગ્ર કરી આપવા બાકીના બીજા પાણીમાં જતા રહે;

પરંતુ એ લોકો પાણીમાં જાય તે પહેલાં જ વડાજીનો અડધો તરતો ભાગ લીધો વળ્યો. કનેડીએ નક્કી કર્યું કે હવે તો જાયવા મારેની એક જ આશા છે અને તે એ કે અગ્નિ દિશામાં ત્રણ માર્કેટ દૂર આવેલા એક નાના ટાપુ પર તરતાં તરતાં પહોંચવું. મેકમોલ્ડને જાણવા તેમણે તેના પાટાનો એક છેડો પોતાના ગોંમાં દબાવ્યો દાઝી ગયેલા મે વેરટને મારે પણ તેમ જ કર્યું અને બંનેને જેંચતાં જેંચતાં એ પાંચ કલાકે ટાપુ પર પહોંચ્યા. બીડેલા દાંતમાંથી એ ધણું દરિયાનું પાણી પી ગયા, એ સગબગ પંદર કલાક સુધી દરિયામાં રહ્યા.

એ નાનકડા ટાપુ પર કનેડીના કલાન્ત માણસો ધૂંટણીમાં જેંચવા લાગ્યા. અહીંથી એકલા બીજા એક ટાપુ પર જઈ 'ફ્યુસન પેસેજ'ના હંમેશના માર્ગ પરથી પસાર થતાં કોઈ પીટી બોટનો સંપર્ક સાધવાનો પ્રયત્ન કરી જોવાનું હવે કનેડીએ નક્કી કર્યું. સાંજના ધૂંધળા પ્રકાશમાં એ ખડકોની દારમાળા સુધી પહોંચ્યા. વડાજીનો દીવો હાથમાં હતો. એ તરતાં તરતાં પોતાનો માર્ગ કાપી રહ્યા હતા ત્યારે તેમણે એક મોટી માછલીને પાણીમાં જોઈ તેમને એમના એક માણસે કહેલી વાત યાદ આવી કે 'આ બારાકુડા નામની માછલીઓ તરતા માણસની નીચેથી ઉપર આવે છે અને તેનાં જુવણુ ખાઈ જાય છે.' દારૂ પીધો હોય તેમ તેમણે ખડકોની દારમાળા તરફ જોરથી તરવા માંડ્યું. રસ્તામાં તીક્ષ્ણ પરવાળાંએ તેમના નળા અને ધૂંટીમાં ઈજા કરી, પણ તેનીય પરવા કર્યા વગર એ ફ્યુસન પેસેજ સુધી પહોંચ્યા. રાતની કંડીમાં શરીર ઠરી ગયું હતું, છતાં મહામુશીગતે એ પાણીમાં તરતા રહ્યા અને કોઈ પીટી બોટની રાહ જોવા લાગ્યા. નસીબ એ ડગલાં આગળ હતું. લાંબા સમય સુધી રાહ જોવા છતાં કોઈ બોટ દેખાઈ નહિ, ત્યારે તેમણે ટાપુ પર પાછા જવાનો નિર્ણય કર્યો. પરંતુ દરિયાનો પ્રવાહ હવે વધુ ઝડપી બન્યો હતો અને કનેડી તેમના માણસો જે ટાપુ પર તેમની રાહ જોતા હતા ત્યાં જેંચાવા લાગ્યા. તેમણે હવે તરવાનો પ્રયત્ન કરવાનું છોડી દીધું. સમાધિમાં હોય તેમ તેમણે ચિંતાનો ભાર પણ કાઢી નાખ્યો. માત્ર પેલો દીવો હાથમાં જોરથી પકડી રાખ્યો, કેમ

જાણે એ જ હવે તેમની અને તેમના માણસો વચ્ચે સાંકળરૂપ ન દોય ! ફેટલીક કાણો સુધી એ લાંઘી ગયા, ફેટલીક કાણો સુધી એ બેસાન રહ્યા. તેમને લાગ્યું કે હવે કદાચ હું મૃત્યુ પામીશ. દરિયાનો પ્રવાહ તેમને ટાપુ પર લઈ જવાને બદલે એક મોટા વર્તુળમાં ફેરવી ને જગ્યાએથી તેમણે ટાપુ પર પાછા જવા પ્રયાજ આદ્યું હતું ત્યાં જ ફ્યુસન પેસેજમાં તેમને લઈ ગયો. ફરીથી તેમણે ટાપુ તરફ પ્રયાજ આદ્યું. પરવાણાના ખડકમાં અચડાતારૂટાતાં એ જેમતેમ કરીને ટાપુ સુધી પહોંચ્યા. ચાલવાની સક્તિ તો હતી જ નહિ. એટલે કિનારા પર ધસડાઈને ગયા. કિનારે પહોંચતાં જ તેમને ઊસડી થઈ. તેમના માણસો તેમની નજીક દોડી આવ્યા. કેનેડીએ તેમના ત્રીજા અક્ષર સામે જોયું. કહ્યું, 'રોસ, આજે રાત્રે તું પ્રવલ્ન કરી જાશે.' એ પછી એ બેસાન ખની ગયા.

દુકડીના મુખ્ય થાણા પર તો આ તેર બચેલા માણસો ગાટે નિરાશા જ સેવવામાં આવતી હતી. તેમના સ્મરણમાં પ્રાર્થના યોજવામાં આવી. એક અક્ષરે તો રોસની માતાને પત્ર પણ લખી નાખ્યો અને જણાવ્યું કે, 'તમારા દીકરાએ એક મહાન હેતુને માટે પોતાના જીવનનું સમર્પણ કર્યું છે. બ્રિટનના મૃતપૂર્વ અમેરિકન એસર્ચનો પુત્ર જેક કેનેડી પણ એ જ ખોટ પર હતો તે પણ મૃત્યુ પામ્યો છે. જે કોઈ માણસ એમ કહે કે આ યુદ્ધમાં રાષ્ટ્રનું હિર હથાઈ રહ્યું છે તો એ માણસ એક દૂર હકીકતનું અતિશયોક્તિભરી રીતે નિરૂપણ કરી રહ્યો છે એમ કોઈ નહિ કહી શકે.'

તે દિવસે સાંજે રોસ ફ્યુસન પેસેજ સુધી તરતો તરતો ગયો, પણ કેનેડીની માફક તેને પણ નસીબે યારી ન આપી. ચરદી અને તાવથી પીડાતા કેનેડી તે દિવસે લગભગ આખી રાત જાગતા બેસી રહ્યા. માણસો પણ ખૂબ તરસ્યા થઈ ગયા હતા. સવારમાં કેનેડીએ હુકમ કર્યો, 'આપણે આગળ તો જવું જ જોઈશે.' ફ્યુસન પેસેજ નજીકના એક ટાપુ પર તે પોતાના માણસો સાથે તરતાં તરતાં ગયા. ત્રણ

કલાકે એ ટાપુ પર પહોંચ્યા. ત્યાં તેમણે નારિયેળ જોયાં. તરસ્યા માણસોએ એ નારિયેળ ફાડ્યાં અને હોંસથી તેનું પાણી પીવા લાગ્યા. પણ પાણી પીતાંની સાથે જ તેમને ઊઘટીઓ શરૂ થઈ. રાત્રે વરસાદ પડ્યો. તરસથી પીડાતા માણસોએ ઝાડનાં પાંદડાં પરથી ટપકતું પાણી પી તરસ છીપાવી. સવારમાં તેમણે જોયું કે, પાંદડાં પર તો પક્ષીઓની અપાર દત્તી ! ચીડાઈને તેમણે એ જગ્યાનું નામ આપ્યું : પક્ષીઓનો ટાપુ (Bird Island)

આમ કરતાં ચાર દિવસનાં વહાણાં વાયાં. એક ખલાસીએ ખીલ ખલાસીની માળા તરફ જોઈ કહ્યું : ‘ મેફ્લાયર, આ માળા કંઈક અગત્યકાર કરે એવું કર.’ મેફ્લાયરે શાન્તિથી કહ્યું : ‘ જરૂર, હું તમારા બધાની સંભાળ લઈશ.’ પણ કેનેડીને મન તો જમવાની એક જ આશા હતી. હજુ કંઈક આગળ જાય તો કદાચ કોઈની નજર તેમના પર પડે અને તેમને ભૂત્યાવે એટલે એ અને રોસ નીકુ. ટાપુ સુધી તરતાં તરતાં ગયા. આ ટાપુ ફ્લુસન પેસેજની વધુ નજીક હતો. હવે તેમનાં નસીમનું પાંદડું ફૂં. આ ટાપુ ઉપર તેમણે જે આદિવાસીઓને જોયા, થોડો જાપાનીઝ માલસામાન હાથ લાગ્યો અને એક તરાપો પણ મળ્યો. તેમને જોઈ જે આદિવાસીઓ નારી ગયા, પણ તરાપામાં જેસી કેનેડી અને રોસ ટાપુના અંદરના ભાગમાં ગયા ત્યારે ખીલ આદિવાસીઓ તેમને વીંટળાઈ વળ્યા. કેનેડીએ એક નાળિયેર હાથમાં લીધું. પોતાના અપ્પુથી તે છાલી તેના પર સંદેશો ફેલ્યો : ‘ અગિયાર માણસો જીવના છે. આ સંદેશો લાવનાર આદિવાસી નીકુ ટાપુ પર અમે ક્યાં છીએ તે જાણે છે—કેનેડી.’ આદિવાસીઓને તેમણે કહ્યું : ‘ રેન્ડોવા, રેન્ડોવા ! ’ એક આદિવાસી કંઈક સ્વગમ્તો હોય એમ લાગ્યું. હાથમાં નાળિયેર લઈ એ ત્યાંથી ભાગ્યા.

કેનેડી ગાંદગીમાં સપડાયા અને આખો દિવસ ટાપુ પર જ રહ્યા. પણ તે પછી તેમણે નક્કી કર્યું કે તેમણે અને રોસે ફ્લુસન પેસેજની દળુ વધુ નજીક જતું જોઈએ અને પીટી બોદસ મારે રાહ જોવી જોઈએ. ખરે જણા તરાપામાં જેસી ખુદલા દિવામાં નીકળ્યા તો

ખરા, પણ હવે પવન ફૂંકાવો સર યયો હતો. પર્વત જેટલાં જિંદાં મોજાં તેમના તરાપાને આગતેમ ડોલાવી રહ્યાં હતાં. દરિયો તોફાની બન્યો હતો. થોડી વારમાં તેમનો તરાપો જિંદો પડ્યો. આ બે જણા તોફાની દરિયામાં બે કલાક સુધી મૂઝવા. ભરતીનો પ્રવાહ તેમને દરિયામાં ખેંચી જવા લાગ્યો.

કેનેડીએ ખૂબ પાડી પોતાના સાથીદારને કહ્યું : 'તને અહીં સુધી ખેંચી લાવ્યો મારે રિલગીર છું.'

રોસે સામેથી ખૂબ પાડી કહ્યું : 'ખીજે કાંઈ પ્રસંગ હોત તો તો તમને કહેત કે હું તો ના જ પાડતો હતો ને ? પણ અત્યારે એમ નહિ કહું !'

ભરતીના પ્રવાહમાંથી એ જેમતેમ કરતાં ગદાર નીકળ્યા અને ટાપુ તરફ પાછા વળવા લાગ્યા. સામે ધૂધવનાં મોજાં જોરશોરથી ખડક ઉપર અફળાતાં હતાં. એવામાં એક મોટું મોજું તરાપા ઉપર ફરી વળ્યું અને કેનેડી તેમાંથી દૂર ફેંકાયા. ગોળગોળ ફરતાં એ જિંડાં પાણીમાં જવા લાગ્યા; પણ બહુ ચમત્કારીભરી રીતે એ પરવાળાંમાં ફસાવાને બદલે એક ધૂમરીમાં ફસાયા. રોસને હાથ અને ખભા પર સખત ઈજા થઈ હતી અને તેના પગમાંથી એટલું બધું લોહી વહેતું હતું કે કેનેડીને હલેસાં નીચે મૂકવા પડ્યાં, જેથી રોસ તેના પર એક પછી એક પગ ગોઠવી કિનારા સુધી ચાલી સરે. મહિ ગાંઠ તે કિનારે પહોંચ્યા. રાત રેતીમાં સૂઈ ને જ વિતાવી.

પરંતુ તેમની અગ્નિપરીક્ષા હવે પૂરી થઈ હતી. ખીજે દિવસે સવારે માર આદિવાસીઓએ કેનેડી અને રોસને જિંદામાંથી ઉઠાડ્યા. એમાંના એકે બહુ સુદર અગ્રેજી ભાષામાં કેનેડીને કહ્યું : 'સાહેબ, તમારે મારે એક કાગળ લાવ્યો છું.' એ પત્ર ન્યુ જર્સીમાં કામગીરી બજાવી રહેલ ન્યુઝીલેન્ડ ઈન્ફન્ટ્રી પેટ્રોલના એક સેનાપતિ તરફથી હતો. તેમાં કેનેડીને આદિવાસીઓની પાછળ પાછળ તેની છાવણીએ આવવાની વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. મદદ યોગ્ય સમયે જ આવી પહોંચી.

મેકમોહનના શરીરનો દાઝેલો ભાગ સડવા લાગ્યો હતો. રોસનો હાથ સૂજીને તેની સાથળ જેટલો થયો હતો. આદિવાસીઓએ કૅનેડીને તરાપાના નીચેના ભાગમાં સૂઈ જતા કહ્યું. જપાનીસ દવાઈ જહાજોથી બચવા તેમને ઝાડનાં પાંદડાંમાં સંતાડી દીધા અને દલેસાં મારતાં મારતાં ન્યુઝીલેન્ડ પેટ્રોલની છાવણીએ તેમને સૂઈ ગયા. થોડાક કલાક બાદ એક પીટી બોટ આવી પહોંચી. કાર્ક બોટ પરથી બોલ્યું :
'હાથ, જેક !'

કૅનેડીએ સામેથી કહ્યું : 'આટલી બધી વાર સૂધી ક્યાં સંતાઈ ગયો હતો ?'

'અમે તારે મારે થોડુંક ખાવાનું લાવ્યા છીએ.'

'આભાર,' કૅનેડીએ કહ્યું, 'મેં દમણાં જ નાળિયેર ખાધું છે.' એક ક્ષણ બાદ એ બોટમાં ફરી પડ્યા અને બોટ પરના માથાસોને બેટ્યા. જો બધા મુખ્ય મથકમાં કામ કરતા તેમના મિત્રો હતા.

કૅનેડીની દુકડીના બાકી રહેલા માથાસોને અહીં સૂઈ આવવા મારે આદિવાસીઓ. તેમને 'પક્ષીટાપુ' પર સૂઈ ગયા. મધરાતે પીટી બોટ તેના પ્રકુલિત ઉનારુઓ સાથે મુખ્ય મથક તરફ ઝડપથી જવા લાગી. રસ્તામાં બચી ગયેલા એક માથાસે જરા વધારે પડતી ધાન્ડી પીધી અને તેને જાનમાં લાવવા દુકડીની સાથે રહેતા ડોક્ટરની મદદ લેવી પડી. એ પછી એ જાંચે આસને જેટ્ટે અને મિશનની યાગામાં તૈયાર થયેલા બે આદિવાસીઓના મળામાં હાથ ભેરવી એ ત્રણેય જણા જે એક ભગ્ન જાણતા હતા તે ગાવા લાગ્યા :

દું જાણું છું કે ઈશુ મને ચાહે છે,

બાઈબલ પણ તેમ જ કહે છે;

આપણે સદુ નાના માનવીઓ તેને શરણે છીએ,

આપણે નિર્જા છીએ, પણ એ સખગ છે.

હ હા, ઈશુ મને ચાહે છે; ઈશુ મને ચાહે છે.....

મુખ્ય મથકે મિત્રોએ કેનેડીને ઉમળકાભર્યો આવકાર આપ્યો. એ અફસરો અને સામાન્ય નાવિકોના પ્રિયપાત્ર થઈ પડ્યા. એક ઠરોડા-ધિપતિ અને એલચી જેવો જીંચો હોદ્દો ધરાવનાર જકિલના પુત્રમાં સ્વાભાવિક રીતે જે અભિમાન હોવું જોઈએ એ કેનેડીમાં નથી એમ સદૂને લાગ્યું. જ્યેષ્ઠા માણસોના અનુભવની વાતો અને કેનેડીની ધીરતાની વાતો મુખ્ય મથકે બધા કરવા લાગ્યા. અમેરિકાના નૌકાસૈન્યે તેમને 'પર્પલ હાર્ટ' ઉપરાંત નેવી એન્ડ મરીન કારનો ચંદ્રક અર્પણ કરી તેમના કાર્યની કદર કરી. એડગિરલ વિલીઅમ એફ હેસ્ટીએ માનપત્રક વાંચ્યું. તેમાં લખ્યું હતું : 'એમની હિંમત, સદનસંકિત અને ઉત્તમ નેતૃત્વને કારણે કેટલાંકનાં જીવન ગમ્યાં છે. અમેરિકાના નૌકાસૈન્યની સેવાની ઉચ્ચપ્રાણસિક્ષાઓને તેઓ મોગ્ય રીતે અનુસર્યા છે.'

ધુદનાં શેષ વર્ષો કેનેડી માટે અનેક રીતે પ્રતિકૂળ નીવડ્યાં. એ વર્ષોમાં તેમણે ઘણી નિરાશા અનુભવી અને જીવનના એક ઠરુણ અનુભવમાંથી પણ પસાર થવું પડ્યું. તેમને મેડેરિયા લાગુ પડ્યો અને વજન પણ ઘટીને ૧૨૫ રતલ થયું. પીટી જોટના બનાવ પછી પીટીને દુખાવો ફરીથી જીપડ્યો. આનાથી એમને ઘણું કષ્ટ થયું. ૧૯૪૩ના ડિસેમ્બરમાં તેમને લશ્કરી કામગીરી તળિયતને કારણે છોડવી પડી અને તેમને અમેરિકા પાછા મોકલવામાં આવ્યા થોડો વખત તેમણે ગિયામીમાં પીટી જોટના એક તાલીમસિબિરમાં શિક્ષક તરીકે કામ કર્યું. તેમનો આ સમય ઘણા બ્લાન્ટમાં પસાર થયો. મોટે ભાગે તો દરિયા પર જ કામ કરવાનું હતું અને કામમાંથી પરવાર્યા પછી મનોરંજન માટે પણ ઘણો સમય રહેતો. એક દિવસ એ ગિયામીની નજીક રહેતા જેમ્સ કોક્સને મળવા માટે જીપડ્યા. ૧૯૨૭ની ચૂંટણીમાં કોક્સે ડેમોક્રેટીક પક્ષ તરફથી પ્રમુખપદ માટે ઉમેદવારી નોંધાવી હતી અને ચૂંટણીતંત્ર ખેલ્યા હતા. કેનેડીએ એમની સાથે ધુદ્દ અને રાજ-કારણ વિશે ઘણી ચર્ચા કરી. તેમના ઉપરી અધિકારીઓના અભિપ્રાય મુજબ કેનેડી એક મોજીલા સ્વભાવના, શાન્ત, પ્રામાણિક અને બુદ્ધિશાળી

સારી ના રહેતી હોય, હમેશની માંદગી કે એવા બીજા કોઈ દર્દથી પીડાતો હોય અને એને કંઈ થાય તો એ મૃત્યુનો 'આધાત' એટલો બધો તકિ લાગે. પણ કોઈ સ્વચ્છ જીવનમાં સફળતાનાં શિખરો સુધી પહોંચી ત્યાંથી ગમડી પડે તો એનો આધાત વિશેષ કડુણ હશે.'

કેનેડીને ચેક્સી હોરિપંટલમાં લાંબો સમય રહેવું પડ્યું. ત્યાં તેમની પીઠ ઉપર ઓપરેશન કરવામાં આવ્યું. આ શસ્ત્રક્રિયાને કારણે એ વધુ દુઃખળા બન્યા. દરીદ્રી શકાય એવી તળિયત થતાં એ વોશિંગ્ટનમાં નેવી બોર્ડ સમક્ષ ગયા અને સેવામાંથી નિવૃત્તિ લીધી. ૧૯૪૫ની શરૂઆતમાં એ એક નાગરિક તરીકેનું જીવન ગાળવા લાગ્યા. યુદ્ધનું પરિણામ શું આવશે એ વિશે દ્વેષ કોઈના મનમાં શંકા રહી નહોતી. હવે લોકો પણ શાંતિ સ્થપાતાં શું કરવું જોઈએ એની યોજનાઓનો વિચાર કરતા થયા હતા. ફ્રેન્સઆરી માસમાં કેનેડીએ એક ચોપાનિયું પ્રગટ કર્યું: 'શાંતિમાં આપણે એક પ્રયોગ કરીએ.' ('Let's try an experiment in Peace') આ ચોપાનિયામાં તેમની મુખ્ય દલીલ એ હતી કે યુદ્ધ પછી જો દરેક રાષ્ટ્ર શસ્ત્રીકરણની સ્પર્ધામાં જીતરશે તો લોકો પર કસેરાનું ભારણ વધી જશે અને ખાનગી સાહસ અને પૂર્ણ રાજગારીની પ્રગતિ અવરોધાશે. એટલે સારો માર્ગ એ છે કે યુદ્ધોત્તર સમયની ત્રણ મહાસત્તાઓ — બ્રિટન, રશિયા અને અમેરિકા — એ મહોમાહે નક્કી કરીને શસ્ત્રીકરણનો તેમનો કાર્યક્રમ મર્યાદિત બનાવવો. 'ઈંગ્લેન્ડ કેમ બિંધું'ના લેખક આવી જાનતું વક્તવ્ય લે એ સહેજ વિચિત્ર તો હતું જ, પણ કેનેડીનું મુખ્યત્વે એ કહેવું હતું કે બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી જર્મની અને જાપાનને તદ્દન શક્તિહીન બનાવવાં જોઈએ અને તેમને તેવાં બનાવી શકાય છે. પરંતુ ત્રણ મહાસત્તાઓમાં ઐક્ય કેવી રીતે સ્થાપવું? આ પ્રશ્નનો કેનેડી પાસે કોઈ નક્કર અને છુદ્ધિગમ્ય ઉત્તર નહોતો. તેમણે ઝંઘડાનો નિવેડો લાવવા કોઈ કાર્યક્ષમ વ્યવહારુ તંત્ર બિંધું કરવાની અને અમેરિકા અને રશિયા નચ્ચે સદ્બાનનાનું નાનાવરણ જમાવવાની

સલાહ આપી. પરંતુ આ કેવી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે એ વિશે તેમણે કંઈ જ કહ્યું નહિ.

આવી એકતા કેટલી પોકળ હોઈ શકે તેનો પરચો કેનેડીને થોડાં અઠવાડિયાંમાં જ મળ્યો. સાથી સૈન્યો જ્યારે જર્મનીમાં આગળ ધૂસતાં ગયાં અને અમેરિકન દળોએ પ્રસાંતમહાસાગરમાં ઓકીનાવા ટાપુ ઉપર કબજો મેળવ્યો ત્યારે સાન ફાંસીરોકોમાં સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના પ્રતિનિધિઓ કોઈ કાયમી વિશ્વસંસ્થા સ્થાપવાની યોજના અંગે વિચાર કરવા ભેગાં મળ્યા. કેનેડીએ ન્યૂ થોર્કના ‘જર્નલ અમેરિકન’ અને દરદર્શનુદયનાં બીબલ અખબારોના સંવાદદાતા તરીકે આ પરિપક્વતા હાજરી આપી. પરિપક્વતા હેવાલો તેમને અમેરિકન સૈન્યના એક જૂત-પૂર્વ સૈનિકની દષ્ટિએ લખવાના હતા.

સરખાતથી જ પરિપક્વતા કાર્યવાહી પ્રત્યે ‘કેનેડીનું’ વલણ જાણુ સહાનુભૂતિભર્યું’ પણ વાસ્તવિક હતું. તેમણે મોકલાવેલા પહેલા હેવાલમાં તેમણે શિકાયત કરી કે પરિપક્વતા સમય નાની નાની વિગતો જ નહીં કરવામાં અર્થાઈ જાય છે. એ હેવાલમાં નવી સુરક્ષા સમિતિમાં મતદાનની પદ્ધતિ વધુ અસરકારક બને એવી આશા વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી અને રશિયાએ પોલેન્ડના પ્રશ્ન પર જે અકકડે વલણ લીધું હતું તે પર બીબલ રાષ્ટ્રોએ નમતું જોખ્યું તે વિષે તેમાં ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી. એ પછી મોકલેલા હેવાલોમાં તેમણે રશિયન લડાયક વલણ સંબંધી વિગતો લખ્યું હતું. પરિપક્વતા કાર્યવાહી એક અઠવાડિયું નિદાલ્યા બાદ કેનેડીનો એ મત દઢ થયો કે રશિયા જૂતકાળનાં વર્ષો દરમિયાન જ્યારે તેની બીજી પંક્તિના રાષ્ટ્ર તરીકે ગણના ચતી તે દજી બૂલી શક્યું નથી અને રશિયનો લાલસરકર સિવાય બીબલ કોઈ લશ્કરને સ્વરક્ષણનું કાર્ય સોંપે એ પરિચિતિ સર્ગતાં અનેક વર્ષો વીતી જશે. એટલે પરિપક્વતા અર્થાનિચારણના અંતે ‘જે કોઈ સંસ્થા અસ્તિત્વમાં આવશે એ હાડપિંજર જેવી સરવહીન દશે અને તેની સત્તા જાણુ મર્વાદિત દશે. એના

૭૦ : જાહેાન કનેડી

લોકવાયકામાં જે બનતું હોય છે તે બહુ વ્યવસ્થિત રીતે અને નાટકી દબે બનતું હોય છે; પરંતુ કમનસીમે વાસ્તવિક જીવનમાં તેમ કશું જ નથી બનતું. અલગત, જોસેફ કનેડીને એવી ઇચ્છા તો ખરી જ કે તેમનો પુત્ર રાજકારણમાં ઝંપલાવે; અને ધણી પ્રસંગોએ તેમણે પોતાના મનની આ ઇચ્છા જાહેર રીતે, પ્રદર્શિત પણ કરી હતી. પણ કનેડી હજુ કોઈ એક્સ નિર્ણય પર આવી શક્યા નહોતા. હજુ તેમના મનમાં પત્રકાર બનવાનાં સ્વપ્ન રમતાં હતાં. વિદ્યાવ્યાસંગી અને બુદ્ધિજીવી વ્યવસાયો તરફ પણ તેમને વિશેષ આકર્ષણ હતું. પરંતુ આ વ્યવસાયો અગે વિચાર કરતાં તેમને લાગતું કે કારકિર્દીની શરૂઆત કરનાર માટે પત્રકારનો વ્યવસાય બહુ આધાર રાખવા જેવો નથી. શિક્ષણના ક્ષેત્રે વિચાર મેળો પડતો; કારણ કે શિક્ષણની કોઈ પદવી તેમને નહોતી. વેપાર માટે તો જરા પણ આકર્ષણ નહોતું.

રાજકીય કારકિર્દી માટે તેમના મનમાં મિત્ર લાગણીઓ હતી. સરકારી તંત્રના ઉચ્ચ વર્તુળોના એક ભાગ બની નિર્ણયો લેવા, ધારાસભાઓમાં હાંમ કરવું, રાજ્યનો વ્યવહાર સંભાળવો—આ બધું તેમને ગમતું. પરંતુ રાજકારણમાં પ્રવેશ કરે તો તેમને હેંક નીચલી પાયરીથી શરૂઆત કરવાની હતી અને તે પોતાને ગમશે કે કેમ એ વિશે તેમના મનમાં ખાતરી નહોતી. પોતાના સામાજિક વર્તુળની બહારના માણસો સાથે બળતાં તેમને સંકેત થતો. એ થોડા અતડા અને પોતાનો કદે ખરો કરે તેવા નહોતા. મેંએ કારોબાર વખાણ કરવાં પણ પીક હમ જુડું જોલતું, મેં હસતું રાખી બધાની સાથે હાથ મિલાવવા, જનિ સર્વોક્તિમર્પા દાવા કરવા અને, ખીમને ઉતારી પાડવા—રાજકારણ અને તેમાં જોરદનના રાજકારણમાં તો આ બધું સ્વાભાવિક હતું; પણ કનેડીને એ જરાય પસંદ નહોતું. પોતાની બાપજી કરવાની શક્તિ વિશે તેમને ખાતરી નહોતી થતી અને લોકોમાં પોતે ભણી શકશે કેમ તે વિશે તેમને મનમાં શંકા રહેતી.

વળી, ખીમને પ્રશ્ન એ હતો કે એ કપો દોદો મેળવવા પ્રયત્ન કરે અને એ પ્રયત્ન કર્યા કરે ? કનેડી જે ઈચ્છામાં રહેતા દોન નો તેમને મો

આ પ્રશ્ન બહુ જ આસાન બનત-એક વાર પોતાનું નામ આખા દેશમાં પ્રખ્યાત કર્યા પછી તેમના પક્ષ પાસે કોઈ પણ સારા રચણની માંગણી કરી શકતા જ્યાંથી એ પાલમિન્ટની ચૂંટણી માટે ઉમેદવારી નોંધાવી શકે. પરંતુ આ ઈંગ્લેંડ નહોતું. અરે, આ અમેરિકા પણ નહોતું. આ તો હતું બહુ જ સંકુચિત માનસવાળું મેસેચુસેટ્સ રાજ્ય અને તેમની સાચી પિટંગણા આ જ હતી. મેસેચુસેટ્સની રાજધાની બોસ્ટનમાં તેમનો જન્મ થયો હતો એ વાત સાચી, પણ અહીં તેમના મૂળ ગોડાયાં ન હતાં. અહીં એક પણ રચણ એવું નહોતું જેને કેનેડી પોતાના ઘર તરીકે ઓળખાવી શકે. નાનપણમાં થોડોક સમય એ બોસ્ટનના જુદા જુદા ભાગમાં રહ્યા હતા, તે પછી ન્યુયોર્ક ગયા હતા. એ પછી બજુવા માટે એ કનેકટિકટ અને હાર્વર્ડ ગયા હતા, (મેસેચુસેટ્સના મતદારમંડળમાં હાર્વર્ડની ગણતરી જ નહોતી થતી). એ પછી એ ઈંગ્લેંડ ગયા હતા અને છેવટે નીકાસેન્યમાં જોડાયા હતા. રાજકારણમાં અંપલાવવું હોય તો પ્રવૃત્તિ કરવા માટે એક થાણું તો જોઈએ જ. કેનેડીને એવું કોઈ થાણું નહોતું.

કેનેડીના નાના દ્વિદશરોહક અને પેટ્રિક કેનેડીએ બોસ્ટનના રાજકારણમાં અંપલાવવું તે વખતની તાસીર અને આજની તાસીર વચ્ચે પણ ધણો ફરક હતો. આ ફરક મહત્વનો હતો, કારણ કે તેની કેનેડીના ભાવિ ઉપર બહુ ઘેરી અસર પડી.

તેમના વડવાઓના સમયમાં આઈરીશ દિગ્ગજતીઓએ ડેમોક્રેટીક પક્ષનું સુઘન સંપૂર્ણ રીતે પોતાના હાથમાં લઈ લીધું હતું અને યાન્કીએ પાસેથી સત્તા છીનવી લીધી હતી. થોડા સમય સુધી તો આઈરીશોની આ સત્તા કોઈ એ પકડારી નહિ. બોસ્ટનમાં યાંકીઓની સંખ્યા ઘટતી જતી હતી, જ્યારે આઈરીશોની સંખ્યા વધતી જતી હતી. જે જીતનવા દિગ્ગજતીઓ આવ્યા એ રાજકીય દૃષ્ટિએ નિઃસદાય અને નરમ પ્રકૃતિના હતા. પરંતુ રંગી સદીની શરૂઆત થતાં ઈટલી, યુગોસ્લાવિયા અને પોલેન્ડથી જે દિગ્ગજતીઓ અમેરિકામાં આવી વસ્યા તેમની રિયલિટી સુધરતી ચર્મ. શરૂઆતમાં કેવળ કાળા મનુષી કરી

૭૨ : જીવન કેનેડી

પોતાનો જીવનનિર્વાહ ચલાવી રહેલા આ લોકો ધીરે ધીરે કારીગરો બનવા લાગ્યા અને આમાં તેઓ આપરીશોના પગલે પગલે જ ચાલ્યા. કેટલાક કોલેજોમાં ગયા; કેટલાકે કાયદાનો અભ્યાસ કર્યો, કેટલાકે ડોક્ટરો બન્યા; કેટલાકે અન્ય વ્યવસાયો કરવા લાગ્યા; અને પોતપોતાના જૂથની 'પ્રતિષ્ઠિત' વ્યક્તિઓ બન્યાં. દિગ્ગજતીઓમાં આઈરીશો પછી ઇટાલિયનોના ક્રમાંક સંખ્યાની દૃષ્ટિએ બીજા આવેલા હતા. આઈરીશ દિગ્ગજતીઓમાં જેમ કેનેડીએ તે દિગ્ગજતીઓએ પોતાનાં રાજકીય જૂથો જીતાં કર્યાં તેમ ઇટાલિયન દિગ્ગજતીઓમાં પણ આવાં જૂથો જીતાં થવા લાગ્યાં અને આ જૂથો આઈરીશ જૂથો સાથે સ્પર્ધા કરવા લાગ્યાં.

સરખાતમાં તો આ નવા દિગ્ગજતીઓએ આઈરીશો સાથે તેમના નવા ભાગીદાર તરીકે કામ કર્યું, પણ જેમ જેમ તેમનું સંખ્યાગણ અને કાર્યક્ષમતા વધતી ગયા તેમ તેમ તેમણે વધુ જાંચા દરજ્જાની માંગણી કરવા માંડી. દિગ્ગજતીઓએ જેવા કેટલાક આઈરીશ નેતા સમયની નાક પારખી ગયા અને તેમણે આ નવા દિગ્ગજતીઓને સાથે રાખી મોટા હોદ્દા ભોગવ્યા. પરંતુ ચાન્ડીઓએ જેમ આઈરીશો પ્રત્યે ધૂણા બતાવી હતી તેમ મોટા ભાગના આઈરીશો ઇટાલિયનો પ્રત્યે ધૂણા બતાવતા ચર્ચિત થયા હતા. અલગત, નવા દિગ્ગજતીઓ પણ કેથલિક સંપ્રદાયના જ હતા, પણ તેમનાં સાથે એ યુરોપથી જુદા પ્રકારનો કેથલિક સંપ્રદાય લઈ આવ્યા હતા. બોસ્ટનમાં હવે કાર્ડિનલ આર્ચબિશો રમાયેલા કેથલિક દેવળની સાથે, ઇટાલિયન, ફ્રેન્ચ અને પોલીશ કેથલિકોનાં દેવળો પણ રચવાયાં અને આ નવાં દેવળો અને આઈરીશોના દેવળ વચ્ચે ધર્મજુના પ્રસંગો વારંવાર બનવા લાગ્યા.

૧૮૨૦માં આઈરીશ, ઇટાલિયન અને બીજા દિગ્ગજતીઓનું ડેમોક્રેટીક પક્ષમાં જે બેકાજી હતું તે બાંગી પડ્યું તેની પાછળ આ જ કારણ હતું. બીજું કારણ એ હતું કે પ્રચુર વૃદ્ધિ નિર્ધારનની વિરોધનીતિને કારણે દિગ્ગજતીઓનાં જૂથો એકબીજા પ્રત્યે ઉપેક્ષા સેવનાં થઈ ગયાં અને ત્રીજું કારણ એ હતું કે ડેમોક્રેટીક પક્ષનું નેર તોડા

રિપબ્લીક પક્ષનો માન્ડીઓએ ઇટાલિયન અને યહૂદી દિજરતીઓને ખુશ રાખવા માંડ્યા. જોડાણ લાગી પડતાં ડેમોક્રેટીક પક્ષ સત્તા પર ના આવી શક્યો. આથી આઈરીશો થોડાં નરમ પડ્યા અને તે પંખીના દાયકા દરમ્યાન મને-કમને ખીજા જૂથનેતાઓ સાથે રહી કામ કરવા લાગ્યા. માન્ડીઓના નેતા જોસેફ પી. એલી જેવાનો પણ સહકાર તેમને મળ્યો પડ્યો, કારણ ચૂંટણીઓમાં રિપબ્લીક પક્ષને હરાવવો હોય તો આ સિવાય ખીજો માર્ગ જ નહોતો. ૧૯૨૮ની ચૂંટણીમાં અલ રિમથે ઉમેદવારી નોંધાવી અને ૧૯૨૯માં મહાન નાણાકીય કટોકટી બીમી ધર્ષ તેને પરિણામે મેસેચ્યુસેટ્સમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષ ફરીથી જોરમાં આંચો અને વળી પાછા આઈરીશોએ એ પક્ષનું નેતૃત્વ લીધું. ૧૯૩૦ પંખીના દાયકા દરમ્યાનના ડેમોક્રેટીક પક્ષના છામ કર્સ, પૅરિસ ડેપીન, જહોન મેક્કોરમેક, પૉલ એ. ડેવર અને ખીજા નેતાઓ આઈરીશ હતા અને ખોરટન વિસ્તારના જ રહેવાસી હતા.

ધીરે ધીરે ડેમોક્રેટીક પક્ષ એક સુસઘઠિત પક્ષ બની રહેવાને બદલે સ્વાર્થ માટે બેગી થયેલી બ્યક્ટિઓનાં જૂથોનો શંખુમેજો જ બની ગયો હતો. આ જૂથો રિપબ્લીક પક્ષ સામે સંયુક્ત મોરચો બીમો કરવાને બદલે અંદર અંદર વધુ ઝગડતાં. ડેમોક્રેટીક પક્ષના સભ્યોએ ઇટાલિયનો અને અન્ય જૂથોનો સ્વીકાર ન કર્યો તેથી તે માંડીઓના વર્ગસવાળા રિપબ્લીક પક્ષ તરફ વળ્યા અને આ પક્ષ તેમને અપનાવવા તૈયાર જ હતો. આ અને આવા કેટલાંક પરિણામે મેસેચ્યુસેટ્સનો ડેમોક્રેટીક પક્ષ રાષ્ટ્રીય પક્ષ કરતાં ભુલો પડી ગયો. મેસેચ્યુસેટ્સના ડેમોક્રેટોને હોદ્દા મેળવવામાં અને બાવદારિક ઉદારમતવાદમાં વિશેષ રસ હતો. રૂઝવેલ્ટના નેતૃત્વ હેઠળ રાષ્ટ્રીય પક્ષ વધારે ઉદાર, આંતર-રાષ્ટ્રીય વસજવાળો અને કર્વીવલે-ડ, ચિયોડોર રૂઝવેલ્ટ અને વુડ્રો વિલ્સન, રથાપેલી કલ્યાણગજની પ્રચુલિકાઓમાં શ્રદ્ધા રાખનાર બન્યો હતો.

૧૯૪૫માં આ હકીકતો કેનેડીએ ખ્યાનમાં લીધી હોત તોપણ તે તેમને બહુ દૂરગામી પરિણામોવાળી લાગી હોત. પરંતુ વાસ્તવમાં

તેમ નહોતું. એ પોતે એક આર્થરીસ હતા. તેથી ડેમોક્રેટીક પક્ષના એક વગવાળા જૂથના સભ્ય હતા. પરંતુ બોસ્ટનના રાજકરણ પર આર્થરીસ અને ઇસ્ટાલિયનોના અંદર અંદરના ઝઘડાની બહુ વિપરીત અસર પડી હતી. વળી, જે માણસ આ રાજ્યને પોતાનું યાજ્ઞ બનાવી રાષ્ટ્રિય કારકિર્દી બાંધવા માંગે છે હોય તેના પર મેસેચુસેટ્સ રાજ્યની લોકશાહીના સંકુચિત અને હિન્ન પગલાંની અસર પડ્યા વગર રહે જ નહિ. ડેમોક્રેટીક પક્ષમાં જે અરાજકતા હતી તે જોનાં લાગણું હતું કે ચૂંટણીનું જીતવા માટે કેનેડીને પક્ષના તંત્ર ઉપર આધાર ન રાખતાં પોતાનું આગવું એવું એક તંત્ર જીતવું કરવું જોઈ શે.

છતાં આ બધી સમસ્યાઓ ભવિષ્યની હતી. ૧૮૪૫ના ઉનાળામાં જાપાન સાથેના સુદનો જેમ અંત આવતો ગયો તેમ કેનેડી પોતાની માવિ યોજનાઓ વિશે એવેન બની વિચાર કરવા લાગ્યા.

કેનેડીની આ સમસ્યાનો ઉકેલ બીજા કાર્મ એ નહિ, પણ જીમ કર્લીએ જ આપ્યો. તાજેતરનાં વર્ષોમાં પર્પેસ રોમસેડને કારણે તેની પ્રતિષ્ઠા જોખમાઈ હતી. સકિતસાળી યુવાનોએ સેનેટ માટેની ચૂંટણીમાં, ગવર્નર માટેની ચૂંટણીમાં, અને બોસ્ટનના મેયર માટેની ચૂંટણીમાં પણ તેને હરાવ્યો હતો. જીમ કર્લી હવે વૃદ્ધ ગયો હતો, તેનો જીવસે માંગી પડ્યો હતો. આટલું જાણે જોણું હોય તેમ હેતરપિંડીના એક મુકદ્દમામાં અદાલતે તેને ૪૨,૦૦૦ ડોલર સહેરને પાછા આપવાનો હુકમ કર્યો હતો. આમ છતાં ૧૮૪૨માં પ્રતિનિધિગૃહ માટેની એક મેકકની ચૂંટણીમાં વિજય મેળવી તેણે પોતાની રાજકીય પ્રતિષ્ઠા કંઈક અંશે પાછી મેળવી હતી પરંતુ વોશિંગ્ટન એક એવું ક્ષેત્ર હતું જ્યાં રાજકીય રીતે તે ઝગડો શક્યો નહિ. તેની મહેત્ત્વા ફરીથી એક વાર બોસ્ટનના મેયર માટે પ્રયત્ન કરી જોવાની હતી; જેથી તે પોતાના રાજકીય ક્ષેત્રના મિત્રોને 'કંઈક બદલો આપી શકે, પોતાના દુશ્મનો પર વેર લઈ શકે અને તેના વિશેની ભુલાઈ જતી લોકવાયકાઓને પુનર્જીવિત કરી શકે. ૧૮૪૫ની પાનખરઋતુમાં બોસ્ટનના મેયરની ત્યાં માટે ચૂંટણી ચલાવી હતી. કર્લીએ વસંતઋતુમાં એ જાણ્યા

માટે ઉમેદવારી નોંધાવાનો પોતાનો નિર્ણય જાહેર કર્યો. જો એ ચૂંટણીમાં ક્યાં જીતે — અને એ જીતે એવી પૂરેપૂરી શક્યતા હતી —, તો પ્રતિનિધિગૃહ મારેની મેસેન્જરોસેડ્સની બેઠક ખાલી પડે. કેનેડીને આ બેઠક માટે રસ નહોતો.

આ બેઠક મારેનો જો મતદારવિસ્તાર હતો તે રાજકીય ક્ષેત્રમાં પહેલી જ વાર પ્રવેશ કરનાર એક સુકુમાર વ્યક્તિ માટે બહુ આકર્ષક વિસ્તાર તો નહોતો જ. આ વિસ્તાર ઈસ્ટ બોસ્ટનથી શરૂ થઈ નોર્થ એન્ડ અને વેસ્ટ એન્ડને આવરી લઈ આર્લ્સ નદીને પેન્સે પાર આર્લ્સ-ટાઉન, કેમ્બ્રીજ અને સોમરવીલના કેટલાક ભાગ સુધી પહોંચતો હતો. અમેરિકાના જો કેટલાક વિસ્તારો ખરાબમાં ખરાબ વિસ્તાર તરીકે જાણીતા બન્યા છે તેમાંનો આ એક વિસ્તાર હતો. અહીં જોવીસે કલાક ધુમાડા ફાટતાં કારખાનાં, તેલની ટાંકીઓ, હવામાં ચાલતી રેલવે, ખાડા અને ગોદામોની વચ્ચે આવેલા ખાલમાટીનાં મંદા વસવાટોમાં આર્મરીશ, ઈટાલિયન અને એવા બીજા હજારો હિન્દુસ્તાનીઓનાં કુટુંબો રહેતા હતાં. આ વસવાટોમાં બોસ્ટનના બંદર પર આવેલા ડોક અને અનાજનાં ગોદામોમાં કામ કરતાં હજારો ગોદીકામદારો, મુકાદમો, ગોડાઉનકીપરો અને કેઈન ચલાવનારાઓ રહેતા હતા. આ વિસ્તારમાં આવેલું બંદર દિલ રમારક અને રાજ્યની જેલ તેના સીમાસ્તંભ જેવાં હતાં. બોસ્ટનની ગટર જેવો આ વિસ્તાર કેટલાકને મન મેસેન્જરોસેડ્સ રાજ્યના ખરાબમાં ખરાબ વિસ્તાર જેવો હતો. આખા દેશમાં અહીં ગુનાતું પ્રમાણ પણ સૌથી વધુ હતું.

સાચે જ, મુવાન કેનેડી માટે આ વિસ્તાર બહુ ઉત્સાહપ્રેરક તો નહોતો જ. પરંતુ જો કેનેડીને રાજકારણમાં ઝંપલાવવું હોય તો અહીંથી ઉમેદવારી કર્યા સિવાય તેમને છૂટકો જ નહોતો. તેમના મનની ધ્રુજ જાણી તેમના કેટલાક મિત્રોએ મેસેન્જરોસેડ્સ રાજ્યના કોઈ હોદ્દા માટેની ચૂંટણીમાં જિતા રહેવા સલાહ આપી. રાજ્યના લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરના હોદ્દા માટે એ જરૂર ઉમેદવારી નોંધાવે. કેનેડીને આ સલાહ બહુ ગમી નહિં આવા હોદ્દા ઉપર તો કેટલાય નેતાઓનો ડોળો હતો,

કારણ કે આ રાજ્યમાં તેમનો કાયમી વસવાટ હતો. કેનેડીને એવી કોઈ સવલત નહોતી. વળી, તેમને બોસ્ટન કળાં વોશિંગ્ટનમાં જ કોઈ હોદ્દો મેળવવો હતો. એટલે ૧૯૪૫ના નવેમ્બર માસમાં જ્યારે ક્લી બોસ્ટનના મેયર તરીકે ચૂંટાયો, ત્યારે પ્રતિનિધિશૂદ્ધ માટે ખાલી પડેલી જગ્યા માટે કેનેડીએ ડેમોક્રેટીક પક્ષની ટિકિટ માગવાનું નક્કી કર્યું. એક વાર આ ટિકિટ મળે પછી ઉવટની ચૂંટણીમાં તેમનો વિજય નિશ્ચિત હતો.

કેનેડી જાણતા હતા કે સૌ પ્રથમ તો તેમણે આવી ટિકિટ મેળવવાનો પોતાનો અધિકાર સાબિત કરવો પડશે. એટલે તેમણે આ દિશામાં ધણું વહેણ ચડાવે ગતિમાન કરવા માંડ્યા. ૧૯૪૬ના જૂનમાં કેને ટિકિટ આપતી એ નક્કી કરવા ડેમોક્રેટીક પક્ષની પ્રાથમિક ચૂંટણી થઈ. બીજા ઉમેદવારો ચૂંટણીમાં જંપલાવવું કે નહિ તેનો વિચાર કરના દના ત્યારે મદિનાઓ અમાઉથા કેનેડીએ પોતાનો પ્રચાર શરૂ કરી દીધો. આ પ્રચાર માટે તેમણે એક અંગત પ્રચારનંત્ર પણ લખ્યું હતું. તેમને પ્રાથમિક ચૂંટણીમાં વિજય મળ્યો તેના યથા મહત્વે આ તંત્રને કાળે જાય છે.

આ પ્રચારનંત્રમાં કેનેડીની સાથે ચોટ અને હાવર્ડમાં ભણી ગયેલા અને નૌકાસૈન્યમાં કામ કરી ગયેલા જૂના મિત્રો દના. આ બધા મિત્રો — બંને પછી તે રિપબ્લીકન હોય કે ડેમોક્રેટીક હોય, ઉદારમતવાદી હોય કે રૂઢીચુસ્ત હોય — બાઉડોઈન રદ્ગોટમાં આવેલા તેમના મકાનમાં 'જેકને મદદ કરવા' બેઠા થયા. નૌકાસૈન્યમાં કામ કરી ગયેલા એક મિત્ર તો એક સાનહાન્સિસોથી અહીં તેમને મદદ કરવા આવી પહોંચ્યો. નાનો ભાઈ બોબ જે હમણાં જ નૌકાસૈન્યમાંથી છૂટા થયો હતો એ પણ પૂર્વ કેમ્બ્રિજના કેટલાક વિસ્તારોમાં પ્રચાર કાર્યની જવાબદારી સંભાળવા આવી પહોંચ્યો. પેન્સિલ્વેનિયામાંથી આવેલા લેસ બિલિએ તો ચબ્દયઃ પ્રચારકાર્યમાં જંપલાવ્યું અને આ કાર્યમાં પોતાનો ઉત્સાહ બેઈ અને પોતાને નવાઈ લાગી. એ - પોતે રિપબ્લીકન પક્ષનો હતો, જ્યાં એક ડેમોક્રેટીક પક્ષના ઉમેદવારનું કામ

કરી રહ્યો હતો, એપીસ્કોપેલીયન સંપ્રદાયમાં માનવા છતાં કેથલિકોની બહુમતીવાળા આ વિસ્તારમાં એ ધૂમી રહ્યો હતો અને પિટ્સબર્ગનો રહેવાસી હોવા છતાં બોસ્ટનની ચૂંટણીમાં આટલો બધો રસ લઈ રહ્યો હતો.

કેનેડીમાં એટલું સમજવાની ચતુરાઈ તો હતી કે બોસ્ટનની બહારના આ મિત્રોના સહકારથી એ ચૂંટણી નહિ જીતી શકે. પોતે પણ એક બહારની જ વ્યક્તિ હતા એ તેમનું બદનરીત હતું. એટલે પોતાના પ્રચારકાર્યની રાજઆતથી જ તેમણે એવી વ્યક્તિઓની બોજ કરવા માંડી જે આ મતદારવિસ્તારના જુદા જુદા ભાગમાં જ ઊછર્યા હોય. એમને આ પ્રકારના જે માણસો મળ્યા તે એમના જેવા જ હતા—યુવાન, ઉત્સાહી, રાજકારણમાં ગિનઅનુભવી, પક્ષીય રાજકારણમાં નિષ્ક્રિય, કેમેકેટીક પ્રક્ષના સભ્ય ખરા, પણ તેની વિચારસરણીમાં ખાસ શ્રદ્ધા ન હોય તેવા—કેનેડી આ લોકોને ‘ મારું નાનું પ્રિઈન ટ્રેસ્ટ ’ કહેતા.

પ્રાથમિક ચૂંટણીઓ એ અમેરિકાના રાજકારણની એક વિશેષતા છે. જે ઉમેદવારોને પક્ષની ટિકિટ નોંધતી હોય તે તમામ આ ચૂંટણીમાં જોડા રહી શકે છે. આનો અર્થ એ કે આ ચૂંટણીમાં ખારથી પણ વધુ ઉમેદવારો વચ્ચે સ્પર્ધા થાય. કેટલાક ઉમેદવારો તો એટલા મારે જ જોડા રહેતા હોય કે પાછળથી કોઈ પૈસા આપે તો ખેરી જવું. આમાં બધા ઉમેદવારો એક જ પક્ષના હોવાથી જે ચૂંટણીજંગ ખેલાય છે તે કોઈ વિચારસરણીની જૂનિકા પરથી નહિ પણ વ્યક્તિનાં નામ અને પ્રતિષ્ઠાની જૂનિકા પરથી ખેલાય છે. આ પ્રચારજંગથી મૂંઝવણમાં પડીને અને કંટાળીને મોટા ભાગના મતદારો મતદાનના દિવસે મત આપવા આવતા જ નથી. બીજાં રાજ્યો મારે આ હકીકત સાચી હોય તો બોસ્ટનના મતદારવિસ્તારની પ્રાથમિક ચૂંટણી મારે આ વધારે સાચું છે.

કેનેડીની પ્રાથમિક ચૂંટણી પણ કોઈ અપવાદરૂપ નહોતી. તેમને મારે એક મુશ્કેલી એ હતી કે જેવટની ચૂંટણી નવેમ્બર માસમાં થવાની હતી,

પણ મેસેચ્યુસેટ્સના ડેમોક્રેટીક પક્ષે પ્રાથમિક ચૂંટણી પાંચ મહિના અગાઉ એટલે કે જૂનમાં પત્તાવી દેવાનો નિર્ણય કર્યો. ચૂંટણીના પાંચ મહિના અગાઉ મતદારો સામાન્ય રીતે હોય છે તે કરતાં વધારે ઉપેક્ષાવાળા હોય એ સમજી શકાય એવું છે. પ્રાથમિક ચૂંટણીનો દિવસ જોમ જોમ નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ ડેમોક્રેટીક પક્ષની ટિકિટ માગવા એક પછી એક ઉમેદવારો બહાર પડવા લાગ્યા. એટલે સદુને લાગતું હતું કે આ વખતની રેપર્ડ બહુ તીવ્ર બનશે.

આ ચૂંટણી માટે કેનેડીને ઉમેદવારી નોંધાવતાં જોઈ બીજા ઉમેદવારોએ તેમને હસી કાઢવા માંડ્યા. આ કદાચ પ્રચારજંગનો એક ભાગ પણ હોઈ શકે. કેથેરાઈન ફેલી નામના એક ઉમેદવારે તેમને માટે વિશેષણ વાપર્યું : ‘ગરીબ બિચારો એક શ્રીમન્ત છોકરો.’ માર્ક નેવિલ નામના બીજા એક ઉમેદવારે કેનેડીને કહ્યું : ‘ચૂંટણીમાંથી ખસી જઈશ તો તને મારો સંકેટરી બનાવીશ.’ ચૂંટણીમાં છત્રવા કેનેડી સખત પરિશ્રમ કરી રહ્યા હતા અને દિનપ્રતિદિન તેમનું જોર વધતું જતું હતું એ તો નક્કી જ હતું એટલે બીજા ઉમેદવારો જે પહેલાં તેમને મહેણાટોણાં મારતા હતા તે હવે તેમના વધતા જતા જોરને જોઈ ગુરસે થવા લાગ્યા. એ લોકો કહેતા, ‘આ મનદારવિસ્તાર પર આક્રમણ કરનાર આ છોકરો આખરે છે કાણ ? એક ત્રાહિત વ્યક્તિ જ કેનેડી કુટુંબની પ્રતિષ્ઠા અને પૈસા વટાવી ખાવા અહીં આવ્યો છે !’ એમ પણ કહેવાવા લાગ્યું કે આ ચૂંટણીમાં પોતાના દીકરાને જિતાડવા મેસેજ કેનેડી છૂટે દાથે પૈસા વેરી રહ્યા છે. કેટલાકે તો વળી એમ પણ વાત વહેતી મૂકી કે એ ડાસો તો એમ કહે છે કે મારા પૈસાને જોરે મારા શોકરને પણ પ્રતિનિધિગૃહ માટેની બેઠકની ચૂંટણીમાં જિતાડી આપું ! કેટલાક વળી એમ પણ કહેતા કે, ‘આ છોકરો જો બહારનો હોય તો એમાં નવાઈ જેવું શું છે ? તેના નાના ફિદ્ગજરોલ્ડ કાન્કોર્ડમાં રહેતા હોવા છતાં આ વિસ્તાર માટેની ચૂંટણીમાં જિતા જ રહ્યા હતા કે’ની ?’

વાસ્તવમાં આ ‘છોકરા’એ એ કુટુંબની પ્રતિષ્ઠા અને પૈસાની શક્તિ પર જરાય મદાર નહોતી બાંધી; એ તો કેવળ સખત પરિશ્રમ

ઉપર જ આધાર રાખતા હતા. દિવસ અને રાત એ પોતાના મતદાર-વિસ્તારમાં આવેલી અનન્ત ગલીગૂંચીઓમાં ધૂમતા; દળભોની દુકાનો, સહુનો, કરિવાણીની દુકાનો, કારખાનાં, ગોદીઓ, કાયર-રોશનોએ ફરી વળતા અને જ્યાં જતા ત્યાં જવાની સાથે હાથ મિલાવના. આ સતત પરિશ્રમને કારણે તેમની આંખો જાંડી બિતરી, સરીર ફિક્કું પડ્યું, યુદ્ધમાં થયેલી ઈજા ફરીથી તેમને સતાવવા લાગી. કેટલીક વાર તો તેમના કાર્યકરો ચિંતામાં પડી જતા. તેમને થતું કે આજનો દિવસ કેમ પસાર થશે ? પણ એવા તો કંઈકે દિવસો પસાર થઈ ગયા. કેનેડીએ પોતાના અંત પર મુસ્તાક રહી કામ પાર પાડ્યું.

ચૂંટણીપ્રચાર કેમ કરવો એ કલા કેનેડી પ્રચાર કરતાં કરતાં શીખ્યા. શરૂઆતમાં એ ભાષણ કરતાં થોડો ફોજા અને સંકેત અનુભવતા. એમના વક્તવ્યમાં કોઈ નિશ્ચિતતા નહોતી કે લોકોને આકર્ષી શકે એવું કોઈ યુગપ્રીય તરવ પણ નહોતું. પણ ધીરે ધીરે તેમણે પોતાની આગવી કહી શકાય એવી સીધી, સરળ, અનૌપચારિક, વકતૃત્વકલાના આડખર વિનાની અને અતિશયોક્તિથી મુક્ત એવી બોલવાની એક પદ્ધતિ ઉપજાવી કાઢી. જૂની દળના નેતાઓની આડખરી શૈલીથી તદ્દન જિલડી એવી આ શૈલીમાં કેનેડાને બોલતા સાંભળી તેમના શ્રોતાઓ મુગ્ધ બન્યા. કેનેડીની ભાષણપદ્ધતિ તેમના ભાષણના વિષય અનુરૂપ જ હતી. તેમના ભાષણમાં એ કથારૂપ વ્યક્તિગત આક્રમણ નહોતા કરતા. ભાષણના અંતે જે ઉદ્દેશ આવે તે સિવાય કયાંય પોતાના પ્રતિસ્પર્ધીઓનો નામોદ્દેશ પણ નહોતા કરતા; પણ જે મતદારવિસ્તારમાંથી એ જિત્યા રહ્યા હતા તે વિસ્તારની નોકરીઓ, જાંધકામ, નીચાં ભાડા અને ભાવ, તળીયી રહત, વૃદ્ધોને પેન્શન, સામાજિક સુરક્ષા અને આવી બીજી સર્વને સ્પર્શતી સમસ્યાઓ વિશે આંકડા અને હકીકતો સહિત વાતો કરતા. આ સમસ્યાઓ વિશે બોલતાં એ નવા વ્યવહાર—વાજબી વ્યવહારનું દૃષ્ટિબિંદુ અપનાવતા, પણ એ અંગે સામાન્ય દૃષ્ટિબિંદુથી વાત ન કરતાં પોતે વોશિંગ્ટનથી કેટલી સંગીન સહાય મેળવી શકે એમ છે તેની જ વાત કરતા. ચૂંટણી-

૮૨ : જાહેાન કેનેડી

તો તેને મળવા છેક રસોડા સુધી પહોંચી જતા અને દેશ અંગે તેમની સાથે વાત કરતા. એક સ્નેહમિલન પૂરું કરી બીજામાં હાજરી આપવા જતાં અગાઉ એ વળી પાછા અધાની સાથે હાથ મિલાવતા. આમ કેનેડીએ રાજકારણમાં સામાજિક સંબંધનું તત્ત્વ દાખલ કર્યું. કેમ્પીજની એક હોટેલમાં યોગ્યેલા મોટા સ્નેહમિલનમાં કેનેડીએ નહિ, પણ તેમનાં મા અને બહેનોએ હાજરી આપી ત્યારે તો સહુને લાગ્યું કે પ્રચાર-જંગની આ નવી પદ્ધતિની હવે પરાકાષ્ઠા આવી.

જ્યાં જ્યાં શક્ય હતું ત્યાં કેનેડી મતદારોને જાતે મળતા. એ પોતાના કામ પરથી પાછા ફરી રહ્યા હોય ત્યારે પણ તેમને મળતા. એમ કહેવાય છે કે દ્રામ અને જૂગાર ટ્રેનમાં તેમનો પ્રચાર કરતાં જાહેરખબરનાં પાટિયા મેસેન્જરોસેદસના પ્રતિનિધિશ્રદ્ધ માટેની બેઠક માટેની બૂંટણીમાં હજુ સુધી વપરાયેલાં પાટિયાં કરતાં વધુ સચક હતાં. સામાન્ય રીતે દરેક દ્રામમાં કેનેડી માટે પ્રચાર કરતાં ચાર પાટિયાં રહેતાં. આ ચાર પાટિયાં પર ચીતરેલી ચાર જુદી જુદી વ્યક્તિઓ—દા.ત. ગૃહિણી, ગોદીકામદાર, મેનેજર અને વૃદ્ધ—‘હું જેક કેનેડીને શા માટે મત આપનાર છું’ એ સમજાવતી. પીટી બોટના પ્રસંગનો જે દૂકા અહેવાલ ‘ન્યુયોર્કર’ નામના અખબારમાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો તે જુદો છપાવી તેની નકલો છૂટ્ટી વહેંચવામાં આવી.

બોસ્ટનની શેરીઓમાંથી હવે ખરફ અને કાદવ ઓછાં થવા માંડ્યાં હતાં; વસંત પૂરી થઈ મીઠામીઠા શર થઈ ચૂકી હતી; અને લાંબા પ્રચારજંગનો અંત પણ હવે હાથવેંતમાં હતો. ઓછી અગત્ય ધરાવતા ઉમેદવારોને તો પોતાના લાવિ વિશે ખબર પડી જ ગઈ હતી. એક પ્રસંગે એવું બન્યું કે કેનેડીના પ્રચાર માટે યોગ્યેલી એક સભામાં કેનેડી થોડા મોડા પડ્યાં તે સભામાં તેમનો પ્રતિસ્પર્ધી ઉમેદવાર સોમરવોડ—જે એક આદર્શવાદી સિદ્ધક હતો—હાજર હતો. લોશ સભા છોડીને ચાલ્યા ન જાય તે પારે તેને પિતાનો વગાડવો પડ્યો હતો! જે શક્તિશાળી ઉમેદવારો હતા તે કેનેડીનું વધનું જનું જોર જોઈ તેમના પર મોંઘે જમવા. એક સભામાં તેમનાં બીજાં એક પ્રતિસ્પર્ધી કે.

ફેલ્વીએ તેમને ખૂબ ગાળો ભાંડી. ભાપણ પૂરું કર્યા પછી તેમણે કેનેડીને કાનમાં ધીમેથી કહ્યું : ‘માઠું ના લગાડતો. આ તો રાજકારણ છે.’ કેનેડી આવી વાતોથી ભોળવાઈ જાય તેવા નહોતા. એ બોલવા બિભા ધયા અને કુ. ફેલ્વીની સહુસહુતી ભાષામાં જરાબરની ખબર લઈ નાખી. જીજ્ઞા એક દરીફ ઉમેદવાર હીના એક મિત્રે કેનેડીને જાનુ-લક્ષીને કેટલાંક કટાક્ષકાવ્યો લખ્યાં, અને તે પૂર્વે ગોસ્ટનના એક અખ-બારમાં પ્રસિદ્ધ કર્યાં. આમાં કેનેડી એક શ્રીમન્ત છાકરો છે વગેરે વિષે તો ઉપહાસ હતો જ; પણ તેથીય આગળ જઈને તેમાં એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે કેનેડીની એક બહેન ઓલિવર કોમવેલના એક વંશજને પરણી હતી અને તેથી જ્યાં આઈરીશોં તને પિછકરે છે, આ હકીકત તદ્દન ખોટી હતી. કેનેડીએ આ કાર્યકરને કાઢી મૂકવાની વિનંતિ કરી અને હીને મનેકમને આ વિનંતિ માન્ય રાખવી પડી. પ્રાથમિક ચૂંટણીના દિન નજીક આવતાં સુધીમાં તો પ્રચારજંગની રિથિતિ એક મૂર્ખ, વૈભવસંપત્તિ ભરેલા યુદ્ધના જેવી થઈ. એડવિન ઓ’કોનેરે તેમના પુરતક ‘ધ લાસ્ટ હુરરા’માં આનું આબેહૂબ વર્ણન કર્યું છે.

પ્રાથમિક ચૂંટણીના દિવસે કેનેડી નાનાજી ફ્રિડ્જરોલ્ડ અને નાની મા સાથે મત આપવા ગયાં. ચૂંટણીનું પરિણામ બહાર પડે તે વચ્ચેના ગાળામાં ‘એ નાઈટ ઈન કાસાબ્લાન્કા’નું ચિત્ર જોવા બિપડયા. ચૂંટ-ણીનાં પરિણામોએ જતાવી આવ્યું કે કેનેડીએ ખૂબ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે. તેમને ૨૨,૧૮૩ મત મળ્યા જે તેમના પછીના ઉમેદવાર નેવીલને મળેલા મત કરતાં બમણા હતા. કાટરને મળેલા મતથી તેમને ત્રણ ગણા મત મળ્યા હતા. કુ મેજર ફેલ્વીનો ક્રમાંક પાંચમો હતો. ગોસ્ટન અને ચાર્લ્સટાઉનમાં કેનેડીને જીજ્ઞા જ્યાં ઉમેદવારો કરતાં સદૃશી વધુ મત મળ્યા હતા. માત્ર ફેમ્લીજમાં નેવીલ તેમના કરતાં વધુ મત ખેંચી ગયો હતો. કુલ મતદાનના ૪૨ ટકા જેટલા મત તેમને મળ્યા હતા. જે ચૂંટણીમાં દસ ઉમેદવારો બિભા હોય તેમાં આટલા મોટા પ્રમાણમાં મત મેળવવા એ કંઈ જીતેલી સિદ્ધિ નહોતી.

કેનેડાએ ખૂબ આત્મવિશ્વાસથી ચૂંટણીનું પરિણામ સ્વીકાર્યું. પણ નાનાં છ દિવસોમાં આ પરિણામથી ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા. રેન્સ ઉપર તેમણે આમર્શનનું એક લોકનૃત્ય કર્યું અને પોતાને પ્રિય એવું ગીત 'સ્ટીટ એડેસાર્શન' તેમણે ગાયું.

પ્રતિનિધિશ્રદ્ધ મારે કેનેડાએ ડેમોક્રેટીક પાર્ટી ટિકિટ તો મેળવી, પણ પોતાની સફળતાનાં મૂલ્યો પણ તેમને તરત જ ચૂકવનાં પડ્યાં. ઓગણત્રીસ વર્ષના આ યુવાનને હાથે પરાજય પામવાથી તેમના વિરોધીઓના કેટલાક ચુસ્ત ટેકેદારોને ઘણું મારું લાગ્યું અને તેઓ એમ કહેવા લાગ્યા કે કેનેડાના પિતાએ આ ચૂંટણીમાં બહુ અમલતો ભાગ ભજવ્યો છે. રેડિયો અને અખબારોની જાહેરાતો પાછળ સારા પ્રમાણમાં પૈસા ખર્ચ્યા છે, ઈટાલિયન મતદારોમાં જંગલ પડાવવા ઈટાલિયન નામ ધરાવના નેતાઓને ખાસ ઊંચા કરવામાં આવ્યા હતા અથવા થાંકી કે આઈરીશ નામો ધરાવના નેતાઓને બેસાડી દેવામાં આવ્યા હતા.

જેસેફ કેનેડી પડદા પાછળ રહીને જોટલા સક્રિય રહી ચકાવ એટલા સક્રિય તો હતા જ એ નિઃશંક હતું. એમણે કેનેડાને પૈસાની મદદ કરી, થોડો દોરીસંસાર કર્યો અને જાહેરાત તેમ જ જનસંપર્કનું કામ પોતાને માથે ઉપાડી લીધું હતું. કેટલીક ખાનગી ગોઠવણો એમના પ્રતિનિધિઓ મારફત થઈ હતી એ પણ નિર્વિવાદ હતું. પરંતુ જે અંતિમ પરિણામ આવ્યું તેના પર જેસેફ કેનેડીની આ બધી પ્રવૃત્તિની કદાચ બહુ ઓછી અસર પડી હશે. કશ ઉમેદવારોવાળી પ્રાથમિક ચૂંટણીમાં કોઈ એક ઉમેદવારને પૈસા આપી બેસાડી દેવાનો કે પૈસા આપી જીતો કરવાનો કોઈ અર્થ નથી રહેતો; કારણ કે એક ઉમેદવાર ખસી જાય કે બીજો કોઈ જીતો ચાલે તેની અંતિમ પરિણામ પર શી અસર પડશે એ કોઈ કહી શકતું નથી. એક ઉમેદવાર તરફથી જે કોઈ આવી ખાનગી ગોઠવણ કરવામાં આવે તો બીજા ઉમેદવારો તરફથી પણ આવી ગોઠવણો ચર્ચા શરૂ થઈ શકે છે, જેથી મૂળ થયેલી ગોઠવણ હાં તો રદગાતપ થાય છે અથવા એ વ્યર્થ નીવડે છે.

આ પ્રથમિક ચૂંટણી જિતાડવામાં પિતાએ પુત્રને કંઈ પણ મદદ કરી હોય તો તે એ હતી કે તેમણે પોતાના પુત્રને ‘ કેનેડી ’નું નામ આપ્યું. આ સંજ્ઞામાં કોઈ ગજળનો જાદુ હતો. એ નામ યોગ્યતા જ લોકોનાં ધરનાં દ્વાર જોડાતાં અને કેનેડીને લોકોની ઉપર ભૂરડી નાખવાની એક તક મળતી. કેનેડીની સફળતાનું ખીજું રહસ્ય તેમણે સાંખ્યા સમય સુધી અચાગપણે પ્રચાર કર્યો એ હતું. ત્રીજું રહસ્ય તેમણે યોગ્યતાં રનેહગિલનો હતું. ચોથું રહસ્ય પૈસાની જરૂર પડે ત્યાર એ મળી શકે એમ હતા એ હતું. પાંચમું અને સૌથી અગત્યનું રહસ્ય એ તેમના સદાચર્યાઓ અને સ્વયંસેવકોનો ઉત્સાહ હતું.

કેનેડી તેમના જીવનની આ પ્રથમ મોટી સ્પર્ધામાં હાર્યા તે પોતાના જોરે જ. ચૂંટણીના પરિણામથી તેમનો આત્મવિશ્વાસ દૃઢ બન્યો; એટલું જ નહિ પણ પોતે કેટલીક વાર પોતાના દિનેશીઓની સલાહ વિરુદ્ધ જઈ વારનવિક રાજકીય નિર્ણયો લઈ શકે છે એ તેમની માન્યતા પણ દૃઢ બની. ચૂંટણીપ્રચાર દરમિયાન તેમને તેમના પિતા, નાનાજી કિશ્કરજી, મોરદનના જૂના મિત્રો, નવા વ્યવહારના ઉદારમનવાદીઓ, રૂઢિચુસ્ત મિત્રો વગેરે તરફથી પરસ્પર વિરોધી સલાહ મળતી, પણ એ પોતે નકકી ક્યું હોય એ જ પ્રમાણે વર્તતા રાજકારણના ક્ષેત્રમાં પોતે લીધેલા નિર્ણયો સાચા હતા એ તો તેમના વિજયે સિદ્ધ કરી આપ્યું.

ચૂંટણીના પરિણામે કેનેડીના મનમાં રોજિંદા ગજકારણ અને પદના જાડૂતી માખસો પ્રત્યે એક પ્રકારની તિરસ્કારની જાવના પણ જાણી, જે એ વર્ષો સુધી છોડી શક્યા નહોતા. કેનેડીએ જોયું કે પોતે જે મનદારવિસ્તારમાંથી જિજ્ઞાસા રહ્યા હતા તે મતદારવિસ્તારમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષનું એક વ્યવસ્થિત તત્ત્વ તરીકે જાએ જ કોઈ અસ્તિત્વ હતું. ચૂંટણી જીત્યા પછી અને પોતાનું સ્થાન જગજગ જમાના પાટી એ મગજનીથી કઢી શકના, ‘ મારા મનદારવિસ્તારમાં હું જ ડેમોક્રેટીક

પક્ષ છું.' આમ જાહુ સરખાતથી એ સમગ્ર ગ્રંથો કે રાજકારણમાં સફળતાની ત્યાગી — કંઈ નહિ તો જોરડનમાં — વ્યક્તિગત વ્યવસ્થા-તંત્ર ઊભું કરવામાં છે, પક્ષની સમિતિઓ પર આધાર રાખવામાં નહિ. અને જેમ જેમ એ વધુ મોટા હોદ્દા માટે પ્રયત્ન કરતા ગયા તેમ તેમ આ વ્યવસ્થાતંત્રને યથાવત્ રાખવા એ વધુ ને વધુ કાળજી લેતા ગયા.

કેનેડીના પ્રાથમિક ચૂંટણીમાં વિજય એ અંતિમ વિજય સમાન જ હતો, કારણ કે પ્રતિનિધિશૂદ્ધની ચૂંટણી માટેના આ અગિયારમા મનવિસ્તારમાંથી છેલ્લા કેટલાય દાયકાઓ દરમિયાન રિપબ્લીક પક્ષનો કોઈ ઉમેદવાર ચૂંટાયો નહોતો. છતાં સોમરવીલમાં રહેતા રિપબ્લીક પક્ષના એક ઉમેદવારે ઉમેદવારી તો નોંધાવી. ૧૯૪૬ની પાનખર ઋતુમાં ચૂંટણી થઈ. કેનેડીએ જાઓ પ્રચાર કર્યા વગર પણ પ્રતિસ્પર્ધી ઉમેદવાર કરતા જમણા મત મેળવ્યા. અમેરિકાના રાજકારણમાં જે એક પારિતોષિક જેવી ગણાય છે તે સુરક્ષિત બેઠક તેમણે મેળવી. આ બેઠક તેમને માટે કેટલી સુરક્ષિત હતી તે તો બે વર્ષ પછી ૧૯૪૮માં આ જ બેઠક માટે થયેલી ચૂંટણીએ જતાવી આપ્યું. તે વખતે ડેમોક્રેટીક પક્ષની પ્રાથમિક ચૂંટણીમાં તો તેમની સામે કોઈ ઉમેદવાર ઊભો ન રહ્યો, પણ પાનખરઋતુમાં અંતિમ ચૂંટણી માં ત્યારે રિપબ્લીક પક્ષે પણ તેમની સામે કોઈ ઉમેદવાર ઊભો ન રાખ્યો. એ પછી બે વર્ષે ફરીથી ચૂંટણી થઈ ત્યારે પ્રાથમિક ચૂંટણીમાં પોતાની સામે ઊભા રહેલા પાંચ — જેમાંના ચાર ઈટાલિયન હતા — ઉમેદવારોને તેમણે સરેલાઈથી હરાવ્યા અને એ પાંચેય ઉમેદવારોને મળેલા સંયુક્ત મત કરતાં તેમણે પાંચ ગણા વધુ મત મેળવ્યા. ૧૯૫૦ની પાનખરઋતુમાં જે અંતિમ ચૂંટણી થઈ તેમાં તેમના પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે રિપબ્લીક પક્ષે જોરડનના એક યુવાન વડીલ વિનસન્ટ જે. સેનેરડીને ઊભો રાખ્યો હતો. કેનેડીએ તેનાથી પાંચગણા વધુ મત મેળવી એ ચૂંટણીમાં પણ વિજય મેળવ્યો હતો. આમ કેનેડીને જે મજબૂત કિસ્સાની જરૂર હતી તે મળી ગયો.

પરંતુ આ જાણી તો ભવિષ્યની વાતો હતી. ૧૯૪૬ની ગ્રીષ્મ અને પાનખરઋતુ દરમિયાન દેશભરમાં ઉમેદવારો વધુ આગળ આવવા માટે પરિશ્રમ કરી રહ્યા હતા ત્યારે કેનેડી કેમ્પ ગયા, અને ત્યાં દરિયામાં તરી, નૌકાયાન કરી નિરાંતે આરામ કરવા લાગ્યા. આ સમયે અમેરિકાનું રાજકારણ એક જુદો જ વર્ણક લઈ રહ્યું હતું. યુદ્ધોત્તર-કાળમાં વસ્તુઓની તંગી જણાવા લાગી. લોકોમાં પણ નિરાશા અને વિકલ-તાની ભાવના પ્રસરતી હતી. તે સમયે આ વસ્તુઓને આગળ ધરી સેનેટર રોબર્ટ એ. ટાફ્ટના નેતૃત્વ હેઠળ રિપબ્લીક પક્ષે લગભગ એ દાયકા પછી પ્રતિનિધિગૃહમાં મોટી બહુમતી મેળવી. આ પરિણામથી પણ કેનેડીને તો લાજ જ થયો, કારણ કે હવે પ્રતિનિધિગૃહમાં ડેમો-ક્રેટીક પક્ષ લઘુમતીમાં હોવાને કારણે તેમને સારી સારી સમિતિઓમાં કામ કરવાનું મળ્યું. ખાસ પ્રયત્ન કર્યા વગર અથવા એ વિશે ઝાઝો વિચાર કર્યા વગર અને વિપયનું પૂરું જ્ઞાન ન હોવા છતાં પણ તેમને શિક્ષણ અને ગળૂરની સગિતિમાં લેવાનાં આવ્યા તેમની પછીની કારકિર્દીનો વિચાર કરતાં તેમની આ નિયુક્તિ ઘણી દૃષ્ટિએ સૂચક હતી.

૫

કેનેડી પ્રતિનિધિગૃહમાં

૧૯૪૭ના નવન્યૂઆરી માસમાં જહોન કેનેડીએ અમેરિકાના પ્રતિ-નિધિગૃહમાં ચોટાની બેઠક લીધી ત્યારે તેમની ઉંમર માત્ર ૨૯ વર્ષની હતી. તેમના સહેજ શરમાળ સ્વભાવ, બાલસુલસ સ્મિત, પ્રગત્યતા વાળ અને એકવકા જોયા શરીરને કારણે તે હતા તેથી પણ નાના

લાગતા. કેટલાક વેર્કોએ એવી વાત પણ વહેલી મુદતની કે એ જ્યારે પ્રતિનિધિશૃદ્ધમાં દાખલ થવા ત્યારે જ્યાંએ તેમને સત્યાગ્રહમાં એક કામ કરનાર હોય તરીકે ખાતરી લેવાની. આજે કેનેડા અત્યુત્કર્ષ જન્યુ હોવાનો નિર્ણય કરે છે; પણ એ દલીલ તો સાચી છે કે પ્રતિનિધિશૃદ્ધના કેટલાક પીઠ સભાએ એ તો જરૂર માનેયું કે આ કોઈ ટ્રોલેન્સિયન યુનિયન કંઈક લાગવગની અહીં ધૂમી આવ્યો છે જેઓ તેમને ઓળખતા હતા તેમજે પણ શરૂઆતમાં તો તેમના તરફ ઉપેક્ષા જ એવી કેનેડાના નાગરિકોએ બતાવ્યા હતા. આથી આગળ થઈ જાય, પરંતુ રાષ્ટ્રની ગજબાનીમાં આવી જાય તો રાષ્ટ્રીય કુટુંબના કંઈક નમીરા મચે એવું થતા હતા.

પ્રતિનિધિશૃદ્ધ તેમની કારકિર્દીના શરૂઆતના એ વર્ષો દરમિયાન કેનેડા અમેરિકાની વિદેશની સંબંધી લાગે જ કંઈક બોલ્યા હશે. નોર્થ કેરોલિનાના વિશ્વવિદ્યાલયમાં આપેલા એક લાપચુમાં ગ્રાસ અને તુર્ક-સ્નાનને મદદ આપવાનો પ્રમુખ દુમેન જે સિદ્ધાન્ત અપનાવ્યો હતો તેને તેમજે સખજા ટેકા આપ્યો હતો અને પશ્ચિમ યુરોપને અપાતી મદદને અવિરૂદ્ધિ આપતી માર્શલ યોજનાને પણ તેમજે ટેકા આપ્યો હતો અને, અલગતા, યુરોપના જે દેશના ફ્રાન્સે અમેરિકા દિગ્ગત કરી પ્રેમ્યુમેટ્સમાં આવી વસ્તી હતા તે દેશમાં તેમજે વિશેષ રસ લીધો. ઈટલીને વચગાળાની મદદ આપવા તેમજે સરકારને અનુરોધ કર્યો. માસ્ટામાં પોલોડને જે હોય દેવાયો તેના વળતરમાં પોલોડના સૈનિકોને અમેરિકાના સૈન્યમાં દાખલ કરવા માટે વિનંતિ કરી આમ છતાં તેમજે મુખ્યત્વે તો ઔદ્યોગિક સમસ્યાઓ પર જ પોતાનું લક્ષ્ય કેન્દ્રિત રાખ્યું.

પ્રતિનિધિશૃદ્ધના તેમના હોદ્દાની પદવી મુદત દરમિયાન દુનિયાની તારીખમાં અવનવા પલટાઓ આવ્યે જતા હતા. એકરસેવ કીઆ સામ્યવાદીઓના દાયમાં જર્મ પડ્યું, અમેરિકાએ પરદેશોને મોગ પ્રાપ્તિમાં સદા મના માડી. દરાર્દદગી મદદથી જીવનને બગાડી લેવામાં આવ્યું અને પ્રતિનિધિશૃદ્ધે એ નિમનગના એક ખરકાને બદલે આવી ૧૯૪૮ના અંત સુધીમાં યુરોપની પશ્ચિમની ધારે પડી દેવા એમ

લાગુ. ૧૯૪૮ સુધીમાં પેકીંગ વિશ્વવિદ્યાલયના મૂતપૂર્વ મદદનીશ મંથપાવ માઉલ્સે-તુંગનાં સામ્યવાદી દળો રાષ્ટ્રવાદી દળોને દહાવી દેક દક્ષિણ ચીન સુધી ગયાં, ચાંગ કાઈ-શૈકની અમેરિકનોના દાય નીચે તાલીમ પામેલી લશ્કરી ટુકડીઓ ઠેર ઠેર પરાજિત થવા લાગી. ૧૯૪૯ના જાન્યુઆરીમાં ચાંગ કાઈ-શૈક લડનાનું ઓડી દર્ધ ફોર્મોસા નાસી જવાની તૈયારી કરવા માંડી ત્યારે ચીનમાં મામતો કટોકટીએ પહોંચ્યો.

તા. ૨૫ મી જાન્યુઆરીએ પ્રતિનિધિગૃહમાં પ્રારંભિક પ્રાર્થના માંડ પૂરી થઈ દશે ત્યાં કેનેડી બોક્સના માટે જામા થવા અને ગૃહને એક મિનિટ સંબોધવાની સર્વાનુમતે મંજૂરી આપવા વિનંતિ કરી. કાઈએ કેનેડીની વિનંતિનો વિરોધ ન કર્યો. કાઈને ખબર પડ્યું નહોતી કે એ શેના વિશે ગૃહને સંબોધવા માગે છે રાજ શાંત અને નિર્દોષ દેખાતા કેનેડી આજે કમ્પેક જુરસામાં હતો. તેમણે બોલવાનું શરૂ કર્યું :

‘અખ્યક્ષત્રી, ચીન અને અમેરિકા પર આ અદ્વાકિયાના અંતમાં આક્રમણ નો બોળા જીતવા છે તે કેટલા બાપક છે એ આપણે સાહુએ જોયું છે. દૂર પૂર્વમાં આપણી વિદેશનીતિને નો નિષ્ક્રિયતા મળી છે તેને માટે વ્હાઈટ હાઉસ અને વિદેશખાતું બંને સરખી રીતે જવાબદાર છે

‘આપણે ચીનને એમ ભારપૂર્વક કહેતા જ રહ્યા કે જો તમે હવે સામ્યવાદીઓ સાથે સંયુક્ત સરકાર નહિ રચો તો અમે તમને વધુ મદદ કરીશું નહિ રાષ્ટ્રીય સરકારને આ એક ભયંકર ફટકો દેતા.’

‘વીસ વર્ષ સુધી બુદ્ધ બેદયા પછી ચીનના લોકશાહીતંત્રમાં નો અપૂર્ણતાઓ ૧૯૫૪ અને ઉચ્ચ વર્તુળોમાં લાંચરૂશનની નો વાતો સંબળાવવા લાગી તેથી આપણા મુત્તમદાઓ અને લેટીમોર અને ફેર-બેન્ક જેવા તેમના સલાહકારો એટલા બધા ચિંતામાં પડી ગયા કે બિનસામ્યવાદી ચીનમાં આપણું નો વિશાળ હિત સંકળાયેલું હતું તેની પણ તેમને ખબર ન રહી...

‘હવે આખા એશિયાને સામ્યવાદ ભરખી ગયું તે પહેલાં તેના પૂરને અટકાવવાની જવાબદારી આ ગૃહે લેવી જોઈ એ.’

અધ્યક્ષ રેખર્ને મેજ ઉપર પોતાની મોઝરી ખખડાવી દેનેડીન મુચ્ચુ કે મોતવાનો સમા પૂરો થો છે કેનાક પ્રેક્ષકોને એમ વાગ્યું કે અધ્યક્ષે આજે જગ વધારે જોરથી મોઝરી ખખડાવી

પ્રતિનિધિશ્રદ્ધને આથી વધુ તાત્કાલિક સમસ્યાઓમા રસ હતો; એને દેનેડીના સમોધન પર જરા પણ ગીકા મ્હાં વગર તેણે રોજનું મમ દાથ પણ લીધું થોડા દિવસ પછી મેમેચ્યુમેટ્સમાં આવેના સાથેમમા ભાષણ કરતા તેમણે આ ટીકાઓનું પુનરુચ્ચારણ કર્યું અને તેમનો થોડો વિસ્તાર પણ કર્યો તેમણે જણાવ્યું, કે ‘આ હોનારત માટે જે જવાબદાર હોય તેમને શોધી કાઢવા જોઈએ અને તેમને ખુલ્લા પાડવા જોઈએ પુદ્દ દગમિયાન એક વેળાએ ચીનની રવત તના માટે અમેરિકા લાણુ હતું પણ મહામા જ્યારે રજવેલ માદા હતા ત્યારે જનરલ માર્શલ અને બીજા મેનાપતિઓની સનાદથી તેમણે કુરીપ્સ અને એવા બીજા મદદરવાં ચાણા મોર્ચિયેન રશિયાને આપી દીધાં. અમેરિકાની સરકારે ચામ-કાર્પ રોકને સામ્યવાદીઓ સાથે સમુક્ત સરકાર રચવા દમણુ કર્યું પ્રમુખ દુમેને માદામ ચામ તરફ તિરસ્કાર ન બતાવ્યો, પણ ઉદ્ઘાટનિ તો જરૂર હામવી જ ચીનનો આ ઠગણુ ઇતિહાસ છે — જેની આગ્રહી માટે આપણે એક વાર લડ્યા હતા આપણા જવાનોએ જે બચાવું તે આપણા મુત્સદ્દીઓ અને આપણા પ્રમુખે વેડફી માર્યું’

વોશિંગ્ટનમાં પોતાની કારકિર્દીની હજી શરૂઆત જ હતી તે વખતે છોકરા જેવા દેખાતા અને વાળના જથ્થાવાળા બેડી સરકારી તરફ ઉપર આવી આકરી ગીકા કરે એ ધણાથી સહન થઈ શક્યું નહિ દસ વર્ષ પૂર્વે ‘ઈન્ડિયા સા માટે લીધું’ નામના તેમના પુસ્તકમાં તેમણે ચેમગલીન અને દાલાદિયરની જે ગીકા કરી હતી તેનાથી પણ આ ગીકા વધુ આકરી હતી પ્રમુખ, પક્ષના નેતા અને માર્શલ જેવી જાજાલ્યમાન વ્યક્તિઓને આ રીતે પકમરવા પાછળ દેનેડીનો શો હેતુ હતો તે વિશે તેમના મિત્રો અનુમાન કરવા લાગ્યા

ચાર મહિના બાદ કારિયામાં સામ્યવાદીઓએ જે આક્રમણ કર્યું તેથી કેનેડીએ અમેરિકાની સંરક્ષણ નીતિની જે આકરી દીકાઓ કરેલી તે સાચી હતી. ચીન સંબંધી તેમણે જે મહત્તમ વલણ અપાત્યાર કર્યું હતું તે જોતાં પ્રમુખ દ્વમેને કારિયા સંબંધી જે દૃઢ નીતિ અપનાવી તેમાં કેનેડીએ ઉત્સાહ ન બતાવ્યો એ જગા વિચિત્ર તો હતું જ. પરંતુ જ્યારે બધાનું ધ્યાન, કારિયાને જાણવવાના મરણિયા પ્રવાસો ઉપર કેન્દ્રિત થયું હતું ત્યારે કેનેડીએ પ્રતિનિધિગૃહમાં તેમ જ બહાર લશ્કરી દૃષ્ટિએ જે વિસ્તારો વધુ મદદરવા હતા ત્યાંથી લશ્કરી દુકાંડાઓ ખસેડી લેવાના પગલાની સામે ચેતવણી આપી હતી ૧૯૫૦ ના આગરદમાં તેમણે પ્રતિનિધિગૃહને જણાવ્યું, કે ‘મને લાગે છે કે પશ્ચિમ યુરોપમાં આપણે એક ગંભીર હોનારત તરફ જઈ રહ્યા છીએ.’

પરિસ્થિતિનો જાતે અભ્યાસ કરવાની શક્તિ કેનેડીએ હજુ ગુમાવી નહોતી. ૧૯૫૧ની પાનખર ઋતુમાં એ પોતાની બહેન પેટ અને બાર્થ બોબની સાથે દુનિયાના પ્રવાસે નીકળ્યા. માર્ગમાં મધ્યપૂર્વના દેશો, પાકિસ્તાન, દિલ્લિસ્તાન, ઈન્ડોચીના, મલાયા અને કારિયામાં પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા થોડા થોડા દિવસ રોકાયા. આ દેશોમાં કામ કરતા અમેરિકન અધિકારીઓની કાર્યક્ષમતાનું પ્રમાણ જોઈ એ જરા મૂઝવણમાં તો પડ્યા, પણ દુનિયાની આ ૨/૩ જેટલી વસતી જે મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થઈ રહી હતી અને તેની પાસે જે ગુપ્ત શક્તિઓ હતી તેનો તેમને પ્રત્યક્ષ ખ્યાલ આવ્યો અને એની ઊંડી છાપ તેમના મન પર પડી. બીજે વર્ષે તેમણે પોતાનું વલણ ફેરવ્યું અને મધ્યપૂર્વના દેશોને મદદ આપતા પોઈન્ટ ફોર્ના સહાયને પોતાનો ટેકો આપ્યો. પ્રતિનિધિગૃહમાં તેમણે જણાવ્યું, કે ‘અમારામાંના ઘણાને એમ લાગે છે કે અમેરિકા પશ્ચિમ યુરોપ પર જોઈ એ તે કરતાં વધુ ધ્યાન આપે છે.’

કેનેડીની કારકિર્દીના જેઓ જીણવટથી અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા તેમને આ સમયે એટલું તો સમજાયું કે આ માણસ એવો છે જેને કોઈ ચોક્કસ વ્યાખ્યામાં બાંધી શકાય એમ નથી અને તેને ‘વાજની વ્યવહારવાદી,’ ‘રૂઢિચુસ્ત,’ ‘અલગતાવાદી’ કે એવા કોઈ હાથવગા

વિશેષણથી સહેલાઈથી વર્ણવી શકાય એમ પણ નથી. તો આખરે કેનેડી દત્તા કેણું ? પ્રતિનિધિગૃહમાં એમણે જુદા જુદા ખગડાઓને રોકા આપીને પ્રકાશનું મિથ્ર મતાદાન કર્યું તેના પાછળ તેમના ઇર્ષા એક ચોક્કસ હેતુ હતો ખરો ?

કેટલાક સોંકાને શંકા આવતી કે કેનેડી દળ તેમના પિનાના અંકુશ હેઠળ છે કે શું ? કેનેડીકુટુંબના મિત્રો ઘણી વાર જોસેફ કેનેડીના નવનવવયમાન વ્યક્તિત્વની, જાહેરનીતિ સંબંધીના તેમના વિચારોની અને તેમનાં જાગ્રોનાં જીવનમાં માયું મારવાની તેમની વૃત્તિ વિશે વાતો કરતા કેનેડી પ્રતિનિધિગૃહના એક સભ્ય તરીકે ચલુ દત્તા તે વર્ષે દરમ્યાન આ જૂનપૂર્વ અમેરિકન એલચી પોતાની અસંભાવી શક્તિથી, અસતના વિચારોથી અને અસહના જ વાક્યો-પ્રયોગોથી અમેરિકાની વિદેશનીતિ વિશે બોલતા. ૧૯૫૦ના ડિસેમ્બરમાં તેમણે કહેયું, કે ‘આજની આપણી નીતિ રાજકીય દૃષ્ટિએ અને નૈતિક દૃષ્ટિએ એક નાદાર નીતિ છે.’ એ એમ પણ કહેતા કે ‘બસિનને આપણે ચીઝકી રહ્યા છીએ તેથી આપણને શો લાભ છે ? યદ્ય જ જાણે છે તેમ રશિયનો આપણને હાકી કાઢવા ઇચ્છે તે જ ધડીએ તે તેમ કરી શકે એમ છે તો આપણે અત્યારે જ ત્યાંથી નીકળી જઈએ તો તે કદાપણ બરેયુ નથી ?’ તેમણે સિટનને અપાતી લેાન વિશે, ટ્રાંસ અને ટર્કીને અપાતી સહાયની, સયુક્ત સમૂહસઘ પર વધારે પડતો આધાર મખરાની વૃત્તિની, કોરિયામાં અમેરિકનો ભાગ લે તેની અને આડકતરી રીતે માર્શલ યોજનાની ટીકા કરી. આ તમામ ટીકાની પાછળ તેમની એક જ દલીલ હતી કે અમેરિકા આટલા પૈસા ખર્ચે છે, છતાં તેને કોઈ મિત્ર મળતો નથી રિપબ્લીક પક્ષના પ્રતિનિધિ-ગૃહના એક સભ્યે જોસેફ કેનેડી મારે એમ કહ્યું કે એ અસમતાવાદી પણ નથી અને તેમની વૃત્તિ શાહમુતના જેવી પણ નથી, પણ એણે એટલું કબૂલ કર્યું કે તેમના પ્રવાસને કારણે હાર્વર્ડ હવર પણ સક્રિય જાહેર જીવનમાં પ્રવેશ મેળવી શક્યા અને તેમના પ્રવાસને કારણે જ ૧૯૫૧માં અમેરિકાની વિદેશનીતિ વિશે પ્રતિનિધિગૃહમાં મહત્વની ચર્ચા થઈ.

જહોન કેનેડી અમેરિકાની વિદેશનીતિ સંબંધી તેમના પિતાના ફેટલાક મંતવ્યો સાથે સંમત થયા હતા, પણ ફેટલાક મંતવ્યોથી એ જુદા પડતા હતા. અમેરિકન સરકાર પરદેશો પાછળ પુષ્કળ નાણાં ખર્ચતી હતી તે પિતાપુત્રને જરાય પસંદ નહોતું. ૧૯૫૧ના નવેમ્બરમાં મોરટનના વેપારી મદામડળ સમક્ષ ખોલતાં જહોન કેનેડીએ જણાવ્યું હતું કે આપણે દુનિયાને સુધારી શકવાના નથી... પરદેશોને શિલકુલ નાણાં ન આપવા એ જેટલું ખગળ છે એટલું જ ખરાબ તેમને વધુ પડતાં નાણાં આપવાં એ છે.' એ પણ તેમના પિતાની માફક માનતા કે અમેરિકાની એશિયાના દેશો સંબંધીની નીતિ કદાપચ્છ બદલાવી નથી. રશિયાના વધતા જતા જોર સામે અમેરિકાને યુરોપના ફેટલો સમય દરેક રહેશે એ વિશે પણ તેમને તેમના પિતાનાં જેટલી જ અશ્વક્ષા હતી. બંને જણા ખુદ અમેરિકામાં જ મજબૂત સંરક્ષણદરોળ જાંબી કરવાની દિમાખત કરતા હતા.

આ સિવાયનાં તેમનાં મંતવ્યો એકબીજાથી સાવ ભિન્ન પ્રકારનાં હતાં. જે ખરડાઓને જોસેફ કેનેડીએ ખુલ્લો વિરોધ કર્યો હોત તેના ખરડાઓ—ખિટનને યોન આપવાથી માંડીને પોર્ષન્ટ ફોર સુધી—ની તરફેણમાં જહોન કેનેડીએ મત આપ્યા. બંને જણા જુદી જુદી ભૂમિકા પરથી વિચાર કરતા હતા. જોસેફ કેનેડી એમ માનતા કે અમેરિકાએ પરદેશોને મદદ કરવા બહુ જવાબદારી ઉપાડવી નહિ, પણ પોતાના સંરક્ષણ માટે જ પ્રયાસ કરવો. જહોન કેનેડી એમ માનતા કે જે સાથી રાજ્યો ખર્ચના ખોજખા પોતપોતાનો દિરસો આપવા તૈયાર હોય તે અમેરિકાને પરદેશોને મદદ કરવાની જવાબદારી ઉપાડી લેવાનાં ઝાઝો વાંધો નથી. ધરઆંગણાના પ્રશ્નો સંબંધી બંનેના વિચારો સારા પ્રમાણમાં જુદા પડતા હતા. કેનેડીની ફાર્મલોમાં તેમના પિતાના પત્રો સારી સંખ્યામાં છે; પણ એમાં વિરોધતઃ કૌટુંબિક અને નાણાંકીય બાબતોનો જ ઉલ્લેખ છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે કેનેડીના વિચારો પર તેમના પિતાના વિચારોની સીધી અસર નહોતી. આજે જોસેફ કેનેડી સ્પષ્ટ રીતે કહે છે, કે 'મારા પુત્રને કોઈ

પણ દિવસ પ્રતિનિધિમૃદમાં આવેલા ડાર્ફ પ્રમતાવની વિરુદ્ધ કે તરફેણમાં મત આપવાનું મેં ક્યું જ નથી.’

તો પ્રશ્ન એ થાય છે કે જહોન કેનેડીના વિચારો પર ડેમોક્રેટીક પક્ષની વિચારસરણીના અસર હતી ? આનો જવાબ પણ ચોક્કસ હકારમાં આપી શકાય એમ નથી. આર્થિક અને સમાજ-કલ્યાણના પ્રશ્નો સંગ્રામી એ ડેમોક્રેટીક સરકારને જરૂર મત આપના, પણ ધણી વાર એ વ્હાઈટ હાઉસની નીતિ સાથે સમન થવાનો ઇનકાર કરતા. તેની કેટલીક વિરોધ-નીતિઓ એ ખુલ્લેખુલ્લો વિરોધ કરતા પ્રમુખ દુમન તેમની હોકાપ્રિયતા અને પ્રતિજ્ઞાના શિખરે હતા અને ૧૯૪૮માં તેમને ‘અમત્સારિક વિનય’ મળ્યો તે પછી તો કેનેડી સરકારની નીતિનો ધણી વાર વિરોધ કરના. ડેમોક્રેટીક પક્ષની અધિકૃત નીતિની વિરુદ્ધ જઈ તેમણે આંતરિક બાબતો અને એટીવાડીના કાર્યક્રમ પર કાપ મૂકવાની દરખાસ્તને રોકા આપ્યો હતો. એ કદી પણ ‘પક્ષના માણસ’ નહોતા. પક્ષને વફાગર રહેવાની દૃષ્ટિથી એ વિચાર જ નહોતા કરતા. પક્ષનાં અધિવેશનોમાં સામાન્ય રીતે નેતાઓ ક્ષાગ્રણીવશ બની જઈ અતિયુગ્મિત ભરવાં જે પ્રકારનાં બાપણો કરે છે તેવું એક પણ બાપણ કેનેડીએ ક્યું હશે કે કેમ એ શકાપક્ષની વાત છે. સ્વભાવે અને બૌદ્ધિક રીતે આમ કરવા એ અસમર્થ હતા. અર્થાઓમાં પણ તે ચોક્કસ મુદ્દાઓ વિશે ચર્ચા કરવાનું વિશેષ પસંદ કરતા અને ધણી વાર તો પક્ષે જે નીતિ અપનાવી હોય તેની પણ ચિંતા કર્યા વિના એ પોતાનાં મતવ્યો સ્પષ્ટ રીતે રજૂ કરતા. ડેમોક્રેટીક પક્ષના મોટા ભાગના સિદ્ધાન્તોને તેમનો સમર્થન રોકા હતો, પણ એ ડેમોક્રેટીક પક્ષના તંત્રમાં સાવ વિલીન થઈ જવા તૈયાર નહોતા.

બોરનમાં કામ કરી રહેલા ડેમોક્રેટીક પક્ષના નેતાઓથી પણ તે દોરવાતા નહિ. તેમના મતદારવિસ્તારમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષનું એક પક્ષ તરીકે ભાગ્યે જ કંઈ અસ્તિત્વ હતું. પ્રતિનિધિમૃદના મોટા ભાગના ઉમેદવારોની માફક તેમણે પોતાનું જ એક વ્યવસ્થાતંત્ર ઊભું કર્યું હતું આમાં તેમણે યુવાન અને સ્વતંત્ર મિલ્લજના માણસોને ભેગા

કર્તા હતા. બોસ્ટનના ડેમોક્રેટીક પક્ષના નેતાઓ સાથેના તેમના સંબંધો ખૂબી તેમ છતાં સાવધાનીભર્યા હતા. ખાસ કરીને પ્રતિનિધિગૃહના ડેમોક્રેટીક પક્ષના નેતા મેકકોરમેક પ્રત્યેનું તેમનું વલણ અત્યંત રહેતું. બોસ્ટનમાં અને પ્રતિનિધિગૃહમાં મેકકોરમેકનું સારું એવું વજન પડતું. મેસેચુસેટ્સ માટે મધ્યસ્થ સરકાર તરફથી જે કંઈ મદદ મળતી તેની વ્યવસ્થા મેકકોરમેક પોતે કરતા. પ્રતિનિધિગૃહમાં એસતા ડેમોક્રેટીક પક્ષના અન્ય સભ્યોની માફક કેનેડી પણ ઘણી વાર ફરિયાદ કરતા કે મેકકોરમેક પોતે જ બધું સંભાળવા કરે છે. તત આપત્તી વખતે પણ એ ઘણી વાર મેકકોરમેકની સાથે નહોતા રહેતા.

પ્રતિનિધિગૃહના સભ્યો જેનાથી દબાર્ધ જતા હોવાનું કહેવામાં આવે છે તેવાં સ્થાપિત હિતો ધરાવતાં વ્યવસ્થિત સક્રિયશાળી આર્થિક જૂથોના દબાવણની કોઈ અસર કેનેડી પર પડી નહોતી કેનેડીએ આવાં જૂથોનો પ્રતિકાર કર્યો, એટલું જ નહિ, પણ કેટલીક વાર તો એ જૂથોની જરા વધારે પડતી આકરી ટીકાઓ કરી અને તેમને ન્યાય આપવામાં પણ વધુ પડતો કડપ બતાવ્યો. લશ્કરી ટુકડીઓ અને વી. ડબલ્યુ. એફને મહાનો બધાવી આપવાના કાર્યક્રમમાં તેમ જ તેમને ખાસ સવલતો આપવાના કાર્યક્રમમાં તેમણે રીતસરની જેઠાદ ઉપાડી. કોરિયાના યુદ્ધ પછી અમેરિકાએ આર્થિક બાબતોમાં જે કરકસરચુકત નીતિ અપનાવી તે વિશે તેમણે દૃઢ વલણ લીધું. તેને કારણે સરકારના કુમાવાવિરોધી કાર્યક્રમમાંથી જે જૂથો રાહત માંમતાં હતાં એ જૂથોમાં કેનેડી અપ્રિય થઈ પડ્યા. એ રીતે એક યા બીજા પ્રસંગે તેમણે વારતવિક ગિલકતના પ્રશ્નમાં, તેમનાં હિતોમાં, ખેતીવાડીની જીવજને તૈયાર કરનારાઓમાં, એર લાઈન્સના પ્રશ્નોમાં અને કૃષિવિપવક તેમ જ ઉત્પાદન કરનારાઓના પ્રશ્નોમાં જોડા રસ લીધો. એરમેઈલમાંથી સરકારને થતી આવકમાંથી એરલાઈ નોને મદદ આપવાના પ્રશ્નમાં તો તેમને રીતસરની લડત-આપવી પડી હતી.

પ્રશ્ન એ યાચ છે કે તો શું કેનેડી ઉદારમતવાદી હતા ? ઉદારમતવાદની કોઈ પણ પ્રચલિત વ્યાખ્યા પ્રમાણે એમને ઉદારમતવાદી કહી

રકાય એમ નથી સાચુ પૂઠો તો કાર્પેથ 'વાદ'ની જાપ લગાડવા એ મહુ ઉત્સુક નહોતા કદાચ એવી જાપ ન લાગે એટલા માટે એ હમેશા તકેદારી રાખતા ૧૯૧૦ના નવેમ્બરમાં હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીમાં ધાગકીય પદ્ધતિઓ અંગે યોજાયેલા એક પરિસવાદમાં અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓને સંબોધતા તેમણે જણાવ્યું હતું, કે 'હું ઉદારમનવાદીઓની વિચારસંપ્તિનો અનુયાયી નથી'

અમેરિકામાં 'ન્યુ નિપ્પનીક' જેવા પ્રકાશનોએ અને 'અમેરિકન્સ ફોર ડેમોક્રેટીક એડ્યુકેશન' જેવા મહાજોએ માણસ ઉદારમનવાદી છે કે નહિ તે નક્કી કરવા તેના મનઘનના તપસીવ જર્નલ કેટલીક કસોતીઓ ઉપજાવી કાઢી છે આ કસોતીઓ ચકાસતા કેનેડીને ૮૦ થી ૯૦ ટકા ઉદારમનવાદી કહી શકાય એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે કેનેડી હમેશા બ્યવહારુ ઉદારમનવાદને નક્કર ટેકો આપતા નાગરિક સ્વાતંત્ર્યો જેની જિનઆર્થિંગ બાબતોમાં તેમની તપસીય ૫૨૫૨ વિરોધી હતી, એમ ધણા ઉદારમનવાદીઓને વચગાળા મેકકેરન અને મેક્કાર્થી જેવા માણસો વિરુદ્ધ કેનેડી એક અક્ષર ૧૫ બોલના નહિ તેથી ઉદારમનવાદીઓને ધણુ મારુ લાગતુ મેકકેરન ૨૫૮૮ ગીને રૂદિયુઅન હતા અો મેક્કાર્થીએ ૧૯૫૦ ના દેશુઆગીથી સરમગમા સામ્યવાદી તરફો ધૂરપા છે એવા જિનપાવાદાગ આલેપો કમી આખા દેશમાં ખગમગાટ મચાવી મૂક્યો હતો.

પરંતુ આ ઉદારથી એમ ન કહી શકાય કે કેનેડી એક સીધાસાદા રૂદિયુઅન હતા જો કે તેમના ધનાખગ મન રૂદિયુઅન કહી શકાય એ પ્રમારના હતા અમેરિકાના રૂદિયુઅનોની વિચારગચ્છરણીનું કેન્દ્રસ્થાન એ છે કે એ તેમને એમ માને છે કે સરકાર સરજાતથી જ કાર્યદામ દાવી નથી. પૈસાનાં એ દુર્બ્ય હરે છે અને તે અનિષ્ટોથી બરેલી હોય છે કેનેડી આ વિચારસગટ્ટી સાથે સમત નહોતા થતા, ઊપડુ એ તો એમ મનના કે કાર્યદામ સગટ્ટી નોકરોરાગી સમમારનાં વિરુદ્ધ સમજનાઓ પડેલી છે સામજિક કાલાજુના કાર્યક્રમને, કાવેરાની પ્રતિષ્ઠીય નીતિો અને વેધાગના નીનિનિષ્ઠોને તે હમેશાં ટેકો આપતા.

કકક ગંજૂર-સુધારાનો તેમણે સખત વિરોધ કર્યો હતો. સરકારમાં કકકસર અને કાર્યક્ષમતા જેવા કેટલાક પ્રશ્નો એમણે એવી સુંદર રીતે ઘણા હતા અને એ પ્રશ્નોને તેમણે પોતાનો એટલો સખળ ટેકા આપ્યો હતો કે ઘણા રૂઢિચુસ્ત વેપારીઓનું ધ્યાન તેમના તરફ ગયું હતું. પણ તેમના મતપ્રદાનની તપસીલનાં ઘણાં પાનાં તરફ તેમને અવગણના કરવી પડે એમ હતું.

તો કેનેડીને શું કોઈ ઓછસ ધોરણ લાગુ પાડી શકાય એમ જ નથી? અમેરિકાના સરકારણમાં જે પ્રચલિત વ્યાખ્યાઓ છે તેનાથી તે શું પર હતા? આ પ્રશ્નો જવાબ જે કેનેડીને આપવાનો હોત તો તે જરૂર તેનો જવાબ 'હા'માં આપત. હાર્ડ'માં તેમણે પોતાના રૂઢિચુસ્ત લાગતા અભિપ્રાયોથી ઉદારમનવાન શ્રાનાઓને ચોક્કાવ્યા હતા. બોરટનમાં મળેલી એક સામ્યવાદ વિરોધી સભામાં તેમણે કહ્યું હતું કે અમેરિકા નકારાત્મક રીતે સામ્યવાદ વિરોધી છે, પણ સંગીન રીતે એ કશા તરફી નથી. વિદેશનીતિ સંબંધી દુમન સરકારની તેમણે બરાબરની ઝાટકણી કાઢી હતી. મેસેચ્યુસેટ્સના ડેમોક્રેટિક પક્ષના નેતાઓની ઉપરવટ થઈને એ વર્તતા. આ બધામાંથી તે એક પ્રકારનો ધૂપો સંતોષ મેળવતા.

પરંતુ આખરે કોઈ પણ માણસ એક સંપૂર્ણ સ્વાયત્ત ટાપુ જેવો નથી હોતો. એટલે કેનેડાને જે કોઈ એક ધોરણ લાગુ પાડવું હોય તો દેખાતી રીતે એક જ ધોરણ તેમને લાગુ પાડી શકાય એમ છે : એ સાચા અર્થમાં બોરટનના પોતાના મતદારમંડળના પ્રતિનિધિ હતા. પણ આ વસ્તુ પણ કોઈ માને એટલી સરળ નહોતી. તેમના મતદારમંડળમાં ઘણાં તડ હતાં. સામાન્ય રીતે મતદારમંડળોમાં ગરીબ અને તવંગર, ઉદારમતવાદીઓ અને રૂઢિચુસ્તો, વેપારીઓ અને ગંજૂરો એવાં તડ હોય છે અને તેવાં તડ કેનેડાના મતદારમંડળમાં પણ હતાં. પરંતુ તે સિવાય તેમાં વિચારસરણીની દૃષ્ટિએ અને સાર્વજનિક દૃષ્ટિએ પણ અનેક તડ હતાં ખુદ કેનેડાના કુટુંબની પશ્ચાદ્યૂગિકા પર

શકાય એમ નથી સાચુ પૂછો તો કાર્પેથ 'વાદ'ની છાપ લગાડવા એ માત્ર ઉત્સુક નહોતા કદચ એરી છાપ ન લાગે એટલા માટે એ હમેશાં તકેદારી રાખતા ૧૯૫૦ના નવેમ્બરમાં હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીમાં ધારાકીય પદ્ધતિઓ અંગે યોજાયેલા એક પરિસવાદમાં અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓને સમોપનાં તેમણે જણાવ્યું હતું, કે 'હું ઉદારમતવાદીઓની વિચારસરણીનો અનુયાયી નથી'

અમેરિકામાં 'ન્યુ રિપબ્લીક' જેવા પ્રકાશનોએ અને 'અમેરિકન્સ ફોર ડેમોક્રેટીક એક્શન' જેવા મડળોએ માથુસ ઉદારમતવાદી છે કે નહિ તે નક્કી કરવા તેના મતદાનની તપસીન જોઈ કેટલીક કસોટીઓ ઉપજાવી કાઢી છે આ કસોટીઓ ચકાસતા કેનેડીને ૮૦ થી ૯૦ ટકા ઉદારમતવાદી કહી શકાય એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે કેનેડી હમેશા વ્યવહારુ ઉદારમતવાદને નક્કર ટેકો આપતા નાગરિક સ્વાતંત્ર્યો જેની બિનઆધિક બાબતોમાં તેગની તપસીન પંરપર વિરોધી હતી, એમ ધણા ઉદારમતવાદીઓને જાગતુ મેકકેરન અને મેક્કાર્થી જેવા માથુસો વિરુદ્ધ કેનેડી એક અક્ષર પણ બોલતા નહિ તેથી ઉદારમતવાદીઓને ધણુ માત્રુ લાગતુ મેકકેરન સ્પષ્ટ રીતે રૂઢિચુસ્ત હતા અને મેક્કાર્થીએ ૧૯૫૦ ના દેશુઆરીથી સરકારમાં સામ્યવાદી તરવો' ધૂરખા છે એવા બિનપાયાદાર આક્ષેપો કરી આખા દેશમાં ખળભગાટ મચાવી મૂક્યો હતો.

પરંતુ આ ઉપરથી એમ ન કહી શકાય કે કેનેડી એક સીધાસાદા રૂઢિચુસ્ત હતા જો કે તેમના ધનાખરા મત રૂઢિચુસ્ત કહી શકાય એ પ્રમાણના હતા અમેરિકાના રૂઢિચુસ્તોની વિચારસરણીનુ કેન્દ્રસ્થાન એ છે કે એ સોડો એમ માને છે કે સરકાર શરૂઆતથી જ કાર્પેથમ હોતી નથી. પૈસાનો એ દુર્વ્યય કરે છે અને તે અનિષ્ટોથી બરેલી હોય છે કેનેડા આ વિચારસરણી સાથે સમત નહોતા ચતા, જિનડું એ તો એમ માનતા કે કાર્યદલા સનદી નોકરોદાગી સરમારના વિપુલ શક્યતાઓ પડેલી છે સામાજિક કલ્યાણના કાર્યક્રમને, કરવેરાની પ્રગતિથી ન નીતિ અને વેપારના નીતિનિયમોને તે હમેશા ટેકો આપતા

કડક મજૂર-મુધારાનો તેમણે સખત વિરોધ કર્યો હતો. સરકારમાં કરકસર અને કાર્યક્ષમતા જેવા કેટલાક પ્રશ્નો એમણે એવી સુંદર રીતે છણ્યા હતા અને એ પ્રશ્નોને તેમણે પોતાનો એટલો સળળ ટેકા આપ્યો હતો કે ધણી રૂઢિચુસ્ત વેપારીઓનું ધ્યાન તેમના તરફ ગયું હતું. પણ તેમના મતપ્રદાનની તપસીલનાં ધણાં પાનાં તરફ તેમને અવગણના કરવી પડે એમ હતું.

તો કેનેડીને શું કોઈ ઓક્સ ધોરણ લાગુ પાડી શકાય એમ જ નથી ! અમેરિકાના રાજકારણમાં જે પ્રચલિત વ્યાખ્યાઓ છે તેનાથી તે શું પર હતા ? આ પ્રશ્નોનો જવાબ જો કેનેડીને આપવાનો હોત તો તે જરૂર તેનો જવાબ 'હા'માં આપત. હાર્ડ'માં તેમણે પોતાના રૂઢિચુસ્ત લાગના અભિપ્રાયોથી ઉદારમનવાદી ઓળખાવ્યા હતા. જોરદનમાં ગળેડો એક સામ્યવાદ વિરોધી સભ્યમાં તેમણે કહ્યું હતું કે અમેરિકા નકારાત્મક રીતે સામ્યવાદ વિરોધી છે, પણ સંગીન રીતે એ કશા તરફી નથી. વિદેશનીતિ સંબંધી દુમન સરકારની તેમણે બરાબરની ઝાટકણી કાઢી હતી. મેસેચુસેટ્સના ડેમોક્રેટિક પક્ષના નેતાઓની ઉપરવટ ધર્ષને એ વર્તતા. આ બધામાંથી તે એક પ્રકારનો છૂપો સતોપ મેળવતા.

પરંતુ આખરે કોઈ પણ માણસ એક સપૂર્ણ સ્વાયત્ત ટાપુ જેવો નથી હોતો. એટલે કેનેડીને જો કોઈ એક ધોરણ લાગુ પાડવું હોય તો દેખીતી રીતે એક જ ધોરણ તેમને લાગુ પાડી શકાય એમ છે : એ સાચા અર્થમાં જોરદનના પોતાના મતદારમંડળના પ્રતિનિધિ હતા. પણ આ વસ્તુ પણ કોઈ માને એટલી સરળ નહોતી. તેમના મતદારમંડળમાં ધણાં તડ હતાં. સામાન્ય રીતે મતદારમંડળોનાં ગરીબ અને તવંગર, ઉદારમતવાદીઓ અને રૂઢિચુસ્તો, વેપારીઓ અને મજૂરો એવાં તડ હોય છે અને તેવાં તડ કેનેડીના મતદારમંડળમાં પણ હતાં. પરંતુ તે સિવાય તેમાં વિચારસરણીની દૃષ્ટિએ અને સાર્વજનિક દૃષ્ટિએ પણ અનેક તડ હતા. ખુદ કેનેડીના કુટુંબની પશ્ચાદ્યૂગિકા પર

આ તડની જિંદી અસર પડી હતી તેમનું પ્રુફ્ફ તે વાળા સમયથી મેમેન્થુસેટ્સ રાજની બહાર રહેતું હતું, છતાં કેનેડીના વિકાસ પર પણ આ તડની અસર વર્તાઈ આવતી હતી.

હેન્ડલીન જણાવે છે કે બોસ્ટનના આર્મરીસ અને ગિન આર્મરીસ દિગ્ગજતી જૂથો વચ્ચેના મતભેદો એક બીજાથી તદ્દન વિરોધી વિચારો વચ્ચેની દીવાલ કેટલી મોટી છે એ સિદ્ધ કરે છે 'એક બીજાથી તદ્દન જુદી એવી જૂથોના પર આધાર રાખતી અને તદ્દન જુદા જ સંયોગોમાં વિકાસ પામેલી એવી મે બિન જિજ્ઞાસુ સંસ્કૃતિઓ બોસ્ટનમાં હતી અને બે સંસ્કૃતિઓ વચ્ચે માત્ર વિચારોની દીવાલ નહોતી, પણ જાણે કે ૩૦૦૦ માર્ક્સના સમુદ્ગત અંતર હતું' પેર કેનેડી તડાવાળી આ દુનિયામાં આચરણે ડાહ્યા આવ્યા તેને એક સદી વીતી ગઈ, તેમ છતાં બોસ્ટનમાં અને કેનેડાના પોતાના વ્યક્તિત્વમાં આ મતભેદો હજી જોવા દેતા કેનેડીના મતદારમંડળમાં જેની બહુમતી હતી તેઓ દિગ્ગજતી કેથલિકો હતા, આર્થિક અને સામાજિક પ્રયોજા ઉદારમતવાદી હતા જાહેર શિક્ષણના પ્રશ્ન સંબંધી અને નગરિક સ્વાતંત્ર્યના પ્રશ્ન સંબંધી રિફોર્મિસ્ટ હતા સુસ્તપણે સામ્યવાદી-વિરોધી હતા કૃષિક અંગે અલગતાવાદી હતા, બીજી બાજુ જે બહુમતી હતી તેમાં પાખીઓ હતા, યહૂદીઓ હતા અને થોડા કેથલિકો હતા આ લોકો આંતરરાષ્ટ્રવાદી, નિરકુશવાદીઓ અને જાહેર શિક્ષણ સંબંધી દર વિચાર ધરાવનારાઓ હતા મોગ ભાગના નેતાઓ તો બહુમતી જેમાં માનતી હોય એ માનતા અને ઝાઝી માયાકૂટ કરતા નહિ પણ કેનેડા મારે આ શક્ય નહોતું તેમનો સ્વભાવ જ એવો હતો કે દેવળ સંખ્યાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતું એમને ગમતું નહિ રાજકીય દૃષ્ટિએ પણ એ જરૂરી નહોતું કારણ કે આખું મતદારમંડળ તેમના ખીસામાં જ હતું એમની મુશ્કેલી એ હતી કે ચોટ અને દાર્વર્ડના એ સ્નાતક તરીકે તેમને આર્થિક દોષોખસ છુસ, હોપર, કોનાટ્સ, એ નોરેન્સ નોવેન અને ઈલિયટ જેવા માણસો પ્રતે પૂજ્યભાવ હતો કેમ્બ્રીજના નૌદિક, સુધારક અને મિશ્ર શ્રવણ પર તેમનો જમરો પ્રભાવ હતો.

કેનેડીની જગ્યાએ બીજો કોઈ નેતા હોત તો તે આ હિજરતીઓની દુનિયામાંથી ખસી ગયો હોત અને ઉદાર ભુદ્ધિજીવીઓની નૈતિક દૃષ્ટિએ વધુ ઉદાત્ત, હિમ્મત અને રોમાંચક દુનિયાનો અંગીકાર કર્યો હોત. પરંતુ કેનેડી જે હિજરતીઓની દુનિયામાંથી ખસી ગયા હોત તો તેમને માટે એક દૂરની પશ્ચાદ્ભૂતિમાંથી ખસી જવાનું નહોતું, પણ એક વર્ચસ ધરાવતા કુટુંબ સાથેના સંબંધો તોડવા સમાન હતું. આ કુટુંબની દૃઢ જીવનપદ્ધતિ હજુ તેમની નસેનસમાં હતી. એ કુટુંબના એક પ્રતીક સમાન તેમના પિતા દના. કેનેડીકુટુંબ અને ક્રિસ્તીય શૈક્ષણિક કુટુંબ વચ્ચેની સાંકળની જાણે રક્ષા કરતા હોય એમ એ અહીંખમ ઊભા દતા. પ્રતિનિધિગૃહની કાર્યવાહીના એક વિચક્ષણ અભ્યાસીએ નોંધ્યું છે કે પ્રતિનિધિગૃહના કોઈ પણ સભ્ય માટે બાબા પરિબળો કરતાં આંતરિક પરિબળો વધુ શક્તિશાળી હોય છે. કેનેડીના પિતા તેમના જીવનમાં એક આંતરિક પરિબળ સમાન દતા. જોસેફ કેનેડી પોતે પોતાના દૃષ્ટાન્ત પરથી જ કેનેડીને ગોરટનના કેથલિક ફેલીયુરતોને જવાબદાર રહેવા અસર પાડી રહ્યા હતા. પોતે એક અત્યંત આત્મવિશ્વાસી વ્યવહારુ માણસ હતા અને એક હિજરતીના પૌત્ર તરીકે તેમ જ કેથલિક તરીકે સફળ બન્યા હતા. વિલોખન જોએ કહ્યું હતું કે માર્ગસંજ્ઞાને જે લોકોના અભિપ્રાયની ચિંતા હોય છે એ લોકોનાં વિશિષ્ટ જૂથો જેટલાં તેનાં સામાજિક વ્યક્તિત્વો હોય છે.

કેનેડીના કેટલાક મિત્રોને એમ લાગે છે કે મોટા ભાગના સળગતા પ્રશ્નો પરત્વે તેમણે નિર્દોષ વક્ષણ દાખવ્યું તેમાંથી તેમની સ્વતંત્ર વિચાર-સરણીનો ઉગમ થયો છે. આ મિત્રો કહે છે કે એ તટસ્થ અને નિષ્પક્ષ રહેવાથી ફેલીયુરતો અને ઉદારગતવાદીઓ, અલગતાવાદીઓ અને હરતક્ષેપ કરવાની વૃત્તિ ધરાવનારાઓની વિચારસરણી અને ચીલાચાલુ આચારોનો અસ્વીકાર કર્યો પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે કેનેડીમાં આ નિર્દોષતા આવી ક્યાંથી ? આ નિર્દોષતા તેમના પોતાના જ વ્યક્તિત્વમાં જે દ્વિધાઓ હતી તેનું પરિણામ હતી અને એ દ્વિધાઓ હાંકવા માટેનો એક અંશજો હતી તેમણે ગોરટનના તેમના મતદારગંડળમાં અસ્તિત્વ

ધરાવતી એ દુનિયાની વિચારસરણીનો મીઠાકાર કર્યો નહોતો, છતાં એ અને દુનિયા સાથે તેમને સંગઘા હતા, તેથી તેઓ અને દુનિયાની સમસ્યાઓનો શોધ ચિત્તે અને વિવેકબુદ્ધિથી વિચાર કરી શકતા. ક્યાંય બધાનું નહિ એ જાતિથી તેઓ બધાએના હતા.

છતાં તે એક રાજકીય નેતા હતા. જુદાં જુદાં પરિમિતો જેમ તેમના મનમાં કામ કરતા હતાં તેમ એ જ પરિમિતો બહારથી પણ તેમના પર અસર કરતા હતા. એક સમાજશાસ્ત્રીએ નોંધ્યું છે કે આ સમસ્યા એ આત્મસંચાલિત વિરુદ્ધ બાહ્યસંચાલિત માણસની સમસ્યા જેવી છે. કેવીડ રીસર્ચેન તેનું ગદ્ગદ મુદ્દર વર્ણન કર્યું છે. આ રાંત નતા અને નિર્ણયતા એ કેટલો વખત ટકાવી રાખશે તેની સાચી કમોટી એમણે જ્યારે પોતાનું મનદારમંડળ બદલ્યું ત્યારે થઈ આ પછીના દાયકાનો ઇતિહાસ કેનેડીએ ભારતનના મનદારમંડળમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી એ વિચારસરણીએ કરતાં પણ વખારે બાપક દિતો અને વહાણરીને આવરી લેવા પોતાની વિચારસરણી કેવી રીતે વિભાગ બનાવી તેનો ઇતિહાસ છે આ દાયકાની સમસ્યા એ હતી કે કેનેડીના મનમાં અદર કામ કરતાં પરિમિતો એના એ રહ્યાં જ્યારે તેમના પગકામ કરનાં બાહ્ય પરિમિતોમાં પણ પરિવર્તન થયું.

ચૂંટણીજંગના રંગદંગ

પ્રતિનિધિશૂદ્ધમાં કેનેડીએ ૭ વર્ષ ગાળ્યા, પણ એ ૭ વર્ષની કારકિર્દી દરમિયાન જોડા કેનેડીના ચલોગમલોગ પર ખાસ અમર ધર્મ

નહિ. કોઈ બહુ નજીકથી જુએ તો તેમના મોં પર આછી રેખાઓ દેખાવા લાગી હતી, પણ તે તરફ લોકોનું ખાસ ધ્યાન જતું નહિ. લોકો તો કોઈ ચિત્રમય સામયિકના મુખપૃષ્ઠ પર ચોંટી એવા તેમના અહેસાસ પર અને તેજસ્વી હાસ્ય પર મુસ્તાક હતા. કેનેડી ઘણી વાર ફ્લોરિડા, કે કેર્ષપ કોડ કે મોટોમેકના પ્રવાસે જતા હોવાને કારણે તેમની ત્યાંનાં વર્ષ સહેજ રચામ પડ્યો હતો. આને કારણે પણ તે હજી તેથી નાના દેખાતા.

માથા ઉપર ઘણી ધારાકીય જવાબદારીઓ ઉઠાવવા છતાં તેમનું મોં હજી ગૌરવશાળી નહોતું દેખાતું. એનું સાચું કારણ એ હતું કે જીવનમાં એ હજી 'સ્થિર' બન્યા નહોતા. રવિવારને દિવસે એ લાંબા ઉત્સાહપ્રેરક પ્રવાસે જવાનું તેમને મળતું. ફ્લોરિડા કે યુરોપના પ્રવાસે તો વારંવાર જતા અને અમુક એરોપ્લેન પકડવા કે બોજી-સમારંજમાં સમયસર હાજરી આપવા એ ગાડાની માફક મોટર ચલાવતા. આ પ્રવાસો દરમિયાન કે ઘેર ખુરશીમાં પકડ્યા પડ્યા એ પુષ્કળ વાંચતા. એક સંવાદક્ષતાએ નોંધ્યું છે, કે 'કેનેડી ક્યારેય ખુરશીમાં બેસતા નથી, પણ એમાં ઊભા કરે છે.' બીજા એક સંવાદક્ષતાએ 'નોંધ્યું' હતું કે 'કેનેડી એક જિઆ, એકવડા સરીરના, સૌમ્ય દેખાવના,' હજી છોકરા જેવા લાગતા, પાતળા દેહપટ્ટિના ફૂટકા જીવાન હતા અને આબાલવૃદ્ધ સહુ કોઈ તેમના તરફ આકર્ષાતું.

૧૯૫૨ સુધીમાં પ્રતિનિધિગૃહમાં કેનેડીનું બાવિ નિશ્ચિન હતું જ્યાં સુધી રિપબ્લીક પક્ષની બહુમતી ધરાવતું પ્રતિનિધિગૃહ પોતાના પક્ષના લાભમાં એ વિસ્તારને ચૂંટી નાખે ત્યાં સુધી કેનેડીનો મતદારવિસ્તાર અચોક્કસ મુદત માટે તેમને માટે સુરક્ષિત હતો. કેટલાક કુટુંબો ખોસ્ટનની બહાર નીકળી તેના પરાવિસ્તારમાં રહેવા જતાં હતાં; તેથી આ મતદારવિસ્તાર વધુ ને વધુ ડેમોક્રેટીક બનતો જતો હતો. પ્રતિનિધિગૃહની સ્પૃશ્યતાને જો સચિત્તિ હતી તે પદ ધારક તરીકે રહેલા

૧૦૨ : જાહેરાત કેનેડા

ચોદ્ધ ઉમેરકેટીક સભ્યોમાં તેમની ગણતરી પાંચમા સભ્ય તરીકે થતી હતી રાજકારણમાં તેમને ખાસ અગત્ય કહી શકાય એમ નહોતું. જાત્રા નહોતી, પણ પ્રતિનિધિગૃહમાં તેમણે પોતાના સાથીદારો સાથેના તે મેળવી જ હતી. ઉમેરકેટીક પક્ષના તેમના સાથીદારો, નહિ, પણ દક્ષિણના રાજ્યોમાંથી આવેલા ધણા પ્રતિનિધિઓ અને રિપબ્લીક પક્ષના સભ્યોને પણ એમ લાગતું કે આર્થિક પ્રશ્નોમાં કે ઉદ્યોગનાં દોષ છતાં કેનેડાને તેમના પ્રત્યે અને તેમની સમસ્યાઓ પ્રત્યે વિશેષ સદાનુભૂતિ છે. ગંધાને એમ લાગતું હતું કે યુવાન વય સુરક્ષિત બેઠક અને ઉમેરકેટીક પક્ષના તમામ તડો સાથે સાથે સબક હોવાને કાળે એ એક દાયકામાં કેનેડા કા તો ઉમેરકેટીક પક્ષના નેતા બનશે અથવા તો પ્રતિનિધિગૃહના અધ્યક્ષ બનશે.

પરંતુ કેનેડાને પ્રતિનિધિગૃહની કારકિર્દીનો કોઈ મોહ નહોતો. કોઈ એ તેમને આ ગૃહના અધ્યક્ષ બનાવવા માટે પ્રસ્તાવ મૂક્યો હોત તો તેમણે તે શક્યતા પર દૃશ્ય મિનિટ પણ વિચાર કર્યો હોત કે કેમ એ શક્ય પડતી વાત છે સાચું પૂછો તો આ પ્રતિનિધિગૃહની કારકિર્દીએ એમના જીવનમાં કોઈ ઉત્સાહ પ્રેર્યો નહોતો. આ પ્રતિનિધિગૃહમાં બેસતા ૪૩૫ સભ્યો પૈકીના તે એક હતા, અને તે પણ બહુ મદરનના સભ્ય નહિ. કોઈ પણ પ્રશ્ન પર પોતે જે વલણ લે તે તરફ સકુન ધ્યાન એમનું બહુ મુશ્કેલ હતું. પ્રતિનિધિગૃહના નિયમો અને પ્રશ્નાસિકાઓ બહુ નિરાશાજનક હતા. અહીં જો કોઈને પ્રકાશમાં આવવું હોય તો એક પછી એક અનેક અવરોધો વટાવવા પડે એમ હતું; જ્યારે ઉમેરકેટીક પક્ષના નેતા બનવા માટે દરેક ખરડાને એટલો મોજો બનાવવો કે તે પક્ષના તમામ તડોને અને રિપબ્લીક પક્ષના થોડા સભ્યોને સતોષ આપી શકે.

તો કેનેડા હવે શું કરવા ધારના હતા ? એ વોલિંગ્ટનમાં આશ્ચર્યજનક રાજ્યના કોઈ દેશ માટે પ્રયત્ન કરી જોવાની શક્યતા પર વિચાર કરવા લાગ્યા હતા. ૧૮૪૮માં પ્રતિનિધિગૃહમાંના તેમના બીજા વર્ષ દરમિયાન રિપબ્લીક પક્ષના સભ્ય લેન્ડેટ સોલ્ટનારોવ ડિ સેનેટરી

એક ખાલી પડવાની હતી. કેનેડીને આ એક માટે ઉમેદવારી નોંધાવાનું મન થઈ આવ્યું. પણ સોલ્ટનરેટોલ એક જગરા ચૂંટણી-પ્રચારક હતા. ૧૯૪૮માં ચૂંટણીની તારીખો જેમ નજીક આવતી ગઈ તેમ કેનેડીને લાગવા માંડ્યું કે ઉમેદવારી નોંધવવા આ વર્ષ બહુ અનુકૂળ નથી. વોલેસ પ્રતિવાદીઓ વધુ ને વધુ ઉદ્ધમ વલણ તરફ ઢળતા જતા હતા અને ૧૯૪૬માં ડેમોક્રેટીક પક્ષ વિરુદ્ધ જે વિરોધ-વંદોળ જાગ્યો હતો તે હજુ પૂરેપૂરો સમયો નહોતો. દુર્ભેન એટલા બધા અપ્રિય બની ગયા હતા કે ડેમોક્રેટીક પક્ષના મહત્વના સભ્યો તેમને એ સ્થાનથી ખસેડી બીજા કોઈકને—હદય પ્રુદ જનરલ ક્વાર્લ્ટ ડી. આર્લસનદ્વારા—એ સ્થાને મૂકવા ચાગતા હતા.

એટલે કેનેડીએ ૧૯૪૮નું વર્ષ તો એમ ને એમ જવા દીધું. પણ તેમણે સગવડો દુર્લભ ન કર્યો. રાજ્યના કોઈ હોદ્દા માટે પ્રયત્ન કરવો હોય તો પહેલા તો આખા રાજ્યના નામ જાણીતું કરવું જોઈએ. એટલે વોશિંગ્ટનમાં પ્રતિનિધિગૃહમાં તેમના સભ્યપદનું બીજું સત્ર શરૂ થયું તે દરમિયાન તેમણે એસેમ્બલિમાં પ્રચાર શરૂ કરી દીધો. રાજ્યના કયા હોદ્દા માટે પ્રયાસ કરવો એ હજુ તેમણે નક્કી નહોતું કર્યું. ૧૯૪૮માં પોલ એ ડેવર રાજ્યના ગવર્નરપદે ચૂંટાયા હતા અને ૧૯૫૦માં ફરીથી એ હોદ્દા માટે એ પ્રયત્ન કરશે જ એમ સહુને લાગતું હતું. સેનેટ માટેની કોઈ એકક હવે ૧૯૫૨ સુધી ખાલી પડવાની નહોતી.

પ્રતિનિધિગૃહના ૩૨ વર્ષની વયના આ એક સભ્ય જેમણે હજુ પોતાની કારકિર્દીની શરૂઆત કરી હતી તે પોતે કયા હોદ્દા માટે, કયારે અને કાની સામે ઉમેદવારી નોંધાવશે તેનો ખ્યાલ પણ ન હોય એવે સમયે આ રાજ્યમાં પોતાનો પ્રચાર શરૂ કરે એ જરા વિચિત્ર ઘટના તો હતી જ પણ કેનેડી આ માટે બહુ આતુર હતા. ૧૯૪૬માં પ્રચારની નિયમિત મોસમ શરૂ થાય તે અગાઉ ગદિનાઓ પહેલેથી પોતાનો પ્રચાર શરૂ કરી પ્રતિનિધિગૃહની એકક મેળવી હતી. હવે

મોટા કોર્ષ સાધન માટે એ એ જ સિદ્ધ થયેલા સભ્યનો ઉપયોગ કરી રહ્યા હતા.

૧૯૫૨ની શરૂઆત સુધીમાં તેઓ મેસેચુસેટ્સ રાજ્યમાં આવેલાં ૩૫૧ જોટલાં સહરો અને કર્ચાનાં ગામોમાં ધૂમી વહ્યા. પણ ક્યા હોદ્દા માટે એ પ્રવાસ કરી રહ્યા હતા એ નક્કી નહોતું.

૧૯૫૨માં સેનેટર હેનરી કેળટ લોજના હોદ્દાની મુદત પૂરી થતી હતી એ નક્કી હતું. લોજ ફરીથી એ એક માટે ઉમેદવારી નોંધાવશે એ પણ લગભગ નિશ્ચિત હતું. ડેમોક્રેટીક પક્ષનો કોર્ષ ઉમેદવાર આ જોદ્દા માટે જિઓ રહે કે ન રહે. આનો જાણ આધાર ગવર્નર ડેવરની યોજના પર હતો. રાજકારણના ક્ષેત્રમાં ડેવર એક જળમ ખેલાડી ગણાતા. રાજ્યના ગવર્નર તરીકે તેમના હોદ્દાની મુદતનું ખીણું સત્ર અડધુ વીતી ગયું હતું. પણ તેમને એક સમસ્યા હતી. મોટા ભાગના અમેરિકન ગવર્નરોની માફક એ વહીવટી તંત્રની વિગતોમાં અને સ્થાનિક રાજકારણમાં એટલા બધા ડૂબેલા રહેતા કે તેથી કંટાળી જઈ તે મેનેટમાં પાતાની કારકિર્દી શરૂ કરવાનાં અને એ રીતે તેમના રાજકારણમાં ભાગ ભજવવાની તક મેળવવાનાં રચનો મેરી રહ્યા હતા. પણ એ લોજને દરારી સકશે કે કેમ એ ખીજો પ્રશ્ન હતો. 'મંદિનાઓ સુધી ડેવર કોર્ષ નિર્જય ઉપર આવી શક્યા નહિ. તેમના કાર્યકરો રાજકીય પવન ક્યા દિશામાં ફૂંકાય છે એ જોવા લાગ્યા.

આ અનિશ્ચિનતાથી કેનેડી અકળાયા ગવર્નર ડેવર જ્યાં સુધી કોર્ષ નિર્જય ન હો ત્યાં સુધી એ પણ કોર્ષ નિર્જય ન થઈ શકે એવી પરિસ્થિતિ હતી. તેમનો પણ મિત્રો એવી અપેક્ષા રાખતા હતા કે રોડની એક માટે ઉમેદવારી નોંધાવશે અને તેથી કેનેડી ગવર્નરના માટેની ચૂંટણીમાં જિતા રી શકશે. રાજગતમાં એક વહીવટી વક્તરી એ નામના મેળવશે અને એ હોદ્દાની એક મુદત પાડી એ મોસનરોજની મેનેટની એક માટે ઉમેદવારી નોંધાવી શકશે પરંતુ કેનેડી જુદી જ મજાની કરી રહ્યા હતા. મેસેચુસેટ્સનું ગવર્નરશ

અલભલા નેતાઓને — અને તેમાંથી ખાસ કરીને ડેમોક્રેટીક પક્ષના નેતાઓને — નવનેશ પાણી આણે એવું હતું. મેસેચુસેટ્સના ૨૮૦ સેનેટરો અને પ્રતિનિધિગૃહના સભ્યો બહુ સ્વતંત્ર મિશ્નજના હતા. ગવર્નરની સત્તાઓ મર્યાદિત હતી અને રાજ્યની વિધાનસભામાં રિપબ્લીક પક્ષના સભ્યોની બહુમતી હતી, જે કે એકંદરે રાજ્યમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષનું વર્ચસ્વ વિશેષ હતું. વળી, રાષ્ટ્રીય બનાવોમાં કેનેડીને વધુ ને વધુ રસ જાગવા લાગ્યો હતો.

રાજકારણના તખ્તા પર પણ એટલી જ નિરાશાનું વાદળ છવાયું હતું. દુભેને પ્રમુખપદ માટે હિમેદવારી નહિ નોંધાવાનું નક્કી કરી નાખ્યું હતું, તેથી દરેક પક્ષમાં એ પદ માટેની ટિકિટ મેળવવા પડાપડી શરૂ થઈ હતી. રિપબ્લીક પક્ષમાં આપ્તઝનહાવર અને ટાફ્ટ વચ્ચે તીવ્ર હરીફાઈ જાગતાં તેમાં બે મોટાં તક પડી ગયાં હતાં. ડેમોક્રેટીક પક્ષમાં પણ બારેક જેટલા સભ્યો પ્રમુખપદ માટે તેમને જ ટિકિટ મળવાની હોય એ રીતે વર્તતા હતા.

કેનેડી માટે વિકટ પરિસ્થિતિ જિબી થઈ. કેનેડીના સલાહકારો લોજ અને તેમનાં કાર્યમાં કંઈક નબળાઈ કડી શોધવામાં પડી ગયા, જેથી તે આગળ ધરી કેનેડીને હાર તેઓ રજૂ કરી શકે. પરંતુ લોજની કારકિર્દીમાં કે તેમનાં કાર્યની તપસીલમાં એવું કંઈ પણ નબળું તરવ ન જણાતાં તેઓ નિરાશ બન્યા. લોજ પોતે એક અતિરસાધુવાદી હતા, જે કે તેમને વારસામાં અલગતાવાદ મળ્યો હતો. એ એક 'ઉદારમતવાદી ફ્રિસ્ચુસ્ટ' હતા અને ધણી આંતરિક પ્રશ્નોમાં તેમણે પોતાનું વલણ વારંવાર બદલ્યું હતું.

આ સમસ્યા જિબી ચતાં ખુદ કેનેડીના સલાહકારોમાં પણ બે તડ પડી ગયાં. ઉદામ જૂથમાં કેટલાક મજૂર નેતાઓ અને વાજબી બવહાર માનતા ડેમોક્રેટીક પક્ષના સભ્યો હતા. એ લોકો કેનેડીને એમ સમજાવતા કે તેમણે સામાજિક કલ્યાણનાં કાર્યો, નાગરિક સ્વાતંત્ર્ય, નાગરિક અધિકાર અને પરદેશોને વધુ આર્થિક અને સરકરી સહાય માટે વધુ પ્રયાસ કરવો જોઈ એ. તેમની મુખ્ય દલીલ એ હતી કે આ

વળે પ્રમુખની ચૂંટણી થવાની છે; એટલે કેનેડીએ રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નો પર જ ચૂંટણીપ્રચાર કરવો જોઈએ તેમના કાર્યની તપસીલ તાર્કિક રીતે ડેમોક્રેટીક પક્ષના કાર્યની જ તપસીલ હતી. વાજાની વ્યવહારમાં થકા ધગવતા એક ડેમોક્રેટ સિવાય એ ખીજ કઈ રીતે પ્રચાર કરી શકે ?

ખીજ જૂથનાં મંતવ્યો આનાથી તદ્દન જુદાં હતાં. આ જૂથના માણસો એવી દલીલ કરતા કે કેનેડીને જો લોજ પર આક્રમણ કરવું હોય તો તેમની પાંખમાં ભારાઈ ને જ આક્રમણ કરવાનું તેમને માટે સરળ બનશે. પ્રતિનિધિગૃહમાં કેનેડીની કામગીરીની તપસીલ હતી તે આ વ્યૂહરચનામાં મદદરૂપ થઈ પડે તેવી હતી. દુબેનની વિદેશનીતિના ફેટલાક સિદ્ધાન્તો સામે તેમણે ચેતવણીનો સૂર ધ્વજ્યો હતો. પરદેશોને અપાતી મદદમાં કાનની દરખાસ્ત આપનાં તેમણે એ દરખાસ્તને ટેકા આપ્યો હતો. સરકારી નંત્રમાં કચકચર કરવા વિશે તેમણે બાપણ ક્યું હતું, અને એ પ્રસ્તાવની તરફેણમાં મત આપ્યો હતો. યુરોપને કાગળે અમેરિકાને જે ખર્ચ કરવો પડતો તેમાં યુરોપના દેશો પોતાનો હિસ્સો નહોતા આપતા તે પ્રત્યે કેનેડીએ નફરત બતાવી હતી. આ જૂથના સલાહકારોનું એમ કહેવું હતું કે કેનેડીનાં મંતવ્યો રાષ્ટ્રવાદી રિપબ્લીકનોનાં મંતવ્યોથી ખાસ જુદાં નહોતાં. તેમની માફક આ રિપબ્લીકનો પણ માનના કે યુરોપ ધસાઈ ગયું છે, ડેમોક્રેટોએ ચીન ગુમાવ્યું છે અને ફારિયાનુ યુદ્ધ એ કેવળ દુબેનની પ્રતિકા જાળવવા ખાતર જ લડાયું હતું. વિદેશનીતિ સંબંધી કેનેડીનાં મંતવ્યો લોજનાં મતવ્યો કરતાં ટાફટનાં મંતવ્યોને વધુ મળતાં આવે છે એ વિગતવાર સિદ્ધ કરતાં ફેટલાક ચોપાનિયાં પણ આ જૂથે તૈયાર કર્યાં. આવા એક ચોપાનિયામાં જણાવ્યું હતું :

‘ સરકારની વિદેશનીતિના ધણા સિદ્ધાન્તો ઉપર કેનેડીએ જાહેરમાં અનેક વાર ટીકા કરી છે. આ સંબંધી તેમના વિચારો લોજના વિચારો કરતાં ટાફટના વિચારોને વધુ મળતા આવે છે. સાચું પૂછો તો ૧૯૪૭ની સાલથી કહેવાતી દ્વિપક્ષી વિદેશનીતિનું જે તૂટ આ દેશમાં ચાલે છે તેની સરદારી લોજે જ લીધી છે.....’

એટલે કેવા પ્રકારનો મોરચો રચવો એને માટે આ જૂથ બહુ સખ્ત હતું. આ લોકોની એવી સલાહ હતી કે લોજ પોતાના પક્ષના સિદ્ધાન્તોને છોડી દેનાર, આંધ્રજનતાવરના ચીલે ચાલનાર એક તકસાધુ અને પોતાના દાદાના મંતવ્યોને ઉવેખનાર એક આંતરરાષ્ટ્રવાદી છે એવી વાતો કઢી તેમની સામે મોરચો માંડવો. આ જૂથના નેતા ખુદ કેનેડીના પિતા જ હતા. ૧૯૫૨ દરમિયાન જોમ્સેડ કેનેડી બોસ્ટનમાં જન્માવ કરતા. એ પ્રકાશકો અને રાજકીય નેતાઓને મળતા, લાપચુ લખનારાઓ અને સંશોધન કરનારાઓ સાથે મંત્રણા કરતા અને જાહેરખબરની મેજ-નીઓ સાથે જાહેરખબરના કાર્યક્રમની ચર્ચા કરતા. જોસેફ કેનેડી હજુ ૫૭ પહેલાંના જેવા જ છૂપી રમતો રમનારા, વાચાળ અને આક્રમકવૃત્તિના હતા. કેનેડીના પ્રચારનંત્રમાં એમનો કોઈ નિશ્ચિત હોદ્દો નહોતો. એવા કોઈ હોદ્દાની તેમને જરૂર પણ નહોતી. અલબત્ત, એ ટાક્ટ અને બીજા રાષ્ટ્રવાદી રિપબ્લીકનોના મિત્ર હતા અને લોજ તરફ અણમો બતાવવા તેમની પાસે પૂરતાં કારણો હતાં. પરંતુ એ લોજને કોઈ રાજકીય કારણોસર નહોતા ધિક્કારતા. લોજના ઉપર આક્રમણ કરવામાં તેમના પુત્ર માટે જીવનની ઉત્તમ તક રહેલી તેમણે જોઈ અને પ્રચારજંગમાં તેમણે પણ અપલાવ્યું.

યુવાન કેનેડી અને જૂથોના મંતવ્યો પોતાની એક દૃઢ તરીકે સાંભળતા. લોજ સામે ચૂંટણીજંગમાં અંપલાવવાનું નક્કી કરે તો જેમાંથી કયી વ્યૂહરચના અપનાવવી એ વિશે તેમણે હજુ સુધી કોઈ વિચાર કર્યો નહોતો. તેમના મનમાં બીજી જ યોજનાઓ રમતી હતી.

પોતાના કાર્યકરોમાં પડેલાં જે તડોચી તંગ આવી જઈ તેમ જ પ્રતિરૂપી તરીકે વિચક્ષણ રાજપુરુષ બિલા હતા ત્યારે આ પરિસ્થિતિમાં રાજકીય નેતાઓ જે માર્ગ અપનાવે છે તે જ માર્ગ કેનેડીએ પણ અપનાવ્યો : તેમણે અને તડોને પોતપોતાની રીતે વ્યૂહરચના કરવા દઈ પોતે પોતાની આગવી વ્યૂહરચના ઘડી કાઢી તેમના કાર્યકર્તાઓ લોજ ઉપર જમણી અને કાબી બાણ મોરચો માંડી રહ્યા હતા ત્યારે

જને હિમેશ્વરો, વચ્ચે જીતવાની શક્તિ સરખી હતી તે વખતે કેનેડીએ એક ગુપ્ત શસ્ત્ર ધ્યાનમાંથી જદાર મદ્યુ. મેમેચ્યુમેટ્સ ગાળ્યના ગદ્ય ગજકાગ્યમાં અને શસ્ત્રો વપરાયાં હતા અને પીઠ નેતાઓ એમ માનતા કે દરે તેમને કંઈ જોવાનું જાણી નથી. એ વોકોને પણ આ શસ્ત્ર અસામાન્ય લાગ્યું કેટલાક કેટલાક અવાકિયાથી મેમેચ્યુમેટ્સની હાજરો મદિનાઓને દપાલ દ્વારા આજ્ઞા ગાળ્યમાં દેરેર યોગ્યેલા અત્કારસમારભોમાં હાજર રહેવા નિમત્રણો મળવા લાગ્યાં હતા આ નિમત્રણોનું લખાણ નીચે મુજબ હતું :

‘શ્રીમતી જ્નેસેક એક કેનેડી અને તેમના સુપુત્ર શ્રી જ્ઞાન એક કેનેડી (પ્રતિનિધિગૃહના સભ્ય) ના માનમાં તા. ૧૯૫૧ના રોજ રાત્રે ૮ વાગે કમાન્ડ હોરેલ, કેમ્પીન્જ (મેમેચ્યુમેટ્સમાં) યોગ્યેલા એક સત્કારસમારભમાં હાજર રહેવા વિનંતિ છે સાથે મહેમાનોને પણ લાગી શકશે’

સુદર સફેદ કાગળ પર છપાયેલી, હાથે લખેલા સન્માનાવાગી કવરમાં મુકાયેલી આ નિમત્રણપત્રિકાઓને તેમના પર યોગડયામાં આવેલી સરખરી મુદ્રા સિવાય રાજકાગ્ય સાથે કોઈ સંબંધ જ ન હોય એમ લાગતું હતું આ સમારભોમાં કેન્દ્રસ્થાને કેનેડીના માતા રોઝ કેનેડી હતા હજી પણ કુવન દેખાતા, પ્રભાવશાળી અને જીવંત્યમાન વ્યક્તિત્વવાળા શ્રીમતી રોઝ કેનેડી તેમના પુત્રના કાર્યને સાદી બાપમાં એક માતા તરીકે અજલિ આપતાં આ સત્કાર સમારભોને સાચા ચૂટથીપ્રચાર સાથે કંઈ સંબંધ ન હોય અને એ પ્રચાર તો સાર જિનઅજત્યનો છે એવો દેખાવ થતો સરઆનમાં કેનેડીના કાર્યકરોએ તેમને માટે બાસ્કેટ લખવાનો પ્રયાસ કર્યો (દા ત ‘પૃથ્વી પરના તમામ સ્થળોમાં જોરદન મને હમેશા સૌથી વડુ પ્રિય ગયું છે અને રહેશે ...’) પણ આ રીતે મીઝાઓએ બાપજી લખી આપવાની કોઈ જરૂર નહોતી પોતાના સત્તાને પોતે કેવી રીતે મોટા કર્યા એ વિશેના શ્રીમતી રોઝ કેનેડીનાં સ્મરણો રચાનિક અસ્મિતાને અજલિ આપવા કરતાં વધારે આકર્ષક હતાં કેનેડીની

બહેનો યુનિસી, જીન અને પેટ પોતાની સ્વાભાવિક સૌંદર્યદષ્ટિથી અને ઉત્સાહથી આ સમારંભોની વ્યવસ્થા કરતી. કેનેડી પોતે પણ દૂકું પ્રવચન કરતા, પણ એમાં રાજકારણના મુદ્દાઓને લાગે જ સ્પર્શતા. ભાષણને અંતે એ દરેક મહિલાને વિનંતિ કરતા કે તે મંચ ઉપર આવે, જ્યાં તે, તેમનાં માતૃશ્રી અને બહેનો તેમને મળી રાકે. એ પછી ચાહનો આવે પી સહુ વિખેરાતા.

એક અખબારનવીસે આવા એક સમારંભ વિશે લખ્યું છે : 'સતત એ કલાક સુધી મહિલાઓની એક લાંબી કતાર કેનેડીનાં કુટુંબીજનોને મંચ ઉપર મળવા માટે અવસ્થિપણે ચાલુ રહી કેનેડીનાં કુટુંબીજનો દરેકનો પરિચય મેળવતાં, હસીખુશીને વાત કરતાં અને તેમને બાજુની લોખીમાં જવાની વિનંતિ કરતાં. લોખીમાં પણ કેનેડીનાં કુટુંબીજનોને મળવા માટે રાહ જોતી મહિલાઓની લાંબી કતાર હતી. વિશાળ ઓરડાની એક બાજુ લાંબાં લાંબાં ટેબલો ગોઠવેલાં હતાં અને વેટ્રેસો દરેક ચાહ, કોફી અને ફ્રેશ આપતી. (પાછળથી જાણવા મળ્યા પ્રમાણે આ રીતે ૮૬૦૦ કપ ચાહ કે કોફીના વપરાયા હતા)...એ મહિલાઓ ખેડાન બની ગર્ભ અને કેટલાકનાં કપડાં બગડ્યાં તેથી થોડી અવ્યવસ્થા ચર્ચા હતી, તેમ છતાં એકંદરે ત્યાં આનંદનું વાતાવરણ હતું. બધાં એકબીજા સાથે હસીખુશીને વાતો કરતાં હતાં. આ રીતે બધાને મળી લગભગ સાડા દશ વાગે કેનેડી અને તેમનાં કુટુંબીજનો થોડાં ઘાંઘેલાં હોવા છતાં આ ઓરડામાં આવ્યાં અને સહુની સાથે ખેસી ચાહ પીધી.'

કેનેડીએ થોજેલા આ સત્કારસમારંભોને અપૂર્વ સફળતા મળી. રેલિવિઝનના આ યુગમાં જ્યારે ઉમેદવારને પ્રત્યક્ષ જોવા માટે લોકાને તેમના રેલિવિઝન સેન્ટર છોડવા સમજાવવું એ લગભગ અશક્ય હતું ત્યારે નહિ નહિ તોયે ૫૦,૦૦૦ સન્નારીઓ કેનેડી અને તેમનાં કુટુંબીજનોને મળવા માટે આવી. આ સત્કારસમારંભોમાં સૌથી અગત્યનો મુદ્દો એ હતો કે આ સન્નારીઓ જ્યારે ઘેર પાછી ફરતી ત્યારે કેનેડી વિશે જ વાતો કરતી, વાડે બિજા રહીને તેમના વિશે

ચર્ચા કરતી, પોતાનાં સર્ગાવહાલાંને કનેડીની વાતો સંભળાવતી અને જે સ્ત્રીઓ સ્વપ્નમાં પણ કદી ચૂંટણીજંગની આંટીધૂંટીઓ સમજવાનો વિચાર ન કરે તેમના મનમાં કનેડી અંગેના વિચારો દૃઢપણે ધૂસાડતી. કોને આમંત્રણ આપવાના છે તેની પસંદગી પણ ચોક્કસ ધોરણપૂર્વક થતી. દરેક કોમ, સપ્રદાય, રાષ્ટ્ર અને રાજકીય જૂથમાંથી મદિસાઓને નિમંત્રણો મોકલવામાં આવતા, જેથી કનેડીનું નામ સમાજના દરેક વર્ગમાં ઘેર ઘેર ગૂંજતું થઈ જાય.

જેમ જેમ ચૂંટણીનો દિવસ નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ કનેડીનાં કુટુંબીજનોનો ઉત્સાહ વધતો ગયો. બહેનોએ ઘેર ઘેર સમારંભો મોજવા માંડ્યા, માએ ખોરટનના દરેક સત્તાની મુલાકાત લીધી કનેડીએ રસ્તામાં જે કોઈ મળે તેની સાથે હાથ મિલાવવા માંડ્યા. આખા રાજ્યને ચૂંટણીપ્રચારમાં એકી સમયે આવરી લેવા માટે કનેડાએ ટેલિવિઝન પરથી ‘કનેડી કુટુંબ સાથે કોફી’નો એક કાર્યક્રમ પ્રસારિત કર્યો આ કાર્યક્રમમાં મા પોતાનાં સત્તાનો સાથે ધરના સોફા પર બેઠા બેઠા વાતો કરતાં હોય એવું બતાવવામાં આવ્યું. લોકો આ કાર્યક્રમ ટેલિવિઝન ઉપર જુએ એટલા વારંતે ચૂંટણીના પ્રચારમાં કામ કરી ગ્રહેલા કનેડાના કાર્યકરોએ પોતપોતાને ઘેર નાની નાની મિજબાનીઓ ગોઠવી ચૂંટણીપ્રચાર એટલે જાપક બન્યો કે કેટલીક વાર તો બધે પહોંચી વળતુ પણ અશકય બન્યું. એક તેમના બાઈ બોળને ચૂંટણીપ્રચારનાં બાપજોમાં કદાચ દૂંઢામાં દૂંકું ગણાવી શકાય એવું બાપજુ આપવા મુખ્ય કેન્દ્રથી જવું પડ્યું હતું. એ બાપજુમાં તેમણે જણાવ્યું હતું :

‘મારો બાઈ જેક આજે અહીં આવી શક્યો નથી, મારી મા અહીં આવી શકી નથી, મારી બહેન યુનિસી અહીં આવી શકી નથી, મારી બહેન પેટ અહીં આવી શકી નથી, મારી બહેન જીન પણ અહીં આવી શકી નથી. મારો બાઈ જેક જો અહીં હાજર હોત તો તે તમને કહેત કે લોન્ડે એક સેનેટર તરીકે જે મત આપ્યા છે તેની તપરીલ બહુ વખાણવાલાયક નથી. નમસ્તે.’

ચૂંટણીના આગલા દિવસે નવેમ્બર માસની સાંજે જ્યારે આકાશમાં ધૂમસ ધવાયું હતું અને ધીમો ધીમો વરસાદ પથ્થુ પડવો શરૂ થયો હતો ત્યારે કેનેડી ગ્લોબેસ્ટરના દરિયાકિનારે આવેલા વિસ્તારની મુઝાકાતે ગયા. બહેનોએ બોસ્ટનની બૂમર્ફ રેલવેમાં મુસાફરી કરી રહેલા હાગરો પ્રવાસીઓ સાથે વાતચીત કરી તેમનો ચોડા સમય લીધો. નજીકમાં બોસ્ટન ગાર્ડનમાં આઈઝનહાવરનું પ્રવચન હતું. કેનેડીના કાર્યકરોને લાગ્યું કે બોસ્ટનમાં લોન્ગને બચાવવા માટે જ આટલા બધા ભલકા સાથે આ પ્રવચન યોજાયું હતું. ચૂંટણીદિનની આગલી રાતે કેનેડી ચૂંટણીપ્રચારના મુખ્ય મથકે તેમના મિત્રોના વિશાળ સમુદાય સાથે ચર્ચા કરવા રોકાયા. વાતાવરણ તંગ હતું પણ કેનેડી શાંત હતા. રસ્તાને બીજે છેડે વિરોધીઓની છાવણીમાં હજુ દીવા બળતા હતા તે તેઓ જોઈ શકતા હતા. બીજે દિવસે વહેલી સવારે આઈઝનહાવરનો કાર્યક્રમ પૂરો થયો, મતઘન શરૂ થતાં લોન્ગે શરૂઆતમાં જોર માર્યું. તે સમયે કેનેડી અને રોબર્ટ મેકડોનાલ્ડ પ્રવૃત્તિથી ધમધમી રહેલા પ્રચારમથકને છોડી બોસ્ટનના જાહેર ઉદ્યાનમાં લટાર મારવા નીકળ્યા. કેનેડીએ ટીકા કરી : ' જો લોન્ગ આ ચૂંટણીમાં હારશે તો આઈઝનહાવર એમને સરકારમાં કયું સ્થાન આપશે ? ' એમને પોતાના વિજય માટે ડાર્ક શંકા જ નહોતી. બીજે દિવસે સવારે છ વાગે છેલ્લાં પરિણામો આવી જતાં લોન્ગનો પરાજય નિશ્ચિત બની ચૂક્યો. તેમણે પોતાના હોદ્દાને ત્યાગ કર્યો. હવે જ કેનેડીના કાર્યકરોએ છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો; પણ એ એટલા બધા થાકી ગયા હતા કે વિજયનો આનંદ પણ માર્ણી શક્યા નહિ.

આ ચૂંટણીમાં કેનેડીને ૧૨૧૧૯૮૪ મત મળ્યા, જ્યારે લોન્ગને ૧૧૪૧૨૨૭ મત મળ્યા, એટલે કે કેનેડીને લોન્ગ કરતા લગભગ ૭૦,૦૦૦ જેટલા વધુ મત મળ્યા. મેસેચુસેટ્સ રાજ્યમાં આઈઝનહાવરને તેમના પ્રતિસ્પર્ધી સ્ટીવન્સન કરતા ૨૦૮૮૦૦૦ મત વધુ મળ્યા. ગવર્નરપદ માટેની ચૂંટણીમાં રિપબ્લીક પક્ષના ઉમેદવાર કિશન હર્ટરની સામે ડેવર ની બહુ ચોડા તફાવતથી હાર થઈ. મંજાવાત

પછી આજુબાજુ બીજાડી ગયેલા મોટા ઘરોની વચ્ચે એક નાનો છાંડવો અડીખમ બીજો ઘોળ એ રિયલિટી કેનેડીની હતી મેસેચુસેટ્સ રાજ્યમાં એમએમ એ આગળ પડતા નેતાના સ્થાને આવ્યા અને મેકેકોરમેક જેવા પીઠ નેતાને પણ તેમણે પાછળ પાડી દીધા.

આ કેની રીતે ન્યુ ટોરન્ટોના જાણનારા વિદ્વાનો આના અનેક કારણો આપના. કેનેડીના પૈસા, નેમના પિતાના વગ અને જનસંપર્ક સાની શકે એવા માણ્યોને સમર્થિત કરવાની તેમની શક્તિ આદ્યોની બિજાનીઓ, કુટુંબીઓને નો ઉત્સાહ, નહીં. મોટો ભાગ ચૂંટણીપ્રચાર નહિ કરી ચમ્પાની લોજની અસક્તિ, ટાફ્ટના કાર્યકરોની નિષ્ફળતા વગેરે અન્યતઃ, કેનેડીને વિજય આપવામાં આ તમામ પરિણામોએ અગત્યનો પાઠ ભજવ્યો હતો. ચૂંટણીપ્રચારમાં કેનેડીએ લોજ કરતા થોડા નાણાં નહુ ખર્ચ્યા હતા એનો કાર્ષ ઇન્કાર કરી શકે એમ નથી રહ્યો અને ટેલિવિઝન પરથી તેમની જાહેરાત નહુ પ્રમાણમાં થઈ હતી, તેમનાં પ્રચારપાટિયા સંખ્યામાં નિશેષ હતા અને વર્તમાનપત્રોમાં પણ તેમની જાહેરાત સારા પ્રમાણમાં થઈ હતી કેનેડાએ પોતાના પ્રચારકાર્ય માટે જે જુદી જુદી સમિતિઓની રચના કરી હતી અને જે ડેમોક્રેટીક પક્ષની સમિતિઓથી રસ્ત ત્રણે કામ કરતી હતી તેમણે પ્રચારકાર્ય પાછળ ૩૪૬૬૪૬ ડોલરનો ખર્ચ કર્યો હતો કેનેડીને કુલ ચૂંટણીખર્ચ પાંચ લાખ ડોલરથી પણ વધારે હતો લોજે ચૂંટણી પાછળ ૫૮૨૬૬ ડોલર ખર્ચ્યા હતા અસંખ્ય, મેસેચુસેટ્સમાં ચૂંટણીના પ્રચાર પાછળ રિપબ્લીકન પક્ષે દસ નાખ ડોલર ખર્ચ્યા તેનો મુખ્ય લાભ તો લોજને જ મળ્યો.

ટાફ્ટના માણ્યોએ ચૂંટણીપ્રચારમાં જે નિરુત્સાહ ગતાવ્યો તેથી લોજને નુકસાન થયું, પણ ચૂંટણીનાં પરિણામ પર તેની ચોક્કસ અસર પડી એમ ના કહી શકાય ટાફ્ટના કાર્યકરો વિઘ્નસંતોષી હતા, પરંતુ મેસેચુસેટ્સ રાજ્યમાં તેમના જે ટેકેકોરે હતા તે સુસ્ત રિપબ્લીકન હતા અને તેમણે કેનેડીને મત આપ્યા એનું માનવાને કાર્ષ

કારણ નથી. સાચું કારણ એ હતું કે ખુબર અને ટાક્ટના ખીમ કાર્યકરોએ ઉત્સાહથી પ્રચારકાર્ય કર્યું જ નહિ. કેનેડીના પિતા જેસેફ પી. કેનેડીની વ્યૂહરચનાઓએ પણ ચૂંટણીનાં પરિણામ પર બહુ અસર પાડી હોય એવું માનવાનું પણ ખાસ કારણ નથી. અલગતાવાદના સિદ્ધાન્તને આગળ ધરીને તેમણે તેમના પુત્ર માટે જોટલા મત મેળવ્યા તેટલા જ મત તેઓ આંતરરાષ્ટ્રવાદમાં ન માનતા હોવાને કારણે શુભાવડાવ્યા.

આજે પરિસ્થિતિનું વિહંગાવલોકન કરતાં જણાય છે કે કેનેડી અને લોન્ન વચ્ચેનો ચૂંટણી જંગ તરવનઃ તો દિગ્ગત કરીને આવેલા કેથલિક ડેમોક્રેટ અને યાંકી રિપબ્લીકનો વચ્ચેનો ચૂંટણીજંગ હતો. ડેમોક્રેટિક પક્ષના તમામ મત કેનેડીને મળે એ સ્વાભાવિક હતું. આમેય મેસેચુસેટ્સ રાજ્યમાં આ પક્ષ રિપબ્લીક પક્ષ કરતાં વધુ બળવાન જ. ઉપરાંત તેમને ટાક્ટના અનુયાયીઓ જે રિપબ્લીક પક્ષના હતા તેમના પણ મત મળ્યા. લોન્ન જેવા શક્તિશાળી પ્રતિસ્પર્ધી પર વિજય મેળવવાની જે સિદ્ધિ તેમણે પ્રાપ્ત કરી તેની પાછળનાં જે મુખ્ય કારણો તેમણે ધણો વહેલો પ્રચાર શરૂ કર્યો તે અને તેમણે ચાહપાણીની જે મિજબાનીઓ ગોઠવી તે હતાં આ મિજબાનીઓની મુખ્ય અસર એ પડી કે એથી ડેમોક્રેટ કેથલિકોના મત સક્ષામત રાખી શક્યા. આ કેથલિકોએ અગાઉ લોન્ન અને સોલ્ટનસ્ટોલ જેવા યાંકી નેતાઓને મન આપેલા ટેલિવિઝન, રેડિયો અને પ્રચારપાટિયાં દ્વારા જે જાહેરાત થઈ તેથી કેનેડી પ્રત્યે જાહેરી સહભાવનાથી પ્રેરાઈ લોકો મત આપવા માટે આવ્યા. તાર્વિક રીતે વિચાર કરીએ તો કેનેડીએ લોન્નને પ્રચારની જૂની પદ્ધતિઓ અને ચાહપાણીના મેળાવડાથી મોટો પરાજય આપ્યો હતો એમ કહી શકાય.

આ ચૂંટણીજંગ કાર્લ મૂળખૂત પ્રશ્નો અગર મુદ્દાઓ પર નહોતો ખેલાયો. બને ઉમેદવાર વચ્ચે જે ભેદ હતા તે જાદુ ચારપટ હતા. પ્રતિનિધિમૃદ અને સેનેટની મોટા જાગની મેઈકા માટે ખેલાતા ચૂંટણીજંગોની માફક આ ચૂંટણીજંગમાં જે પરિણામ આપ્યું તેને

રાષ્ટ્રીય નીતિ કરતાં વાકિત્વના પ્રભાવ સાથે જ વધુ નિરપત હતા પ્રતિનિધિગૃહમાં અને ચૂંટણીપ્રચાર દરમિયાન કેનેડીએ વ્યાવહારિક ધારાઓને જે રોકા આપ્યો હતો તેને કાગળે તેમને મજૂરોના મન સારા પ્રમાણમાં મળ્યા ગાંધી વિદેશનીતિ, નાગરિક સ્વાતંત્ર્ય અને નાગરિક અધિકાર, લશ્કરનીતિ અને પક્ષની સર્વસંક્રાંત નીતિથી પર રહેવાની વૃત્તિના સુદા સબધી મતદારો કેનેડા અને નોર્થ અમેરિકાના કોઈ કોઈ દરેક જોઈ શક્યા નહોતા લાજના કાર્યની તપસીલનો જે ભાગ બહુ મહત્વનો મળ્યો-એમનું સંદિગ્ધ વર્તન-એના પર જ કેનેડીએ આક્રમણ કર્યું અને તે જ શક્તિ દર્શી લીધી

કેનેડી ક્યારેય લાગણ્યવેડામાં માનતા નહોતા એટલે નોર્થ ઉપર પોતે વિજય મેળવ્યો તેથી ૩૬ વર્ષ પૂર્વે તેમના નાનાને હેન્રી કેમ્પ લોન્ગ દરાબ્યા હતા તેનું વેર ૧૭૫ એમ તેઓ કહી માને જ નહિ પરંતુ ચૂંટણીના મીજે દિવસે ઇસ્ટ બોસ્ટનના એક બંગીયામાં એક પાટની ઉપર બેઠેલા કેટનાક જુદા આર્થરીશને કેનેડીના નાનાના ઘરમાં 'સ્ટીટ એડનાર્થન નુ ગીત અરપષ્ટ પછુ આનંદિત સ્વરે ગવાતું સાંભળ્યું

૭

સેનેટર કેનેડી

વોશિંગ્ટનમાં એક દિવસની પ્રચલિત છે ૧૯૫૩ના જાન્યુઆરીની શરૂઆતમાં સેનેટના એક સભ્ય તરીકે ચુટાયેના જાહેરાત એક કેનેડી કેપીટોલ અને સેનેટના કાર્યાલયના મકાનની વચ્ચે હોડતી એક નાની વિચિત્ર ભૂગર્ભ ટ્રેનમાં પહેલી મારે પોસના ગયા ત્યારે ટ્રેનના ગાડે તેમને

અટકાવતાં કહ્યું : ' જીભા રહો - પહેલાં સેનેટના સભ્યોને જાણ દો.' આ વાત જો સાચી હોય તો કેનેડી નદિ પણ એ ગાર્ડ જ એ સ્થળ માટે નવો હોવો જોઈએ. કેનેડીનું વૅશિંગ્ટનમાં આગમન થયું તેની પૂરતી જાહેરાતો થઈ ચૂકી હતી. જે માણસે લોજ જેવા એક સેનેટરને ચૂંટણીમાં પરાજય આપ્યો તે માણસ તરફ ઉપજા ધારાગૃહના વિચક્ષણ નેતાઓનું ધ્યાન જોવામા વગર રહે જ નહિ.

કેનેડીએ, સાચે જ, બહુ સ્વાભાવિકતાથી સેનેટ અને તેના આંતરિક જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો. સેનેટની વિશાળતા, તેનું ગૌરવ, તેની સભ્યતા, તેની પ્રજાસિક્ષાઓ જાળવી રાખવાની વૃત્તિ - આ બધું તેમને ગમ્યું. વિશ્વીયમ એસ. વ્હાર્ન્ટે એક સ્થળે લખ્યું છે કે આ ઉપર ધારાગૃહ એક બહુ વિચિત્ર અને મિશ્ર ભાવનાઓથી ભરેલું સ્થાન છે. ક્યારેક એ કડક અને કાર્યદક્ષ બની જાય છે; ક્યારેક તેનું કાર્ય સિધ્ધિ અને લાંબા સમય સુધી લહેગાતું બની જાય છે; ક્યારેક એ કૂર બને છે, ક્યારેક એ ઉદાર પણ બને છે; ક્યારેક એનું વર્તન ગૌરવયુક્ત હોય છે, ક્યારેક ત્યાં અસજ્જતાનું સાત્રાજ્ય પણ વ્યાપી જાય છે; ક્યારેક એનું વલણ લોકશાહીના સિદ્ધાન્તોને અનુસરતું હોય છે, તો ક્યારેક એના વર્તનમાં બિનલોકશાહીના તત્ત્વો પણ જોવા મળે છે, દ્વંદ્વમાં, અમેરિકાના જીવનમાં જે પરસ્પર વિરોધી ભાવનાઓ છે તેનું જ પ્રતિબિંબ સેનેટમાં પડે છે, અને તેથી જ એરહનના આ સુવાન સેનેટરને આ જગ્યા બહુ અનુકૂળ લાગી, કારણ કે તેમના પોતાના રાજકીય વિચારો દબ્બુ પરસ્પર વિરોધી અને અપરિપક્વ હતા.

સેનેટના સભાગૃહમાં કંઈક ઐતિહાસિક ઘટનાઓ બની હતી. કેનેડી વર્ષોથી તેમના વિશે વાંચતા હતા તે વેબ્સ્ટર, ક્લે અને ક્રાલ્હાઉન, નોરીસ અને લા ફ્રેન્કે અને બીજા અનેક મહાપુરુષોએ આ સભાગૃહમાં ઇતિહાસ રચ્યો હતો. જ્યારે પ્રમુખ કરતા પ્રતિનિધિગૃહ પાસે નીતિ ઘડવાની વધુ સત્તા હતી તે દિવસોમાં અહીં કંઈક મહાન નિર્ણયો

લેનાયા હતા અહીં જ કેટલાક તુડમિગજી માણસોએ લાગા વા ॥
જાણે કરી કે વિતળ અને ઉડાવી દેવાની અન્ય પદ્ધતિઓનો આશ્રય
લઈ પ્રમુખોની ધર્મક યોજનાઓને ફગાવી દીધી હતી

આ ઉપના સભાગૃહમાં આજે પણ કેટલીક નાગાકિત વ્યક્તિઓ હતા
રાનર્ટ એ ટાફ્ટન પ્રમુખપદ મારેની પક્ષની ચૂટણીમાં આઈઝનહાવરે
પરાજય આપ્યો હતો, છતાં કેપીટોલ દિલ પર તે 'મી રિપબ્લીકન'
તરીકે તેમનું રે રથાન હતું તે તા થયાવત જ હતું અને તે હજુ
પણ તેમના પક્ષના નેતા તરીકે ચાલુ જ હતા લઘુમતી ધરાવતા
ડેમોક્રેટીક પક્ષના નેતા તરીકે ટેક્સાસના લીડન જોનસન હતા
સભાગૃહના પિતા તુલ્ક વાલ્ટર જોર્જ અને સફરચ દના જેવા
માલવાળા હરી માયર્ડ જેમણે ફાન્કનીન ડી ફ્રેન્કને પકડ્યા હતા
અને જીતા હતા તે પણ સેનેટના સભ્ય તરીકે હજુ ચાલુ હતા આ
જને સજો દક્ષિણના રાજ્યો ॥ જે શક્તિ છે તેના પ્રતીક સમાન હતા
ન્યુયોર્કના હર્મટ લેહમન અને અત્યામાના લિસ્ટર દિલ જેવા નવા
વ્યવહારના પીઠ નેતા હજુ સભાગૃહમાં ઉદારમતવાદના પ્રજ્ઞાસિકાઓ
જાગવી રહ્યા હતા જમણી પાખ ॥ ક્રાન્તિકારી તત્વોનું પ્રતિનિધિત્વ
ધરાવતા કેટલાક રિપબ્લીકનો પણ હતા એમના મોવડી હતા મેક્કાર્થી
સેનેટના રાજકારણના નિયંત્ર તકને કારણે વિરોધનમીનના બોળ લા
ફોને જે મેક્ક ઉર મેસના તે જ એક પર એ બેસના

સેનેટમાં પ્રવેશ મળવાથી આ લોકોના સીધા સપર્કમાં આવવાના
તક મળે એમ હતું સેનેટમાં પ્રવેશ મળવાને કારણે વધુ વિચારણ અને
શુશિક્ષિત દુનિયામાં પ્રવેશ મેળવવો શક્ય હતું આ દુનિયા એ મત્રી
મહાના સજો અને વરિષ્ઠ અદાલતના ન્યાયમૂર્તિઓની, પરદેશના
એલચાઓ અને જુદા જુદા સરકારી ખાતાના ઉચ્ચ અમલદારોની,
વેપારી ક્ષેત્રના અમળીઓ અને મજૂરોના નેતાઓના તેમ જ એક્સેપ
જાધુઓ, માકર્સ ચાર્લ્સ અને જેમ્સ રસ્ટન જેવા અગ્રગણ્ય પદ
કારે ॥ દુનિયા હતી ચોતાના પિતાના સળધોને કારણે કેનેડી આ
તમામ વક્તિઓને ઓળખતા હતા, પણ જ્યે તે જોસેફ કેનેડી ॥

એક પુત્ર તરીકે નહિ, પણ પોતાના અધિકારની રૂએ તેમને આ વ્યક્તિઓના લગભગ રોજના સંપર્કમાં આવવાનું થયું. સેનેટ એક નીરસ અને સંક્રમિત માનસવાળું સ્થાન છે એમ ધણી વાર કહેવાય છે, પણ કેટલાક માણસો તો તેને કારણે વિશાળ દષ્ટિવાળા અને ઉદાર હૃદયના બન્યા છે.

તા ૩૭ જાન્યુઆરી, ૧૯૫૩ના રોજ કેનેડી મેસેન્સુસેટ્સના તેમના પીઠ સાથીદાર લેગ્સેટ સોલ્ટરોક્સની સાથે સેનેટના મકાનનાં પગથિયા જતાં અને સેનેટના એક સભ્ય તરીકે સોગંધ લીધા એ પછી સેનેટમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષના સભ્યો માટે રાખવામાં આવેલી બેઠકમાંથી પાછલી હરોળમાં આવેલી એક બેઠક પર પોતાનું સ્થાન લીધું. તેમની જમણી બાજુ મિનેસોટાના યુવાન સેનેટર હુગર્ટ હમ્ફ્રીની બેઠક હતી. એ બહુ વાચાળ અને હિંમતવાળા માણસ હતા. સેનેટર તરીકે તેમનું આ પાંચમું વર્ષ હતું. તેમની બરાબર આગળ ઇલિનોયના ઉદારમતવાદી મુત્સદી પોલ એચ. ડગ્લાસની બેઠક હતી. ડેમોક્રેટીક સેનેટરોની હરોળની ઉપર થઈને કેનેડી સેનેટના નવા પ્રમુખને જોઈ શકતા. તે વખતે સેનેટ-પ્રમુખ તરીકે રિચર્ડ એમ નિક્સન હતા સત્તર દિવસ પછી ડચાઈટ ડી. આર્ચરના હાથે અમેરિકાના પ્રમુખ તરીકેનો હોદ્દા સંભાળ્યો.

અમેરિકાની સેનેટના એક સભ્ય તરીકે વિધિપૂર્વક સોગંધ લીધા પછી કેનેડી પોતાના ચાર ખંડના નિવાસસ્થાને આવ્યા. આ નિવાસ-સ્થાન સેનેટના કાર્યાલયના મકાનને ત્રીજે મજલે આવેલું હતું અને તે તેમને સરકાર તરફથી આપવામાં આવ્યું હતું. આ નિવાસસ્થાન જે આઠ વર્ષ સુધી તેમનું સરકારી રહેઠાણ રહ્યું અને ન્યાંથી તેમણે પ્રમુખપદ માટેના ચૂંટણીજગની ચરચાત કરેલી તેના પર તેમના વ્યક્તિત્વની અસર અત્યારથી જ ઘરા મારી હતી. વચ્ચે આરડો મુલાકાતીઓ માટે રાખવામાં આવ્યો હતો. અહીં ટેબલો, ફાર્ફલીંગ કેપીનેટ્સ અને મુલાકાતીઓ માટે ત્રણ ખુરશીઓ વગેરે ખીચોખીચ કરેલું હતું. આ ઓરડાની ડાબી બાજુ બે નાનાં કાર્યાલયો હતાં. એમાંના એકમાં ટેડ રિચરડન બેસતા. હવે એ કેનેડીના વ્યવસ્થામદનીશ

તરીકે કામ કરતા હતા. જમણી બાજુ કેનેડીનું પોતાનું મોખી જગ્યાવાળું કાર્યાલય હતું.

સરકારથી જ કેનેડીએ હાથ નીચેના માણસોને મુચના આપી દીધી હતી કે વચતા ઓરડાનું બારણું હમેશા ખુલ્લું જ રાખાનું. આ ખુલ્લા બારણા પાછળ પણ એક સગા હતી આ યુવાન મેનેટર એટલું તો જાણતા જ હતા કે અમેરિકામાં કોઈ પણ ધારાસભ્યની કસોટી અ કાયદા ધડામાં રો ભાગ લઈને છે તે પરથી નહિ, પણ નાનાં નાનાં કેટલાય કામો કરાતી આ નામના જે દક્ષતા હાખે છે તે પરથી થાય છે કેનેડી જેવા નવા સેનેટરની કેટલીક મર્યાદાઓ હોય છે આખા દેશને આવરી લેતા કાયદા ધડામાં એ બહુ ઉપયોગી ફાળો આપી શકતા નથી હતા. કેનેડીન સેનેટની મજૂર અને જાહેર કલ્યાણ સમિતિ ઉપર લેનામાં આવ્યા તેમની શક્તિઓનું આ એક બહુમાન હતું. પ્રતિનિધિગૃહના એક સભ્ય તરીકે તેમણે ત્યાંની આવા પ્રકારની સમિતિમાં છ વર્ષ સુધી કામ કર્યું હતું છતાં એ જાણતા હતા કે મેનેટમાં તો તેમને સાચી નીચેના પર્માયણ પરથી કારકિર્દી શરૂ કરવાની છે તેમની આમજ હતા સમિતિમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષના બીજા પાંચ સભ્યો અને રિપબ્લીક પક્ષના છ સભ્યો હતા. તેમણે સેનેટની બીજી પણ એક સમિતિ — સરકારી કામકાજ સમિતિ — પર લેવામાં આવ્યા થોડા સમય પછી આ સમિતિને ધારા ધડવા સાથે બહુ નિરાશ રહી નહિ, કારણ કે વિસ્કોન્સીનના જેમેક્સ આર મેક્કાર્થી તેના અધ્યક્ષ હતા અને તેમણે સરકારી નોકરો સામે અને સરભરી તરફ સામે સેનેટમાં તપાસની માગણી કરી હતી.

એટલે સરકારમાં કેનેડીએ પોતાના કાર્યાલયને મેસેચુસેટ્સમાં લોડો વતી કામ કરતી એકાદ વેપારી પેઢી જેવું વ્યવસ્થિત બનાવવામાં જ પોતાનું ખ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું આમાં તેમને મદદ પણ સારા પ્રમાણમાં મળી મેસેચુસેટ્સ જેના એક મોટા રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા સેનેટરને મત્રાઓ સંખ્યા માટે સરકાર તરફથી ૩૬,૯૦૦ ડોલરની રકમ મળે છે આ નાણાં વેને ઓછા પડે તો કેનેડી પોતાના

ખર્ચમાં થોડો ઘટાડો કરી ૩૬,૯૦૦ ડોલરની રકમમાં થોડો વધારો કરી શકે. એમ હતા. થોડા સમયમાં તેમની કચેરીમાં કામ કરતા કર્મચારીઓની સંખ્યા એટલી વધી કે તેમણે સેનેટના કાર્યાલયના મકાનના બેથરૂમમાં બેસવા માંડ્યું. વોશિંગ્ટનની કચેરી ચલાવવાની મુખ્ય જવાબદારી રિયરડનની હતી. આ કચેરીની એક પૂરક મોટી કચેરી બોસ્ટનમાં ઉધાડવામાં આવી. આ કચેરીમાં હાન્ક મોરિસને તમામ જવાબદારી સોંપવામાં આવી. બોસ્ટનની આ કચેરી ધણી સ્થાનિક પ્રશ્નોનો નિકાલ ત્યાં ને ત્યાં જ કરી દેતી.

મતદારોની વિનતિઓનો તત્કાળ અને ઝડપી નિકાલ લાવનાર કચેરી તરીકે કોનેડીના કાર્યાલયે બહુ થોડા સમયમાં ખ્યાતિ મેળવી. આ ખ્યાતિ જેમ વધતી ગઈ, તેમ તેના પર કામનો બોજો પણ વધતો ગયો, કારણ કે વધતી જતી ખ્યાતિની સાથે વિનતિઓનું પ્રમાણ પણ વધતું ચાલ્યું. આમાંનાં કેટલાંક કામો રોજિંદા વ્યવહારનાં કામો હતાં. દા. ત. સરકારી દસ્તાવેજોની નકલો મેળવવા માટેની વિનતિ, જુદા-જુદા પેન્શન માટે કરેલી અરજી પર ધ્યાન આપવાની વિનતિ, પાસપોર્ટ અંગેની માહિતી માગતી વિનતિ વગેરે. કેટલીક વિનતિઓ માન્ય કરવી કઠિન થઈ પડે એવી હતી. દા. ત. કોઈ પ્રાધ્યાપક લાર્ડ ટ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસના મકાનમાં બેસીને અભ્યાસ કરી શકે એવી જગ્યા માટેની વિનતિ, કોઈ નાનો વેપારી વોશિંગ્ટનના સરકારી તંત્રની જુલજુલામણીમાં માર્ગદર્શન માગતો હોય, કોઈ નિરાશ બનેલો પિતા એ જાણવા માગતો હોય કે તેના દીકરાને હાર્વર્ડ કે જોહાન્ટાઈન યુનિવર્સિટીમાં કેમ પ્રવેશ ન મળ્યો. આ તમામ કિસ્સાઓમાં વિનતિ કરનારને એ અપેક્ષા રહેતી કે કોનેડી તેને કંઈક મદદ કરે. આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે ધણીપણ કિસ્સાઓમાં તે કોનેડી — એટલે કે રિયરડન અથવા મોરિસ — મદદ કરતા.

૧૭૭૪માં એકમન્ડ બર્કે કહેલું : ‘ પાર્લામેન્ટ એ કંઈ જુદાં જુદાં દિતોના પ્રતિનિધિઓનું એક મિશ્રનસ્થાન નથી કે દરેક પ્રતિનિધિએ એ દિતના એજન્ડા કે એડવોકેટ તરીકે તે જાળવવું જ જોઈ એ... પણ

પાર્લામેન્ટ એ આખા રાષ્ટ્રની ચર્ચાવિચારણા કરતી એક સભા છે તે એક જ હિતવુ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે અને તે સમગ્ર રાષ્ટ્રનું અહીં ડોર્ષ એ સ્થાનિક હિતો અને સ્થાનિક હિતોથી દોરાર્ષ જુદા ના જોઈએ, પણ આખા રાષ્ટ્રને સમગ્રતાના જે હિતથી લાભ થતો હોય તેનાથી દોરારુ જોઈએ. ' મકનો આ સિદ્ધાન્ત અમેરિકા માટે સાચો છે એમ કનેડી નહોતા માનતા એનેટના સજ્જ તરીકે એ અમુક વિસ્તારનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવના હતા અને તેથી ડોર્ષ સ્થાનિક લાભને માટે ખીજા રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ સાથે તેમને સંઘર્ષમાં જિતવુ પડે તો તેમ પ્રવાની પણ તેમની તૈયારી હતી ઇતિહાસ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે કે એડમન્ડ બર્ફે બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં જે વિસ્તારમાંથી એ એકવાર ચૂટાર્ષ ને આવ્યો હતો તે વિસ્તારના પ્રશ્નો પર ધ્યાન ન આપ્યું તેથી ખીજા વાર એ વિસ્તારમાંથી એ ચૂટાર્ષ નહોતો.

૧૮૫૩ના મે માસની તા ૧૮મીએ સાજો અગાઉથી થયેલી ગોઠવણ મુજબ કનેડા સેનેટમાં મોલવા ઊભા થયા તેમના હાથમાં હાથે લખેલા કાગળોનો એક મોટો થોડો હતો સભાગૃહના અધ્યક્ષ સામે જોઈ તેમણે બોલનાર શરૂ કર્યું

‘ અધ્યક્ષશ્રી, ન્યૂ ઇંગ્લેન્ડની કેટલીક આર્થિક સમસ્યાઓ અને એ સમસ્યાઓ હલ કરવામાં અધ્યક્ષ સરકાર શો ભાગ ભજવે શકે એ અંગે સેનેટમાં હું જે ભાષણોની હારમાળા શરૂ કરવાનો છું તેનો પ્રથમો મથકો હું આજે રજૂ કરી રહ્યો છું ’

એક ઊંડા દૂરના જેવા દેખાતા સેનેટના સભાખંડમાં કનેડી બોલવા ઊભા થયા ત્યારે એ એકવડા ચરીરના હોવા છતાં ટટાર ઊભા રહ્યા તેમના બૂખરા ફગડમતા વાળ તેમની એક આંખને ઢાકી રહ્યા હતા ગભીર અને અનૌપચારિક મનવાનો એ સમજાવણે પ્રતિસાદ કરી રહ્યા હતા કનેડી યુવાન હતા, પણ યુવાની સાથે સામાન્ય રીતે જે ઉર્જાજળાપણ સંકળાયેલું હોય તે તેમનામાં નહોતું. પ્રસંગનું ગાંધીર્વ

તેમની મુખ્યમુદ્રા પર સ્પષ્ટ વર્તાતું હતું. એ લગાતાર બે કલાકથી પણ વધુ સમય મારે બોલ્યા, પણ તેમની બોલવાની છટાથી સેનેટના સભ્યો એટલા બધા પ્રભાવિત થઈ ગયા કે કોઈ એ તેમને અટકાવવાનો વિચાર સુધ્ધાં ન કર્યો. તેમણે એમના આ પ્રવચનમાં કહ્યું : 'હું કોઈ નિરાશાનાં પયગંબર નથી. ન્યૂ ઇંગ્લેન્ડના રહેવાસીઓને આશાવાદી બનવાનું દરેક કારણ છે અને ફરિયાદ કરવાનું કોઈ વિશેષ કારણ નથી. દેશના બીજા વિસ્તારોને મુકાબલે તેમનો વિસ્તાર વધુ સમૃદ્ધ છે. પરંતુ, અધ્યક્ષશ્રી, મને લાગે છે કે આ સમૃદ્ધિને લયમાં મૂકે એવી જે ખરેખર વાસ્તવિક સમસ્યાઓ છે તે સંબંધી આપણે ખુલ્લે દિલે બોલવું જોઈએ.'

વાસ્તવમાં, સેનેટમાં કેનેડીનું આ પ્રથમ પ્રવચન જ હતું. આ અગાઉ તેઓ શૈક્ષણિક કટોકટી અને એવા કેટલાક મુદ્દાઓ વિષે થોડું બોલ્યા હતા; પણ આ પ્રવચન એ તેમનો પહેલો મહત્વનો પ્રયાસ હતો. ન્યૂ ઇંગ્લેન્ડ વિશે બોલવાનાં તેમની પાસે સખળ કારણો હતાં. આર્થિક દૃષ્ટિએ જોતાં મેસેચ્યુસેટ્સની જે સમસ્યાઓ હતી તે બાકી રહેતા પ્રદેશની સમસ્યાઓથી જુદી તારવી શકાય એવી નહોતી. રાજકીય દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો આવા પ્રકારના વચ્ચલથી કેનેડીનું રાજકીય ક્ષેત્ર વિસ્તાર પામ્યું.

કેનેડીએ પોતાનો કાર્યક્રમ ખૂબ જ કાળજીપૂર્વક ઘડી કાઢ્યો હતો. પોતાના મુખ્ય સંશોધન-કાર્યકર અને લેખન-સહાયક તરીકે તેમણે થિયોડોર સોરેન્સન નામના એક મુલાન વકીલને શોધ્યા હતા. સોરેન્સનના પિતા ફ્રેડેરિકના એક ટેકેદાર હતા, રિપબ્લીકન પક્ષ સામે બળવો પોકારી તેમાંથી છૂટા થયા હતા અને નેબ્રાસ્કામાં એટર્ની-જનરલ તરીકે કામ કરતા હતા. કેનેડી એક વિશ્વાસપાત્ર હિદાયતવાદી છે એવી ખાતરી થયા પછી જ સોરેન્સને તેમની નોકરી સ્વીકારી હતી. એ એક વિચક્ષણ, નક્કર અને જીદ્દિસંપન્ન માણસ હતા. જે વિષયમાં તેમણે લાગ્યે જ ચંચુપાત કર્યો હતો તે વિષયના તે દૃઢ સમયમાં એક નિષ્ણાત બની ગયા. તેમણે અને કેનેડીએ આ વિસ્તારના નિષ્ણાતોની

શુદ્ધિનો પણ ઉપયોગ કર્યો. આવા નિષ્ણાતોમાં હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીના અર્થશાસ્ત્રના અધ્યાપક એમોર હેરિસ મુખ્ય હતા. એ ધણા ચતુર પુરુષ હતા અને ન્યુ ઇંગ્લેન્ડના અર્થશાસ્ત્રનું પૃથક્કરણ કરતું એક પુસ્તક પણ તેમણે તાજેતરમાં લખ્યું હતું. ન્યુ ઇંગ્લેન્ડની જે કેટલીક મહત્વની સમસ્યાઓ હતી તે વિશે કેનેડી પોતે પણ એક નિષ્ણાત જેવા બની ગયા હતા, કારણ કે તેમના બંને કાર્યાલયોમાં રાજ્ય જે ફરિયારો અને પ્રશ્નોનો દગ ખાકાતો; મજૂરનેતાઓ, વેપારીઓ અને આગ્રહી નાગરિકો સાથે ચૂંટણીપ્રચાર દરમિયાન એમણે જે ચર્ચાઓ કરી હતી અને પ્રતિનિધિગૃહમાં તેમણે જુદી જુદી સમિતિઓમાં જે કામગીરી બજાવી હતી તે પરથી તેમને એ સમસ્યાઓનો સારો એવો ખ્યાલ આવ્યો હતો.

જેઓ એમ માનતા હતા કે ન્યુ ઇંગ્લેન્ડની સમસ્યાઓ વિશે, કંઈ થઈ શકે એમ નથી અથવા કંઈ કરવાની જરૂર નથી અને જેઓ ન્યુ ઇંગ્લેન્ડની સમસ્યાના અસ્તિત્વનો જ ઈનકાર કરતા હતા તે બધાને કેનેડીએ તેમના પ્રથમ પ્રવચનમાં મીઠો ઠપોઠા આપ્યો હતો. તેમની મુખ્ય દલીલ એ હતી કે વાસ્તવમાં તો તેઓ એક રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ પર જ પ્રકાશ ફેંકી રહ્યા હતા, કારણ કે એમના પ્રદેશની જે મુશ્કેલીઓ હતી તેમાંની ઘણી ખરી ખીજ પશ્ચિમ પ્રદેશોમાં પણ જોવામાં આવે છે. મધ્યસ્થ સરકારની મદદ આ માટે એક રામબાણ હલાજ છે એમ એ નહોતા માનતા આ પછી તેમણે નક્કર દલીલો રજૂ કરવા માડી. ઔદ્યોગિક વિકાસ અને વિદેશીકરણ, કરવેરાની ચૂકવણી, ગ્રાહકો, નોકરીની પુનઃ તાલીમ, નાના ઉદ્યોગોને મદદ, આધોનૈના વિકાસ, વીજળી, પૂરનિયંત્રણ, પાણીમગાઠ નિયંત્રણ, મત્સ્યઉદ્યોગને સદાય — એક પછી એક તેમણે આ બધી સમસ્યાઓની છબાવટ કરી અને દરેક સંબંધી કેન્દ્રવર્તી સરકાર સાં પગલાં લઈ શકે એ સૂચવ્યું.

પ્રવચનમાં નક્કર દલીલો અને ચોક્કસ સૂચનો હોવાને કારણે એ હાર્વર્ડ ખીજનેસ સ્કૂલમાં અર્થશાસ્ત્ર વિશે આપેલા એક ભાષણ જેવું લાગતું હતું. આ પ્રવચનમાં કેનેડીએ વકતૃત્વકલાના સિદ્ધાન્તોને

ફગાવી દીધા હતા. તેમણે અહુ જ કાળજીપૂર્વક એક રચાનિક પ્રશ્નને દેશના વધુ વિસ્તૃત અને ગૂંચવણભર્યા સંદર્ભમાં ઘટાડ્યો. તેમણે પોતાના પ્રવચન દરમિયાન ક્યાંય આડીઅવળાં વાતો ન કરી, રમૂજ વાતો કહી લોકોને હસાવ્યા પણ નહિ કે દાખલા આપવા માટે ‘દર્દભર્યા’ દાખલા પણ ન દાક્યા. તેમણે પોતાની દલીલોનો પ્રવાહ એકધારી રીતે વહેતો રાખ્યો. એ દિવસ પછી તેમણે ‘જીજ્ઞ’ ભાષણ આપ્યું. આ ભાષણ પણ પહેલા ભાષણ જેવું જ પૃથક્કરણથી ભરેલું હતું અને તે એ કલાકથી વધુ સમય ચાલ્યું હતું. આમાં દેશના ટાફ્ટ-હાર્ટલી જેવા અને લઘુતમ વેતન જેવા કાયદાઓની જણાવટ કરવામાં આવી હતી અને પ્રવચનનો મુખ્ય સૂર એ હતો કે આ કાયદાઓને વધુ દૃઢ બનાવવા જોઈએ જેથી તેનો લાભ ન્યુ ઈંગ્લેન્ડને મળે. તેમના ત્રીજા પ્રવચનમાં કોનેડી ન્યુ ઈંગ્લેન્ડને સ્પર્શતી વાજળી હરીફાઈ અને સરકારીતંત્રમાં કરકસર જેવી કેન્દ્ર સરકારની સામાન્ય નીતિની ચર્ચા કરી. પોતાના પ્રવચનને અંતે તેમણે સેનેટ સમક્ષ ન્યુ ઈંગ્લેન્ડ માટે ૩૬ મુદ્દાનો એક કાર્યક્રમ રજૂ કર્યો. આમાં તેમણે વ્યાપારી અને ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓનો વિસ્તાર અને વિકેન્દ્રીકરણ, વેપારમાં વધુ અધોગતિ અને અરાજકતા ન ફેલાય તે અંગેનાં પગલાં, કરવેરામાં અમુક જે અધિકારો અપાતા હતા તે દૂર કરવા વિશે, વેપારમાં આવતી મંદી કે અનવસ્થાને કારણે ભોગવવી પડતી મુશ્કેલીઓ ઓછી કરવા અંગે કેટલાક મુદ્દાઓ રજૂ કર્યા.

કોનેડીનાં આ ભાષણોએ સેનેટરોનાં મન પર તેમના વિશે જાડી છાપ પાડી. તેમનાં ભાષણો પૂરા થતાં જ હમ્ફ્રી અને લેલમન જેવા ઉદારમતવાદીઓએ તેમને ત્યાં ને ત્યાં ઉત્સાહપૂર્વક વધાવી લીધા. કોનેડી જેવા એક નવાસત્રા સેનેટરના આ પહેલા જ પ્રયાસથી તેઓ પ્રભાવિત થયા હતા. ન્યુ ઈંગ્લેન્ડનાં વર્તમાનપત્રોએ તેમના પર પ્રશંસાનાં પુષ્પ વેર્ષ્યાં. મેસીલ ડુઅર જેવા કોનેડીના રૂઢિચુસ્ત મિત્રે પણ તેમની નેધિપાત્ર જાંડી સમજાવકિતનાં વખાણ કર્યાં.

આગ છતાં આ ભાષણો આખા રાષ્ટ્રનું ધ્યાન કોનેડી તરફ દોરવામાં નિષ્ફળ ગયાં. ન્યુ યોર્કના ‘ટાઈમ્સ’ અખબારે તે વિશે

કોઈ ઉદ્દેશ ન કર્યો જે નેતાઓનું આખા દેશમાં વજન પડતું હતું તે નેતાઓએ આ ભાષણોને સ્થાનિક કે પ્રાદેશિક લાભ મેળવવાની અનન્ત ઝુંબેશના વધુ એક પ્રયાસ તરીકે ઘટાવ્યાં આ પ્રકારના પ્રત્યાધાતો કેટલાંક કારણોસર એક કમનસીમ ઘટના હતી એક વરતુ તો ૨૫૭૮ જ હતી વકતવ્યકલા સિરાયની ખીજ કોઈ પણ કસોટીએ ચકાસનાં આ પ્રવચન સેનેટમાં સામાન્ય રીતે જે પ્રકારનાં પ્રવચનો અપાત છે તેમનાથી સાવ જુદું તરી આવતું હતું. ખીજ તો આ પ્રવચને કેનેડીની જીડી સમજશક્તિનો પણ ખ્યાલ આપ્યો તેમનો એક પ્રસ્તાવ એવો હતો કે ન્યુ ઇંગ્લેન્ડના તમામ સેનેટરોએ પોતા-પોતાના પક્ષથી નિરપેક્ષ રહી તેમનાં લક્ષ્યાંકો મેળવવા એક નક્કી નીચ તરીકે રહેલું જોઈએ અને વધુ સારી રીતે પ્રયાસ કરવો જોઈએ આ વિચાર કંઈ નવો વિચાર નહોતો, પણ આ ચોજનાને સફળ રીતે પાર પાડવા એક એવા દક્ષ માણસની અપેક્ષા રહેતી હતી જે સેનેટરોના પ્રયાસોનું સકલન કરી શકે. સોરેન્સને આ ખીજી ઝડપ્યું અને ખીજ સેનેટરોના સહાયકોની ગદ્દ લઈ ન્યુ ઇંગ્લેન્ડના તમામ સેનેટરોનું એક એવું સમર્થ નીચ રચ્યું કે સેનેટમાં જે ખીજ પ્રાદેશિક નીચો હતા તેમાં આ નીચ સૌથી વધુ સક્રિયતાથી નીચ ગણાવા લાગ્યું પોતાના કાર્યક્રમની કેનેડાએ અને સોરેન્સને જાહેરાત પણ સારા પ્રમાણમાં કરી કેનેડાએ ન્યુ યોર્કના 'ટાઈમ્સ મેગેઝીન' 'એટલાન્ટિક' અને 'ન્યુ રિપબ્લિક'માં આ અંગે લેખો લખ્યા થોડાં રોજ જાદ કેનેડી એવો દાવો કરનાની સ્થિતિમાં આવ્યા કે તેમના ન્યુ ઇંગ્લેન્ડના કાર્યક્રમના મુદ્દાઓનો મહદંશે અમલ થયો છે અને ખાસ કરીને તેમણે જે કેટલીક નિશ્ચિત પ્રાદેશિક જરૂરિયાતો અંગે સૂચનાઓ કરેલી તેમનો પણ અમલ થયો છે

તેમના કાર્યક્રમનો સૌથી વધુ અમલ્યનો અને કદાચ સૌથી વધુ વારસવિક ભાગ આ હતો તેમાં નવા વ્યવહાર—વાજબી વ્યવહારનાં લઘુત્તમ વેતન, સામાજિક સલામતી, જાહેર બાંધકામ, નૈસર્ગિક જાતિનો વિકાસ, અને એવાં ખીજ પત્રનાં તરફ ઉદાર નીતિ અપનાવવાનો

અનુરોધ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ભાગ સૌથી વધુ અગત્યનો અને વાસ્તવિક એટલા માટે હતો કે ગાત્ર જે દક્ષિણનાં રાજ્યોનું ધોરણ બિંદુ લાવવામાં આવે અને એ રીતે જેવાજણી હરીફાર્મની માત્રા ઘટાડવામાં આવે તો વિપર ગણ્યાવ્યાં તે પગલાંથી ન્યુ ઇંગ્લેન્ડને જરૂર મદદ મળે તેમ હતું. આ ઉપરાંત પણ કેનેડીએ પ્રાદેશિક વિકાસ મારેનાં કોર્પોરેશનો મારેનો કેસ સુદર રીતે રજૂ કર્યો. સરકારી નોકરીઓમાં હબસી અને જીજી લઘુમતીવાળી કેમો તરફ જે અન્યાય બતાવવામાં આવે છે તે માટે સરકારની ઝાટકણી કાઢી અને 'એનન કાર્ગિસ્ટાન' જેવી વિવાદાસ્પદ યોજનાની તરફેણમાં પોતાનો મત રખાઈ રીતે આપ્યો. છતાં આ દરેક પ્રશ્નમાં કેનેડીએ પ્રાદેશિક લાભની દૃષ્ટિએ જ પોતાનું મંતવ્ય રજૂ કર્યું હોઈ સેનેટમાં તે ન્યુ ઇંગ્લેન્ડના પ્રતિનિધિ તરીકે જ વધુ પંકાયો અને અમેરિકન ઉદારમતવાદના એક મોવડી તરીકે એમની ઓછી ગણના થવા લાગી.

કેનેડીએ સેનેટમાં ન્યુ ઇંગ્લેન્ડ માટે તેમનો ૩૬ મુદ્દાવાળો કાર્યક્રમ રજૂ કર્યો તે વર્ષ દરમિયાન જ સેનેટ સમક્ષ જીતી એક પ્રશ્ન આવ્યો જેમાં કેનેડીની ન્યુ ઇંગ્લેન્ડના પ્રશ્નોને વળગી રહેવાની નીતિની બરાબર કસોટી થઈ. આ પ્રશ્ન હતો સેન્ટ લોરેન્સ સી-વે અંગેનો.

૧૯૫૩ની સાલમાં પણ આ જળમાર્ગ એક પ્રશ્ન જ હતો એ અમેરિકાની રાજકીય ખટપટોના એક સૂચન રૂપ હતું. આ જળમાર્ગની એક પછી એક ધણા પ્રમુખોએ ભલામણ કરી હતી, કેનેડીએ તેને સમર્થ ટેકો આપ્યો હતો, બાધક્રમ અને વાહનવ્યવહારના નિબળાતોએ તેને બદાલી આપી હતી; તેમ છતાં કેટલાંક આંતરિક પરિબલોએ એક પ્રકારનું સંગઠન કરી આ યોજનાને વારંવાર ફાગળી દીધી હતી. જળમાર્ગને કારણે વાહનવ્યવહારના દરમાં ઘટાડો થાય એવી શક્યતા હોવાને કારણે આ સ્થાપિત હતો ભવમાં મુશ્કાળાં હતાં. એમાંય મેસેચુસેટ્સે તો આ યોજનાનો ખૂબ જ વિરોધ કર્યો હતો. કેનેડીએ પોતે જણાવ્યું હતું તેમ ત્રીસ વર્ષ દરમિયાન ૭ જુદા જુદા પ્રસંગોએ

કેનેડીએ સેનેટર તરીકેની તેમની કારકિર્દીના પ્રથમ વર્ષ દરમિયાન
• ઉપર ગણાવ્યા તે કામ ઉપરાંત બીજી પણ એક મહત્વનું કામ કર્યું.

તેમની ઉંમર હવે ૩૬ વર્ષના થઈ હતી, છતાં એ હજી અવિવાહિત
જ હતો. અસામાન્ય, એથી વર્તમાનપત્રોમાં લખતા કટારનેખડોને લાભ
હતો, કારણ કે જ્યારે કેનેડી કોઈ મહિલા સાથે અમરથા પણ ફરતા
દેખાતા કે તરત જ આ કટારનેખડો વર્તમાનપત્રોમાં એવી આગાહી
કરતા કે તે અમુક સ્ત્રી સાથે સંબંધ કરવાના છે 'સેન્ટર ડે ઇન્વેસ્ટિગેશન' માં
પ્રસિદ્ધ થયેલા એક લેખમાં લખ્યું હતું. 'આ દેશમાં ધણી મહિલાઓને
એમ લાગવા માણું છું કે કેનેડીનાં સલાહ લેનારાં હવે જરૂર છે.
તેમના અભિપ્રાય મુજબ એ એક યુવાન કરોડાધિપતિ છે, વળી સેનેટર
પણ છે એટલે અમેરિકામાં સંબંધ કરવા લાયક જે અવિવાહિત છે
તેમાં કેનેડીના જેટનો લાયક બીજો કોઈ નહિ હોય હવે એમને
અવિવાહિત રહેવાનું કોઈ વાજબી કારણ પણ નથી'

પરંતુ 'પોસ્ટ' જમને એક 'મોજાના યુવાન એકલવીર'ના
વિશેષણથી નરાળ્યા હતા તે કેનેડા તેમના બાવિ પત્ની સાથે ક્યારનાં
સંવનન કરી રહ્યા હતા તેની ખબર કદાચ એ અખબારને નહિ હોય
૧૯૫૧માં કેનેડા જ્યારે પ્રતિનિધિમૂલના એક સભ્ય હતા ત્યારે એક
બોજન - સમારણમાં જ્યોર્જ વોર્સિંગ્ટન યુનિવર્સિટીની એક મુદ્દર
યુવાન વિદ્યાર્થીની એ મળ્યા જેકીન લી બોવિયેરની ઉંમર તે વખતે
૨૧ વર્ષની હતી એ શ્રીમાન અને શ્રીમતી જહોન વી બોવિયેરનાં
પુત્રી હતા તેમના માતાપિતાએ તસ્લાક લીધા હતા માતાએ
હ્યુ ડી ઓસિનકલોસ સાથે ફરીથી સંબંધ કર્યું હતું જેકીન ન્યુ મોર્ક
અને વોર્સિંગ્ટનમાં બિજાર્યા હતા અને વોર્સિંગ્ટન આવના અગાઉ તેમણે
વસાર અને સોજોર્નમાં અભ્યાસ કર્યો હતો તેમણે કુટુંબ કેથલિક
સંપ્રદાયનું હતું, શ્રીમંત હતું અને તેમણે પ્રવાસ પણ ધણી કર્યો
હતો દૂકમાં તેમના બાવિષ્ણિ જે સામાજિક પરિસ્થિતિમાં મોટા થયા
તે જ સામાજિક પરિસ્થિતિમાં જેકીન ન્યુ મોર્ક થયા હતા

જેકલીનની સુંદર મુખમુદ્રા, તેમના સુંદર વાળ, તેમની કામળ અને શરમાળ નમ્રકન અને સુંદર આરોહઅવરોહવાળો અવાજ — આ બધાંથી કેનેડી તરત જ તેમના તરફ આકર્ષાયા; તેમની સાથે એક મુલાકાત ગોઠવી અને ધીરે ધીરે તેમના તરફ વધુ ને વધુ આકર્ષાયા, પણ લગ્ન કરવા માટે તેમણે ઉતાવળ ન કરી લોજ સામેના જંગ થોડા સમયમાં જ રાફ થવાનો હતો અને લગ્ન જેવા એક ગંભીર પ્રશ્ન થોડાં સમય પામેાશી પકડી શકે એમ હતો. તેમના એક ઈષ્ટ મિત્રને તો આજે પણ એમ લાગે છે કે જો કેનેડી સેનેટ માટેની ચૂંટણીમાં હારી ગયા હોત તો કદાચ આજે તે અવિવાહિત જ હોત.

જેકલીને પાછળથી કહ્યું હતું : ‘ અગારા સંવનનમાં વચ્ચે વચ્ચે સમયના મોટા ગાળા પડતા, અને જ મહિના સુધી તો એક ખીજાને મળી પણ ન શક્યાં; કારણ કે હું યુરોપ પાછી ફરી અને ઉનાળા અને પાનખર ઋતુમાં કેનેડી મેસેચુસેટ્સમાં તેમના ચૂંટણીપ્રચારકાર્યમાં મશગૂલ રહ્યા. એ પછી જ મહિનાનો એક ગાળો આવ્યો જેમાં અમે સાથે હતાં. જેક પ્રતિનિધિગૃહના સભ્ય હતા અને હું ‘જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન યુનિવર્સિટીના છેલ્લા વર્ષમાં અભ્યાસ કરતી હતી. છતાં આમાં પણ સમયના ગાળા તો આવતા જ, કારણ કે કેનેડી દરેક અઠવાડિયાના અડધા દિવસો મેસેચુસેટ્સમાં ગાળતા.

‘ એ દાર્ઢ ઉપાદારગૃહમાંથી સિક્કા ખખડાવતા અને ધૂમ પાડતા અને પૂછતા : ‘ આવતા શુધવારે વોશિંગ્ટનમાં મારી સાથે ચિત્ર જેવા આવી શકીશ ? ’ તેમને મારામારીનાં અને અમેરિકાનાં આનર-વિમરનાં ચિત્રો જેવા ધૂળ ગમનાં.’

સેનેટ માટેની જેકલીન ચૂંટણીપ્રચારમાં કેનેડી એટલા ગધા ફૂળી ગયા હતા કે જ મહિના સુધી તેમણે જેકલીનને એક પત્ર સુધ્ધાં ન લખ્યો. પણ વોશિંગ્ટનમાં એક સેનેટર તરીકે એ પાછા ફર્યા ત્યારે તેમણે પોતાનું સંવનન વધુ ગંભીરતાથી ફરીથી રાફ કર્યું. જેકલીન અને વોશિંગ્ટનના ‘ ટાઈમ્સ-હેરોલ્ડ ’ના ફોટોગ્રાફર નરીકે દાગ

હોઈ કે અવારકામા હોઈ એ એમને મન તો સન્ન જ છે' કૅનેડીએ વર્ણનિયામા ૧૨૫૦૦૦ ડોલરની નિમિત્તાણુ એક મકાન ખરીદ્યું, પણ આ મકાન જોકલીને ધણી વાર ખાવા ધાતુ

આથી પણ વધારે ગભીર પ્રશ્ન કૅનેડીની નબિયન હતી લગ્ન સમયે તેમના ધણા નિયોને લાગતું હતું કે વેદી સમક્ષ નમઃ કરવા કૅનેડી કદાચ વાંકા નહિ વળી શકે, પણ એ બરાબર વાકા વળ્યા અને ત્યાર પછી સત્કારસમારલગા આવેલા સેન્ટો મહેમાનો સાથે ત્રણ કલાક સુધી તેમણે હાથ પણ મિલાવ્યા ૧૯૫૪ દરમિયાન તેમનો પીડનો દુખ વો લગભગ અસહ્ય બની ગયો તેમણે જીનઓએ સૂચવેલા અસહ્ય ઈનાજો કર્યા, પણ કશાથી ક્ષાયદો ન થયો દુખાવો ઓળો થાય એ માટે તેમણે પોતાના મર્યાદામા એક ડોલટી ખુરશી અને આડા પડવા માટે એક પનગ પણ મુગળ્યા પરંતુ આથીય કંઈ ક્ષાયદો ન થયો ૧૯૫૪ની મી મનસુ મુધીર્મા તો તેમને ચોડીની મદદથી ચાલવું પડે એવી સ્થિતિ આવી આટલું જલણે કે ઓછું હોય તેમ મનેરિયા પણ તેમને વારવાર સતાવવા લાગ્યો લગ્ન થયું તેના થોડા અઠવાડિયા અગાઉ જ તેમને મનેરિયાનો નાવ આવી ગયો હતો

૧૯૫૪ની સૌથી વધુ કમનસીબ ધમ્મના તો સેનેટમા પરિસ્થિતિમાં જે એકાએક પતડો આ ચો હતો એ હતી ૧૯૫૪ની અધ્યક્ષર્મા એટલું તો ૨૫૫૮ થર્મ ચૂકવું હતું કે આ ઉપરુ ધારાગૃહ મેમ્બર્થો અને તેમની રીનરસમોન ખુલ્લી પાડવા તૈયારી કરી રહ્યું હતું જે મેમ્બર્થો ઉધાડા પડે તો કૅનેડી પણ ઉધાડા પડે એવી પરિસ્થિતિ હતી ૧૯૬૩ના ચૂટણીગમર્મા અને ત્યાર પછી પણ મેમ્બર્થોના પ્રશ્ન વિશે તેમણે મૌન સંચુ હતું હવે જ્યારે આ અમે એક ચોક્કસ વતજ અખત્તાગ કરવાનો સમય આવ્યો ત્યારે કૅનેડી કરી જાણુ દલે છે તે જોવા તેમના મિત્રો અને દુરમનો સદુ કોઈ અધીરા બન્યા પ્રતિનિધિ ગૃહર્મા બાવદાગિક ઉત્તરમનવાદી નીનિ અપનાવી પે તા ૧ પ્રતિનિધિ તા બનાવવી એ ડીક હતું, પણ સેનેટર્મા એ નીતિ જલુ ઉપોગી નીરડે એમ નોંધાવી હવે વૈકલિક સ્થાનગ તેમ જ સામાજિક કામગીરને

આવરી લેતા આદર્શવાદી ઉદારમતવાદી જૂમિકા પરથી તેમની કસોટી થવાની હતી. મોરી મેવરીકે એક સ્થળે લખ્યું છે : ‘લોકશાહી એટલે રાજની જરૂરિયાતો વગર સ્વતંત્રતા.’ ઉદારમતવાદના વ્યવહારુ અંગ તરફ કેનેડીયન કેયું વર્ણન છે તે વિશે તો પ્રશ્ન જ નહોતો. લોકો તો એ જાણવા ઇચ્છતા હતા કે નાગરિક સ્વાતંત્ર્ય વિશે એ શું માને છે. કેનેડી પોતે પણ જાણતા હતા કે ઉદારમતવાદીઓ પણ તેમની જરાન જરાની કસોટી કરવા અતુર હતા, કારણ કે મેક્કાર્થીવાદ એ એમને મન એક જીવનમરણનો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો હતો.

૧૯૫૩ના જાન્યુઆરીમાં કેનેડી જ્યારે સૌથી પ્રથમ વાર સેનેટમાં હાજર થયા ત્યારે મેક્કાર્થી તેમની કારકિર્દીના ઉચ્ચતમ શિખરે પહોંચવાની તૈયારીમાં હતા. ત્રણ વર્ષ સુધી સર્ગાતાર તેમણે ટુમેનની સરકાર અને ડેમોક્રેટીક પક્ષ પર સંરક્ષણના પગલા સંબંધી એ શિથિલ છે અને તેમનું વલણ સામ્યવાદ તરફી છે એવા આક્ષેપો મૂકીને તેમને હેરાન હેરાન કરી મૂકી હતી. જનરલ જોર્જ સી. માથર્સને તેમણે ‘જૂઠાણાના એક અવતાર’ તરીકે ઓળખાવ્યા હતા અને તેમના પર એવો આરોપ મૂક્યો હતો કે એ એક એવા વ્યાપક કાવતરામાં સંડાવાયેલા છે કે જેનો જોડો માનવજાતના ઇતિહાસમાં મળવો મુશ્કેલ છે. કેટલીક વ્યક્તિઓ સામે પણ તેમણે ચોંકાવનારા આક્ષેપો કર્યા હતા, પણ આ આક્ષેપોને સાબિત કરી આપવામાં એ નિષ્ફળ થયા હતા.

મેક્કાર્થીના રિપબ્લીક પક્ષના સાથીદારો તેમની આ જોડાઈ તરફ મિત્ર લાગણીથી જોતા હતા. મેક્કાર્થી જે અપ્રામાણિકતા અને અસાધનાર્થી આ જોડાઈ ચલાવી રહ્યા હતા તેથી તેમને તેમના પ્રત્યે ઘણા જાગૃત; પરંતુ ડેમોક્રેટોને તેઓ જે મુશ્કેલીમાં મૂકી રહ્યા હતા તેથી સોગને થોડો આનંદ પણ થતો. રોબર્ટ ટાફ્ટ જેવા એક પ્રમાણિક ગણાતા ગાંધીસને પણ મેક્કાર્થીની આ જોડાઈથી એમ લાગવા માંડ્યું હતું કે અમેરિકાના વિદેશજાતાની સામ્યવાદ તરફી નીતિનું કારણે જે મેક્કાર્થી તપાસ માટે જે માંગણી કરી રહ્યા છે તે સંપૂર્ણ રીતે વાજબી છે. બીજા જાણુ મેક્કાર્થીનાં માગારિટ મેર્સ રિમય અને વેરગોન્ટના

જ્યોર્જ ડી એઈર્મન જેવા કેટલાક રિપબ્લીકન મેનેજરોએ 'સમાનતાનું જાહેરનામું' જેની એક મેકકાર્થીપ્રિરાધી જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરી હતી, પણ આનું કંઈ પરિણામ આવ્યું નહોતું. ૧૯૫૨ સુધીમાં રિપબ્લીકનો ચૂંટણી માટે મેકકાર્થી ૥ મદદ લેવા પડાપડી કરવા લાગ્યા અને વિરોધીઓની પ્રત્યેક કરી રહેલા કાર્પટ આઈઝનહાવરને મેકકાર્થી સથે કાર્પ ધર્મીમાં ન જોતરવું પડે એટલા માટે જ મુદ્દસમયના પોતા ૥ એક સાથી જ્યોર્જ માર્શલનો જયાર કરાવેલો વિચાર પડેલો મુકવેલો પડ્યો હતો.

કેટલાક રિપબ્લીકનોએ એની આગાહી કરી હતી કે જો તેમનો પક્ષ ચૂંટણીમાં વિજયો નીચડે તો વિરોધીઓની આ સેનેટર આપે. આપ લુનાર્ડ જોશી વોશિંગ્ટનના એક સ્વતંત્ર અખબાર 'પોસ્ટ' ૧૯૫૨ના માર્ચમાં જારૂર્વાક જણાવ્યું કે, 'જો આઈઝનહાવરનો વિજય થાય તો મેકકાર્થીવાદ એક રાતમાં અદ્યથ ધર્મ જશે' પરંતુ આની આશાઓ તરત જ ધૂળમાં મળી સેનેટની સરકારી કામકાજની સમિતિ અને તે કામકાજ અંગે નિમામેલી પેટાસમિતિના તે અધ્યક્ષ — જો કે વાસ્તવમાં સરમુખત્યાર — હતા અને એ હોવાની દૃષ્ટિએ સરકારની વિરોધીનીતિ અને લાક્ષર્ય તત્ત્વ પર આઈઝનહાવરની જે સત્તા હતી એમાં એ લગ પડાવના લાગ્યા હતા. મેકકાર્થીએ આઈઝનહાવરને જેટલા મૂઝવ્યા તેટલા બહુ થોડા અમેરિકનોએ — કાર્પ સેનેટરે તો નહિ જ — તેમને મૂઝવ્યા હશે પ્રમુખે અને ત્યાં સુધી તેમની સાથેના ખુદના ધર્મીના પ્રસંગો દાખ્યા અને મેકકાર્થીએ આઈઝનહાવરને પ્રમુખ નનાવવામાં પોતે જે રેફા આપ્યો હતો તે બદલ અમેરિકની જનતાની ઔપચારિક માફી માગી હતી.

આ તકરારના છાંટા અમેરિકાના રાજકારણના મૂલ્યોપૂર્ણ પ્રસંગ અને મેસેચુસેટ્સમાં તો એની સૌથી નિશીર અસર પડી કારણ કે આ રાજ્યમાં એક બાજુ નામરિક સ્વાતંત્ર્યના પુરસ્કર્તાઓ — જેમાંના કેટલાક યુનિવર્સિટીઓમાં હતા અને ન્યાયાલય કેમીકેટિક પક્ષમાં હતા — અને ઉલ્લાસ દૃષ્ટ ૥ રિપબ્લીકનો હતા તેઓ મેકકાર્થીની દેશને માટેની

અને પક્ષને માટેની વિશ્વસક પ્રવૃત્તિઓથી ચોંકી છીડ્યા હતા. બીજા બાજુ બ્યવહારુ રિપબ્લીકનો હતા જેઓ મેક્કાર્થીવાદને મેસેચ્યુસેટ્સની લોકશાહીનાં લુદાં લુદાં જૂથોને જોડવાની એક સાંકળ ગણતા હતા અને તેમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષના કેટલાય સભ્યો — ખાસ કરીને આઈરીશો જેમને મેક્કાર્થીવાદ તરફ કંઈક વિશેષ આકર્ષણ જાગ્યું હતું — ને પોતા તરફ ખેંચવાનું એક સાધન જોતા હતા. દરેક પક્ષમાં આ પ્રશ્ન વિશે મોટાં તક પડી ગયાં હતાં. જે રીતે અખબારોમાં, ધર્મગુરુઓમાં અને વકીલમંડળોમાં પણ મોટાં તક પડ્યાં હતાં. એમાંય બોસ્ટનમાં તો દેશના બીજા કોઈ પણ ભાગમાં ન જોવા મળે એવી ખુદશી અને ઉગ્ર લાગણી મેક્કાર્થી માટે પ્રદર્શિત થતી જોવા મળતી. કેનેડી અગાઉ જે મતદારવિસ્તારમાંથી પ્રતિનિધિશ્રદ્ધની એકેક માટે જિજ્ઞાસા રચા હતા તે વિસ્તારમાં તો આ લાગણી અત્યંત ઉગ્ર હતી. આ લાગણીની સાથે કૅથલિકોનો સામ્યવાદ તરફનો તિરસ્કાર, દિજ્જરૂબીઓનો પોતાના દેશમાં અકુશ જગાવવા માટે રશિયનો તરફનો તિરસ્કાર ભળ્યો. નાગરિક સ્વાતંત્ર્યની પ્રજ્ઞાસિકા તરફ તેમને વિશેષ લાગણી નહોતી.

જે ઝંઝાવાતનો કેનેડીને ડર હતો તે ઝંઝાવાત અનિવાર્ય હતો. મેક્કાર્થીની રીતરસમોથી બધા એટલા બધા તારસી ગયા હતા કે સહુ કોઈને લાગતું હતું કે હવે કંઈક થવું જોઈએ. કેનેડી પર પત્ર લખનારાઓને કેનેડી ગોળગોળ જવાબ આપતા. પણ સેનેટમાં જ્યારે મેક્કાર્થી વિરુદ્ધ ઠપકાની દરખાસ્ત આવી ત્યારે તો કેનેડીને 'હા' કે 'ના' એમાંથી એક જ જવાબ આપવાનો હતો. સેનેટની તપસીલ આ બાબતમાં બહુ સ્પષ્ટ છે. મેક્કાર્થીવાદ સંબંધી જાગૃતિ દરેક પ્રશ્નમાં તેમજ મેક્કાર્થી વિરુદ્ધ મત આપ્યા હતા, પણ જ્યારે ખુદ મેક્કાર્થી સંબંધી જે પ્રશ્ન ઊભો થયો ત્યારે જો નટરચ રહ્યા.

મેક્કાર્થીની આજુબાજુ ધૂનતા તમામ પ્રશ્નો ૧૯૫૮ના ઓગસ્ટમાં પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યા. બધારજુના પાંચમા સુધારાની જોગવાઈ ઓગસ્ટના સાક્ષી તેનો અધિકાર જતો કરવાની સામે રક્ષક આપના એક ખરડાની વિરુદ્ધ કેનેડીએ મત આપ્યો. એક નર્વ અગાઉ પણ

તેમને આવા જ એક ખરડાની વિરુદ્ધ મન આપવો પડ્યો હતો. બંનેમાંથી એ પછી પ્રસંગે મતની નોંધણી થઈ નહોતી. દર સેનેટરોએ તે વખતે ઊભા થઈને એમ કહ્યું હતું કે અમારો વિરુદ્ધનો મત નોંધી લેવા પરંતુ કેનેડી આ દર મેનેટરો પૈકીના એક નહોતા. આ ખરડાનો ખીજ વાર વિરોધ કર્યા પછી એક અઠવાડિયે કોર્નિસ લેમોન્ટ મારે કોંગ્રેસનો નિરસકાર કરવા બદલ ઠપકાની દરખાસ્ત રજૂ થઈ ત્યારે કેનેડીએ તેની તરફથી મત આપ્યો. સમિતિમાં તેમણે આ દરખાસ્તની વિરુદ્ધ ઝુંબેશ ચલાવી હતી; ત્યાં એમણે એમ કહ્યું હતું કે મેકમાર્થી લેમોન્ટ પર તેમનાં લખાણો, પત્રો પ્રેરણા ઠપકાની દરખાસ્ત રજૂ કરી રહ્યા છે અને તેમનું આ પત્રનું ગેરનિર્ધારણ છે. મેકમાર્થી થોડી વાર ચૂંટાયો. આ વખતે ડેમોક્રેટિક પક્ષના એક સેનેટરે કહ્યું : 'જે કોઈ પ્રાણી કાગડાની માફક ચાલતું હોય, કાગડાની માફક ઊડતું હોય, કાગડાની માફક કા, કા કરતું હોય તો એ પ્રાણી કાગડો જ છે એ નિર્વિવાદ છે.' સમિતિનો શો નિર્ણય આવે છે તે જાણવા મારે અખબારનવીસો બહાર અધીરા બન્યા હતા. કેનેડીએ મત ન આપી હોય એમ નહોતો ધણુ કે લેમોન્ટ મારે ઠપકાની દરખાસ્ત રજૂ કરવી કાયદેસર ગણાશે કે નહિ તે અંગે કાયદાખાતાનો અભિપ્રાય મગાવે. એ ખાતાએ એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે આવી દરખાસ્ત કાયદેસર છે એ પછી જ કેનેડીએ સેનેટમાં આ દરખાસ્તનો તરફથી મત આપ્યો હતો. સેનેટમાં કુનર્ટ હમ્ફ્રી અને સ્ટુઅર્ટ સિમિન્ઝન જેવા ઉદારમનવાદીઓએ પણ લેમોન્ટને ઠપકો આપવા સમિતિ બતાવી હતી.

આ સમયે મેનેટ અમેરિકાના સામ્યવાદીઓ વિરુદ્ધનાં નિષ્પત્તિઓ કેવી રીતે કડક બનાવી ચકાય તે અંગેનાં પગલાંનો વિચાર કરી રહી હતી. સેનેટમાં જૂગર્જ પ્રતિનિધિત્રણ કાયદામાં સુધારો સૂચવતો એક ખરડો રજૂ થયો. આ ખરડામાં દેશના સરકારી મારે કામ કરી રહેલા માણસોની બારીક તપાસના અને તે સમયે અસ્થિત ધરાવતા કાર્યક્રમને એવકાર્ડ જતો અગ્રકાવવા એક સમિતિ માર્ચક્રમ વિશેની જાણમણ કરવા અંગે એક પચની નિયુક્તિ કરવા વાસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવ્યો.

હતો. કેનેડીએ આ સુધારાની તરફેણમાં મત આપ્યો. સેનેટમાં સામ્યવાદીઓને દયાવી દેવાનાં પગલાં સચવતા કેટલાક ખરડા હજી ચર્ચાવાના બાકી હતા. આ નવો ખરડો તે તમામ ખરડા કરતાં વધુ કડક હતો, પણ સેનેટે આ ખરડો ફગાવી દીધો. થોડા દિવસ બાદ સેનેટર હમ્ફ્રી જેમણે નવા ખરડાની તરફેણમાં મત આપ્યો હતો તેમણે સેનેટમાં એક બાપણ ક્યું. આ બાપણ સાંભળી સેનેટમાં હાજર રહેલા સહ કોઈ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા.

મિત્રેસોટાના આ ઉદારમતવાદી સેનેટરે ક્યું : ‘આપણે સામ્યવાદ તરફ દીલા છીએ એવાં શીર્ષકો સાથે વર્તમાનપત્રોમાં જે લેખો પ્રસિદ્ધ થાય છે તે વાંચી હવે મને કંટાળો આવવા માંડ્યો છે, આપણે ઉદારમતવાદી છીએ એવા શીર્ષકવાળા લેખો વાંચીને પણ હવે મને કંટાળો આવવા માંડ્યો છે. સામ્યવાદીઓના પ્રમ સખધી કંઈક નક્કર પગલાં ભરવાનો સમય હવે પાકી ચૂક્યો છે. આ સખધી મારું સૂચન જલ્દી સીધું અને સાદું છે—સામ્યવાદી પક્ષને ગેરકાયદે જાહેર કરો.’ આ પ્રતાવને હાજર રહેલા તમામ સેનેટરોએ સહાવી લીધો અને તે પસાર કર્યો. કેનેડી પણ ત્યારે હાજર જ હતા. મેકાર્થીએ નિરસ્કારભરી નજરે સેનેટનું કામકાજ નિહાળ્યું. થોડા દિવસ પછી તેમણે સેનેટને ક્યું : ‘હું’ નાનો હતો ત્યારે એક ખેતરમાં રહેતો હતો. તે વખતે મારે મરઘાને ખાઈ જતા રાત્રી બિલાડાને શોધી શોધીને મારી નાખવા પડતા. આ કામ જલ્દી આનન્દદાયક નહોતું. પરંતુ રાત્રી બિલાડાની વિરુદ્ધ ઠરાવ પસાર કર્યો’ પણ આ કામ પાર પડે તેમ નહોતું. ખીજા સુગાવણા બાળકો અમને બિલાડાની વિરુદ્ધ ઠરાવ પસાર કરી શકે એમ હતા, પણ એ સુગાવણા બાળકો અમને બિલાડા શોધવામાં મદદ નહોતા કરતા. આ કામ આનન્દ આવે તેવું નહોતું. કેટલીક વાર તો આ કામ કર્યા પછી દેવળમાં અમારા મિત્રો સાથે બેસવાનું પણ ભારે યર્ષ પડતું.....’

મેકાર્થી જ્યારે આમ બોલી રહ્યા હતા ત્યારે તેમની વિરુદ્ધ વિરોધાંટાળ શરૂ પણ થઈ ચૂક્યો હતો. સેનેટ હવે તેમનાથી કંટાળી

ગર્ષ હતી અને તેમનો વધુ ત્રાસ સહન કરવા તૈયાર નહોતી લશ્કર અને મેક્સિકાની ટેલિવિઝન ૪૨થી રજૂ કરનામા યોગવનારા નાટક બાદ તા ૨૧મી જુલાઈએ સેનેગર તરફ ફોને-ડર્સે એનેટમા મેક્સિકાની માટે આ પ્રમાણે દપકાની દરખાસ્ત રજૂ કરી ‘આથી ઠરાવનામાં આવે છે કે વિરોધનસિનના સેનેગરની વર્તણૂક અમેરિકાની સેનેટના સભ્યને ગૌરવ અપાવે તેવી નથી, એનેટની પરિપાત્રીની તે વિરુદ્ધ છે અને સેનેટની પ્રતિષ્ઠાને જોખમમા મૂકે તેવી છે આથી આ વર્તણૂક તરફ તિરસ્કાર દર્શાવનામા આવે છે’ સેનેગમા આ ઠરાવ માટે જ્યારે ગરમાગરમ ચર્ચા ચાલતી હતી ત્યારે કંનેડી સમાગૃહમાં હાજર હતા પશુ એ શાન્ત જોમી રહ્યા અને એક જ પ્રસંગે જોત્યા મેક્સિકાની પક્ષ ૥ એક સેનેટરે એની બી મોસ કેસ સબધી જોડું વિધાન ક્યું ત્યારે એ વિધાન સુધારવા કંનેડી મોલ્યા હતા તેમજે ક્યું હતું કે, ‘મને લાગે છે કે વિરોધનસિનના નવા સેનેટર પૂડેલા પ્રશ્નો પરથી એની બી મોસ કેસમા મેક્સિકાની દપકા આપનાના પૂરતા કારણો નથી, પશુ સમિતિના સનાહકારે પૂડેના પ્રશ્નો પૈકીના ટેલકાક મફ્ફ સારા નહોતા’

કંનેડીએ દપકાની આ દરખાસ્તની તરફેણમા મત આપવાનું નક્કી કર્યું પશુ ફોને-ડર્સે એ દરખાસ્ત જે રીતે ઘડી હતી તે સામે તેમને વાવો હતો પોતાનો નધો રજૂ કરતું એક પ્રવચન તેમજે તૈયાર પશુ મ્યું હતું, જે કે આ પ્રવચન તેમજે સેનેગમા વાચ્યું નહોતું આ ભાવજુમાં સેનેગમા ઉદ્દારમતવાદી સબોના જૂથે જે વતણુ લીધું હતું તેનાથી પોતાનું હિર્ગિર્દુ કેવી રીતે સિત્ત પ્રકાગ્નું હતું તે તેમજે દર્શાવ્યું હતું તેમજે જણા યુ હતું કે, ‘આમા જે પ્રશ્ન સડોચાયસે છે તે વિરોધ નસિનના નવા એનેગરની સન્નિષ્ઠા કે હેતુઓનો પ્રશ્ન જ નથી મેક્સિકાની ભૂતકાળની લાજી ગેરવર્તણૂક જત્સ તેમને માટે દપકાની દરખાસ્ત પસાર કરવી એ મને વાજબી નથી લાગતું તે સમયે ફોને-ડર્સે કે મે જાહેરમાં મેક્સિકાની કૃત્યનો વિરોધ કર્યો નહોતો વિદેશોમા પ્રવર્તતા અભિપ્રાયને સાંન પાડવા માટે જ જે આ દરખાસ્ત રજૂ થઈ હોય તો તેને હું મારો ટેકો આપી ચકુ એમ નથી

‘મારા નામ અભિપ્રાય મુજબ મને લાગે છે કે વિદેશોમાં મેક્કાર્થી’ વિરુદ્ધ જે વૈમનસ્થનું વાતાવરણ છે તે તેમના કૃત્યોને કારણે નથી, ભલે પછી આ કૃત્યો ગમે તેટલાં ગંભીર પ્રકારનાં હોય. મને લાગે છે કે અમેરિકાની શક્તિ અને પ્રતિષ્ઠા પર આક્રમણ કરવા ઈચ્છતા લોકોને મેક્કાર્થીમાં આમક્રમ કરવાનું એક સરળ સાધન મળ્યું છે. સેનેટર મેક્કાર્થીને જાહેર જનમંથા દૂર કરવામાં આવશે તોપણ આ પરિણામે તેમને બહોળી જીજ્ઞાસા સાધન ઝડપથી શોધી લેશે... આપણે મુક્ત દુનિયાના નેતા હોવાને કારણે જ આપણા માટે આ અવિરત વૈમનસ્થનું વાતાવરણ જીવું કરવામાં આવ્યું છે. આને માટે કોઈ એક વ્યક્તિ કે આપણું કોઈ એક કૃત્ય જવાબદાર નથી. હું એ વાત સાથે સંમત થઈ શકતો નથી કે મેક્કાર્થીએ દેશમાં લાગણી પાડ્યા છે. જીજ્ઞાસુ મને તો એમ લાગે છે કે વેરમોન્ટના સેનેટર જે પગલું ભરવાની દિશામાં ફરી છે તે પગલું આપણે ભરીશું તો આ દેશની સામાજિક વ્યવસ્થા પર તેના ગંભીર પ્રત્યાઘાતો પડશે. આ પગલાંનાં આપણે એ રીતે જ વિચાર કરવો જોઈએ.

‘અને આમ છતાં હું આ ઠપકાની દરખાસ્તની તરફથી મત આપવાનો છું. તેનું કારણ એ છે કે મને એમ તો લાગે છે કે મેક્કાર્થીએ સેનેટનાં ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠા હણ્યાં છે.’ એ પછી તેમણે સરકાર સામે રોષ ઝોળીને જે ખરાબ વાતો વાપરી હતી અને તેના માણસો ઉપર કામ ચલાવવાની ધમકીઓ આપી હતી તેમ જ મેક્કાર્થીએ રોષ ઝોળનાં કૃત્યો તથા જે મૂંઝી સંમતિ દર્શાવી હતી તેનું વિગતે ખ્યાન કર્યું. તેમણે જણાવ્યું કે, ‘એક અધ્યક્ષ તરીકે મેક્કાર્થીએ પોતાના પાતાના એક કર્મચારીનાં કૃત્યો માટે જવાબદારીનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ, જે કે ઠપકાની આ દરખાસ્તને કોઈ એક વ્યક્તિગત સેનેટરની વૈયક્તિક લાક્ષણિકતાઓ કરતાં સેનેટનાં ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠા સાથે વધુ નિર્યત્ન છે.’

આગળ ચાલતાં કૅનેડીએ જણાવ્યું : ‘સેનેટ સભ્ય ફરી ફરીને એ જ પ્રશ્ન આવીને જોતો રહે છે. સેનેટના વિશિષ્ટાધિકારોના કોઈ એક

સભ્ય દુરુપયોગ કરે તો તેનાં ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠાને કેવી રીતે પુનઃ-સ્થાપિત કરવાં ? હું ફરીથી બારપૂર્વક જણાવું છું કે મેં જે નિર્ણય લીધો છે તેની પાછળ આ જ બાવના છે. તે સિવાય તેમાં બીજા કોઈ ખુદા સંડોવાતા નથી. જૂનાકાળમાં સેનેટે જ્યારે જ્યારે દૃષ્ટાંતની દરખાસ્ત પસાર કરી છે ત્યારે અને આજે પણ કોઈ એક સેનેટરને ઉનારી પાકવાના કે તેના પર વેર લેવાની વૃત્તિથી એ દરખાસ્ત પસાર થઈ નથી. જૂનાકાળમાં તેણે જે અભિપ્રાયો દર્શાવ્યા હોય કે જે મતગો રજૂ કર્યા હોય તેને આ દરખાસ્ત સાથે કોઈ સંબંધ નથી. જે કંઈ પ્રશ્ન છે તે સેનેટનાં ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠાનો જ પ્રશ્ન છે.

પરંતુ ફોર્સે જે દિવસે ઇપકાની દરખાસ્ત રજૂ કરી તે દિવસે સેનેટમાં મેકકાર્થી વિરુદ્ધ કશું જ નક્કર ન થયું. સેનેટના બહુમતી પક્ષના નેતા અને રિપબ્લીક પક્ષના એક સભ્ય વિલીઅમ નોસેન્ડે આ ઠરાવનો ઉપ વિરોધ કર્યો. અને મેકકાર્થી સામે મુકાયેલા આક્ષેપો અગે તપાસ કરવા એક અવર સમિતિ નિમવાની માગણી કરતો ઠરાવ વિકસે રજૂ કર્યો. આ નવા ઠરાવને સોલ્ટનરોસે એકદમ વધાવી લીધો. એણે કારણ એ હતું કે થોડા સમય પછી તેમની બેઠક માટે ચૂંટણી થવાની હતી. એ ચૂંટણીમાં તે અને ફોર્સ્ટર રોકિંગ વચ્ચે જંગ જામવાનો હતો. જો નોસેન્ડે રજૂ કરેલો ઠરાવ સેનેટ પસાર કરે તો કંઈ નહિ તો ચૂંટણી-જંગ મુખી સોલ્ટનરોસેને મેકકાર્થી અગે જાહેરમાં કોઈ અભિપ્રાય નાહિચારવો પડે ઉદારમતવાદીઓના એક જૂથે નોસેન્ડેના ઠરાવનો વિરોધ કર્યો, કારણ કે તેને લાગ્યું કે આ ઠરાવ પસાર થાય તો મેકકાર્થીને ટેકાણે લાવવાની આ એક ઉત્તમ પગ જતી રહે. નોસેન્ડેના ઠરાવ પર મત લેનાતાં ૭૫ જેટલા સભ્યોએ એ ઠરાવની તરફેણમાં મત આપ્યા. કેનેડી અને સોલ્ટનરોસે પણ એ ૭૫ સભ્યો પૈકીના બે હતા. કેનેડીને હવે પોતે તૈયાર દરેકું લાપણ વાંચવાની કોઈ આવશ્યકતા રહી નહિ. વેન મોર્સ જેવા કેટલાક ઉદારમતવાદીઓએ બહુમતી પક્ષે મત આપ્યા, કારણ કે તેમને એમ લાગ્યું કે તપાસસમિતિ આગળ પોતાની સામે રજૂ થયેલા આક્ષેપોનો વકીલની મદદથી જવાબ આપવાને

મેકકાર્થીને અધિકાર છે. જ્યાર સેનેટરોના બનેલા ઉદારમતવાદીઓના એક જૂથે નોસેન્ડના કરાવનો વિરોધ કર્યો. તેમની દલીલ એ હતી કે જ્યારે આખું સભાગૃહ મેકકાર્થી વિરુદ્ધની ઠપકાની દરખાસ્ત ચર્ચા રહ્યું હોય ત્યારે પણ તેમને પોતાનો જવાબ કરવાનો પૂરેપૂરો અધિકાર મળે જ છે. આ જ્યાર સેનેટરોના જૂથમાં લેહમન કુલથાર્પ્ટ હતા. ડગ્લાસ અને હમ્ફ્રી હતા. લેહમન અને કુલથાર્પ્ટે વર્ષો સુધી મેકકાર્થી વિરુદ્ધ જોડાઈ ચલાવી હતી. ડગ્લાસ અને હમ્ફ્રી ફ્રેન્ડર્સની દરખાસ્તને તત્કાળ પસાર કરવાના તેમના મત્ત હતા. જે કે તેમને પણ સોફ્ટનરોસની માફક આવતી પાનખરમાં ચૂંટણીજંગમાં ઊંચા રહેવાનું હતું.

આખરે સેનેટે મેકકાર્થી માટે ઠપકાની દરખાસ્ત પસાર કરી જ, પણ તે સમયે કેનેડી સભાગૃહમાં હાજર નહોતા. આ દરખાસ્ત જ્યારે ચર્ચાઈ રહી હતી ત્યારે જ તેમને પીકનો દુઃખાવો ઊપડ્યો અને એ માંડ-માંડ સભાગૃહમાં ખેસી ચકચા. વચગાળાના સમય માટે સેનેટની કાર્યવાહી મુક્તવી રહી કે તરત જ એ આરામ માટે હેનીરપોર્ટ ઊપડ્યા. તેમનો દુઃખાવો હવે વ્યસન બન્યો હતો. હેનીરપોર્ટમાં પણ તેમનું હૃદય ન મળ્યું. કાર્પ કે ઓપરેશન કરાવવાની સલાહ આપી, પણ ડોક્ટરોનો એવો મત હતો કે જ્યારે બીજો કાર્પ ઈલાજ બાકી ન રહે ત્યારે જ આ ખતરનાક ઓપરેશન કરવું.

૯

નિર્ભયતાની તસવીર

૧૯૫૪ના ઉનાળામાં જ્યારે મેકકાર્થી વિરુદ્ધ જનમેલો વિરોધરોજ તેની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી રહ્યો હતો ત્યારે કેનેડીને માટે પણ પોતાના

વિષય તદ્દન નવો ન કહી શકાય. હોરિપટલમાં દાખલ થતાં અગાઉ તે વર્ષની શરૂઆતમાં તેમણે આ વિષય સંબંધી થોડું સંશોધન કર્યું હતું અને લખ્યું પણ હતું. વાસ્તવમાં આ વિષયમાં તેઓ ઉદ્ધતા પદ્ધતિ વર્ષથી રસ લઈ રહ્યા હતા. 'ઇંગ્લેન્ડ શા માટે જીંધુ' એ પુસ્તક તેમણે લખ્યું ત્યારે તેમણે જોયું કે ઇંગ્લેન્ડના મોટા ભાગના રાજપુરુષો જાહેર મતની વિરુદ્ધ જતાં ડરી ગયા હતા અને તેથી સમય મળ્યો હોવા છતાં પણ તેમણે સ્પિટનને પુનઃ શરૂઆત સજ્જ કર્યું નહોતું પરંતુ આ વખતે તેમને આ વિષય વિશે જોડો વિચાર કરવાની અને લખવાની તક મળી.

હોરિપટલના ખાટલામાં પડ્યા પડ્યા પુસ્તક લખ્યું એ કેનેડી માટે મુશ્કેલ કાર્ય નહોતું. તેમની જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં લઈ લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસના લેશ્વરેટરીય રેકર્ડ્સ સર્વિસ નિભાગે તેમને થોડાં પુસ્તકો મોકલવા માંડ્યાં. પોસ્ટમનમાં સોરેન્સને તેમના સાહિત્યિક મત્રી તરીકેની કામગીરી બજાવી તેમણે પ્રયત્ન કરી જરૂરી માહિતી એકત્રિત કરી. ઇનિવાસકારો અને અન્ય નિષ્ણાતોને મળી એ માહિતીની સત્યાસત્યતા વિશે ખાતરી કરી લીધી અને વિધાનશૃલોમાં જે ખરડાઓ રજૂ થયા હતા તે કાળજીપૂર્વક વાંચ્યા. આંધર કોલ જે કેનેડી-કુટુંબના એક જૂના મિત્ર હતા તેમણે અને બીજાઓએ નિર્માણ-તાનાં કર્તા ઉદાહરણો પુસ્તકમાં સમાવવા જેવાં છે એ વિશે સલાહ આપી ખાસ કરીને કેકે ક્યુ કે પુસ્તકમાં એનેટર ટાફ્ટ વિશે તે એક પ્રકરણ લખાવ્યું જ નેઈએ, કારણ કે ન્યૂનર્ગર્મ મુકુમા વખતે લોકોની ખાફા મંજૂર વહેરી લઈને પણ તેમણે દ્વિમતપૂર્વક અમુક પ્રકારનું વલખું લીધું હતું. કેનેડી આ વાત સાથે સંમત થયા. ન્યુક્સ ડેડીસ જે ન્યોર્થ ટાઉન યુનિવર્સિટીમાં પ્રાધ્યાપક હતા તેમણે અને નેમ્સ એમ. લેન્ડીસ જે નવા કરારના એક જખીના પુરસ્કર્તા હતા, દાર્વિની કામદાની કોલેજના જૂનપૂર્વ આચાર્ય હતા, કેનેડીના એક ધનિત મિત્ર હતા અને જેએફ પી કેનેડીના કામદાના સલાહકાર હતા

તેમણે કેટલાંક પ્રકરણો અંગે સામગ્રી એકત્રિત કરવામાં કેનેડીને ધણી મદદ કરી.

પરંતુ પુસ્તક વ્યવસ્થિત રીતે લખવાનું કામ તો, કેનેડીને પોતાને જ કરવું પડ્યું. આ કામ તેમણે ભૌતિકશાસ્ત્રે આવેલા એક ખંડના પક્ષગર્ભમાં પડ્યા પડ્યા કે પામ ખીચ પર આવેલા પોતાના વિશાળ મકાનની સામેના જલામારની પાળ પર બેસી પતાવ્યું. સામાન્ય રીતે વકાસોની ઓફિસોમાં વખરાય છે તેવી નોંધપોથીમાં જડા સફેદ કાગળ પર તેઓ મોટા અને છૂટા અક્ષરે લખતા. લખવાનું કામ બહુ મંદ ગતિએ ચાલતું. અનૌપચારિક રીતે બોલતી વખતે જેમ જનતું તેમ લખતી વખતે પણ તેમના વિચારો અને એ વિચારોને યોગ્ય રીતે વ્યક્ત કરવાના શબ્દોની પસંદગી વચ્ચે એક પ્રકારની રૂપરેખા જમતી અને એ રૂપરેખામાં વિચારો શબ્દો કરતાં આગળ નીકળી જતા. ધણી વાર એ વાક્યોનાં વાક્યો અને પેરાના પેરા કાઢી નાખવા અટકતા અને જે કાર્ડ સુધારાવધારા કરતા તે હાંસિયામાં કરતા. પુસ્તકનું ખીંછ વારતું લખાણ તેમણે તેમના મંત્રાને જોલાવાને ઉતરાવ્યું હતું.

ધીમે ધીમે રાજકીય નિર્ભયતાની એક પછી એક એમ અનેક તસવીરો તેમના મન સમક્ષ રમવા માંડી. પહેલી તસવીર હતી જોન ક્રીન્સી એડમ્સની. સેનેટમાં પ્રવેશ કર્યો ને અગાઉના તેમને આ રાજપુરુષમાં તેમના ફેડરાલીસ્ટ પક્ષ સાથેના ધર્મણોને કાળે રસ જાગ્યો હતો. ન્યુ ઇંગ્લેન્ડના ખીંચ એક રાજપુરુષ કેનિયસ વેનરટરને પછી કેનેડીએ આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કર્યો હતો. કેનેડી અંગત રીતે માનતા હતા કે વેનરટર દેખાય છે તેના તેજસ્વી નહોતા, કારણ કે એક ઓફ ધ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ પાસે તેમણે મદનતાણુ માંગ્યું હતું અને તે મળતાં તેનો રીકાર પણ કર્યો હતો. છતાં ઉત્તર અમેરિકાનાં રાજ્યો અને દક્ષિણ અમેરિકાનાં રાજ્યો વચ્ચે ક્ષેત્રે સમ્બંધાનનો જે પ્રવાન કર્યો હતો તેના સમર્થનમાં તેમણે વેનરટરનું ચરિત્ર આ પુસ્તકમાં સમાવ્યું હતું. આ પુસ્તકમાં આલેખવામાં આવેલી તસવીરોમાં સૌથી વધુ નોંધપાત્ર તસવીર કેનસાસના એડમન્ડ મેસની દની એ મનજના

જેની પ્રસિદ્ધિના એક વર્ષ પછી આ પુસ્તક તેની પ્રતિષ્ઠાની પરા-
કાષ્ટાએ પહોંચ્યું. ૧૯૫૬નું જીવનચરિત્ર માટેનું પુલિત્ઝર પારિતોષિક
તેમને એનાયત કરવામાં આવ્યું. કેનેડીએ જીવનમાં ઘણું માન મેળવ્યું
છે, પણ તેમના બૌદ્ધિક અને સાહિત્યિક ગુણોની કદર કરતા આ
પારિતોષિકનું મૂલ્ય તેમને મન ઘણું છે. (આ પારિતોષિકમાં તેમને
મળેલી ૫૦૦૦૦૦ વરની રકમ તેમણે યુનાઈટેડ નિર્ગો દેસેજ માટેના ફંડમાં
અર્પણ કરી દીધી હતી.) તેમની રાજકીય પ્રતિષ્ઠા જમાવવામાં અને
પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીના જગમાં આ પુસ્તકે પણ થોડો પરંતુ નિમિત્ત
ભાગ ભજવ્યો. દતો ૧૯૫૭ના જાન્યુઆરીમાં અમેરિકાના ડેલાવેર
વર્નામાનપત્રાએ ડેમોક્રેટિક પક્ષની પ્રમુખપદ માટેની ટિકિટ કેનેડી કે
કેફાઉવરને આપવાનું નક્કી થાય તો પોતે કેની પસંદગી કરે એ
પ્રશ્ન પર તેમના વાચકોના અભિપ્રાયે મગાવ્યા હતા. આ અભિપ્રાયની
ગણતરી કરતાં કેફાઉવરના પક્ષે ૩૮ ટકા અને કેનેડીના પક્ષે ૪૧ ટકા
મત પડ્યા હતા. ચાર મહિના પછી સમગ્ર એ જ પ્રશ્ન સંબંધી
ફરી વાર વાચકોના અભિપ્રાય મંગાવવામાં આવતાં કેફાઉવરને ૩૩ ટકા
અને કેનેડીને ૪૫ ટકા મત મળ્યા હતા. ચાર મહિના પછી લીધેલા
અભિપ્રાયમાં આટલો ફરક પડવાનું મદરવનું કારણ એ હતું કે આ
ચાર- મહિના દરમિયાન જ કેનેડીને પુલિત્ઝર પારિતોષિક એનાયત
કરવાની જાહેરાત થઈ હતી આ ઉપરથી એવું અનુમાન થઈ શકે કે
સામાન્ય રીતે માનવામાં આવે છે તે કરતાં પણ વધુ માત્રામાં લોકો
સાહિત્યિક માનની કદર કરતા હોય છે.

નિર્ભય રાજપુરુષોની કેનેડીએ આસેમેલી તસીંગના આ પુસ્તકમાં
રાજકીય નિર્ભયતાનો સામાન્ય રીતે અર્થ સમજાવતા એ નિર્ણયો
રાજાનામાં અને અંતમાં આપવામાં આવ્યા હતા. આખા પુસ્તકનો
કદાચ આ સૌથી મદરવનો ભાગ હતો. આ નિર્ણયો કેનેડીના સ્વાનુભવ
પરથી અને તેમણે જે સમીપન દ્યું હતું તે પરથી સખાયા હતા અને
એ નિર્ણયો રાજકીય નિર્ભયતાના મૂલ્યવ્યૂહમાં અગ્રે અને અવદાર
સમરપાની ચર્ચા કરતા હતા. કેનેડી પોતે રાજકીય નિર્ભયતાનો ગુણ

‘ સહુ માનવી ગુણોમાં ઉત્તમ ’ છે એ માનતા. કેટલાકને તેમની પોતાની કારકિર્દીમાં આ ગુણુ ભારોભાર છે એમ લાગતું; જીજ્ઞાસોને તેમનામાં આ ગુણુનો અભાવ પણ જણાતો. કેનેડીએ આ ગુણુનો વિચાર રાજકીય સફળતાના સંદર્ભમાં કર્યો છે. એટલે આ અંગે તેમણે વ્યક્ત કરેલાં મંતવ્યો તેમની કારકિર્દી અને ભાવિ કાર્યક્રમ સમજવા માટે મહદંશે ઉપયોગી છે.

કેનેડીએ પોતાના પુસ્તકના પ્રારંભમાં વોલ્ટર લીધમનનું એક વિધાન ટાંક્યું કે સફળ લોકશાહી રાજપુરુષો હમેશાં અરક્ષિત ધાકધમકીઓની નીચે કામ કરનારા માણસો છે. પોતાના મતદારમંડળનાં વગદાર અને ધમકી આપનાર તરવોને હાથ પર રાખવા માટે તેમને શાંત પાડવાની, લાંચ આપવાની, સમજાવી લેવાની કે છેતરવાની શક્તિ જેમ તેનામાં વિશેષ તેમ રાજકીય ક્ષેત્રે તેની પ્રગતિ પણ વિશેષ. કેનેડીએ આ વિધાનમાં વ્યક્ત થયેલા વિચાર સાથે સંમત થવાનો ઇનકાર કર્યો. તેમણે જણાવ્યું કે સેનેટના સભાગૃહમાં લમલમ રોજ રાજકીય નિર્ભયતાના અસંખ્ય પણ લોકોના ધ્યાનમાં નહિ આવતા દાખલા અને છે. આમાં જે ઓટ આવી હોય તો તે સેનેટમાં નહિ પણ સેનેટના એક ધારાગૃહ તરીકેના સ્વરૂપની અને સમગ્રતા અને સમાધાનની આવશ્યકતાની લોકોની કદરહાનીમાં આવી છે. રાજકીય નિર્ભયતાનાં કાર્યોના માર્ગમાં કેવાં ભયંકર દળાણો આવે છે તેનો લોકોને હજી ખ્યાલ જ નથી.

આ ભયંકર દળાણો ક્યાં છે? આમાંનું એક દળાણ એ છે કે ધારાસભ્ય એક માનવી હોવાના કારણે તે પોતાના જૂથના અન્ય સાથીદારો સાથે રહેવા માગે છે અને તેમને એના કારણે હોલ પામવો પડે એવી આપમતલજી નીતિને એ નથી અનુસરવા માગતો. જ્યારે કેનેડી પ્રતિનિધિગૃહમાં દાખલ થયા ત્યારે તેમને સલાહ આપવામાં આવેલી કે : ‘ દળીમજીને ચાલશો તો આગળ વધી ચક્રશો. ’ પરંતુ કેનેડીએ મન ‘ દળીમજીને ચાલશો ’ સૂત્રનો અર્થ માન સારી ખિરાદરી કરતા કંઈક વિશેષ હતો. આમાં તેમણે સમાધાનરૂતિનું સર્વ જ્નેધું, કારણ કે આ સમાધાનરૂતિને કારણે જ સુધારકોનું દરેક જૂથ—મઘનિયેધકા

અને મઘપ્રચારકો, એકવિશ્વવાદીઓ અને એકસત્તાવાદીઓ, વિજ્ઞાનના વિકાસ માટે પ્રાર્થનાઓની હિંસાનાં માનનારા અને નહિ માનનારા-રાજકીય તખ્તા પર પોતાનાથી તફાવત વિરોધી માન્યતા ધરાવનાર બીજા જૂથને કચડી નાખતાં ખમચાચ છે. તેમણે જણાવ્યું :-

‘ પોતાની સરકાર પોતાના તમામ સિદ્ધાન્તોને અમલમાં ન મૂકી શકે અથવા વિરોધીઓના સિદ્ધાન્તોની સંપૂર્ણ અવહેલના ન કરી શકે તો ઝનૂનીઓ, અતિમત્રાદીઓ અને સુસ્ત સિદ્ધાન્તોને વરેલાઓ નિરાશ થઈ જાય છે. પરંતુ ધારાસભ્ય પર પોતાનાં રાજ્ય અને પક્ષમાં રહેલાં વિરોધી બળો વચ્ચે તડબોડ સાધી તેમને રાષ્ટ્રીય કક્ષા પરનાં હિતોના વધુ વિશાળ સંઘર્ષમાં પ્રતિનિધિત્વ આપવાની જવાબદારી હોય છે; અને એ પણ તે સારી રીતે જાણે છે કે એવો ભાગ્યે જ કોઈ પ્રશ્ન હોય છે જેમાં પૂર્ણ સત્ય, પૂર્ણ જાજગીયપણું અને પૂર્ણ દૃષ્ટિકોણ એક જ પક્ષે હોય ’

રાજકીય નિર્ણયતા સામેનું બીજું કળાણ કેનેડીના અભિપ્રાય મુજબ ફરીથી ચૂંટાઈ આવવાની વૃત્તિ છે આ વૃત્તિ સ્વાર્થપ્રેરિત છે એમ માની લેવાને કોઈ કારણ નથી, કારણ કે જે રાજપુરુષ એક સિદ્ધાન્તનો અમાવ કરવા જતાં પરાજય વહોરી લે છે તે બીજા સિદ્ધાન્તોનું રક્ષણ કરવા ધારાસભામાં હાજર હોતો નથી. વળી, પરાજયનો આઘાત માત્ર એ સેનેટરે જ સહન કરવાનો છે એમ નથી. તેમ જ અસર અમુક કાર્ય માટે જોગ આપનારા તેના મિત્રો અને ટેકાદારો પર અને તેની પત્ની અને બાળકો પર પણ પડે છે. કેવળ સરમુખત્યારતાદીવાળા દેશોમાં જ વ્યક્તિઓ રાષ્ટ્રદિતને ખાતર પોતાના સર્વસ્વનો-પોતાની કારકિર્દીના પણ-ભાગ આપે એમ અપેક્ષા રહે છે.

‘ બીજા કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં નહિ પણ માત્ર રાજકારણમાં જ વ્યક્તિ એક પ્રશ્ન પર પોતાનાં માન, પ્રતિષ્ઠા અને પોતે પસંદ કરેલી કારકિર્દી દુરગામ કરી દે એમ અપેક્ષા રખાય છે. વધીતો, વેપારીઓ, શિક્ષકો, દાકતરો એ સદુને પોતાની નિષ્ઠા સાથે સંઘર્ષાચેલી ખાખતોમાં મુરોશ અંગત નિર્જીવો કરવાના પ્રયત્નો આપના હોય છે; પરંતુ જનદેર ક્ષેત્રમાં

પડેલાઓને જ ઉઘાડે છાગે 'આ' કસોટીમાંથી પસાર થવાનું હોય છે એવું જાણ્યે જ આમાંની કોઈ વ્યક્તિને ફાળે આવે છે. મદરસના પ્રશ્ન પર નિર્ણય આપવાની - આખરી ચુકાદો આપવાની જવાબદારી ખીમ કોઈ કરતાં વધુ ગંભીર સ્વરૂપે સેનેટર પર જ આવતી હોય છે. આખરી નિર્ણય લેનામાં તેને થોડી મદેતત્ત્વ જોઈતી હોય; તેને એમ લાગતું હોય કે હિમયપદ્મે કંઈક કહી શકાય એમ છે; તેને એમ પણ લાગતું હોય કે થોડા સુધારા કરવાથી બધી મુશ્કેલીઓનું નિવારણ થઈ શકે એમ છે; પણ જ્યારે મતદાનની પળ આવે છે ત્યારે એ કશું છુપાવી શકતો નથી, કોઈ શક વ્યક્ત કરી શકતો નથી, વિશંખ પણ કરી શકતો નથી. એ પોતાની બાવિ રાજકીય કારકિર્દીને હોડમાં મૂકે એવું મતદાન કરવા જાય છે ત્યારે તેને એમ લાગે છે કે તેનું મતદાર-મંડળ એકાદ એકાદ પોના પેલા કાબજમાંના રેવન પક્ષીની માફક તેને 'ના' કાર સંજોગાવતું સેનેટરના મેજ ઉપર બેઠું જ હોય છે.'

કેનેડીના મંતવ્ય મુજબ સેનેટરો અને પ્રતિનિધિગૃહના સભ્યોને નિરુત્સાહી કરનારું સૌથી વધુ સૂચક દર્શાવે તેનું પોતાનું મતદારમંડળ છે. તેના મતદારમંડળમાં સ્થાપિત હિતો ધરાવતાં જુથો, વ્યવસ્થિત પત્રલેખકો અને સમગ્ર રીતે મતદારો આવું દર્શાવે લાવતાં હોય છે. આ પરિબળોની માગણીઓ ખૂબ વિચિત્ર અને પરસ્પર વિરોધી હોય છે. પોતાના જીવનમાંથી જ એક દાખલો આપતાં કેનેડીએ જણાવ્યું હતું કે, 'હજી ગઈ કાલે જ મેં બિનબિન જુથો અને સેનેટના સભા-ગૃહની બહાર મળ્યાં હતાં. આમાંના એક વેપારીઓના જુથે ખાનગી ઉદ્યોગો સાથે સંપર્ક કરતાં સરકારી કારખાના બંધ કરવાની માગણી કરી હતી અને ખીમ સરકારી કારખાનાના કર્મચારીઓના જુથે પોતાના ધંધા-રોજગાર-રક્ષણ ના પડે એ માટે ચિનતિ કરી હતી.' આવા મોવડીઓ કુલ મતદારોના જુદા જુદા ટકાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા હોય છે; પણ આ મોવડીઓ બોલનારા હોય છે, તેમનાં મંતવ્યોની અસરકારકતા નથી થઈ શકતી અને સમગ્ર મતદારમંડળ સાથે સંપર્ક સાધવા માટે આ લોકો જ રાજપુરુષોને ધણા કામમાં આવે છે,

કેનેડીએ વધુમાં જણાવ્યું કે આદર્શવાદીઓ જરૂર એમ કહી શકે કે રાજપુરુષોએ આમાં દખલોની ઉપેક્ષા કરવી, પરંતુ હોદ્દા ભોગવના વ્યવહારુ માણ્યો માટે આ આપણે ધારીએ એટલું સરળ નથી. અને આ રાજપુરુષો આમાં દખલોની સામે ટક્કર ઝીલી શકે તોપણ એક મહત્વનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે : તેમને આમ કરવાનો અધિકાર ખરો ? સલામતીની આદર બીજા સેનેટરો પોતપોતાના રાજ્યો વતી કામ કરતા હોય ત્યારે કોઈ એક્સક્લુઝિવ સેનેટર પોતાના રાજ્ય વતી ન બેસે એ તેને માટે ઉચિત છે ? જે રાજકીય પક્ષે તેને સેનેટર તરીકે ચૂંટવામાં મદદ કરી એ પક્ષ પ્રત્યે પણ તેને કોઈ જવાબદારી ખરી કે નહિ ? અને આથીય વધુ અગત્યનું : પોતાના અંગત અભિપ્રાયો છુદા પડતા હોય તોપણ વોક્સાલીમાં તેણે પોતાના મતદારોના અભિપ્રાયોને સેનેટમાં રજૂ ન કરવા જોઈએ ?

આ તમામ પ્રશ્નોના કેનેડી પાસે જુદુ રસિક ઉત્તરો હતા. રાજકીય પક્ષોને જે સફળ જનવું હોય તો તેમના નેતાઓમાં સ્વતંત્રતા અને વિવિધતા જોઈએ, તેમનામાં એકતા અને વફાદારી જોઈએ, સ્થાનિક અને રાજ્યનાં દિતો સચવાવા જોઈએ, પણ તે રાષ્ટ્રના દિતને દિસાએ નહિ. કેનેડાએ કબૂલ કર્યું કે મતદારો તરફની જવાબદારીને પ્રમ્ન જરાક જટિલ છે પરંતુ અમેરિકાના મેનેટર વિશે જનતામાં જે સંકુચિત ખ્યાલ પ્રવર્તે છે તે ખ્યાલ સાથે તે સંમત નહોતા થતા. તે એમ કહેતા કે મેમેન્થુસેટ્સના લોકોએ તેમને જાહેર અભિપ્રાયમાં આવતાં પરિવર્તનો નોંધવાના એક કેવળ યંત્ર તરીકે વોશિંગ્ટન મોકલ્યા હતા ? નહિ જ. લોકશાહી વિશે જે આ જ ખ્યાલ હોય તો એ વાસ્તવમાં લોકો પર જુદુ ઝોઝો વિશ્વાસ મૂકે છે; કારણ કે આ ખ્યાલમાં એકું માની લેવામાં આવે છે કે લોકો તેમના કાયદાના ધડવેયા લોકમતને (જે એ પામી શકાતો હોય તો, પણ એ પામી શકતો નથી) ગુલામની માફક આધીન રહી કામ કરે. સાચું પૂછો તો જનતા તેના નેતાઓ નિર્જયતાથી કામ કરે એમ એ ધ્રુવજીતી હોય છે.

પોતાના નિબંધના અંતમાં કેનેડીએ લખ્યું : ‘ મતદારોએ અમને મત આપ્યા તેનું કારણ, દૂંકમાં કહીએ તો, તેમને અમારી ન્યાયશુદ્ધિમાં અને જે સ્થાને અમે બેઠા હતા તે સ્થાનેથી રાષ્ટ્રના હિતના એક ભાગ રૂપે તેમના હિત ક્યાં છે તે નક્કી કરવામાં ન્યાયશુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાની અમારી શક્તિમાં તેમને વિશ્વાસ હતો. એનો અર્થ એ જ થઈ શકે કે જેને માટે અમને ચૂંટવામાં આવ્યા હતા તે ન્યાયશુદ્ધિનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ અમારે કરવો હોય તો ફેટલાક પ્રસંગોએ અમારે અમારા મતદારોને દોરવણી આપવી જોઈએ, તેમને માહિતગાર રાખવા જોઈએ, તેમના મંતવ્યો સુધારવા જોઈએ અને જરૂર પડે એ અભિપ્રાયની અવગણના પણ કરવી જોઈએ.....’

‘ નેતૃત્વ અને લોકશાહી વચ્ચે સંવાદિતા સ્થાપવાનો આ એક વિલક્ષણ માર્ગ હતો. પણ તે માર્ગની ઉપયોગિતા ફેટલી ? એક નેતા તરીકેની કેનેડીની વર્તણૂક પર એ શા પ્રકાશ ફેંકે છે ?

એક મુશ્કેલી એ છે કે મતદારો ઉમેદવારની પસંદગી કરતી વેળાએ જવહરે જ તેનાં શીલ્પ કે નેતૃત્વની ગુપ્ત શક્તિઓ ધ્યાનમાં લેના હોય છે. રાજપુરુષોમાં ચૂંટણીઓ જીતવા માટે તેમનાં વ્યક્તિત્વ, સામાને આકર્ષવાની શક્તિ અને મિત્રાચારીભર્યો સહભાવ — આટલા ગુણો જ આરક્ષક બનાયા છે; કંઈક અશે તેમની સંમિષ્ટા, તાલીમ, રૂઢ માન્યતા હોવાનો દેખાવ અને પ્રશ્નો વિશેની સમજ પણ ઉપયોગી ગુણ ગણાય છે. પરંતુ આ સિવાય શીલ્પ અને નેતૃત્વ એ જરા અમૂર્ત ગુણો છે. વળી, જે નેતાઓ પાછળથી તેમના નેતૃત્વના ગુણોમાં દીપી જોડે છે તેઓ પણ ચૂંટણી સમયે તો તે અમુક રીતે વર્તીએ એનું જાણુ જ આણું નિદર્શન કરાવતા હોય છે. ૧૯૧૬માં લાગ્યે જ માર્કને એવો ખ્યાલ આવી શક્યો હતો કે વિલ્સન દેશને યુદ્ધમાં ધસડી જશે અને પછી એક રાષ્ટ્રસંઘ માટે ઝુંબેશ ચલાવીને દુનિયાનું નૈતિક નેતૃત્વ પોતાના હાથમાં લેશે. ૧૯૩૨ની ચરચાતમાં લોકોએ ફ્રેન્લીન ડી. રૂઝવેલ્ટને મન આપ્યા ત્યારે, સાચે જ, જાણુ ઓછા માણસોને રૂઝવેલ્ટે થોડા મહિના ગાદ ને દિમત અને ચકિત ગતાઓ તેનો ખ્યાલ આપ્યો હતો.

દૂકર્માં, લોકશાહી અને નેતૃત્વ વચ્ચે સંવાદિતા સ્થાપવાનો કેનેડીએ જે પ્રયાસ કર્યો તે એક ઐતિહાસિક હકીકત કરતાં વિશેષ તો તેમની શ્રદ્ધાની એક અભિવ્યક્તિ હતી પરંતુ શ્રદ્ધાની અભિવ્યક્તિ તરીકે પણ તેનું અર્થ તો હતું જ, કારણ કે કેનેડીનું એમ કહેવું હતું કે એક નિર્ભય રાજપુરુષે એ આત્મશ્રદ્ધાથી કામ કરવું જોઈએ કે લોકોને નેતૃત્વ જોઈએ જ છે અને જે નેતા જોડી પ્રતીતિથી મત આપશે તેને તેઓ જરૂર ફરીથી ચૂંટી કાઢશે. કેટલીક વાર આ શ્રદ્ધા ડગી પણ જાય. કેનેડીએ જે રાજપુરુષોની તસવીરો આલેખી હતી તે રાજપુરુષો પૈકીના કેટલાકની શ્રદ્ધા ચૂંટણી સમયે સિદ્ધ થઈ સફળ નહોતી. પણ બીજા ઘણાની શ્રદ્ધા સિદ્ધ થઈ હતી.

એટલે આખરે તો લોકો સિદ્ધાન્તમાં જે નિર્ભયતા અને સ્વતંત્રતાની પ્રશંસા કરે છે તેને હકીકતમાં—એટલે કે ચૂંટણી સમયે—ટેકા આપવાની તેમની કેટલી ઇચ્છા છે તેના ઉપર જ બધો આધાર રહે છે. સામે પક્ષે નિર્ભયતાને ટેકા આપવાની લોકોની સક્રિયતા આધાર મતદારોના કેટલાક ગુણ પર છે. કેનેડીએ તેમના પુસ્તકમાં જણાવ્યું કે આપણી આણુઆણુનું રાજકારણ જનસંપર્કનાં મેંધાં સાધતો અને લોકો સુધી આપણે અવાજ પહોંચાડવાનાં યંત્રોથી એટલું બધું ઠાંસાઠાસ ભરેલું છે કે તેમાં સ્વતંત્રતા અને બિનરૂઢિચુસ્તતાના ગુણો ક્યારે જવાનો ભય રહે છે. તેમણે જણાવ્યું કે, ‘આપણું જાહેર જીવન આપણે જોને ‘હંકું’ પુદ્ધ એવું જે વિચિત્ર નામ આપ્યું છે અને જેનો કોઈ અંત જ દેખાતો નથી તેની ઉપર એટલું બધું કેન્દ્રિત થઈ રહ્યું છે કે આપણે વિચારસરણીની જડ એકતા અને વિચારનાં પારંપારિક ધોરણોને જ પ્રોત્સાહન આપતા થઈ જઈએ છીએ. પરિણામે ભવિષ્યમાં એક શક્તિશાળી દુરમનની સામેના મુકાબલામાં ટકી રહેવા માટે અત્યંત નિર્ભય નેતાઓ જ લોકોને ગમે નહિ તેવા કઠિન નિર્ણયો લઈ ચકરી...’

એક દૃષ્ટિએ જોતા જઈએ તો કેનેડીનું પુસ્તક કંઈક અંશે આ અને વસ્તુઓ જતાવતું હતું, પણ તરવન: તો તે તેમના બૌદ્ધિક અને રાજકીય વિકાસના એક પગથિયાનું નિદર્શન કરાવતું હતું. નિર્ભયતા

વિશે તેમણે જે સંશોધન કર્યું તેને પરિણામે નેતાની, પોતાના મતદાર-મંડળ પ્રતિની જવાબદારીનો જે સંકુલ ખ્યાલ તેમના મનમાં હતો તેમાંથી તેમને મુક્તિ મળી. એક નૈતિક સિદ્ધાન્ત કે આખા રાષ્ટ્રના હિત ખાતર પોતાના મતદારમંડળ કે રાજ્યના જાહેર અભિપ્રાયનો પ્રતિકાર કરવા ઈચ્છતા નેતાઓને આ પુરતો નવી દૃષ્ટિ આપી રાષ્ટ્ર-હિતને માટે લડવાનો અને પરાજય વહોરવાનો પણ તેમણે નિર્ધાર કર્યો.

૧૦

વિજય કે પરાજય ?

સાત મહિનાની રજા ગાદ તા. ૨૩ મી મે, ૧૯૫૫ના રોજ કૅનેડી વોશિંગ્ટન પાછા ફર્યા ત્યારે જાણે કે કોઈ મહાન વિજેતા વિજય કરીને પાછા ફર્યા હોય એટલા ઉત્સાહથી લોકોએ તેમનું સ્વાગત કર્યું. પોતાના પત્ની અને બહેન છત્રની સાથે એ પામ ખીચથી વિમાન મારફતે વોશિંગ્ટન આવ્યા અને ત્યાંના નેશનલ એરોડ્રોમ પર નાચે જીત્યાં ત્યારે તેમના સ્વજનો અને મિત્રો તેમને વીટળાઈ વળ્યા. રિપરડન અને સૌરેન્સન તેમને હર્ષભેર કંપીટાસ લઈ ગયા. રસ્તામાં તેમણે કૅનેડીને છેલ્લામાં છેલ્લી સંસદીય અને રાજકીય ગાહિતીયા વાકેફ કર્યા. સમાચાર ચિત્ર અને ટેલિવિઝનના કેમરામેનોએ તેમને કંપીટાસનાં પગથિયાં ઉપર ઊભા રાખી ચિત્રો ઝડપ્યાં. તે વખતે જે પ્રચારીઓ ત્યાંથી પસાર થતા હતા તેમણે કૅનેડી સાથે હાથ મિલાવ્યા; દક્ષિણનાં રાજ્યોની કાપડની મિલોના કામદારોનું એક પ્રતિનિધિમંડળ ત્યાંથી પસાર થતું હતું તેણે કૅનેડીને હર્ષનાદોથી વધાવી લીધા.

પાછળથી કેનેડી જ્યારે સેનેટના કાર્યાલયના મકાનના ૩૬૨ નંબરના ખંડમાં દાખલ થયા ત્યારે મંત્રીઓએ તેમનું તાળીઓના ગડગડાટ વચ્ચે સ્વાગત કર્યું. તેમની પોતાની ઓફિસ સંવાદતાઓથી ખીચી-ખીચી ભરાઈ ગઈ હતી. તેમના ટેબલ પર અલિનંદનના પત્રો અને ટેલિગ્રામોનો હમ ખડકાયો હતો તેની વચ્ચે ફળનો એક મોટો ટોપનો હતો સાથે લટકાવેલી એક કાપડીમાં લખ્યું હતું : ' મુસ્લામતમ્ ' અને નીચે સહી હતી : ' ડીક નિક્સન '

કેનેડી ખુશમિજાજમાં હતા. સંવાદતાઓને તેમણે જણાવ્યું : ' ડાઇરેક્ટનલ રેકૉર્ડ ' આરક્તે પ્રતિનિધિત્વની કાર્યવાહીથી હું પરિચિત રહેતા. ' તેમણે જાહેર્યું : ' એ અનુભવ પણ એક પ્રેરણાદાયી અનુભવ હતો. ' કોઈ સંવાદતાએ પૂછ્યું : ' આઈઝનહાવરની લેન્કપ્રિવતીનો પારો હજુ ઊંચો જ છે ? ' તેમણે દસીને જવાબ આપ્યો : ' મને લાગે છે કે તે ઠીકઠીક પ્રમાણમાં ઊંચો છે- પામ જીયમાં તો છે જ. ' પ્રશ્નખતે તેમણે થોડા ચામખા પાણ્ય માયાં તેમણે કહ્યું : ' રશિયાની લશ્કરી તાકાતનું માપ કાઢવામાં આઈઝનહાવરે યાપ ખાધી છે. લશ્કર અને દવાઈ સૈન્યમાં ધટાડો કરવાનો જે નિર્ણય હમણાં લેવાયો છે તે જૂલ-ભરેલો છે. મને લાગે છે કે ૧૯૫૬ની ચૂટણીઓમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષને જીતતા સમક્ષ એક અસરકારક અને સચીન કાર્યક્રમ ખૂબવો પડશે હેરી ટ્રુમેનની સલાહ અનુસાર આઈઝનહાવર ઉપર માત્ર સીધા હુમલા કરવાથી કંઈ નહિ વળે '

સંવાદતાઓને તેમણે જણાવ્યું : ' મેં એ દિવસ પહેલાં જ ચાલવા માટે થોડી વાપરવી ખંધ કરી છે. ' સંવાદતાઓએ જોયું કે તેમની ત્વચાનો વર્ણ ઘેરો સોનેરી બન્યો હતો. અને ફ્લોરિડાના તડકાને કારણે તેમના વાળ થોડા જૂખરા બન્યા હતા, પણ એ સચકત અને તાકાતવાન લાગતા હતા. દવાઈ મચક પર તેમને ચાટે તેવાર રાખવામાં આવેલી ડેલ્ફિનગ્રાફી અને થોડીનો ઉપયોગ કરવાનો તેમણે ઇન્કાર કર્યો હતો અને કેપીટોલથી સેનેટના કાર્યાલયના મકાન સુધી ચાલતા જ જવાનો આમદ રાખ્યો હતો. સંવાદતાઓએ એ પણ નોંધ્યું કે

કેપીટોલનાં પત્રધિયાં ચડતી વેળાએ તેમના પગ થોડા લથડતા હતા અને જેકલીન સાથે તે કેપીટોલના નાના જમીયામાં લટાર મારવા નીકળ્યા ત્યારે જમણાને બદલે ડાબા પગનો જ વિશેષ ઉપયોગ કર્યો. પોતાના બાવિ કાર્યક્રમનું નિદર્શન કરતાં તેમણે સંવાદલાઓને કહ્યું : ' પ્રતિનિધિગૃહના સભ્યો મારે નજીકમાં જ રાખવામાં આવેલી હોટેલમાં રહી થોડો સમય તો હું આરામ કરવા ઇચ્છું છું. સેનેટના સભાગૃહથી થોડો દૂર આવેલા એક કાર્યાલયમાં રહી કામ કરવા માગું છું.'

બીજે દિવસે કેનેડાએ જ્યારે ઉપલા સભાગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે બધાં સેનેટરોએ જિલા થઈ તેમને વધાવી લીધા. ડેમોક્રેટીક પક્ષના નેતા સિન્ડન જોનસને કહ્યું : ' તમને પાછા આવેલા જોઈ અમને આનંદ થયો છે ' રિપબ્લીક પક્ષના નેતા વિલીઅમ નોક્સેડે જોમેયું : ' આપણામાંથી જેઓ તેમના પરિચયમાં છે તે સહુના હૃદયમાં તેમને મારે ઉભા અને જીત્યું સ્થાન છે.' અને થોડી મિનિટો બાદ કેનેડાએ ડેમોક્રેટીક પક્ષના પોતાના સાથીદારો સાથે ટપાલખાનાના કમર્યારીઓના પગાર વધારવાના પ્રસ્તાવ પર પ્રમુખે ચંટિની જે સત્તા વાપરી હતી તે રદ કરાવવાના એક નિષ્ફળ પ્રયાસમાં મત આપ્યો.

થોડો સમય આરામ કરવાની તેમની યોજના હોવા છતાં કેનેડાએ વળી પાછું પ્રવૃત્તિમય જીવનમાં અંપલાયું. સુરક્ષરમાં એસમશન કોલેજ અને બોસ્ટનમાં જેફરસન-જેકસન દિન અંગે યોજાયેલા બોજનસમારંભમાં હાજરી આપી; ઇરિટ બોસ્ટનમાં જુદાથમની અર્પણવિધિ અંગે યોજાયેલા કાર્યક્રમમાં તે હાજર રહ્યા; બોસ્ટનના એક બોજનસમારંભમાં ઈટલીના એલચીના પરિચયવિધિમાં હાજર રહ્યા અને હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીના જૂનપૂર્વ વિદ્યાર્થીમંડળના સમારંભ વખતે પણ હાજર રહ્યા. અમેરિકાના પ્રમુખની ચૂંટણીનો સમય નજીક આવતો જતો હતો અને દેશના રાજકારણના તખ્તા પર ચરનની બાજુઓ ગોઠવાવાની ચરચાત થઈ ચૂકી હતી.

૧૯૫૬ના ઓગસ્ટ માસની અંધવચમાં ચિકાગોના ઈન્ટરનેશનલ એમ્પ્રી કોંગ્રેસમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષનું અધિવેશન ભરાયું ત્યારે સ્ટીવન્સનનો

સલાહ લેવામાં આવશે પરંતુ સમય પસાર થવા લાગ્યો અને ઈનેડીને આવી કોઈ મુનામતનાં શમ્યતા પણ દેખાતી નહોતી હવામાં એની અફસોસો ઊડતી હતી કે સ્વીન-સને ઉપપ્રમુખપદ માટે કા તો કેફાઉવર કા તો હમ્ફ્રી નામ પસંદ કર્યું છે મિનેમોટાના આ નતનીએ પ્રતિનિધિમંડળોનો આ પર્ક સાધનાતુ અને તેમની સાથે હમીપ્રુશીયી મહારવની અર્થાઓ કરનાતુ ચર પણ કરી દીધું હતું ઈનેડીને હવે ભય લાગવા માડ્યો કે સ્વીવન્સનની ઉમેદવારીના પ્રસ્તાવ પોતાની પાસે મુકાવવામાં સ્વીવન્સને તેમને એક આશ્વાસન માત્ર આપ્યું હતું ગીજ એક ચાહપાણીના પ્રસંગે તેમણે નુ ઈએન્ડના પ્રતિનિધિઓને કહ્યું પણ ખરું કે, 'ઉપપ્રમુખપદ માટે મારી પસંદગી થાય એ આશા મે હવે તો છોડા દીધી છે'

પ્રતિનિધિઓ તેમને ટેબલની આજુબાજુ વીંટળાઈ વળ્યા કોઈ કે પૂછ્યું 'તમે ખરેખર ચૂંટણીમાંથી જમી જાઓ છો?' ઈનેડીએ કહ્યું 'ના, હજી સુધી ઉમેદવારીપત્રક પાછું ખેંચવાનો પ્રશ્ન શમેલ થયો નથી'

ખીજે દિવસે ચૂંટણીના પ્રથમ મતદાનમાં સ્વીવન્સનને ઘણા મત મળ્યા મેસેચુસેટ્સના કુલ આજોસ મતમાથી ત્રીસ મત તેમને મળ્યા મેકોરમેક હેરીમેનને માત્ર સાડાસાત મત જ અપાવી શક્યા આમ સ્વીવન્સનને ઈનેડી તરફથી તો સગીન ટેકા મળ્યો, પણ ઈલિનોયસ પ્રતિનિધિમંડળ શુ કરશે એ એક પ્રશ્ન હતો આ અધિવેશનમાં જ આ પ્રશ્ન નક્કી થવાનો હતો એક દૃઢ નિવેદન કરવાની મજૂરી મળતાં સ્વીવન્સન પ્રેક્ષકોની તાળાઓના મડગડા વચ્ચે ઊભા થયા

'કોઈ જેમી ઇપ્પાને આધીન રહી અમેરિકાના પ્રમુખ પોતાના હાથની પૂરેપૂરી મુદત ન બોતવી શકે એમ હોય તો એ સન્નેગોમાં અમેરિકાના લોકોને માથે મ્થી વ્યક્તિને પ્રમુખ તરીકે પસંદ કરવી તેની ગંભીર જવાબદારી આવી પડે છે' આઈઝનહાવર પ્રમુખ હતા તે દરમિયાન એ વાર માઢગીમાં પગથાપા હતા તે સદનમાં ચા કહેવાયું

હતું, જો કે આઈઝનહાવરના નામનો તેમાં સીધો ઉલ્લેખ કરવામાં નહોતો આવ્યો.

સ્ત્રીવન્સને આગળ ચાલતાં જણાવ્યું : ‘ આ સંજોગોમાં જૂતકાળમાં જે પ્રયાગો હતી તેમનાથી આ વખતે જુદા પડવાનું મેં નક્કી કર્યું છે. મેં નક્કી કર્યું છે કે ઉપપ્રમુખપદ માટે કયી વ્યક્તિને પક્ષના ઉમેદવાર તરીકે જીભી રાખવી એ આ અધિવેશન મુક્ત મતદાનની પ્રયાધી નક્કી કરશે.....’

કોન્રેડ હિલ પર આવેલા પોતાના નિવાસસ્થાને કેનેડી તે જ દિવસે મોડી સાંજે પોતાના સહાયકતાઓ અને સ્વજનોને મળ્યા. તેમની પાસે તેમના હાથ નીચે કામ કરનાર માણસો, કુટુંબીજનો, કોલેજના અને રાજકીય ક્ષેત્રના મિત્રોનું એક જૂથ કોઈ પણ પણ તેમને મદદ કરવા તૈયાર હતું પરંતુ ત્રેપન જેટલાં પ્રતિનિધિમંડળોને સખળ રીતે પહોંચી શકાય એવા કોઈ વ્યવસ્થાતંત્રનો તેમની પાસે અભાવ હતો. મતદાનને હવે બાર કલાકની જ વાર હતી. પ્રતિનિધિઓને મળવા માટે કેનેડી અને તેમના સાથીદારો આખી રાત ચહેરની શેરીએ શેરીએ ધૂમ્મા. મોટા ભાગના પ્રતિનિધિઓ કાં તો જીંઘી ગયા હતા અથવા બહાર જીપડી ગયા હતા. દૂર ફાન્સમાં રહે રહે જોસેફ કેનેડીએ રાજકીય નેતાઓને ટેલીફોનની ઘટ્ટડીઓ ખખડાવવા માંડી કેનેડી દક્ષિણના રાજ્યોના કેટલાક પ્રતિનિધિઓનો સંપર્ક સાધી શક્યા. તેમણે કેનેડીને મદદ કરવા હા પાડી. ન્યુ ઇંગ્લેંડના પ્રતિનિધિઓ તો કેનેડીના પક્ષે હતા જ માત્ર ન્યુ હેમ્પશાયરના પ્રતિનિધિઓ કેફાઉવરને પક્ષે હતા. પ્રાથમિક ચૂંટણીમાં પણ તેમણે કેફાઉવરને જ ટેકા આપ્યો હતો. ઈલિનોયના પ્રતિનિધિઓએ કેનેડી સાથે સારી રીતે વાત કરી. ન્યુયોર્કના પ્રતિનિધિમંડળ પાસે અઢાણું જેટલા સંગીન મત હતા. એ મત કોને મળશે એ એક પ્રશ્ન હતો. રોમેનીના નેતા કારમાર્ષન દ સેવિયોએ ન્યુયોર્કના મેયર વેગનને મતદાનના પ્રથમ ક્રમમાં મત આપ્યા પછી કેનેડીને ટેકા આપવાની વાત કરી. કેનેડીના મિત્રો મૂંઝાયા. દ સેવિયો શાંતિથી બેસી રહ્યા.

ન્યુ યોર્કના ઉદારમતવાદીઓ કેનેડા પહોંચે રહેશે એ પણ એક પ્રશ્ન હતો. અકવાડિયા અગાઉ કોંગ્રેસ શ્રીમતી રૂઝવેલ્ટને મળવા માટે ગયા હતા. તેમણે સ્ટીવન્સનને પ્રમુખપદ માટેની ટિકિટ મળે એ માટે ખુબ પ્રયત્ન કર્યો હતો. અમેરિકાના આ શૂતપૂર્વ પ્રથમ સન્મારી ઉદારચિંતનાં તો હતાં જ, પણ તે સાથે સાથે તે જરા ઠંડા મિત્રજનો પણ હતાં. તેમણે તરત જ કોંગ્રેસને પૂછ્યું : ‘મેક્કાર્થીવાદ વિશે તમારું શું મતલબ છે ?’

કોંગ્રેસ એ પ્રશ્નનાં પાલન કરતા કહે છે : ‘શ્રીમતી રૂઝવેલ્ટને હું મળ્યો ત્યારે તે દાદરો ઊતરવાની તૈયારીમાં હતાં. આખો ખંડ તેમનાં કુટુંબીજનો અને ખીજાઓથી ભરાયેલો હતો. એક નાના ઓરડામાં ઘણા માણસો બેઠા થઈ ગયા હોય એવી સ્થિતિ હતી. હું જે કંઈ બોલતો તે એ સાંભળ્યું ના સાંભળ્યું કરતા, કારણ કે ખંડમાં ભાડે અવ્યવસ્થા હતી. મેક્કાર્થી વિષે એ પોતાનાં મંતવ્યો અને સભાગીરી રજા હતાં, પણ હું જે કહેતો હતો તે એ સાંભળતાં નહોતાં. મારે તેમને એમ કહેવું હતું કે મેક્કાર્થીના જાહેર જીવનકાળ દરમિયાન મેં પોતે એ જીવનમાં ઝપલાવ્યું નહોતું; એટલે રાજકીય ક્ષેત્રમાં આજે જ્યારે એ સ્મૃતિશીલ બની ગયા છે ત્યારે મારે તેમનો પક્ષ લેવો કે તેમનો વિરોધ કરવો એ મારે મારે રાજકીય દૃષ્ટિએ એક અનૈતિક પગલું મણારી.’

કોંગ્રેસે શ્રીમતી રૂઝવેલ્ટને એમ પણ કહ્યું કે મેક્કાર્થી મારે મેનેજર કંપકાની જે દબાવત પસાર કરી હતી તેને મારો ટેકો હતો, પણ તેમને કોંગ્રેસનો આ જવાબ અપૂરતો લાગ્યો. શ્રીમતી રૂઝવેલ્ટ કોંગ્રેસ પાસે એ કમ્પ્લેસ કમનવાઈ છાંજી દેતા કે મેક્કાર્થીએ કેવળ મેનેજરને નહિ, પણ આખા દેશને નુકસાન પહોંચ્યું છે. કોંગ્રેસે આ કમ્પ્લેસ કરવાની ના પાડી. દરે જ્યારે ઉપપ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીનું બેસ દાખવેલમાં હતી ત્યારે કોંગ્રેસે ખાનગી થઈ ચૂકી કે તેમને શ્રીમતી રૂઝવેલ્ટ અને ઉદારમતવાદી જૂથના તેમના કેટલાક અનુયાયીઓ તરફથી સહકાર નહિ મળે.

બીજી દૃષ્ટિએ પણ ફેનેડી મારે આ એક કસોટીની રાત હતી. પ્રતિનિધિગંડળના નેતાઓને શાધી કાઢવાનું કામ મુશ્કેલ હતું, અને જેમનો સંપર્ક તેઓ સાધી શક્યા તેમણે ગોળગોળ જવાબો આપ્યા અને કહ્યું કે, ‘અમારા પ્રતિનિધિઓ વિશે અમે કેવી રીતે ખાતરી આપી શકીએ ?’ જેમતેમ કરીને એ મેકકોરમેકને મળ્યા. તેમણે વળી પંચસમિતિ સાથે તેમને જે ઝઘડો પડ્યો હતો તે સંબંધી એ કલાક સુધી ઝૂંઝૂં રાખ્યું. ફેનેડી તંગ જની બેસી રહ્યા. સમયનો કારો તો આગળ ધપતો જ હતો. પણ આખરે મેકકોરમેકે ફેનેડીને તેમની ઉમેદવારીને ટેકા આપવાનું વચન આપ્યું.

આ દરમિયાન ફેનેડીના કાર્યકરો પ્રચારચિત્રો તૈયાર કરવા માટે, ચોપાનિયા છપાવવા માટે, અધાબે કરવા માટેનાં જૂગળાં, બંદેનો, ધમઓ વગેરે તૈયાર કરાવવા માટે આખા ચિકાગો શહેરને ખૂંદી વળ્યા. ઉપપ્રમુખપદ માટેના બીજા ઉમેદવારો પણ પોતપોતાના કુમમાં મસ્ત હતા. કોઈ પ્રતિનિધિ દારૂ પીવા માટે રસ્તો ઓળંગીને સામેની હોટેલમાં જાય અને રસ્તામાં તેને કોઈ પ્રચારક ન મળે એવું તો બાગે જ પડે. ‘ફ્રાઉવરનું’ જોર આખા દેશમાં હતું. બીજા અડધો ડઝન જેટલા ઉમેદવારો પોતપોતાના રાજ્યના જોર પર મુસ્તાક હતા. પણ હજુ ચિત્ર ધૂધળું હતું. કોઈ પણ અધિવેશનમાં આદર્શી ખુદશી રીતે ચૂંટણીપ્રચાર નહિ થયો હોય.

ફેનેડી અને તેમના સાથીદારોએ પોતાની પ્રવૃત્તિના મુખ્ય મથક તરીકે અધિવેશન જ્યાં ભરાયું હતું તે હોલની બરાબર પાસે જ આવેલી રોક માર્ડ ઈનને પસંદ કરી. પક્ષગર્ભા પડ્યા પડ્યા ટેલિવિઝન સેટ પરથી ફેનેડીએ અધિવેશનના ખંડમાં ચાલતી જોરદાર પ્રવૃત્તિ નિહાળી. પ્રથમ મતદાનનું પરિણામ સહુએ ધાયું હતું તે જ આવ્યું : ફ્રાઉવરને ૪૮૩૬ મત મળ્યા, ફેનેડીને ૩૦૪ મત મળ્યા, તે પછીના ક્રમાંકમાં અનુક્રમે આલ્ટર્ન જોર, વેગર, હમ્ફ્રી અને બીજાઓ આવતા

હતા. લોકોનાં રાજા વચ્ચેથી પથ ભાગ કાઢીને રિશીકાર અને ડેવર ન્યુ યોર્કના પ્રતિનિધિઓને મળ્યા અને જીવન મતદાનમાં આ પ્રતિનિધિઓના મત દેનેડીને માટે મેશવસા મરજિયા પ્રાપ્ત કરવા સાથે ન્યુ યોર્કના પ્રતિનિધિઓએ પોતાનાં વચન પાળ્યા; તે જ પ્રમાણે દરિયા અમેરિકાનાં કેટલાક વધુ રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓએ, સગદ પડના રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓએ અને અન્ય પ્રતિનિધિમંડળના કેટલાક સભ્યોએ દેનેડીને મત આપ્યા સાથે રેખર્ન જેમને જીવન દક્ષિણના રાજ્યોના પ્રતિનિધિની માફક કેફાઉવર માટે બહુ પ્રેમ જિમગર્થ જતો નહોતો તેમજે ટેક્સાસના પ્રતિનિધિઓને મોરને મત આપવાને બદલે દેનેડીને મત આપવા સમજાવ્યા અને આ રાજ્યના પ્રતિનિધિમંડળના હાથન જેટલા સગીન મત દેનેડીને ફાળે આવ્યા.

આ સમયે દેનેડી દનમાં રનાન કરી રહ્યા હતા. ટોર્ણી મેકડોનલ્ડે ખૂબ પાડી કહ્યું : ' સાથ રેખર્ન ટેક્સાસના પ્રતિનિધિઓના મત તમને આપ્યા છે.' દેનેડી દનમાંથી એકદમ ઊભા થઈ મયા અગૂજથી ચરીર પથ લૂછવા જેટલી રાહ જોવા વચર અગૂડો વીંટાળી એ રેસિ વિટન મેટ પામે દોડ્યા ખરાબર તે જ વખતે લીન્ડન જોનસને જાહેરાત કરી : ' જોના ચરીર પર પુદના ધા દડુ તાજા છે એ બહાદુર નાવિકને પોતાના મન આપતા ટેક્સાસના પ્રતિનિધિઓ મોરવ અનુમતે છે ...' જીવન મતદાનમાં દેનેડીનાં નામ બહુ આગળ નીકળી ગયું આ વખતે તેમને ૧૧૮ મત મળ્યા, જ્યારે કેફાઉવરને ૫૫૧ મત મળ્યા. હવે જો તેમને ૬૮ વધુ મત મળે તો ઉપગ્રમુખપદ માટે ડેમોક્રેટીક પક્ષના ઉમેદવાર તરીકે તેમનું નામ નિશ્ચિત હતું. દેનેડી આગતી રાત્રે મે ક્યાક જ જોવા દેતા પોતાના બધા વિશે સદેજ નિશ્ચિત મના તે આરામ કરવા પસમર્થ આડા પડ્યા. ત્રીજા મતદાનમાં દેનેડીને કેનેડીના વધુ ૩૨ મત મળ્યા મોરેન્મને તેમની સાથે દાય મિલવા અને કહ્યું : ' જોકે, અમિનંદન ! હું નહોતો કહેતો કે આપણો વિજય નહીં છે ?'

' ના, ના; હજુ અમિનંદનને વાર છે,' દેનેડીએ કહ્યું અને રેસિ વિટન મેટની સામે જામ. રવી સાન્ન મિલે કપડાં પહેવ્યા માંડ્યા

અધિવેશનના ખંડમાં ધુમાલ મચી રહી હતી. અધિવેશનના અધ્યક્ષ સામ રેખર્ન વ્યવસ્થા લાવવા પ્રયાસો કરવા માંડ્યા. ઉત્સાહ-પૂર્વક કેનેડીના પ્રચારપાટિયાં ઊંચાં કરી મેસેન્સુસેટ્સના પ્રતિનિધિઓ દોલમાં આમથી તેમ ધૂમવા લાગ્યા અને જીજ્ઞ પ્રતિનિધિઓને કેનેડીને મત આપવા સમજાવવા લાગ્યા. પણ હવે વધુ મન મળે એ, રાકયતા નહોતી. વાસ્તવમાં કેનેડીની ચક્તિને પૂરેપૂરા કયાસ જીજ્ઞ મતદાન વખતે જ નીકળી ગયો હતો. મધ્ય પશ્ચિમ અને રોકી માઉન્ટનાં રાજ્યો ચુસ્તપણે કેફાઉવરને વળગી રહ્યાં હતાં. એનું એક કારણ એ છે કે ખેતીવાડીની ઊપજના ૯૦ ટકાના સમાનતાના પ્રસ્તાવને કેનેડીએ વિરોધ કર્યો હતો. જીજ્ઞ રાજ્યોનાં પ્રતિનિધિમંડળે કેફાઉવર તરફ વળી રહ્યાં હતાં અને તેથી રૂપર્યામાં કેફાઉવર કેનેડીની બહુ જ નજીક આવી પહોંચ્યા. થોડો ફાળોમાં કેનેડીનું ભાવી જળાવાનું હતું. દોલમાં અરાજકતા પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી. અડધાં કઝન જેટલાં પ્રતિનિધિમંડળે પોતપોતાનાં પ્રચારપાટિયાં ઊંચાં કરવા લાગ્યાં. સામ રેખર્ન ક્યા રાજ્યને માન્યતા આપશે એ એક પ્રશ્ન હતો. તે વખતે મેકકોરમેક દોલમાં આમતેમ દોડાદોડ કરવા લાગ્યા.

‘સામ ! સામ ! મિસોરી !’ મેકકોરમેકે ટેકસાસના વતની સામ રેખર્નને ધૂમ પાડીને કહ્યું. કદાચ તેમને એવી આશા બંધાઈ હશે કે મિસોરીનું પ્રતિનિધિમંડળ કેનેડીની બાલુ ઢળી રહ્યું છે. કદાચ આમાં તેમને સરખા મન પડે એવી તક દેખાઈ હશે.

મિસોરીના પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોએ એકજીજ્ઞ સાથે મસલન કરી અને બહુ નજીવી બહુમતીથી નક્કી કર્યું કે ગોરને જદસે કેફાઉવરને મત આપવા. મિસોરીના પ્રતિનિધિમંડળે પોતાનો નિર્ણય જાહેર કર્યો ત્યારે દોલમાં શોરજોર મચી ગયો. હવે તો કેફાઉવરનો વિજય નક્કી જ હતો. થોડી પળોમાં એ કેનેડી હરતાં આગળ નીકળી ગયો.

કેનેડી ટેલિવિઝન સેટ પાસેથી ખસી ગયા. એ બજાડ્યા, ‘ચાત્રો, પત્યું !’ વિજય કાયવેંતમાં હતો ત્યારે તેમણે જે અપૂર્વ શાંતિ દાખવી

હતી તેટલી જ શાંતિ પરાજયની આ પહે પછુ તેમણે દાખરી. એ સીધા અધિવેશનના હોલમાં બેસ્યા. લોકોને ધક્કા મારી મંચ સુધી પહોંચ્યા અને કહ્યું : ‘અધિવેશનમાં ઉપસ્થિત સભ્યો! અને સભ્યો! આજે ઉત્તર અને દક્ષિણ, પૂર્વ અને પશ્ચિમ — આખા દેશના તમામ ડેમોક્રેટીએ મારા પ્રતિ જે બધી લાગણી બતાવી છે તે સહુને આ પહેલું આભાર માનું છું.....’ તેમણે એવા પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો કે કેન્સિંગ્ટનની ઉપપ્રમુખપદ મારેની વરણી દ્વારા જીતી કરીને કરવા. સહુએ આ પ્રસ્તાવ વધાવી લીધો. કેનેડા જ્યારે મંચ ઉપરથી ન એ બિતર્યા ત્યારે એન્ડે ટેનેસી વોલ્ટર વગાડવો શરૂ પછુ કરી દીધો હતો.

પરાજયની આ પહે કેનેડાએ પોતાનું મોં દસતું રાખ્યું, છતાં એ પરાજયના આઘાતથી નિરાશ તો બન્યા જ હતા. તેમ છતાં પછીના ઇતિહાસે જેમ બતાવ્યું તેમ તેમના જીવનની આ એક મહાન પળ હતી. લોકોના સ્મૃતિપટ પર અંકાર રહેવા માટે જે કેટલાક અવરોધો વટાવવા પડે છે એમાંનો સૌથી મોટો અવરોધ — રાજકીય અવરોધ — કેનેડા વટાવી ચૂક્યા. ચિકાગો અધિવેશનના આ નાટ્યાત્મક પ્રસંગો જેવા લાખો માણસો તેમના ટેલિવિઝન સેટ્સની સામે એકત્રી થઈ રહ્યા હતા. કેનેડાનો દાયવેંતમાં આવેલો વિજય અને એકાએક મળેલો પરાજય, પોતાનાથી શક્ય તેટલા પ્રયાસ કર્યા પછી પરાજયને પછુ દસતે મોંએ સ્વીકારનાર આ હાકરા વિશે લોકોના મનનાં પડેલી જાડી જાપ — આની વ્યાપક અસર અમેરિકાની જનતામાં પડી પરાજયની આ પળમાં પ્રમુખપદ મારેની લાવિ ઝુંબેશનાં બી રાખાયાં.

આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણ

૧૯૫૬ દરમિયાન કેનેડીએ રાષ્ટ્રના રાજકારણમાં જે અચુપ્રવેશ કર્યો એ તેમના રાજકીય અને બૌદ્ધિક વિકાસના માર્ગમાં એક સીમાચિહ્ન સમાન હતું. આ અચુપ્રવેશને કારણે તેઓ ખોસ્તનના સંકુલ વાતાવરણમાંથી બહાર નીકળી રાષ્ટ્રીય પરિબળોના વિસ્તીર્ણ વાતાવરણ વચ્ચે આવ્યા. એ જ વર્ષે હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીએ તેમને એક માનદ પદવી આપી તેમનું બહુમાન કરવાનો નિર્ણય લીધો એ પણ યોગ્ય અને કદાચ પ્રતીકાત્મક હતું. ઈંગ્લેન્ડના ભૂતપૂર્વ અમેરિકન એક્ઝચી જ્ઞેસેફ પી. કેનેડીને આવા સન્માન માટે હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીએ કથારેય યોગ્ય ગણ્યા નહોતા, પણ તેમના સુપુત્ર આવા માન માટે યોગ્ય હતા. પદવીદાનસમારંભમાં વંચાયેલા માનપત્રમાં તેમને માટે વિશેષજો વાપરવામાં આવ્યા હતા, 'બહાદુર અશ્વર, ક્ષેત્ર સેનેટર, હાર્વર્ડના એક સુપુત્ર અને પક્ષને વફાદાર રહેવા છતાં એ પોતાના સિદ્ધાન્તોને સુસ્તપણે વજગી રહે છે.'

જૂન માસના તે દિવસે હાર્વર્ડમાં મળેલી એક સમામાં કેનેડીએ રાજકારણમાં બુદ્ધિશ્રીઓના સ્થાનને જે બલ્ય અંજલિ આપી તે એમનામાં આવેલા પરિવર્તનને વધારે સારી રીતે સૂચવતું હતું. તેમણે કહ્યું કે, 'રાજપુરુષોના ગઢન મિત્રજને નિહતાઈપી સરોવરના ચીતલ જળમાં રાત પાડવાની જરૂર રહે છે. આપણે પોતે આપણી સૂત્રોની ચાર દીવાલ વચ્ચે પુરાઈ ના રહીએ એ માટે આપણને એક નિદાનના વિશિષ્ટ નિર્ણય અને નિર્ણય દષ્ટિબિંદુની જરૂર પડે છે.'

પરંતુ તેમના વક્તવ્યમાં કેનેડીએ રાજપુરુષોનો પણ ખયાલ કર્યો. ખાસ કરીને જીવનમાં તેમને જે તડબોડ કરવી જોઈએ તેનો તેમણે ખયાલ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, 'સિદ્ધાંતનું ધ્યેય જ્ઞાનનો વિકાસ અને સત્યનો પ્રસાર છે, પરંતુ રાજકારણનું ધ્યેય જુદું છે. આપણા

૧૭૦ : જાહોન કેનેડી

રાજકીય પક્ષો અને આપણા રાજપુરુષોને સ્વાભાવિક રીતે લોકોનો ટકા મેળવવામાં — મદુમની મેળવવામાં — નસ છે, અને રાજકીય ચર્ચામાં કેવળ આડકતરી રીતે જ સત્યનો મદિમા ગવાય છે વિદ્વાનો અને નેતાઓ બનેને એકબીજાની ગરજ છે અને બંનેના મનમાં એકબીજા માટે જે ગેરસમજ છે તે હવે દૂર થવી જોઈએ, મગજ કે બંને એક જ સ્વતંત્રતાની અમુક મર્યાદાઓમાં રહીને કામ કરે છે રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય અને બૌદ્ધિક સ્વાતંત્ર્ય એકબીજાથી અમેઘ છે. કોઈ પણ પરત્વે દેશમાં સ્વતંત્રતાને પહેલો ફટકો નેતા તરફથી મારવામાં આવે છે તો બીજો ફટકો પુરતક, વર્તમાનપત્ર કે ચોપાનિયા તરફથી લગાવવામાં આવે છે.

કેનેડીનું બહુમાન કરી હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીએ તો પહેલ કરી, પણ અધિવેશનમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષ એ પહેલને અનુસરી શક્યો નહિ અધિવેશન પછી કેનેડી પિતાની સાથે રમઝો ગાજવા રીવીએંગ ગયા તે એટલા બધા થાકી ગયા હતા કે નિરાશાની તીવ્રતાનું શળ પણ તેમને બૂકું લાગ્યું પાનખરમાં જેકીનીને બાળક અતરે એવી અપેક્ષા હતી, એટલે તેમણે ભૂમધ્ય સમુદ્ર પર આવેના એ સ્થળે જવાનો વિચાર માડી વાળ્યો તેને બદલે તે અધિવેશનમાં હાજર રહ્યા પછી તેમના માતા અને સાવકા પિતાની સાથે રહેવા ન્યુ પોર્ટ ઇપડયા અને ભાવિ બાળકના સ્વપ્ન સેવવા લાગ્યા.

પરંતુ એક દિવસ કેનેડી તેમના ભાઈ ટેડી સાથે ભૂમધ્યના શાન્ત પાણી પર નૌકાવિહાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં તેમને અમત્યનો સંદેશ મળ્યો : જેકીનીને કસ્ટાવડ ચર્ચ હતી અને તેમની સ્થિતિ ગંભીર હતી કેનેડી તરત જ વિમાન દારા સ્વદેશ ગયા, ન્યુ પોર્ટની એક હોસ્પિટલમાં જેકીનીન ઉપર કટોકટી નિવારવાં શસ્ત્રક્રિયા કરવામાં આવી હતી થોડાક સમય તેમની સ્થિતિ ચિંતાજનક રહી, પણ કેનેડી અમેરિકા આવ્યા ત્યાં સુધીમાં તેમની તબિયત સુધારા પર આવી ગઈ હતી.

વર્જનિયામાં આવેલા તેમના વિશાળ મકાનમાં તેમના અપેક્ષિત પ્રથમ બાળક માટે અસાધ્ય ઓરકાની જોજના કરવામાં અને તેની સમરથ કરવામાં જેકબીને કલાકોના કલાકો ગાળ્યા હતા. કસુવાનકે થઈ પછી થોડા જ મહિનામાં કેનેડાએ વર્જનિયાના બેતરૂં પર આવેલું તેમનું મકાન તેમના ભાઈ જોખને વેચી નાખ્યું અને પોતે જ્યોર્જટાઉન રહેવા ગયા. (અહીં, ૧૯૫૭ના અંતમાં, તેમના પ્રથમ સંતાન કેરોલાઈનનો જન્મ થયો હતો.)

જેકબીન માંદગીમાંથી બેઠાં થયા કે તરત જ કેનેડાએ પ્રમુખતી ચૂંટણીના પ્રચારજંગ પર પોતાનું લક્ષ કેન્દ્રિત કર્યું. સાન ફાન્સીસકોના અધિવેશનમાં આઈઝનહાવર અને નિકસનનાં નામ એ ૫૬ માટે ફરીથી સૂચવાયાં હતાં. એટલે ૧૯૫૨ના ચૂંટણીજંગનું પુનરાવર્તન થયું અને ચૂંટણીનું પરિણામ પણ એ જ આવ્યું. સર્વ ત્રિરાશાનું મોળું ફરી વળ્યું હતું. કેનેડા તેથી અસિધ્ધ ન રહી શક્યા. તેમ છતાં તેમણે ચૂંટણીજંગમાં કંપલાયનું, ચૂંટણીપ્રચાર માટે એ જીવીસ જેટલાં રાજ્યોને ખૂંદી વળ્યા. સ્ટીવન્સન અને કેફાઉવરને બાદ કરતાં ડેમોક્રેટીક પક્ષના બીજા કોઈ સભ્યે ચૂંટણીપ્રચાર માટે આટલી બધી જહેમન લીધી નહોતી. કેટલાય સ્થાનિક ઉમેદવારોને માટે પણ તેમણે ઠેર ઠેર ભાષણો કર્યાં.

નવેમ્બર માસમાં થયેલી ચૂંટણીમાં સ્ટીવન્સન અને કેફાઉવર બંનેની હાર થઈ. પણ દેવિસનાં બંને સમાગ્રહોમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષ પોતાની બહુમતી ટકાવી શક્યો. કેનેડીના પિતાએ જે આગાહી કરી હતી તે ચૂંટણીનાં પરિણામોએ સાચી પાઠી કેનેડીને ઉપપ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષના ઉમેદવાર તરીકે જિલા રાજવામાં આવ્યા હોત તો પણ મેસેચુસેટ્સ અને કંનેકટ આઈલેન્ડ સિવાયનાં રાજ્યોમાં સ્ટીવન્સનને વધુ મત મળ્યાં હોત કે કેમ એ એક શંકા પડતી વાત છે. કેનેડાએ જે ફળ મેળવવાની અપેક્ષા રાખી હતી અને જે ફળ હાથવેંતમાંથી મળ્યું હતું તે ફળ આખરે તો પોકળ નીકળ્યું. આ ચૂંટણી

૧૭૨ : જહોન કેનેડી

પછી કેશકિવરને રાજકીય ક્ષેત્રમાંથી નિવૃત્તિ લેવી પડી, પણ કેનેડીને સિનારો વધુ જોરથી ચમકવા લાગ્યો.

ચૂંટણીનું પરિણામ આવી ગયા પછી જો અઠવાડિયે સ્ટીવન્સને કેનેડીને સમ્બુદ્ધ : ‘મારે આ પહેલાં તમારો આભાર માનવો જોઈતો હતો. તમે અમારે માટે જે કંઈ કર્યું છે તે જોતાં તમારાથી વધુ આભાર અમારે કોનો માનવો એ જ અમને સમજાતું નથી. તમે જે દ્વિમત બતાવી છે તેનો આથી વધારે સારો બહુ વાળી શકતો નથી તે માટે હું દ્વિસંગીર છું. આપણા પક્ષના ભાવિ નેતા તમે જ થશો એની મને ખાતરી છે, અને તમારા નેતૃત્વ નીચે આપણો પક્ષ એક ચોક્કસ દિશામાં કામ કરતો થશે એવા મને આશા છે. આપનો અનેકાનેક આભાર અને પ્રેમવંદન.....’

સેનેટનું નવું સભ્ય ૧૯૫૭ના જાન્યુઆરીમાં શરૂ થયું અને તે પણ નસીમની એક બસિદારી હતી કે કેનેડી અને કેશકિવર શરૂઆતમાં જ એકબીજા સાથે ટકરાયા પણ આ વખતે જીત કેનેડીની થઈ. સેનેટર જોર્જ નિવૃત્ત થતાં સેનેટની વિદેશસંબંધ સમિતિમાં એક બેઠક ખાલી પડી કેનેડીને મન બીજી કોઈ પણ સમિતિના સભ્યપદ કરતાં આ સમિતિના સભ્યપદનું મૂલ્ય ધણું હતું. કેશકિવરને પણ આ સ્થાન જોઈતું હતું અને સેનેટમાં તેમને કેનેડી કરતાં ચાર વર્ષનો વિશેષ અનુભવ હતો. એ સ્થાન મેળવવા માટે બંને વચ્ચે થોડો સ્થાન મન-પ્રાદ થયા બાદ ડેમોક્રેટિક પક્ષની વ્યવસ્થાપક સમિતિ જેના અધ્યક્ષ લીડન જોનસન હતા તેણે કેનેડીને એ સ્થાન આપ્યું. ડેમોક્રેટિક પક્ષના આ આંતરિક જૂથે ટેનેસીના સેનેટર કેશકિવરના વધારે અનુભવની અવગણના કરી એ જ બતાવે છે કે સેનેટનાં આંતરિક વર્તુળના રૂઢિચુસ્તવાદીઓ અને મનાલોમાં કેનેડીની લોકપ્રિયતા વધતી જતી હતી, જ્યારે કેશકિવરની લોકપ્રિયતાનાં પૂરે આસરતાં જતાં હતાં પ્રતિનિધિ-મૂંડની માફક અહીં પણ સેનેટનાં બધાં જૂથો અને પીઠ સભ્યો સાથે ઘીલા સંબંધો હતા. કેશકિવરને એવો કોઈ સંબંધ જ નહોતો.

વિદેશસંપર્ક-સમિતિમાં રહેવાથી જે સ્પષ્ટ આતુષંગિક રાજકીય લાભ મળતા હતા તેનું પ્રયોજન તો કેનેડીને હતું જ. ઉપરાંત એ માનતા કે તેમનું સાચું સ્થાન-આ સમિતિમાં જ હોવું જોઈએ. યુવાન હતા ત્યારે તેમના એલચીખાતામાં તેમણે ગાળેલો સમય, પ્રતિનિધિગૃહમાં દતા ત્યારે અમેરિકાની વિદેશનીતિમાં તેમણે લીધેલો રસ, તેમણે ખેડેલા લાંબા પ્રવાસો — આ બધાં કારણોસર એમને એમ લાગતું હતું કે આ સમિતિમાં કામ કરવા ફુલબાઈટ અને જોન સ્પાર્કમેન જેવા સમિતિના અન્ય સભ્યો જેટલી લાપકાત તેમનામાં પણ હતી.

થોડા મહિના બાદ ૧૯૫૮ના પરસ્પર સત્તામતી ધારાની ચર્ચા વખતે કેનેડીએ વિદેશમંત્રી જોન ફોરસ્ટર ડેસેસની બરાબર ખબર લઈ નાખી. ડેસેસના પોતાના જ આંકડા-ટાંકીને કેનેડીએ કહ્યું કે રશિયા લશ્કરી સહાયના પ્રમાણમાં જે આર્થિક સહાય આપે છે તે અમેરિકા તરફથી અપાતી તેના પ્રકારની સહાયની સરખામણીમાં ઘણી વિશેષ છે.

તેમણે ડેસેસને સીધા જ પ્રશ્ન કર્યો : ‘આપણે આપણા પોતાના બચાવ માટે બધું જ — મીસાઈલના ક્ષેત્રમાં સવિશેષ — કરવું જોઈએ એ કબૂલ કરવા હતાં આપણાથી જુદા પડવા સોવિયેટ રશિયા લશ્કરી સહાય કરતાં આર્થિક સહાય ઉપર વધુ ભાર મૂકે છે એ એક હદાપણ-ભર્યું પગલું છે એમ તમને નથી લાગતું ?’ આ અગાઉ કેનેડી પોતે આર્થિક સહાય કરતાં લશ્કરી સહાયને વિશેષ મહત્ત્વની ગણતા હતા, પણ આ પ્રશ્ન પરથી એ ફક્ત ચાપ છે કે તેમના વિચારોમાં હવે પરિવર્તન આવ્યું હતું.

ડેસેસે કેનેડીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો : ‘સામ્યવાદીઓનો આંતરિક બળવો દબાવી દેવા માટે કેટલાક દેશોને લશ્કરી સહાય આપવી જરૂરી છે.’

કેનેડીએ ફરીથી કહ્યું : ‘શ્રી મંત્રીજી, મારે જે મુદ્દો રજૂ કરવાનો છે તે આ છે કે પશ્ચિમ દેશોના જે આંતરિક પ્રશ્નો છે, વસતીના વધારાની જે સમસ્યા છે અને સોવિયેટ યુનિયન જે પ્રયાસ કરી રહ્યું છે તે તોજોતાં આ ખરડામાં જે આર્થિક સહાય આપવાનું વિચારાયું છે તે

અપૂરતી છે.' એ પછી તેમણે આચાર્ય-નિકાસ બેન્કનો દર, દુર્લભ અને મુખ્ય ચલણરાશી લેન, જર્મનીએ મેળવેલી સિદ્ધિઓની તપસીલ, બારતનો પ્રથમ વગેરે અંગે અભ્યાસપૂર્ણ પ્રવચન કર્યું. અંતે બને જણા એ વાત પર સંમત થયા કે પોલેન્ડ જેવા રશિયાના આશ્રિત દેશોને પણ આર્થિક સહાય મળી શકે એ રીતે આ ખરડામાં સુધારો કરવાની જરૂર છે.

ડોલેસની વિદેશનીતિની નજરથી કડીઓ પર આક્રમણ કરી 'કેનેડીએ સતોષ ના માન્યો. ૧૯૫૭ના જુલાઈ માસમાં એશ્ચરિયાના પ્રશ્ન પર પ્રવચન કરી આખા દેશનું ધ્યાન તેમણે પોતા તરફ દોર્યું હતું. જેમ આ અગાઉ ઈન્ડો-ચીનના પ્રશ્ન પર તેમણે ફ્રેન્ચ સરકારની નીતિની ઝાટકણી કાઢી હતી, તેમ આ વખતે સેનેટમાં ફ્રાન્સ એશ્ચરિયાનિવાસીઓને જરૂરી છૂટછાટો આપવા જણી રીતે ના પાડતું હતું તે સંબંધી એક લાંબું અને આક્રોશાળક પ્રવચન કર્યું. આ પ્રવચન તેમણે ખૂબ કાળજીપૂર્વક તૈયાર કર્યું હતું અને તેની નકલો અગાઉથી સેનેટના સભ્યો, અખબારો અને દેશમાં જેમના અભિપ્રાયોનું વજન પડે એવી વ્યક્તિઓ પર મોકલાવી આપી હતી.

એશ્ચરિયાની પરિસ્થિતિનું જે પૃથક્કરણ કેનેડીએ આ પ્રવચનમાં કર્યું હતું તેમાં કર્યું નહું નહોતું પરંતુ પ્રવચનને અંતે એમણે જે પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો એ એક ધડાકા સમાન હતો. તેમણે કર્યું કે, 'ફ્રાન્સને વારંવાર વિનંતિઓ કરીને આપણે કંટાળી ગયા છીએ. હવે તો પ્રમુખે નોર્થ એટલાન્ટિક ટ્રીટી ઓફ એનાઈઝેશન દ્વારા અથવા તો ટુનિસીયાના વડા પ્રધાન કે મોરકોના સુલતાનની ખુશનસીબ દરમિયાનગિરી દ્વારા પરિસ્થિતિનો ઉકેલ લાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ ઉકેલથી, વળી, એશ્ચરિયાના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વનો પણ રતીકાર થશે. આ પ્રયત્નમાં જો પ્રમુખને નિષ્ફળતા મળે તો યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે એશ્ચરિયાને સીધું સ્વાતંત્ર્ય મળે એવા પ્રયાસોને ટેકા આપવો જોઈએ.' ન્યુયોર્કના 'ટાઈમ્સે' કેનેડીનું આ લાપણું પહેલા પાને ચમકાવ્યું. ... સંવાદતાએ લખ્યું કે : 'કેનેડીનું પ્રવચન એશ્ચરિયા સંબંધી

પશ્ચિમનાં રાષ્ટ્રોની જે નીતિ હતી તે વિચાળ ફલક પરથી સમજાવતું હતું અને એ નીતિની આકરી પણ સ્પષ્ટ ટીકા કરતું હતું.

આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં કરેલા આ સાહસ પછી કેનેડીએ અભ્યાસપૂર્ણ એવા ત્રિમાસિક 'ફોરેન એફર્સ' માં એક લેખ પ્રસિદ્ધિ અર્થે મોકલાવ્યો. આ લેખમાં તેમણે એલ્જીરિયાના પ્રશ્નની દરેક દૃષ્ટિએ ઊભાવટ કરી હતી અને અમેરિકાએ કેવું વલણ અપનાવવું જોઈ એ તે સમજાવ્યું હતું. લેખનું શીર્ષક હતું : 'એમેરિકાના એક સભ્યની દૃષ્ટિએ અમેરિકાની વિદેશનીતિ.' વિદેશનીતિની વિશિષ્ટ સમસ્યાઓ પરત્વે કેનેડીનું જે દૃષ્ટિબિંદુ હતું તે આ લેખ દ્વારા બહુ સ્પષ્ટ થતું હતું. હવેસે અમેરિકાની વિદેશનીતિનો ખ્યાલ કર્યો પછી તરત જ આ લેખ પ્રસિદ્ધ થયો એ પણ યોગ્ય જ થયું.

એ લેખમાં કેનેડીએ જણાવ્યું : 'આપણી વર્તમાન વિદેશનીતિની જે મુખ્ય નબળાઈ હતી. વિરોધપક્ષના એક નિરીક્ષકને બહુ સ્પષ્ટ રીતે દેખાય છે : એક તો રાષ્ટ્રવાદનાં પરિણામો દુનિયાના ઔદ્યોગિક નકશામાં — ખાસ કરીને ઉત્તર આફ્રિકા, અગ્નિ યુરોપ અને મધ્ય-પૂર્વમાં — જે પરિવર્તનો કરી રહ્યાં છે તે પરિવર્તનોનો ક્યાસ કાઢવામાં આ નીતિ નિષ્ફળ ગઈ છે; અને બીજું, આપણા નેતાઓમાં યોગ્ય નિર્ણયશક્તિ અને જોડી પ્રતીતિનો અભાવ વર્તાય છે. જનતા અને કેબિનેટ સ્પષ્ટ માહિતી આપતાં આ નેતાઓ ખમચાય છે અને સમસ્યાનો ઉકેલ દર્શાવવાને બદલે સૂત્રો આપી સંતોષ માને છે. કેટલીક વાર તો આ નેતાઓ પોતાના વિચારદોષોમાં અભિમાન લે છે.

'આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં આજે જે દિશામાં ખેંચતાણ ચર્ચ રહી છે : જે નવાં રાષ્ટ્રો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં છે તે રાષ્ટ્રો તેમના રાજકીય અસ્તિત્વનો સ્વીકાર માથે તે માટે તનતોડ પ્રયાસ કરી રહ્યાં છે; બીજી બાજુ, દુનિયાનાં જે જૂનાં રાષ્ટ્રો છે તે વચ્ચે એકતા સ્થપાય એ માટે પ્રયત્ન ચર્ચ રહ્યો છે. એક બાજુ યુરોપમાં સહિયારા બજાર અને વધુ રાજકીય એકતા સ્થાપવાના પ્રયાસો ચર્ચ રહ્યા છે ત્યારે બીજી

ખાણુ યુરોપનું જૂતપૂર્વ સામ્રાજ્ય આફ્રિકા નવખત રાષ્ટ્રોમાં વહેંચાઈ જવા લાગ્યું છે. દુનિયાનું રાજકારણ આજે બે પ્રવાહોમાં વહી રહ્યું છે : એક પ્રવાહ સાર્વભૌમતાલિસારી છે, બીજો પ્રવાહ સાર્વભૌમતાપસારી છે.

કેનેડીએ આગળ લખતાં જણાવ્યું : 'દુનિયાના તટસ્થ દેશોમાં રાષ્ટ્રીય આત્મનિર્ણયની જે ભાવના પ્રવર્તે છે તેને તેમ જ આધુનિક રાષ્ટ્રોમાં ટેકનોલોજીકલ અને આર્થિક પરાધીનતામાંથી જે સ્વાભાવિક એકતા જન્મે છે તેને વધુ એકતા તરફ ખેંચી જનારાં પરિબળોને અનુરોધ કરી બે વચ્ચે એક પ્રકારની વાસ્તવિક સમતુલા પેદા કરવી એ આજના યુગનું મુખ્ય કાર્ય છે. રાજકારણનાં પરિબળોને અમુક ચોક્કસ દિશામાં વાળવાં એ ખરેખર એક કઠિન કાર્ય છે. રાજકીય સ્વતંત્રતાના એક ચોક્કસ માર્ગમાં દુનિયાના જુદા જુદા ભાગોમાં ભિન્ન ભિન્ન વ્યૂહરચનાઓ ગોઠવાઈ રહી હોવાને કારણે અવરોધો ઊભા થઈ રહ્યા છે. લોકશાહીનંત્રવાણી સ્વામત સરકારો અને રાષ્ટ્રવાદની ભાવનાથી પર જઈ જુદાં જુદાં રાષ્ટ્રોએ કરેલાં ભેદભેદોમાં બે દલીલોનું અસ્તિત્વ એ તેની પૂર્વશરતો જેવું છે — એક તો તંત્ર ચલાવવાની શક્તિ અને અમુક દિલોનું સંયોગીકરણ આ સંયોગીકરણ કેવળ લશ્કરી આક્રમણના ભય કે આદર્શવાદી ભાવનાના જોરે અસ્તિત્વમાં નથી આવતું. અમેરિકનોએ હમેશાં સ્વયંસ્વીકૃત નૈતિક મિદાન્તોમાં ઘડા દાખવી છે અને સ્વયંસ્કુરિત ઉઠેલો અને ચોક્કસ ધોરણોની ખ્વાહેશ રાખી છે. પરંતુ તેમણે હવે સમજવું કે આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણની ધણીખરી સમસ્યાઓ આવી અવાસ્તવિક આશાઓને ઉત્તેજન નથી આપતી. યુદ્ધ અને શાંતિ, મિત્ર અને દુશ્મન, જય અને પરાજય વિશે જે જૂના ખ્યાલો આપણા મનમાં છે તેમાં નવી વાસ્તવિકતાના સંદર્ભમાં પરિવર્તન થવું અત્યંત જરૂરી છે.'

તેમના આ લેખમાં કેનેડીએ નીતિની જડતા સામે, બગદાદ કરાર જેવા સંરક્ષણ કામગીરી - કરારો સામે, રશિયાના આશ્રિત દેશોને મુક્તિ અપાવવાનાં બેજવાબદાર વચનો સામે, જે થોડાં લાભ મળે તે સ્વીકારવાની સરકારની અનિચ્છા સામે, એડેનોએર કે તેમના કિલન

ડેમોક્રેટ પક્ષ જેવા એક બંદિન કે પક્ષ પ્રત્યે ખૂબ કડક વલણ અબ્બેય કરવા સામે, દરેક સમસ્યાનો આખરી ઉકેલ આણવાની અમેરિકનોનું વૃત્તિ સામે, તેમ જ દેશમાં ઝડપથી ઉદ્યોગીકરણ રચાવવા મથતાં આ તે માટે અર્થતંત્રના આધુનીકરણ અને પુનઃવહેંચણીની સમસ્યાના ઉર્થે સામ્યવાદે સૂચવેલા સિસ્તનદ આક્રમણના માર્ગને અપનાવવા રાષ્ટ્રોને જરાય નહિ સ્પર્શતા એવા પુરાણા ઉદારમતવાદના નિહાને સામે એતવણીનો સ્વર ઉઠ્યાર્યો. જાને પક્ષને ખુશ રાખવા મથત વિદેશનીતિનો ઉપયોગ વિરોધને ફેધવા માટે કરવાની વૃત્તિની પ્રમુખ તરફથી મળી શકે એવી દોસ્તવણીના અભાવની અને પરસ્પર વિરોધ કહી શકાય એવા અભિપ્રાયોનું સંમિશ્રણ જે સ્થાનમાં કામ કરે છે પણ પાછળથી જેની અસર મધ્યસ્થ સરકારની નીતિ ઘડનારાં મંડળે પર પડે છે અને તેમને માત્ર તડબોલ કરનારાં મંડળે મણી લેવામાં આવે છે એ વૃત્તિની સખત ઝાટકણી કાઢી.

આ પરિસ્થિતિમાંથી જીમરવા કૅનેડી શાં ઉપાય સૂચવતા હતા. ટીકા કરવાના આવેશમાં આવી જઈ કૅનેડીએ આ લેખમાં ડોઈ વ્યાપકાર્યક્રમ કે ઉકેલો ન સૂચવ્યા, પણ વચ્ચે વચ્ચે તેમણે ટેટલાક ચોકકસ માર્ગો સૂચવ્યા હતા. દા.ત. તેમણે દર્શાવ્યું હતું કે સામ્યવાદી આશ્રિત દેશોને સહાય થઈ શકે એ માટે 'એટલ એક્ટ' અને ખીજા કાયદાઓમં ધટતા સુધારા કરવા; યુવાન નેતાઓ અને જર્મન સોસ્યલિસ્ટો જેવા વિરોધપક્ષો સાથે વધુ સંપર્કમાં રહેવું; આર્થિક બાબતોમાં ક્લાસ પરન પરાવર્તનનો સ્વીકાર કરી એ બાળખામાં એક્ટરિયાની સ્વતંત્રતા માટેની ઝુંબેશને ઉત્તેજન આપવું; અનેક લાખા એલતર પ્રદેશના વિકાસ માટેના ફંડ, બેંકો નહીં યોજના, અમેરિકાના અનાજના ઉત્પાદનના વધારાના જરૂર માટે એક સહિયારો કાર્યક્રમ, અને આરબ નિર્વાસિતો માટેની યોજનાને આખરી લેતી એક વિશાળ પાયાની અને વધુ સંગીન યોજના ઘડવી; આર્થિક સહાય માટે વડુ સારી અને લાંબા ગાળાની યોજનાઓ તૈયાર કરવી; દેશમાંથી સારામાં સારા માણસો એલચી તરીકે પરદેશ જવા તૈયાર થાય એ માટે તેમને ગળનાં લચ્યામાં વધારો

કરવો; દેશની નેતાગીરી અને છેક ટોચ પરથી નીતિનું રચણ ઉચ્ચારણ થાય એ માટે આગ્રહ રાખવો.

લેખમા જે નક્કર યોજનાઓ રજૂ કરવામા આવી હતી તેના સરખામણીમા તેનો ટીકાનો ભાગ જરા વધારે કડક હતો. તેમાં વિસંગતતાઓ પણ ધણી હતી. ખાસ કરીને મધ્યપૂર્વના દેશો સંબંધીની નીતિમાં વારંવાર થતા ફેરફારોને કારણે કનેડીએ કહેસની બરાબરની ખબર લઈ નાખી હતી, પણ એ નીતિમા પરિસ્થિતિને અનુકૂળ થવા માટે ફેરફાર ન કરવા પડે અને એ તત્કાળ અમલમાં મૂકી શકાય એવો વિકલ્પનો કોઈ માર્ગ કનેડીએ પોતાના લેખમા સૂચવ્યો નહોતો. તેમ છતાં એક દૃષ્ટિએ આ લેખ કનેડીની એક અપૂર્વ સિદ્ધિ હતી. એ લેખમાં લેખકે એક ચોક્કસ વલણ અપનાવ્યું હતું. માહિતીથી એ સજાર હતો, એમા એક ચોક્કસ દૃષ્ટિ હતી અને બહુ રપષ્ટ હતો. કનેડીએ કહ્યું કે જેમના હાથમા અમેરિકાની નીતિ ધડવાનું કામ છે તેમણે ડોન કીઝટનો અવાસ્તવિક સિદ્ધાન્તવાદ અને હેમ્મેટના જેવી શકા અને અનિશ્ચિતતા બંને ત્યજવા જોઈએ લેખ પરથી એટલું રપષ્ટ હસિત થતું હતું કે કનેડીને પોતાને જો આવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો એ ડોન કીઝટને પણ ના અનુસરે અને હેમ્મેટને પણ ના અનુસરે.

વળી, ૧૯૫૭ અને તે પછીનાં બે વર્ષ દરમિયાન કનેડીએ અમેરિકાની વિદેશનીતિ સંબંધી જે વલણ અપનાવ્યું તેના સૂચનો આવા લેખોમાથી મળી આવતા હતા. પોલેકની એક ઊડતી મુલાકાત લઈ આવ્યા બાદ એ દેશને શાનિભર્યા માર્ગે મોસ્કોની અસરમાથી મુક્તિ અપાવવા તેમ જ તેની સાથે ફરીથી સંબંધો સ્થાપવાની અગત્ય વિશે કેટલાક મદતવના બાપણો કર્યા અને મેનેટર્મા / બેટલ એક્ટ 'માં જરૂરી સુધારાઓ કરાવવા માટે જોરજાર અને સક્રિય બેદાદ ઉપાડી જેથી અમેરિકા પોનેન્ડને સહાય કરી શકે કનેડીના એક રિપબ્લીકન સેનેટર અને ભારતના ખૂતપૂર્વ અમેરિકન એલચી જોન ચૅરમન કુપરના સહકારથી તેમણે મેનેટર્મા એક દસ્તાવેજ કરાવ્યો, જેની રૂઈએ અમેરિકા

ભારતને તેનું અર્થતંત્ર સ્થિર કરવાના પ્રયાસોમાં સહાય કરી શકે. ૧૯૫૯ દરમિયાન ભારતને લાંબા ગાળાની અને વધુ સંગીન આર્થિક સહાય અમેરિકા તરફથી મળી. સેનેટમાં રહી કેનેડાએ અમેરિકાની વિદેશનીતિમાં જે કેટલાક મહત્વના ફેરફારો કરાવ્યા હતા તેમાં આ ફેરફાર અતિ મહત્વનો હતો. ભારત અને દક્ષિણ એશિયાના બીજાં રાજ્યોને પશ્ચિમના દેશો તરફથી જે સહાય મળતી હતી તે અંગેના પ્રયાસોને સંકલિત કરવા કેનેડાએ એક આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રતિનિધિમંડળ સ્થાપવાની હિમાયત કરી અને સેનેટમાં એક ખરડો રજૂ કર્યો તેની રૂઢિએ અમેરિકા દક્ષિણ એશિયાના દેશોને આર્થિક સહાય કરી શકે. હમ્ફ્રી અને કુલબ્રાઈટની સાથે તેમણે સેનેટમાં એક પંચવાર્ષિક વિકાસ-સહાય કાર્યક્રમ રજૂ કર્યો. તેમાં અન્ય સભ્યોએ થોડા સુધારાવધારા સૂચવ્યા અને આખરે ૧૯૬૨ સંરક્ષણ કાયદા તરીકે પસાર થયો. ૫૧, તાજેતરમાં સેનેટની વિદેશસંપર્ક સમિતિની આદિકા માટેની ઉપસમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે એ તોફાની ખંડની કેટલીક તીવ્ર સમસ્યાઓ પર પોતાનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હતું.

કેનેડાએ આર્થિક સહાયના પ્રશ્નોમાં વધુ રસ લેવા માંડ્યો એ સાંચું, પણ તેને કારણે દેશના વિશાળ પાયા પરનાં અને તેને આધુનિક શસ્ત્રોથી સુસજ્જ કરે એવા સંરક્ષણની યોજના અંગેનાં તેમનાં મતબંધોમાં કોઈ ફેરફાર ન થયો. ૧૯૫૮માં સેનેટમાં કરેલા એક પ્રવચનમાં તેમણે ચેતવણી આપતાં જણાવ્યું હતું કે, 'મિસાઈલના સ્ત્રોતમાં કરેલી અપૂર્વ પ્રગતિને કારણે રશિયા અમેરિકા કરતાં વધુ શક્તિશાળી બન્યું છે' તેમણે એવી આગાહી કરી કે ૧૯૬૦ સુધી રશિયા આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રગતિ કરશે અને અમેરિકા જે પ્રગતિ કરશે એ બેની વચ્ચે મોટું અંતર દસી અને તેનું પરિણામ અમેરિકા માટે ધણું ખતરનાક આવશે. સોવિયેટ રશિયા આનો લાભ લેવાનું ચૂકશે નહિ અને અમેરિકા એ અંતર ઘટાડી શકે એ દરમિયાનના ગાળામાં રશિયા દુનિયા પર પોતાનું વર્ચસ્વ જમાવવા દૂંડો માર્યા મદાય કરશે. પ્રતિબાદમાં કરવાની આપણી સક્તિ જેટલી નિષ્વંચક હોય અને તેમની

સંરક્ષણની તૈયારી ગમે તેટલી મદાન હોવા છતાં તેમના દેશનો થોડો ભાગ નાશ પામશે એ એક અનિવાર્ય હકીકત છે. અલગત, દુનિયા આ આક્રમણ નહિ સહી ,લે. પણ એડોલ્ફ હિટલરના અધિચારી નિશ્ચયોના ધનિદાસમાંથી આપણે એટલો જોધપાઠ તો શ્રદ્ધા કરેલો હોવો જ જોઈએ કે એક આપખુદ સત્તાવાળા રાજ્યમાં તેના નેતાઓ આવા વિચારોથી પ્રેરાઈ ગમે તેવા નિશ્ચયો લેનાં ખચકાતા નથી — ખાસ કરીને પીગ્મે કંઈ માર્ગ ના મૂળે, ગમરાટ ફેલાયો હોય, છુદ્ધિ કામ કરવાની ના પાડી હોય, ગણતરીઓ ખોટી પડી હોય તેથી પરિસ્થિતિમાં તે કોઈ પણ માર્ગ લેતાં અટકતા નથી....

તેમણે 'વધુમાં જણાવ્યું' કે, 'આ અંતરનાં વર્ષો દરમિયાન આપણી સરકારી અને વિરોધનીતિના પ્રત્યેક મૂળમૂલ અનુમાન અંગે દરેક અમેરિકન નાગરિકના મનમાં શંકા જાગશે.' પોતાના પ્રવચનમાં કેનેડાએ એક પછી એક આ અનુમાનો અંગે ચર્ચા કરી. જુદાં જુદાં રાજ્યો વચ્ચે શાંતિમય સંબંધો એ એક સ્વાભાવિક વસ્તુ છે અને દુશ્મનની બિનશરતી સરજાગતિ માટે દરેક સરકારી ધર્મજીમાં ભાગ લેવો એ અમેરિકાના દરજ્જા છે એ જિત્તિની તેમણે દીક્ષા કરી. અંતમાં તેમણે અમેરિકાની સરકારની રાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ હક્તો નાજાંકીય સમાપ્તી ઉપર વધુ ભાર મૂકવાની જિત્તિ પર સખન પ્રકારો કર્યા.

'૧૯૩૬માં સ્ટાન્લી જોહન્સને " તીકેને ખાઈ જનારા સમય " તરીકે જે સમયને ઓળખાવ્યો હતો તેવા સમયમાંથી આજે આપણે પસાર થઈ રહ્યા છીએ.'

જવલંત વિજય

૧૯૫૮ની સાલ સુધીમાં કેનેડી એક રચાનિક નેતા મટી સમગ્ર દેશના એક નેતા બન્યા હતા. દર અઠવાડિયે તેમને સૌથી વધુ નિમંત્રણો ખેલવા માટે મળવા લાગ્યાં. ફેટલાંક નિમંત્રણો તેમને મિત્રો દ્વારા મળતાં, કટલાંક કુટુંબીજનો દ્વારા મળતાં અને ચોડાંક બોસ્ટનનાં કૃષિકો તરફથી પણ મળતાં. આમાંથી પોતાને રાજકીય દૃષ્ટિએ જે લાભકારક નીવડે એવાં હોય તે નિમંત્રણો કેનેડી સ્વીકારતા. મધ્યપૂર્વની સંમર્યાઓ વિશે તેમણે ખિસ્તી અને યહૂદીઓની રાષ્ટ્રીય પરિષદ સમક્ષ પ્રવચન કર્યું; રશિયાના આગ્રિન દેશો સાથે વધુ નજીકનો સંપર્ક રાખવાની જરૂરિયાત વિશે વિદેશી અખબારનવીસોના એક મંડળ સમક્ષ વાર્તાલાપ આપ્યો; અમેરિકાની યહૂદી સમિતિ સમક્ષ સ્વનંતરતા સંબંધી થોડું બોલ્યા; અને હુવર હેવાલ માટે હર્બર્ટ હુવરનું બહુમાન કરવા નાગરિકોની સમિતિ તરફથી યોજાયેલ એક સમારકમાં હુવરને પોતાની અંજલિ આપી. બ્રાહ્મીમોરની ધ સોસાયેટી ઓફ ધ ફ્રેન્ડલી સન્સ ઓફ સેન્ટ પેટ્રિક સમક્ષ તેમણે બાપલ આપ્યું; કાલોરાડો રિપ્રિન્ટસમાં ધ અમેરિકન ગેરટ્રો — એન્ટરલોક્કસ એસોસિયેશનમાં બાપલ આપ્યું; હોટ રિપ્રિન્ટસમાં આરકેન્સાસ વકીલમંડળને સંબોધ્યું; અને કેન્સાસ, નેવેડા, મિસીસીપી અને મેસેચુસેટ્સમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષ તરફથી યોજાયેલ સમારકોમાં પ્રવચનો કર્યાં. ૧૯૫૭ દરમિયાન કેનેડીએ આખા દેશમાં મળીને કુલે હોટસો નેટલાં પ્રવચનો કર્યાં. તે પછીના વર્ષ દરમિયાન તેમણે ૨૦૦થી વધુ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં.

કેનેડીના સેનેટના હોદ્દાની મુદત ૧૯૫૮ના અંતમાં પૂરી થતી હતી. પાનખરમાં ચૂંટણી માટેનો પ્રચાર જ્વેરદાર બનવા લાગ્યો પણ મેસેચુસેટ્સમાં હવે કેનેડીનો પરાજય થાય એ માનસ માટે કોઈ જાણકાર

ડેમોક્રેટ કે રિપબ્લીકન પક્ષનો સભ્ય પણ તૈયાર નહોતો. રિપબ્લીકન પક્ષમાં થોડી પણ પ્રતિષ્ઠા ધરાવતો કોર્ષ સભ્ય આ ચૂંટણીમાં બેઠક તરીકે વધેરાવા તૈયાર નહોતો. ડેમોક્રેટીક પક્ષની એકંદર નીનિ યુવાન ઉમેદવારોને ટિકિટ આપવાની હતી, જ્યારે રિપબ્લીકન પક્ષે નાણાંકે યુવાન ઉમેદવારોની ટિકિટ આપવા માટે બેજ કરવા માડી.

વિશેષ પક્ષ ગારે વધુ નિરાશાજનક ચિહ્ન તો એ હતું કે તેમના જ પક્ષના કેટલાક સભ્યો કેનેડીની પાંખમાં લારાવા હતા. રિપબ્લીકન પક્ષના નાના મોટા સહુ કોર્ષ સભ્યો ખુલ્લેખુલ્લી રીતે કહેતા હતા કે અમે તો કેનેડીને મત આપવાના છીએ. મેનેટમાં કેનેડીએ રિપબ્લીક પક્ષના ઠરાવો સિરુદ્ધ ઘણી વાર મન આપ્યા હતા, છતાં આ પક્ષના સભ્યો કેનેડી માત્ર ડેમોક્રેટ કે ઉદારમતવાદી છે એ માનવાને તૈયાર નહોતા. ન જાને પણ બધાને એમ જ લાગતું હતું કે કેનેડી પક્ષપક્ષીના વાડાથી પર છે કેનેડી પાસે જે પૈસો હોતો, તેમનું જે શિક્ષણ હતું, પાનિતોષિક મેળવી શકે એવું પુસ્તક લખવાનું જે સામર્થ્ય હતું - આ બધું જોતાં આ કુટુંબ યુવાન રાજકારણમાં પડેલો એક નેતા છે એમ મનને મનાવવું જ મુશ્કેલ હતું.

અલબત્ત, રાજકારણ તો કેનેડીની નમેનસમાં વહેતું હતું, પણ પોતાના મનઘરોમાં તેમણે એવી જાવના ફેલાવી હતી કે તેમનાં મતજી ભાઈઓ, કરકસર મારેનો તેમનો આગ્રહ અને બોમ્બનના મનદાર મક-જાળી શુદ્ધ પડવાની તેમની વૃત્તિને કાગળે તેઓ કોર્ષ જુદી જ પ્રકૃતિના માણસો છે. સૌથી વધુ નોંધપાત્ર હકીકત તો એ હતી કે તેમને મત આપવાનો નિશ્ચય કરનાર રિડિયુઅલ વેપારીઓની સંખ્યા કંઈ નાની-સૂની નહોતી. આ લોકો તેમના તરફના કોર્ષ લાભગ્રીવેડાથી પ્રેરાઈને કે તેમના મનની તપસીલ વિગેની ગેરસમજથી પ્રેરાઈને તેમને મત નહોતા આપવાના, પણ તેમને માટે કેનેડીએ જે સંજીવ કાર્ય કર્યું હતું તેને કારણે તેમને મત આપવાના હતા. ૧૮૫૮માં મેગેયુમેટસનાં મનદારમંડળમાં કોંગ્રેસની એક બેઠક મારે પોતાને મારે ચૂંટણી-પ્રચાર કરી રહેવા ડેમોક્રેટીક પક્ષના એક ઉમેદવારને એ જોઈ મારે

આશ્ચર્ય થયું હતું કે તેને કેટલાક એવા વેપારીઓ મળ્યા જે કેનેડીને એત્રણ પ્રસંગે નિકાસ કર અંગે, કે અન્ય કર અંગે, કે મજૂરી કે તેમના નિયંત્રણના પ્રશ્ન અંગે મળ્યા હતા. સેનેટર સોસ્ટનસ્ટોન જરા વધારે કામગીરી માણસ હતા અને રિપબ્લીક પક્ષનો તેમનો પ્રતિનિધિ તો ક્યારેય મળતો જ નહોતો. આ સંજોગોમાં તેઓ આ મુવાન સેનેટરને નિરાંતે મળી શકતા.

કેનેડી રિપબ્લીક પક્ષની પ્રેક્ષીક વગદાર વ્યક્તિઓને મળવા હમેશાં ઉત્સુક રહેતા, કારણ કે એ જાણતા હતા કે કેન્દ્ર સરકાર સાથેના તેમના પ્રશ્નોમાં એ રસ લેશે તો એ લોકો સેનેટમાં કેનેડીએ કેમેકેટીક પક્ષની તરફેણમાં મત આપ્યો હતો એ હકીકત જૂની જવા સદા તૈયાર રહેશે. દા. ત. બોસ્ટનના અતિ ચુરત ગણાતા રિપબ્લીક પક્ષના મુખપત્ર 'હોરાઈડ'ના અભિયુક્ત રિપબ્લીકન તંત્રી રોબર્ટ ચોટ વર્ગેથી બોસ્ટનવિરત્તાર માટે ટેલિવિઝનની લાઈન મેળવવા પ્રયાસ કરતા હતા, પણ દરેક વખતે માર્ગમાં કંઈક વિઘ્ન આવી જીભું રહેતું બોસ્ટનના પ્રતિસ્પર્ધી અખબાર 'ગ્લોબ' અને બોસ્ટનની અન્ય વ્યક્તિઓએ ચોટની આ માગણીનો વિરોધ કર્યો હતો. વિરોધનો મુખ્ય સ્ત્ર એ હતો કે ટેલિવિઝન જેવાં જનસંપર્કનાં સાધનોની વ્યવસ્થા એક વ્યક્તિના હાથમાં કેન્દ્રિત ન થતાં જુદી જુદી વ્યક્તિઓમાં વહેંચાઈ જવી જોઈએ. ચોટે કાયદામાં એક સુધારો સૂચવ્યો. આ સૂચિત સુધારાનો આશય મધ્યસ્થ સરકારની સંદેશાવ્યવહારની સમિતિ જનસંપર્કનાં અન્ય સાધનોની માલિકી ધરાવતી વ્યક્તિઓને — એટલે કે અખબારના માલિકોને — ટેલિવિઝન માટે પરવાના આપવાની આનાકાની કરતી હતી તે તેમ કરનાં અટકે એ હતો. કેનેડીએ સેનેટની આંતરરાજ્ય અને વિદેશવ્યાપાર સમિતિ સમક્ષ એક ખનપત્ર રજૂ કર્યું. આ ખનપત્રમાં તેમણે ટેલિવિઝન માટે અપાતા પરવાનામાં જે બેદબાવભરી નીતિ અપનાવવામાં આવી હતી તેનો વિરોધ કર્યો અને પોતાના ખનપત્રમાં ચોટે મૂચવેલા સુધારાનો પણ સમાવેશ કર્યો. આ ખનપત્ર રજૂ કરતી વેળાએ અને પાછળથી થયેલા ખાનગી પત્રવ્યવહારમાં કેનેડીએ ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે હું ચોટના

સૂચિત સુધારાને બહાલી આપુ છું એવું નથી પરંતુ ચોટને તેમજે ધણી મદદ કરેલી એ તો નિર્વિવાદ છે

નાગરિક વિમાનવ્યવહાર મહત્ત્વ તરફથી જે હવાઈ માર્ગો જુદી જુદી એરલાઈન્સ કંપની માટે નક્કો કરી આપવામાં આવતા હતા તે સંબંધી ઝડપે પડતા કનેડીએ તેમાં મધ્યસ્થી કરી હતી તેમજે અને ન્યુ ઇંગ્લેન્ડના બીજા પાંચ સેનેટરોએ ૧૯૫૬ના જુલાઈમાં આ મહત્ત્વને એક પત્ર સમૂહો અને ન્યુ ઇંગ્લેન્ડની એક નવી કંપની નોર્થઈસ્ટ એરલાઈન્સ માટે ફોરાર્ડ માર્ગની ભલામણ કરી મહત્ત્વના અધ્યક્ષ પર લખેલા એક લુહા પત્રમાં કનેડીએ જણાવ્યું હતું કે આ માર્ગ માટે પાન અમેરિકન કંપનીનો જે દાવો છે તે કરતા નોર્થઈસ્ટ એરલાઈન્સના દાવો વડું સમગ્ર છે એમ હું માનુ છું.

કનેડીએ પોતાને માટે એવી પ્રતિજ્ઞા જમાવી હતી કે જ્યારે જ્યારે મેમેન્ચુમેટ્સ માટે કોઈ પ્રશ્ન જાગે તો તેમાં એ ઝપલાવે જ. અને આમાં કઈ આશ્ચર્ય પામના જેવું નહોતું નાની નાની માગણી કરતા હજારો લોકોના વતી તેમના કાર્યાલયે સખત કામ કર્યું હતું પોતાના મતદારોને આવી રીતે મદદ કરતી એ, અલગત, કોંગ્રેસમાં હોદ્દો ધરાવતી બક્તિઓ માટે રાજીનામું મળ્યાં છે. છતાં કનેડી સંબંધી નોંધપાત્ર દલીલો એ હતી કે અન્ય સેનેટરોની સરખામણીમાં તેમની પામે આનું કામ ધણું રહેતું. કેપીટોલ હિલ પર આવા સામવગના કામને 'ફરિયાદોનો ભાર' કહેવામાં આવે છે સ્થાનિક અને રાજ્ય સરકારના આગેવાનોના તરફથી નિરાશ બની મેમેન્ચુમેટ્સના સ્ત્રોત કનેડીને માત્ર કેન્દ્ર સરકારના પ્રશ્નો સંબંધી જ નહિ પણ રસ્તાનું બંધકામ, રાજાની મુશ્કેલી, દારૂ વેચવાના પરવાના, રહેઠાણ જેવા સ્થાનિક પ્રશ્નો સંબંધી પણ પત્રો લખતા વોશિંગ્ટનમાં કનેડીનું કાર્યાલય મેમેન્ચુમેટ્સના કનેડીના કોઈ કાર્યકરને એ પ્રશ્નોનો નિરાશ લાગત સૂચના આપતું લોકો તરફથી મળતા કામોનો ઝડપી નિરાશ લાવવામાં જે દેશના ખતાવવામાં આવી તે બેઈ કનેડીના દારૂ પે કનેડી જરૂર ખુશ થવા દેત પછી કનેડી અને તેમના દારૂ વચ્ચે જે

તફાવત હતો તે આટલો હતો : પેટ કેનેડીના જમાનામાં સરકારનો વહીવટ ડેમોક્રેટીક પક્ષના હાથમાં હોવાને કારણે એ ધણીને નોકરીઓ અપાવી શકતા; કેનેડીના જમાનામાં આ વહીવટ રિપબ્લીક પક્ષના હાથમાં હોવાને કારણે એ કાઈને નોકરી અપાવી શકતા નહિ.

✽

આ બંધી પ્રવૃત્તિઓનું રાજકીય પરિણામ જે આવવાનું હતું તે જ આવ્યું. પ્રચારજંગ રૂઝ થતાં અગાઉ ફરીથી થનાર ચૂંટણીમાં કેનેડીનો વિજય નિશ્ચિત જ હતો. છતાં તેમને માથે હજુ ચિંતાનો થોડો ભાર હતો. આમાંની એક ચિંતા તેમના પોતાના સાથીદારોમાં વેત્તાંતી આત્મસંતોષી વૃત્તિ અને ઉપેક્ષા હતી. ચિંતાનો બીજો વિષય અખબારોની શુસ્સો ઉપજાવે તેવી એક વૃત્તિ હતી. આ અખબારો એમ કાળતાં હતાં કે એક રાષ્ટ્રીય નેતા તરીકે સંપાદન કરેલી પોતાની પ્રતિષ્ઠા ટકાવી રાખવા કેનેડીએ આ ચૂંટણીમાં જ ગી બહુમતીથી જીતવું જોઈ એ. કેનેડીને માત્ર વિજય મળે એ પૂરતું નહોતું, પણ તેમણે ૨૦૦,૦૦૦ કે ૨૫૦,૦૦૦ વધુ મતથી જીતવું જોઈ એ. જેમ જેમ પ્રચાર વધતો ગયો તેમ તેમ અખબારોએ આ આંકડામાં પણ વધારો કરવા માંડ્યો. છેવટે આંકડો ૩૦૦,૦૦૦ થી ૪૦૦,૦૦૦ સુધી પહોંચ્યો! પણ પ્રચારજંગ જેમ તીવ્ર બનતો ગયો તેમ કેનેડી વધુ ને વધુ શાન્ત બનતા ગયા.

પરંતુ કેનેડી માટે વિશેષ ચિંતાનો વિષય બીજો જ હતો. મેસેચુસેટ્સની ચૂંટણીમાં ધ્યાન આપવાની સાથે સાથે રાષ્ટ્રીય બનાવોમાં પણ પોતાનો ફાળો ફેવી રીતે આપતા રહેવું એ એમને મન એક સમસ્યા હતી. પોતાના પ્રતિસ્પર્ધી ઉમેદવારને એ જ ગી બહુમતીથી હરાવે તો તેમની પ્રતિષ્ઠા અનેકગણી વધી જાય એ સાચું હતું. મુશ્કેલી એ હતી કે ડેમોક્રેટીક પક્ષના ઘણા ઉમેદવારો પોતપોતાના મતદારમંડળોમાં પ્રચારકાર્યમાં સહાય કરવા કેનેડીને બોલાવતા હતા. મત મેળવવા માટે કેનેડીનું નામ એક બહુ મંત્ર જેવું ગણાતું. કેનેડી આ આમંત્રણોનું મૂલ્ય જરાય ઓછું નહોતો આંકતા, કારણ કે આ

૧૮૬ : જીહોન કેનેડી

આમ ત્રણનો રીકાગ કરતા જુદા જુદા રાજ્યના પક્ષના નેતાઓ સાથે રીધા સપર્કમાં અચાપ તેમ હતું જે ઉમેદવારોને એ ચૂટણીમાં મદદ કરે એ કાયમ માટે તેમના ઋણી અને આમાંના કેટલાક ભવિષ્યમાં સેનેટર, ગવર્નર અને પ્રતિનિધિગૃહના સભ્ય બનવાના હતા અને એ રીતે પક્ષના રાષ્ટ્રીય અધિવેશનમાં પ્રતિનિધિઓ પર તેમનું વર્ચસ્વ રહે એ સ્વાભાવિક હતું.

પણ પ્રશ્ન એ હતો કે પક્ષ માટે આખા દેશમાં કામ કરવાનું સાથે સાથે મસેચ્યુસેટ્સમાં જ ગી બહુમતીથી કેની રીતે છત્તરું રાખેતા મુજબ કેનેડીએ બને દિશામાં પ્રયત્ન કરવાનું નક્કી કર્યું.

રિપબ્લીક પહેલે ચૂટણીમાં કેનેડી સામે એક સાવ અભણપણ પણ ઉમરાવકુટુંબના નગીરાને ઊભો રાખ્યો કેનેડીને આ પ્રતિસ્પર્ધી વિશે મનમાં જરાય ચિંતા નહોતી, પણ રિપબ્લીક પક્ષના અધિવેશનમાં મૂળ ઇટલીમાં જન્મેલા અને હાલ અમેરિકાના નાગરિક અનેના હડાયાક વૃત્તિના એક સબે પક્ષના ઉમેદવારને જિતાડી આપવા જોરદાર હાથે કરી હતી આ સભ્ય તે બીજું કોઈ નહિ પણ ૧૮૫૦માં થયેલી પ્રતિનિધિગૃહની એક માટેની ચૂટણીમાં કેનેડી સામે ઊભા રહેનાર વિન્સેન્ટ જે સેનેટરી હતા.

કેનેડીએ પોતાની હાથેયની કુશળતાથી અને પહેલા કરતાં જરા વધુ ધ્યાન આપીને પ્રચારકાર્ય સર કર્યું પ્રચાર માટે એ આખા રાજ્યને ખૂદી વળા અને તેમનો રોજનો કાર્યક્રમ ભરચક રહેતો આમ છતાં આ ભરચક કાર્યક્રમમાંથી થોડીક પળો એ એન્કસ પિમ્નિક માટે કે મુનિયન મન્વેશન માટે ચોડતા પણ ખરા કેનીક વાર એ પ્રેક્ષકોને ઝિઝવવા સજાન પ્રયાસ કરતા એથોલમાં ચોખ્ખેની એક સભામાં તેઓ એકાએક મચ પરથી નીચે જીતવા, હાઈસ્કૂલનું બેડ એક દૂરગીત વગાડી રજૂ કરું ત્યાં પહોંચ્યા, મુખ્ય શિક્ષકના હાથ માંથી દડા મૂટવી લીધા અને જાડીનું ગીન પોતે પૂરું કરાવ્યું આમ સભાનો અંત જરૂ નાટ્યાત્મક રીતે આવ્યો.

પોતાના ચૂંટણીપ્રચારનાં છેલ્લા અઠવાડિયાં દરમિયાન પણ કૅનેડી અન્ય ઉમેદવારોને મદદ કરવા ણીખે રાજ્યોમાં ઊપડી જતા. ઓક્ટોબરની શરૂઆતમાં તેમણે ડેમોક્રેટીક પક્ષના ઉમેદવારો માટે ન્યુ જર્સી, પશ્ચિમ વર્જીનિયા અને મેરીલેન્ડમાં ભાષણો કર્યાં. એક અઠવાડિયા બાદ એ હવાઈ માર્ગે દ મેઈન (આયોવાની રાજ્યધાની) આવ્યા. આ બધી પ્રવૃત્તિ તેમને કરી જ ધમાલ વગર કરવી પડતી, કારણ કે સેનેટરી તેમનાં ભાષણોમાં એમ આક્ષેપ કરી રહ્યા હતા કે કૅનેડીને મેસેચુસેટ્સના પ્રશ્નો કરતાં પોતાનું નામ પ્રમુખપદ માટે સૂચવાય એમાં વિશેષ રસ છે.

ઓક્ટોબરના અંત સુધીમાં કૅનેડીના ઉત્સાહી કાર્યકરો એવી ધારણા રાખવા લાગ્યા કે કૅનેડી ૫૦૦,૦૦૦ થી ૬૦૦,૦૦૦ મતની જગી ખડુમતીથી તેમના પ્રતિસ્પર્ધી ઉમેદવારને હરાવશે. કૅનેડી તેમના આ આશાવાદને જરા નિરુત્સાહી બનાવતા. સોરેન્સને પોતાના એક સાથી-દારને લખ્યું હતું : ' જૂતકાળનો ઇતિહાસ બોતાં જણાય છે કે ઉવરે તેમના પ્રતિસ્પર્ધી ઉમેદવાર કરતાં ૨૫૦,૦૦૦ મત વધુ મત મેળવી જે વિક્રમ રચાવ્યો છે તે તોડવાનું કામ સરળ નથી. તમે બધાને આ કહેશો ? ' મેસેચુસેટ્સ રાજ્યના ઇતિહાસમાં ૧૯૪૪માં રિપબ્લીક પક્ષના ઉમેદવાર સોલ્ટનરોએ ડેમોક્રેટીક પક્ષના એક અભિયંત્ર પ્રતિ-સ્પર્ધી ઉમેદવારની સામે ૫૬૧,૬૬૮ વધુ મત મેળવ્યા હતા. તે પછીની ચૂંટણીઓમાં આ આંકડો કાંઈ એ વટાવ્યો નહોતો.

ચૂંટણીને બાગલે દિવસે કૅનેડી જોરઠનના દરેક કારખાનામાં અને લગ્નામાં ધૂમ્મા. છેવટે થાકીને એ અને એમના સાથીદારો પોતાની મોટરમાં પાછા ફર્યા, એકક પર દબાવે વર્ષ ને પડ્યા, અને મુખ્ય કેન્દ્ર બણી પ્રયાણ આદ્યું. એક વૃદ્ધ સ્ત્રી રસ્તા ઝાળંગવા જતી હતી એટલે મોટર ધીમા પડી.

કૅનેડીએ હુકમ છોડ્યો : ' મોટર બંધ રાખો ! ' એ પોતે મોટરની બહાર નીકળ્યા, પેટી સી સાથે હાથ મિલાવ્યા, તેને મત આપવા

વિનંતિ કરી અને વળી પાછા મોટરમાં આવી ગોઠવાયા. ખીજે દિવસે આ સ્ત્રી કનેડીને જ મત આપે એ તો સ્વાભાવિક હતું, પણ તેના જેવા ખીજા ૧,૩૬૨,૬૨૫ જેટલા મનદારોએ કનેડીને મત આપ્યા. પોતાના પ્રતિસ્પર્ધી ઉમેદવાર કરતાં કનેડીએ ૮૭૪,૬૦૮ વધુ મત મેળવ્યા. રાજ્યકક્ષાએ એનાથી એક પાંચ પક્ષના ઉમેદવારે કોઈ પણ હોદ્દા માટે હજુ સુધી આટલી જગી બહુમતીથી પ્રતિસ્પર્ધી ઉમેદવારને હરાવ્યો નહોતો; એટલું જ નહિ પણ આખા અમેરિકામાં ૧૯૫૮માં સેનેટના ઉમેદવારો માટે જે ચૂંટણીઓ થઈ તેમાં કોઈ પણ ઉમેદવારે આટલી જગી બહુમતીથી સામા ઉમેદવારને હરાવ્યો નહોતો કે ૧૯૫૮ની ચૂંટણીમાં આખા દેશમાંથી કોઈ પણ ઉમેદવારને આટલા ટકા મત મળ્યા નહોતા.

અમેરિકાના રાજકારણમાં ધણી વાર એ પ્રશ્ન ઠરવામાં આવે છે : પ્રમુખપદ માટે ઉમેદવારી કરવાનો નિર્ણય માણસ કયારે લે છે ? આ અંગે એ કયારે સ્પષ્ટ અને અદ્ધ નિર્ણય કરે છે એ માટે સામાન્ય રીતે એવી કોઈ મદત્તની પળ નથી. ધણી વાર એના મનમાં વિચારો ઘોળાયા કરતા હોય છે. કેટલીક વાર એ વિચારને હવારી દે છે, કેટલીક વાર એ વિચારને મનમાં ધૂરે છે. કોઈક વાર એનો વિચાર મોઝો પડે છે; કોઈક વાર વળી પાછો એ વિચાર સખળ થાય છે. છેવટે અમુક સમય અને સંજોગ એના થતાં એ મનમાં પાકો વિચાર કરે છે. ૫૨મું કનેડીના સળધમાં એનું બન્યું કે બોરટનના તેમના પિતા જે દોરેલમાં ઊતર્યા હતા તે દોરેલના ખંડમાં તા. ૪થી નવેમ્બર, ૧૯૫૮ના રોજ જ્યારે તેમણે પોતાની ચૂંટણીનું ઝગદળતું પરિણામ જાણ્યું ત્યારે ત્યાં ને ત્યાં તેમણે અમેરિકાના રાજકારણના આ સર્વ-શ્રેષ્ઠ સ્થાન માટેની ચૂંટણીમાં જંપલાવવાનો નિર્ણય લીધો.

હેલ્સાં ૭ વર્ષથી કનેડી સેનેટના એક સભ્ય હતા અમેરિકાના ઇતિહાસના એક અભ્યાસી તરીકે એ જાણના હતા કે આ ઉપરું પારાગ્રહ પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીમાં જંપલાવવા વારતે યોગ્ય સ્થાન નહોતું. માત્ર વોરેન ઇ ડેરડીન્સ સેનેટમાંથી સીધા બ્લકબર્ટ હાઉસ

સુધી પહોંચ્યા હતા. પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીની જાહેરાતમાં ટેરટીંગ્સના નામનો ખુબ ઉપયોગ થઈ શકે એમ નહોતું. કેનેડીને મળેલા નવસંત વિજયથી આખા દેશનું ધ્યાન તેમના પર કેન્દ્રિત થયું. રાજકારણના પડિતો એક સેનેટર માટે પ્રમુખપદ માટેની ઉમેદવારી કરવી કેન કઠિન છે એવું પૃથક્કરણ કરવા લાગ્યા. કોઈ પણ સેનેટર માટે આ સંબંધી મુખ્ય મુશ્કેલી એ છે કે કેટલીક વાર વિચિત્ર સમયે તેને વિવાદાર્પદ એવા અનેક પ્રશ્નો સંબંધી ચોક્કસ નીતિ અપનાવવી પડે છે. વળી, એ અમેરિકાના એ મુખ્ય રાજકીય પક્ષોના કેટલાય નેતાઓથી વીંટળા- મેશે રહે છે. આમાંના કેટલાક પોતે જ પ્રમુખપદ માટે ઉમેદવારી નોંધાવાની જાહેશ રાખતા હોય છે. એમને જો ખબર પડે કે અમુક સેનેટર પ્રમુખપદ માટે ઉમેદવારી નોંધાવાનો છે તો પછી તેની દરેક દિલચાલનું એ બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કર્યા કરે છે અને ઇચ્છામાં આવે તો તેની સામે એક સચુક્ત મોરચો ખડો કરી દેતાં પણ તેમને વાર નથી લાગતી. જો એ કોઈ ખરડો રજૂ કરવામાં પહેલ કરે અને પસાર કરાવવા કાશિશ કરે તો એ ખરડાની સફળતા - નિષ્ફળતા પરથી પ્રમુખ બનવા માટે તેની લાયકાત - બિનલાયકાત નક્કી થાય છે, જો કે એક વાર ખરડો રજૂ કર્યા પછી તેનું લાંબું એના અકુશની બહારનો વિષય છે. એ સેનેટમાં કશું ના કરે તો એક નકામો માણસ ગણી લોકો તેની અવગણના કરે છે.

સેનેટર તરીકેની પોતાની કારકિર્દી પર મહાર બાધી કેનેડી આ અતિ કઠિન ગણાતા કાર્ય માટે કટિબદ્ધ થઈ શકે એમ હતું. ઊલટ પક્ષે તેમની મોટામાં મોટી મુશ્કેલી એ હતી કે એ જાણતા હતા કે રાજકારણમાં લોકો એમને છોકરમન ગણતા હતા. તેમનામાં ઉત્સાહ છે એમ લોકો કયૂલ કરતા, પણ તેમની વૃત્તિ વિશે એમને શંકા રહેતી. કઠિન પ્રશ્નોને ટાળવા એ તકલ્પેડ કરી લે એવા છે એવી માન્યતા લોકોમાં તેમના વિષે ફેલાયેલી હતી. લોકો કેનેડીની સરખા- મણી એક પીટીમોટ સાથે કરતા જે દુશ્મનના લશાયક જહાજ પર હુમલો કરવા દોડી ગય ખરી, દારૂગોળો છોકવાની તૈયારી પણ કરે, પણ

છેવટે એ પગલું મુલતવી રાખી રાત્રીના અંધારામાં અદૃશ્ય થઈ જાય જે કાંઈગણી સમસ્યાઓને કારણે કેટલાક મેનેજરોની પ્રમુખ બનવાની આશાના લાગીને બૂકા થઈ ગયા હતા એ સમસ્યાઓ. દલ કરવાની પોતાની શક્તિ છે એવી પ્રતિષ્ઠા કેનેડીએ હજુ જમાવવાની બાકી હતી મેનેજરને તેમણે હજુ નિર્ણય લેવાની પોતાની શક્તિની, રાજકારણની જોડી સમજાવી અને દૃઢ નિશ્ચયશક્તિની પ્રતીતિ કરાવવી બાકી હતી અમેરિકાના પ્રમુખ એ અમેરિકાનો મુખ્ય કાયદા ધડનાર છે અને વોટો તેનામાં આ ગુણોની અપેક્ષા રાખે છે

ચૂંટણીક્ષેત્રે કેનેડીનું પ્રચારકાર્ય બહુ વ્યવસ્થિત ચાલતું તેનો ધ્યેય તેમના વડા મથકના દક્ષ વહીવટને ઘટે છે ૧૯૫૬ દરમિયાન જેમ તેમનું કાર્યક્ષેત્ર વિસ્તરતું ગયું તેમ તેમને પોતાનું જૂનું કાર્યાલય નાનું પડવા લાગ્યું. એટલે વોસિંગ્ટનમાં કેપીટોલ નજીક એમો બિલ્ડીંગમાં તેમણે ચાર ઓરડાવાળો એક ફ્લેટ બાંધે રાખ્યો અને તેમના બનેલી સ્ટીફન રિમથને એની તમામ જવાબદારી સોંપી રાજપુરુષો અને મતદારો તરફથી મળતા પત્રોનો નિકાલ લાવવા તેમણે ચાર મહિલાઓની નિયુક્તિ કરી અને દરેકને એક એક દિસાના પત્રવ્યવહારની જવાબદારી સોંપી રાજ્ય અનુસાર દરેક પત્રવેખકનું વર્ગીકરણ કરવામાં આવતું અને એ વર્ગીકરણના ત્રણ પેટાવર્ગીકરણ — મતનું, અથવા રાજ્યના ડેમોક્રેટીક પક્ષના અધ્યક્ષો, રથાનિક સમિતિના સભ્યો જેવા નાના મોટા તમામ સભ્યો અને મતદારો — થતા પરિભ્રમણમાં લખાએલા કાર્ડની કાંઈ લેા અને આમ ત્રણ માટેની યાદીઓનો ઉપયોગ કેનેડીને તેમના પ્રયામો દરમિયાન મળતી અનેક વ્યક્તિઓનો જાણાર માનતા પત્રો લખવામાં થવા લાગ્યો મત અને મતદારમંડળોના અભ્યાસ — લેખો, અખબારી લેખો યાદીઓ, અખબારોની કાપડીઓ અને રાજકીય દૃષ્ટિએ ઉપયોગી એવી માહિતીઓથી નવી બૂખરી ફાઈલોંગ કેબિનેટો ૭૯કાર્ડ જવા લાગી કેપીટોલની બગીચર સામે આવેલા ખૂબના કાર્યાલયમાં રિમથ અને તેમના મદદનીશ દેશમરના નેતાઓ સાથે લાંબા અંતરના ટેલીફોન કોલ પર સતત વાત કરતા અથવા મુનાકાતીઓ સાથે

વાત કરતા. વાતો કરતાં કરતાં તેઓ હાંત પર દીંગાડેલા નકશાઓનો પણ અભ્યાસ કરતા. આ નકશાઓનું તેમણે કોંગ્રેસનાં જુદાં જુદાં મતદારમંડળો, ગામડાં અને રાજકીય અસર ધરાવતા જુદા જુદા વિભાગો પ્રમાણે વર્ગીકરણ કર્યું હતું.

દેનેડીને મળતા અસંખ્ય પત્રો પૈકી ધણા તો એવા હતા જેમાં પ્રત્યુત્તરની કોઈ અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નહિ. મોટા ભાગના પત્રો મિત્રભાવે લખાયેલા હતા. ફેટલાકમાં એવી શુભેચ્છા વ્યક્ત કરવામાં આવતી, ‘ હૃસ્વર તમારું કસ્યાણુ કરો ! ’ ફેટલાકમાં સલાહ પણ આપવામાં આવતી, ‘ તમારો ધર્મ તમે કદાપિ છોડતા નહિ ’ અથવા ‘ હમણાં ફત્લાણુ કામ ન કરતા — યદો તમારી વિરુદ્ધ છે ! ’ ફેટલાક રોપભર્યા પત્રો પણ દેનેડીને મળતા. કોઈકમાં પત્રલેખક લખતો, ‘ પવિત્રતાનો અંચળો ઓઢીને ફરવામાં કેવો આનન્દ આવે છે ? ’ કોઈકે તેમને સંબોધતું, ‘ વહાલા સનિ મહારાજ ! ’ ફેટલાક પત્રો કેવળ અર્થહીન અને મૂર્ખ હતા. પંદર વર્ષની એક બાળાએ તેમના પર લખ્યું, ‘ હમણાં જ ‘ લાઈફ ’ વાંચ્યું પૂરું કર્યું. તમે જેઠી અને યોસની સુદર દીકરી માટે મગફર હશે. ‘ યોસ ’ સબ્બ માટે ક્ષમા કરશો. હું કોઈ મૂર્ખ છોકરી છું એવું ના માનતા. એ તો લખાઈ ગયું...’

દેનેડીનાં આ સર્વં વ્યવસ્થાતંત્ર અને પ્રવૃત્તિની પાછળ એક બહુ સરળ વ્યૂહરચના હતી : ચૂંટણી માટેનો પ્રચાર બહુ વહેલો શરૂ કરી દેવો, લાંબા સમય સુધી કરતા રહેવો અને જોરશોરથી કરવો; અને કોઈલીંગ કેબિનેટમાં જે સીપુરુધોનાં નામનુ સ્પષ્ટ રીતે વર્ગીકરણ કરવામાં આવેલું તે તમામનો ટેકો મેળવવા પ્રયાસ કરવો. દેનેડી ખોરટનના અગિયારમા ગતદારમંડળમાંથી પ્રતિનિધિગૃહની બેઠક માટે જિલા યવા ત્યારે અને મેસેચુસેટ્સ રાજ્યમાંથી સેનેટની બેઠક માટે જિલા યવા ત્યારે આ વ્યૂહરચના બહુ કામિયાબ નીવડી હતી. પ્રશ્ન એ હતો કે પ્રમુખપદ માટેની દેશભ્રમી ચૂંટણીમાં પણ આ વ્યૂહરચના ઉપયોગી નીવડશે.

લોસ એન્જેલિસની હોટેલના કોર્મ ઓરડામાં મતદારને મળવું તેના કરતાં આ પ્રથા વધારે સરી છે.

જ્યારે ખૂબ દયાથી કરીને પૂછનાર્માં આવે છે ત્યારે કૅનેડીના ફેટલાક કાર્યકરો કબૂલ કરે છે કે, 'પક્ષના મોટા ભાગના નેતાઓ અમારા મન ઉપર કોઈ છાપ પાડી શક્યા નથી મેસેચ્યુસેટ્સમાં અત્યાર સુધી અમે જે ચૂંટણીજગો ખેદના તેમાંથી મળેલા અનુભવ પરથી અમે એટલું તો જરૂર મ્હી શકીએ કે નેતાગીરીનો ધધો લઈ બેઠેના માનુસોની શક્તિ નકામી વધુ પડતી બની આક્રામાં આવે છે તેજરની, દક્ષ અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વવાળા યુવાન નેતાઓ પણ રાજકારણમાં એટલી જ નિયંત્રણના અને કદાચ વધુ જોમ લાવી શકે છે ૧૯૫૭માં કૅનેડાએ 'લાઈફ'માં એક લેખ લખ્યો હતો તેનું શીર્ષક હતું. 'ડેમોક્રેટીક પક્ષનો એક સભ્ય કહ્યું છે — પક્ષે દોરવણી આપવા જોઈએ અથવા દોરવણી નેવા જોઈએ' આ વેખમાં કૅનેડાએ જણાવ્યું હતું, 'પ્રતિષ્ઠિત, કાર્યસાલ વ્યવસાયી નેતાઓનું એક નવું જૂથ આજે રાજકારણમાં આગળ પડતો ભાગ ભજવી રહ્યું છે ત્યારે આપણે ડેમોક્રેટા હવે પક્ષમાં સ્થાન જમાવવાને જેસી રહીયું તે નહિ ચાલે પક્ષમાં હવે મર્ધ સદીની નેતાગીરી નહિ ચાને જે નેતાઓના સ્થાન અને પ્રવૃત્તિ પક્ષના કાર્યકરોમાં ઉત્સાહ ન રેડી શકે અથવા જેમની તેમના પોતાના સમાજમાં પણ કોઈ પ્રતિષ્ઠા ન હોય, જેમને માત્ર સમાજોમાં ફાજરી આપવામાં, નિરાશાજનક આગાહીઓ કરવામાં કે ફરિયાદો કરવામાં રસ હોય, જેઓ પોતાના સ્થાન ટકાવી રાખવા અદર અદર અધડે છે એ નેતાઓને હવે આપણે લાંબા સમય સુધી વળગી રહ્યાંએ તે નહિ ચાને' 'ફાર્ને'એ કન્વેન્ટને જે મદદ કરી હતી તેવી મદદ તમારા પક્ષને કરી શકે એવો કોઈ માણસ તમારા માં છે ?' એ પ્રશ્નો ઉત્તર આપતા કૅનેડીએ જણાવ્યું છે, 'લાગે છે કે અત્યારે તો મારા સિવાય બીજી કોઈ વ્યક્તિ આ દામ રી રીતે પાર પાડી શકે એમ નથી' જે કોઈ સાચા અને વ્યોત્ક્રમ માનુસની જગ્યા હોય તો કૅનેડી ૧૧ કાર્યકરો ની પસંદગી રીગીકેડ જેવા

માણસ પર દબે જે કેનેડીને ગારે સખત કામ કરી રહ્યા છે. આ કાર્ય-કરો પક્ષના અંદર અંદરના જનશ્રમા નિષ્ણાત હોય પણ પોતે અનુભવી પ્રચારક ન હોય એવા જૂના સમયના નેતાને જરૂર પસંદ નથી કરતા. કેનેડીના સદકાર્યકરો ફાર્લેના જેવા કોઈ અનુભવી માણસને શોધી કાઢશે તો તે એક શક્તિશાળી વ્યવસ્થાપક કરતાં શોભાનો ગાંઠિયો વિશેષ બની રહેવા સંભવ છે.

પક્ષના નેતાઓની આ શંકા પાછળ કંઈક જાંડાં પરિબળો કામ કરી રહ્યાં હોય એમ જણાય છે. આ શંકા પક્ષના વ્યવસ્થાતંત્રની પણ છે. કંઈક અંશે આ શંકા એક વ્યૂહરચનાની જાપન છે. કેનેડી જાણે છે કે જો તેમને પ્રમુખપદ માટે ડેમોક્રેટીક પક્ષની ટિકિટ મળશે તો તેમને માત્ર ડેમોક્રેટીક પક્ષના ઉમેદવાર કરતાં કંઈક વિશેષ કરવું પડશે. અમેરિકામાં બેમાંથી એક પણ પક્ષના સભ્ય નહિ એવા સ્વતંત્ર મતદારોના હાથમાં સત્તાની સમતુલા છે. કેનેડીમાં આજે આ જાતની મનોવૃત્તિ જોઈ એ છીએ તે ખરી રીતે તો તેમણે તેમની કારકિર્દી દરમ્યાન જે સ્વતંત્રતા, નિર્ભયતા અને કર્વાય ન બંધાઈ જવાની વૃત્તિ દાખવી છે તેમાંથી જ ઉદ્ભવ પામી છે. જેમ એમને ડેમોક્રેટીક પક્ષના એક ઉમેદવારનું લેખક નથી ખપતું તેમ બીજું પણ કોઈ લેખક એમને નથી ખપતું કેનેડી પોતાના પક્ષથી તો પર છે જ. પણ એ પક્ષમાં પાછાં જે પક્ષાપક્ષી છે તેથીયે એ પર છે. એ રહીચુરત તો નથી જ, તેમ તેમને ઉદારમતવાદી પણ કહી શકાય એમ નથી. મજૂરોનો તેમને મણુનાપાત્ર ટેકો મળે છે, છતાં એ મજૂરપક્ષના ઉમેદવાર નથી. આખા દેશમાં દરેક વિભાગમાં તેમનું જોર છે, પણ ન્યુ ઇંગ્લેન્ડ સિવાય ક્યાંયથી એમને સગીન ટેકો મળે તેમ નથી.

કેનેડીનું આગવું વ્યવસ્થાતંત્ર ડેમોક્રેટીક પક્ષના આગામી અધિ-વેશન પર કેવી અસર પાડે છે તે પરથી કેનેડીનું ભાવિ નક્કી થશે. કેનેડીની સ્વતંત્ર મનોવૃત્તિમાં અધિવેશનમાં હાજરી આપનાર પ્રતિ-નિધિઓ કદાચ તેમની મધ્યમમાર્ગીય વૃત્તિનું પ્રતિબિંબ જુઓ, અને

પરિણામે જે અતિમ છેડાની વચ્ચે જિભેવા ઉમેદવાર તરીકે તેમને પસંદ પશુ કરે જૂનમળમા પક્ષના અધિવેશનોમાં ઘણી વાર આમ બન્યુ છે અથવા કદાચ પ્રતિનિધિઓ કેનેડીની સ્વતંત્ર મનોવૃત્તિમાં તેમની મધ્યમમાર્ગીય વૃત્તિ અને પક્ષના સમગ્ર અભિપ્રાયનુ પ્રતિબિંબ ન જોતાં પક્ષની ઉત્તમ પરિપાટી અને વિચારસરણી તરફતુ તાત્કાલિક અને નિર્ણેપતાનુ પ્રતિબિંબ પડતુ જુએ ૨૦મી સદીમાં જ્યારે જ્યારે કોઈ જાણીતી વ્યક્તિઓએ જે પક્ષનુ સુકાન સંભાળ્યુ છે ત્યારે એ પક્ષ ક્યારેય તટસ્થ રહ્યો નથી એક અર્થમાં, કેનેડી જેમ પક્ષથી બંધાઈ જવા નથી ઇચ્છતા તેમ પક્ષ પશુ તેમને પોતાની વિચાર સંજ્ઞાથી ના બાંધવા ઇચ્છતો હોય એ શક્ય છે ૧૯૬૦માં ભરાનાર અધિવેશનમાં કેનેડી ડેમોક્રેટિક પક્ષના પ્રતિનિધિઓ ઉપર છાપ પાડી શકે છે કે નહિ અને આવતા દાયકા દરમિયાન આ પક્ષની મુશ્કેલ કારકિર્દીનો આધાર જે સિદ્ધાન્તો પર અવલભે છે તે સિદ્ધાન્તોમાં તે નવપ્રાણુ પૂરી શકે છે કે નહિ તે પર કેનેડાના ભાવિનો આધાર છે +

૧૩

કેનેડી અને કેથલિકો

કેનેડી અમેરિકાના પ્રતિનિધિશૃંગ ૧૧ એક સભ્યની વાત કોઈક વાર બહુ દિલચસ્પીથી કહે છે આ સભ્ય ઇંગ્લેન્ડની આમસબાની મુલાકાતે

+ ૧૯૬૦ના અધિવેશનમાં ડેમોક્રેટિકપક્ષે કેનેડીને સર્વાનુમતે પોતાના ઉમેદવાર તરીકે પસંદ કર્યા હતા અને પછી તા ૮મી નવેમ્બર ૧૯૬૦ના રોજ થયેલી ચૂંટણીમાં અમેરિકન પ્રજાએ તેમને પોતાના પ્રચુબ તરીકે ચૂંટી કાઢ્યા છે

-અનુવાદક

ગયો હતો. ઇંગ્લેન્ડના ઉમરાવો માટેની આરક્ષિત બેઠકમાં એ બેસવા જતો હતો એવામાં આમસજાના એક કર્મચારીની નજર તેના પર પડી અને તેને એ બેઠક પરથી ઊડી જવાનું કહ્યું. જાણુની બેઠકમાં એ વૃદ્ધ ઉમરાવ બેઠા હતા. તે વચ્ચે પડયા અને કહ્યું : ‘એમને બેસવા દે. એમના દેશમાં એ એક ઉમરાવ જ છે.’ પણ પ્રતિનિધિ-મંડળે સમ્ય બેઠક પરથી ઊભો થઈ ચાલતો થયો. જતાં જતાં પેલા ઉમરાવને કહ્યું, ‘સાહેબ મારા દેશમાં તો હું એક રાજા છું’ અને જો ઉમરાવો સાથે એમ્મુ તો મને ન્યાત બહાર મૂકવામાં આવે.’

સેનેટમાં કેનેડી બીજી વાર ચૂંટાઈને આવ્યા તે સમય સુધીમાં તેમણે આખા દેશમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા ઠીક ઠીક જમાવી દીધી હતી. સેનેટના આંતરવર્તુળના એ એક સમ્ય હતા, દાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીની માનદ પદવી મળી હતી અને ત્યાંના એક નિરીક્ષક તરીકે પોતાની સેવાઓ આપી રહ્યા હતા અને પાગ બિચ અને ન્યુપોર્ટની મુદ્દાકાતે વારંવાર જવાને કારણે આ બંને સ્થળો તેમને ધર સમાન થઈ પડયાં હતાં. સો વર્ષ અમાઉ તેમના દાદા પેટ કેનેડી આયરલેન્ડના એક ખૂંપકામાંથી બહાર પડયા અને બોસ્ટનના મંદા વસવાટવાળા વિસ્તારમાં રહેવા લાગ્યા ત્યારથી માંડીને આજ સુધી કેનેડી કુટુંબે સારી એવી પ્રગતિ કરી હતી. આજે તો કેનેડી તેમની પ્રતિષ્ઠાની રોચ પર પહોંચ્યા હતા અને માર્ગમાં આવેલા તમામ અવરોધોને તેમણે સરળતાપૂર્વક વટાવ્યા હતા.

પરંતુ હજી એક અવરોધ વટાવવો ગાડી હતો. અમેરિકાનાં રાજકારણ અને સમાજનું જે સર્વેચ્ચ સ્થાન ગણાય છે તે પ્રમુખપદ ભોગવવા હજી સુધી કોઈ કેથલિક ભાગ્યશાળી જન્યો નહોતો. આ સ્થાન માટે લાયક ગણી શકાય એવા એક કેથલિક વિશે લોકો મંબી-રતાથી વિચાર કરતા થયા હતા. બોસ્ટનના કેથલિકો જૂના સમયમાં જ્યારે કોઈપણ પાર્ટિયા પર એમ લખેલું વાચતા કે ‘માત્ર બોસ્ટન-રોએ

જ અગ્જ કરવી ' ત્યારે તેમને જાગ ચઢતી ધીરે ધીરે આવા પાટિયા દેશમાંની અદ્દશ મન્યા દતા, પણ વ્હાર્ફટ હાઉસના ગારણુ પર હજુ આવુ પાટિયુ લટકતુ હોય એમ મધાને લાગતુ ૧૯૫૮ના ઝગદગતા વિગ્ગય પત્રી કેનેડીતી ગણુના ડેમોક્રેટીક પક્ષના અમ્મણી નેતાઓમા થના લાગી અને લોકાને ધીરે ધીરે વિશ્વાસ બેસતો ગયો કે ૧૯૬૦ સુધીમા વ્હાર્ફટ હાઉસ પરથી પેતુ પાટિયુ ઉતારી લેવામા આવશે

અમેરિકા ॥ કેથલિકોની વર્તમાન પેઢીમાથી કેનેડીને આ ઐતિહાસિક પરિસ્થિતિમા એકદમ સીધી રીતે સડોવાયુ પડે એ પણ નિધિની એક કૃરતા જ હતી આ ધાર્મિક અવરોધના ઓઠામાં ઓઠા પરિણામે તેમણે સહન કર્યા દતા પોતે કેથલિક હોવાને કારણે શરઆતમા નિશાળોમા અને પાછળથી હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીમાં સહન કરવુ પડયુ એવો એક પણ કમનસીમ મનાવ આજે કેનેડીને સ્મરણમા નથી

એ કહે છે, ' હાર્વર્ડ' યુનિવર્સિટીના જાનાલયમા જે ઓરડામાં હુ રહેતો ત્યા મારા સાથીદાર તરીકે એક કેથલિક વિદ્યાર્થી હતો પણ મારા એવા પણ મિત્રો હતા જે કેથલિકો નહોતા મારા પોતાના અનુભવ પરથી હુ બીજા કેથલિકો વિશે કંઈ અનુમાન ન કરી શકું મોરટામા કાઈક બાળક આઈરીશ કેથલિક તરીકે જીજી હોય અને એ રીતે શાળામા ગયુ હોય તો તેને ધણા ઝડુ અનુભવો થયા હોય એ સ્વાભાવિક છે, કારણુ આ સહેરમાં આઈરીશ અને ઈટાલિયન અથવા કહેનાતા યાકી અને આઈરીશ વચ્ચેના નીતિય મતબેદાને કારણે તેમની વચ્ચે સામાજિક ક્ષેત્રે પણ એક મોગી દીવાલ ખડી થઈ છે હુ ઓસ્ટનમા નહિ પણ ન્યુયોર્કમાં મોટો થયો હતો, એક ખાનગી શાળામા લવ્યો હતો, મારા પિતા ઠીક ઠીક શ્રીમન્ત હતા અને બાલ્યુના પણ હતા મારે મારે એક અવરોધ છે તેનુ મને થોડુ જ્ઞાન હતું, પણ મારે મન એ અવરોધ તીવ નહોતો '

હવે ૧૯૬૦માં તેમના વિશે કરવામાં આવતી જાહેરાતો અને દક્ષીણના સૂર વચ્ચે તેમને તેમના જીવનનો મોટામાં મોટો અવરોધ વડાવવાનો અવસર આવ્યો. અમેરિકાના ઇતિહાસમાં કેટલાંક ધર્મજ્ઞો પરાપૂર્વથી આસતાં આવે છે એમાંના એક ધર્મજ્ઞમાં કેનેડીને જ'પલાવડું પડ્યું.

પેલીઓ પૂર્વે મેસેચુસેટ્સના યાન્કીઓને જે એક પ્રશ્ન ખૂબ બેચેન કરી મૂક્યા હતા તે જ પ્રશ્ન ૨૦મી સદીના પૂર્વાર્ધને અંતે આખા દેશમાં પ્રોટેસ્ટન્ટોને થોડેવત્તે અંશે બેચેન કરી રહ્યો હતો. નવલકથાના પેલા પાત્ર જ્યોર્જ એપ્લેની માફક આ યાન્કીઓએ પ્રોટેસ્ટન્ટમાં આઈરીશ કેથલિક ડિજનરેટીઓનાં ધાડાં ને ધાડાં આવતાં જોયાં, શહેરનાં રાજકારણનો અંકુશ તેમને પોતાના હાથમાં લઈ લેતા જોયા, ખીકનહિલ અને પરાવિરતારમાં તેમને પ્રસરતા જોયા અને યાન્કી-ઓના ઈન્જરા જેવાં ગણાતાં વેપાર, શિક્ષણ, તખ્તીખી વ્યવસાય અને કામદાના વ્યવસાય જેવાં ક્ષેત્રો તેમની પાસેથી છીનવી લેતા જોયા. બંને પક્ષને પોતપોતાના તરફથી કંઈક ને કંઈક મુશ્કેલીઓ હતી અને બંને પક્ષને લાગતું કે તે સામા પક્ષથી ઘેરાઈ ગયો છે અને તેના પ્રત્યે બેદરબાઈથી વર્તન બતાવવામાં આવે છે. વર્તમાન સદીમાં જે મહત્વના વ્યાપક સામાજિક પરિવર્તનો થયાં, તેને પરિણામે કેથલિકોની વસતી માત્ર દક્ષિણનાં અને સરહદ ઉપરનાં રાજ્યો પૂરતી મર્યાદિત ન રહેતાં દરેક રાજ્યમાં ફેલાઈ. ખાસ કરીને ખીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી સેનેટની બેઠકો માટે અને જવર્નરપદે ધણા કેથલિકો ચૂંટાઈને આવ્યા એ આ પરિવર્તનના પરિણામે જ. એક જમાનો એવો હતો જ્યારે પ્રોટેસ્ટન્ટ યાન્કીઓ આ ડિજનરેટીઓ અને તેમનાં દેવજો જોઈ કહેતા, 'આપણી પ્રોટેસ્ટન્ટ જૂમિનું આ શું થવા બેઠું છે ?' અમેરિકામાં હજુ પણ પ્રોટેસ્ટન્ટ સંપ્રદાયનું વર્ચસ હતું. તેની સામાજિક પરિપાટી અને વિચારધારા પણ એ જ સંપ્રદાયની હતી. એટલે હવે આખો દેશ એ પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યો : 'આપણી આ પ્રોટેસ્ટન્ટ જૂમિનું આ શું થવા બેઠું છે ?'

આ પ્રશ્ન કરનારામાંથી કેટલાક ધર્માન્ધ હતા. કેથલિકોને કાંઈ દૂર કરવા માટે એ બેદરશાય અને બુલ્લમની એવી પદ્ધતિઓ અખત્યાર કરી શકે એમ હતા જેને એક મુક્ત સમાજમાં જરા પણ રથાન ન હોય, પણ મોટા ભાગના મનુષ્યો વિચારશીલ હતા. તેમને લાગતું કે કેથલિકો ત-ક સંદેહવુતા દાખવી તેઓ પોતાના સંપ્રદાયનું રક્ષણ કરવા સાથે સાથે અમેરિકાની ધાર્મિક સ્વાતંત્ર્યની અને રાજ્ય તથા ધર્મની વિભિન્નતાની ઉચ્ચ પ્રજ્ઞાલિકાનું રક્ષણ કરી રહ્યા હતા. અમેરિકાના નાગરિકો તરીકે તેઓ કેથલિકો સામે તેમના સંપ્રદાયના નીનિયમો અનુસરનાં વાધો ન લઈ શકે અને તેમજ એવા વાધો લાધો પણ નહિ તેમને જે નિરાશ હતા તે આદર્શો ન હતા કે કાયદા અને આર્થિક તેમ જ રાજકીય દગાજો દ્વારા કેથલિકો શિક્ષણ, ઠંડક નિયંત્રણ, લગ્ન અને લગ્નવિચરેદ, સંતતિનિયમન માટેની વૈદાનિક પદ્ધતિઓ, કાયદેસરનો ગર્ભપત અને આવી બીજી અનેક બાબતોમાં પોતાના સંપ્રદાયમાં માનનારા અને નહિ માનનારા સદુ કેમ ઉપર કેથલિકોવારજો ટોકી બેમાડતા હતા. અત્યાર સુધી અમેરિકાના રાજ્ય અને ધર્મ વચ્ચેની જે દીવાલ હતી તે અંગેલ ગબ્જાતી હતી. કેથલિકો દેવજો સ આધિન શાળાઓને સરકારી મદદ આપવા જેવા કાયદા ધડી એ દીવાલ તોડવા પ્રયાસ કરતા હતા તે સામે પણ પ્રોટેસ્ટન્ટોનો વિરોધ હતો.

પ્રોટેસ્ટન્ટો, ઘટ્ટી કેમના મોટા ભાગના નેતાઓ અને અમેરિકામાં પ્રવર્તતા ત્રણ મુખ્ય સંપ્રદાયોમાંથી એક પણ સંપ્રદાયમાં નહિ માનનારા મોટા ભાગના તોફાં ઈસુ ખ્રિસ્તની પેલી આખી સલાદને તો માનન ન કરે, 'જે વસ્તુઓ સીકરના કાર્યપ્રદેશમાં આવે છે તે સીકરને અર્પણ કર અને જે ઈશ્વરના કાર્યપ્રદેશમાં આવે છે તે ઈશ્વરને અર્પણ કર.' પણ કેથલિકો પણ ઈસુ ખ્રિસ્તની આ સલાદમાં અદા દાખવતા, પણ સાચી મુઝેલી ન અદા દતી કેટલાક પ્રોટેસ્ટન્ટોનું એમ કરેનું હતું કે ૧૮૭૦માં મેક્સીકો બંદીકન કાઉન્સિલ અનુમાર કુલ્લી બાબતોમાં પણ પોપને અધિન સલા છે એવો કેથલિક સંપ્રદાયનો

અધિકૃત સિદ્ધાન્ત હતો. રોમન કેથલિક સંપ્રદાયમાં સત્તાધારી કેન્દ્રવર્તી અને ચક્રતાબિનરતી કક્ષાનો હોદ્દો ધરાવતા જે ધર્મગુરુઓ છે અને આ ધર્મગુરુઓની પાસે તેમના સંપ્રદાયમાં માનનારા માણસોને (— અધિકારીઓ સહિત —) ચિસ્તમાં રાખવાની જે સત્તા છે તે બેતાં કેટલાકને એમ લાગતું કે જે કેવળ સીઝરનો કાર્યપ્રદેશ છે તે શિક્ષણ જેવી બાબતોમાં પણ રોમન કેથલિકો પોતાની સત્તાનું ક્ષેત્ર વિસ્તારી રહ્યા છે.

આ બધા બચની પાછળ એક સ્વાભાવિક માન્યતા એ હતી કે અમેરિકન પ્રજા એક ખુલ્લા મુક્ત અને મિત્ર સમાજને ટકાવી રાખવા માગે છે. આ સમાજમાં બહુ મતવાદ હોય છે એ સ્વાભાવિક ગણાય. ધણા પ્રોટેસ્ટન્ટોનું એમ કહેવું હતું કે રોમન કેથલિકોના હાથમાં સત્તા જવાથી આ પ્રકારનો સમાજ બચમાં મુકાયો છે; કારણ કે આ સંપ્રદાયની અધિકૃત નીતિ અનુસાર પોપની સત્તાને કોઈ મર્યાદા નથી. આ સત્તા અમર્યાદિત હોવાને કારણે ધર્મ અને રાજ્ય વચ્ચે જે અમેલ દીવાલ બની છે તેમાંથી કેથલિકોને એક ઈટ પણ ખસેડવા દેવી ન જોઈએ, કારણ કે એમ એક એક ઈટ ખસતાં જેમ જેમ કેથલિકોની સત્તા વધતી જશે તેમ તેમ એ આખી દીવાલ જમીન-દોસ્ત થઈ જશે. પ્રોટેસ્ટન્ટોને એવો ભય હતો કે જસના વાદનવ્યવહાર અને દેખીતી રીતે બાળકને સ્પર્શતી તબીબી સેવાઓમાં સરકારી નોકરીઓમાં પણ કેથલિકોને સ્થાન આપવામાં આવશે તો તેમની માંગણીઓ દિવસે દિવસે વધતી જશે અને ખાસ કરીને શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં એક માંગણી સંતોષાતાં કેથલિકો પાઠ્યપુસ્તકો, પાટિયાં, સંપ્રદાયની શાળાનું ક્ષયરત્રુકીય વગેરે માટે માંગણીઓ કરતા જશે. આ માંગણીઓનો જે સ્વીકાર કરવામાં આવે તો એ સંસ્થાઓ તો સ્થિર થાય જ, પણ તે સાથે સાથે સંપ્રદાય પણ વધુ બળવાન બનશે, કારણ કે આ સંસ્થાઓ સીધી રીતે તેની હકૂમત નીચે હતી. પ્રોટેસ્ટન્ટો:આર્વા બીબલ ઉદ્ઘારણો પણ ટાંકતા. એમને એમ લાગતું કે અંતે અમેરિકાની સ્વતંત્રતા કેથલિકોની સક્રિયતા હણાઈ જશે,

૨૦૨ : જીહોન કૅનેડી

કેથલિકો અને પ્રોટેસ્ટન્ટો વચ્ચેની આ તગદિલી વર્ગો સુધી રાષ્ટ્રીય
જીવનની સમગ્રી નીચે ખગલગા રહી હતી છૂર્નાજવાયાં ધર્મોમાં એ
તગદિલી કચારેક લજૂડી પણ બિહતી ૧૯૨૮માં જ્યારે અલરિમથે
અમેરિકાના પ્રમુખપદ માટે ઉમેદવારી નોંધાવી ત્યારે ચૂટણીપ્રચારમાં
આ તગદિલીએ ગભીર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું તથા હાયકા પછી
કૅનેડી માટે પણ લગભગ એવી જ પરિસ્થિતિ સર્જાઈ હતી અલ
રિમથના ચૂટણીપ્રચાર દરમિયાન આ તગદિલી ત્રીજા બની તેની પાછળનું
મુખ્ય બળ 'કે કલસ કલ્હાન' નામની એક સરચાણું ઝંડૂત હતું આ
સરચાણા મુખ્યત્વે મહદીઓ અને બીજાઓ હતા પણ કેટલીક વાર આ
આ તગદિલી કેથલિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ સમજાના મોવડીઓ વચ્ચે
ઉગ્ર ચર્ચાનું સ્વરૂપ પણ ધારણ કરતી જોરતનના એક લખ્યપ્રતિષ્ઠ
સામયિક 'એટલાન્ટિક'ના ૧૯૨૭ના એપ્રિલ માસના અંકમાં આફ્રેડ
ઈ રિમથ પર લખાયેલો એક ખુન્નો પત્ર પ્રચલિત થયો હતો આ પત્રના
લેખક હતા આર્થર્ સી માર્શલ તેમણે એ પત્રમાં રિમથને ઉદ્દેશ
લખ્યું હતું 'તમે જે પ્રમુખપદે ચૂટાઈને આવો તો અમેરિકાનું ત
ચોપના આરોહો અનુસાર નહિ પણ અમેરિકાના બધારણ પ્રમાણે
ચનાવશી એવી જ તરી આપી શકો છો ?' આ પત્ર રિમથની ચક્રિતને એક
આહવાનરૂપ હતો સામયિકના બીજા જ મતિાના અંકમાં રિમથે એ
આહવાનને પડકારનો એક લેખ લખ્યો એમાં તેમણે લખ્યું 'અમેરિ
કાના બધારણના સફળ સચાલનમાં કે આ દેશના હાયકાના અમલમાં
રિથ બિમા કરે એવી મારા સમ્રાટની સરચાળી પ્રેર્યું પણ સત્તાને
દે સ્વીકારતો નથી રાજ્ય અને સમ્રાટ એકબીજાથી તદ્દન
ખિન્ન હોવાં જોઈએ એ દે સ્વીકારું છું અમેરિકાની સ્વતંત્રતાના
આધાર સમી ગણતી સરખરી ચાળાઓને ટેકા આપવો જોઈએ એમ
દે માનું છું'

અલ રિમથ ચોપનાના જવાબના અંતમાં લખ્યું 'આ જાવનાથી
પ્રેરાર્થને કાર્મ પણ સમજામાં શ્રદ્ધા લખવતા મારા અમેરિકન બાપ
વોને દે હાય જોડી આમદપૂર્વક પ્રાર્થના કરું છું કે હવેથી આ

દેશમાં કોઈ પણ જાહેર સેવકની પ્રમાણિકતા કેવળ તે અમુક સંપ્રદાયના ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા રાખતો હોવાને કારણે જ પકડારવામાં ન આવે.’

પણ અમ્મ સ્મિથની આ પ્રાર્થના વ્યર્થ ગઈ. તેમના આ નિવેદનને દેશે ઉત્સાહપૂર્વક આવકાર્યું ખરું, પણ ૧૯૨૮માં તેઓ પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીમાં એક ઉમેદવાર તરીકે જીતા રહેતાં આપ્યા દેશમાં કેથલિકો વિરુદ્ધની લાગણીનું એક મોજું વ્યાપી ગયું. પોતાના ચૂંટણી-પ્રચારનાં ભાષણોમાં સ્મિથે આ પ્રશ્નનો બહાદુરતાપૂર્વક સામનો કર્યો. ‘કેથલિક કોલેજનું જ્યાં ધણું જોર હતું એવાં મથકોમાં પણ તે દિવસના પ્રશ્ન વિશે બોલ્યા અને ઝૂંની પરિણોની ઝાટકણી ઠાઠી. તેમણે જોરશોરથી કહ્યું : ‘આ પરિણોને હું મેદાનમાં આવવા કહું છું. તેઓ અમેરિકાની સ્વતંત્રતાના પાયામાં જ ધા કરનાર દેશદ્રોહીઓ છે એમ હું જાહેરમાં કહું છું.’ પરંતુ આ દલીલો, રાય, ખુલાસા, બારપૂર્વકના રદિયા કથાથી કંઈ વળ્યું નહિ. કેટલાક પ્રોટેસ્ટન્ટો સમજી દેતા, મવાળા દેતા, કેથલિકોનો જવાબ પણ સમજી દેતા. પણ ઝૂંનનું જોર એટલું બધું વ્યાપી ગયું હતું કે આ સમજી લોકો કંઈ જ ન કરી શક્યા. ૧૯૨૮માં પરિસ્થિતિ એવી હતી કે ધર્મ અને રાજકારણના સંબંધ વિશે લોકો પ્રમાણિક અને હૃદયિકતા સચાં કરી શકે એમ જ નહોતું.

સ્મિથના પરાજય પછી ત્રણ દાયકા બાદ બીજા એક કેથલિક અમેરિકાના પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીમાં કેમોકેટીક પક્ષના ઉમેદવાર તરીકે જીતે રહ્યો. એ કેથલિક હતો જોન એફ. કેનેડી. લોસ એન્જલેસની પ્રેસકલબમાં એક વાર્તાલાપ આપ્યા પછી કેનેડી સંવાદતાઓ તરફથી પ્રશ્નોની ઝડીની અપેક્ષા રાખતા બેઠા હતા.

એક સંવાદતાએ પૂછ્યું : ‘૧૯૬૦માં કોઈક પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાય એ તમને શક્ય લાગે છે ?’ આ સવાલથી થોડાઓમાં હાસ્યનું એક મોજું ફરી વળ્યું.

કેનેડીએ સહેજ સ્મિત કર્યું. તેમણે જવાબ આપ્યો : ‘ધર્મ અને રાજ્યની વિભિન્નતાના પ્રશ્ન પર પોતાનું કેવું વલણ છે એ દેહેવા જો

એ તૈયાર હોય તો એના પ્રત્યે આપણે શા માટે બેદરશીબ બતાવવા જોઈએ એ હું સમજી શકતો નથી ।’ શ્રોતાઓએ આ જવાબ નાહીઓના ગડગડાટથી વધાવી લીધો.

નાનપણથી જો પ્રશ્ન એક થા જીજી સ્વરૂપે તેમની સમક્ષ વારંવાર આવીને ઊભો રહેતો હતો તે જૂની ધાર્મિક માન્યતાના પ્રશ્નને જુદો જ વર્ગીકરણ આપવાની તક કેનેડીએ આ લખતે ઝડપી લીધી. તેમણે કુદરત બહુ ધર્મપરાયણ હતું, બોસ્ટનની ધાર્મિક પરંપરાઓમાં તેને અત્યંત શ્રદ્ધા હતી અને કેથલિક સંપ્રદાય અને તેના તર્કથી થતા કંડારામાં એ ઉશગ દાથે પૈસા આપતું. પોતે સ્થાપેલા જોમેક્સ પી. કેનેડી ફાઉન્ડેશન દ્વારા જોમેક્સ કેનેડી પોતાના સંપ્રદાયને લાખો ડોલરની મદદ કરતા. થોડોક સમય આ ફાઉન્ડેશનના અધ્યક્ષ નરીકે જોન કેનેડી અને પાછળ તેમના બાઈ બોબ કેનેડીએ પણ જવાબદારી સંભાળી હતી.

પરંતુ કેનેડી કુદરતના સીવર્મની સરખામણીમાં તેનો પુરુષાર્થ કેથલિક સંપ્રદાયના સુરન વાતાવરણમાં ઊછર્યો નહોતો. જોમેક્સ કેનેડી જ્યારે સાતમા ધારણમાં હતા ત્યારે સંપ્રદાયની શાળામાં એક વર્ષ માટે લખાઈ થયા હતા. એ પછી તેઓ બોસ્ટનની સેન્ટિન શાળામાં અને પછી લાર્વડ યુનિવર્સિટીમાં લખાઈ થયા હતા. જાહોન કેનેડીએ પણ કેથલિક શાળામાં એક જ વર્ષ ગાળ્યું હતું; અને આ શાળામાં પણ તેમના શિક્ષકો ધર્મશુદ્ધો નહોતા. એ ધર્મના આચારવિચાર પાળના, પણ તેનું જાહેરમાં ક્યારેય પ્રદર્શન નહોતો કરતા. એ કેથલિક દોવાને કારણે તેમના તર્ક શાળામાં બેદરશીબ બતાવવામાં આખો દોષ એવો અનુભવ એમને ક્યારેક નહોતો થયો એટલે પોતાના સંપ્રદાયના જવાબ માટે તેમને ઉગ્ર બનવાની ફરજ પડી હોય એવું ક્યારેય બન્યું નહોતું.

એટલે કેનેડી જ્યારે પ્રતિનિધિત્વદના સભ્ય બન્યા ત્યારે ધર્મ અને રાજ્યના પ્રશ્ન સંબંધી તેમના મનમાં કાંઈ જાંડી પ્રતીતિ જ નહોતી. આમાં કશું આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. તેમની દલીલ એ હતી કે

ગિનસાંપ્રદાયિક આગવોમાં તેમની સાંપ્રદાયિક માન્યતાઓને જરા પણ માથું મારવા દેતા નહોતા. ૧૯૫૦ના જન્યુઆરીમાં નોત્રેદામમાં તેમને એક માનદ પદવી આપવામાં આવી હતી. તે પ્રસંગે આપેલા પ્રવચનમાં તેમણે એ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે અમેરિકાના કેથલિક લોકશાહીના સિદ્ધાન્તોને જ વફાદાર રહેશે.

સ્નાતક કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓના વર્ગ સમક્ષ બોલતાં કેનેડીએ કહ્યું હતું, 'તમને એમ લાગાવવામાં આવ્યું છે કે દરેક વ્યક્તિનો આત્મા અમર છે, આ આત્માનો એક ભાગ શુદ્ધિ છે જેમથી સત્ય જાણી શકાય છે અને બીજો ભાગ પ્રજ્ઞાશક્તિ છે જે મુક્ત છે. આને કારણે દરેક કેથલિકે માનવવ્યક્તિત્વના મૂળભૂત ગૌરવમાં શ્રદ્ધા રાખવી જોઈ એ. લોકશાહીનો આધાર પણ આના પર જ છે. પરિસ્થિતિ આમ હોવાથી કોઈ પણ કેથલિક એવા રાજકીય સિદ્ધાન્તને ન અપનાવી શકે જે એમ માનતો હોય કે રાજ્ય એ એક સ્વતંત્ર અને વિશિષ્ટ કોટિનું તંત્ર છે અને તેના તરફ વફાદારી રાખવી જ જોઈ એ. ખરી રીતે રાજ્ય એ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સંસ્થા છે અને તે પોતાની સત્તા લોકોની સંમતિમાંથી જ મેળવે છે.

'એમ પણ માનવાને કોઈ કારણ નથી કે કેથલિક એક જાણુ પરમેશ્વરના રાજ્યમાં માનતા હોઈ બીજી જાણુ તેઓ રાજ્યને એક બ્યરિયટ તંત્ર તરીકે સંપૂર્ણ રીતે વફાદાર નહિ રહે'

છ વર્ષ પછી જ્યારે ડેમોક્રેટીક પક્ષનું અધિવેશન મળ્યું ત્યારે એ અધિવેશનમાં ઉપપ્રમુખપદ મારેની ખુદ્દી ચૂંટણીમાં કેનેડીની કેફાઉવર સામે જલુ નહિ તફાવતથી હાર થઈ હતી. તે વખતે એક સંવાદ-દાતાએ તેમને પૂછ્યું હતું : 'ધારો કે કોઈ એવી પરિસ્થિતિ પેદા થાય જેમાં તમારા સંપ્રદાયના આદેશો અને દેશ તમારી પાસેથી જે અપેક્ષા રાખે છે તે વચ્ચે ધર્ષણ જાગે. આ પરિસ્થિતિમાં તમે શું કરો ?'

કેનેડીએ જવાબ આપ્યો : 'પ્રથમ તો આવું ધર્ષણ બિનું થાય 'એવી પરિસ્થિતિની હું કલ્પના જ નથી કરી શકતો; પણ ધારો કે

૨૦૬ : જહોન કૅનેડી

એવી પરિસ્થિતિ પેદા થાય તો ? એ પ્રશ્નનો મારો જવાબ એ છે કે મારા સંપ્રદાયમાં અને કોઈ આદેશો આપવું નથી. અમારો સંપ્રદાય એ રીતે કામ પથ્ય કરતો નથી. હું કેએસમાં દશ વર્ષથી છું, પથ્ય મને હજી સુધી મારા સંપ્રદાય તરફથી અમુક રીતે વર્તવાનો કોઈ આદેશ મળ્યો નથી. લોકોને એવી બીતિ છે કે કેથલિકને એક વધુ જાંચી સંસ્થા દ્વારા આદેશો મળ્યા કરે છે. તેમને આવા કોઈ આદેશ નથી મળતા. મને તો નથી જ મળતા.

‘વળી, એક ખાનગી વ્યક્તિ જે આચાર રાખી શકે તેવો આચાર હું ન જ રાખી શકું’ મારે મારા મનદારો તરફ અને બધારણ તરફ કેટલીક જવાબદારી બજાવવાની હોય છે. એટલે જો એ એ વચ્ચે ધર્મણનો કોઈ પ્રસંગ જાગે અને એ ધર્મણ જો કેવળ વૈયક્તિક નીતિનો પ્રશ્ન ન હોય તો બહુમતીનું જેમાં દિત સંકળાયેલું છે તે પ્રમાણે કામ કરવા હું બંધાયેલો છું.’

આ અંગેનાં કેનેડીનાં તાજેતરનાં મંતવ્યો વિશેનું એક સંપૂર્ણ નિવેદન લોકોને ૧૯૫૮માં બહુ આકર્ષિક રીતે મળ્યું. ‘હુક’ અખબારના એક સવાદાતા હેથર નેબેલે ૧૯૬૦ની ચૂંટણીમાં ઊભા રહેનાર કેથલિક ઉમેદવારોની સ્થિતિ અંગે સામાન્ય પ્રશ્નો પૂછતાં પૂછતાં ધર્મના પ્રશ્ન સંબંધી કેનેડીના વિચારો વ્યવસ્થા તેમને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા. કેનેડીએ સામયો જ જવાબ આપ્યો :

‘ધર્મ સંબંધી માણસના અંગત જીવનમાં ગમે તે મંતવ્યો હોઈ શકે, પણ જે વ્યક્તિ જાહેર અધિકારના પદ ઉપર છે તેને મારે બધારણ, તેની તમામ જોગવાઈઓ, તેમાં થયેલો પ્રથમ સુધારો અને ધર્મ અને રાજ્યની એકબીજાની વિભિન્નતા — આ સિવાય બીજું કંઈ જ વધુ અગત્યનું હોઈ શકે નહિ. પ્રમુખપદ માટેની મારી ઉમેદવારીનો પ્રશ્ન બાલુએ મૂકીએ તોપણ એક મેનેટર તરીકે હું માનું છું કે આપણી અમેરિકન સંસ્કૃતિ અને વારસાના મૂળમાં ધર્મ અને રાજ્યની વિભિન્નતાનો ખ્યાલ રહેલો છે અને એ ખ્યાલ યથાવત્ રહેવો જોઈએ.’

આગળ ચાલતાં કેનેડીએ જણાવ્યું, 'વેટીકનમાં મને જે એલચી ખનાવવામાં આવે તો એ એલચીપદ સ્વીકારવાની હું સાફ ના પાડું. આ સ્થાનના સોમમાં મને તે ઘાત હોય — એ લાગ છે કે નહિ તે હું નથી જાણતો — પણ એ લાભોની અમેરિકામાં તો વિપરીત અસર જ પડવાની.

'આપણા બંધારણનો જે પહેલો સુધારો છે તે બહુ શાણો છે. મધ્યસ્થ સરકારનાં નાણાંનો ઉપયોગ સામ્રાજ્યિક કે ખાનગી શાળાઓના નભાવ માટે કરવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. અમેરિકાની પરિઠે અદાલતે આપેલા સુકાદા મુજબ આનું પગલું પહેલા સુધારાની જોગવાઈ અનુસાર જરૂર ધારણીય છે. મધ્યસ્થ સરકાર કોઈ પણ સંપ્રદાય કે તેની શાળાઓને નભાવવા માટે ખર્ચ કરે તો તેનો હું વિરોધ કરું. બસ, જમણુવાર અને એવા બીજા નાના નાના પ્રશ્નોમાં મને લાગે છે કે મૂળભૂત પ્રશ્ન આર્થિક અને સામાજિક છે, ધાર્મિક નથી. અદાલતોએ કાયદાના જે અર્થ ઘટાવ્યા છે તેની મર્યાદામાં રહી દરેક પરિસ્થિતિનો સ્વતંત્ર રીતે વિચાર થવો જોઈએ.'

'હુક' અખબારમાં કેનેડીની આ મુલાકાત પ્રસિદ્ધ થતાં જ દેશભરમાં કેનેડી સામે વિરોધવટોળ ઘડ્યો. આમાં મુખ્ય વિરોધ કેનેડીના હમદીનો તરફથી જ થતો હતો. કેથલિક ધર્મગુરુઓના મુખપત્ર 'અમેરિકા' સાપ્તાહિકમાં એમ લખવામાં આવ્યું કે કેનેડી ધર્મજનની લોકોને ખુશ કરવા મિથ્યા પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. કેનેડીએ પોતાની મુલાકાતમાં એમ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે માણસ પોતાના અંગત જીવનમાં મને તે ધર્મ પાળતો હોય, પણ બંધારણને વશદાર રહેવાના એણે જે સોગદ લીધા છે તેની આડે આ ધાર્મિક માન્યતા આવી શકે નહિ. 'અમેરિકા'ના તંત્રીએ તેમના આ વક્તવ્ય માટે તેમની ખૂબ ટીકા કરી. તેણે લખ્યું : 'મી કેનેડી સાથે જ આમ નથી માનવા. કોઈ ધાર્મિક વૃત્તિનો માણસ પછી તે કેથલિક હોય, પ્રોટેસ્ટન્ટ હોય કે ચહદી હોય, પણ આવો અભિપ્રાય ધરાવી શકે નહિ. માણસની ચેતનાની તેના જાહેર તેમ જ ખાનગી જીવન પર અસર

પડયા વગર રહી શકતી નથી' 'અમેરિકા'એ એવું મર્લિન મુચન ક્યુ' કે પોતાની જાતે ધાર્મિક ક્રમોટીએ ચકાસવા દર્ષ કેનેડાએ પોતે જ એ નિવેદનમાં વારત્તવિક રીતે બધારથુનો ભગ કર્યો હતો

દેશલિક સપ્રદાયનાં ખીન્ન મુખપત્રોએ પણ કેનેડા પર દીકાની ઝડી વરસાનનામા બાકી ના રાખ્યું. પ્રોવીડન્સ (રૂઢોડ આર્થ સેન્ટ્રલ મુખ્ય શહેર) ના એક દેશલિક અખબારે જણાવ્યું કે પોતાનું દષ્ટિ મિદુ રજૂ કરવામા કેનેડા જરા વધુ પડતા આતુર અને ઉતાવળા બન્યા છે 'દેશલિક મેસેન્જર'માં એક પત્રવેખકે જણાવ્યું : 'એક દેશલિક ઉમેદવાર અમેરિકનવાદ વિશેના પોતાના ખ્યાલો અંગે બેન્સાર્ડ' (પોલ બેન્સાર્ડ) અને આર્થર (ગેન આર્થર જે પ્રોટેસ્ટન્ટ અને ખીન્ન અમેરિકનોનો નેતા હતો અને રાજ્ય અને ધર્મને એક બીજાથી છુટા રાખવા અંગે જેણે સચુક્ત મોઝ્યો રચ્યો હતો) જેવા માખ સોને પ્રતો જ શા માટે પૂછવા દે છે ?' તત્રીએ સવાલ કરતા, 'કેનેડાને કઈ પણ કહવાની જરૂર જ શી છે ?' 'દેશલિક રિવ્યુ'એ લખ્યું, 'આપણે કોઈ બેપ્ટીસ્ટ પ્રમુખને કે કોઈ પ્રેસ્બીટેરિયન પ્રમુખને કે કોઈ એપીસ્કોપલિયન પ્રમુખને બધારથુ અંગેનું તેમનું મતજ્ય જાહેર કરવાનું નથી કહેતા' એ જ પરે આમજ ચાલનાં લખ્યું, 'બેનીવાડા ખાતાના મત્રી ઈઝરા ટાફ્ટ બેન્સન જે એક મોરમોન બિશપ તેમની પામેથી પ્રોટેસ્ટન્ટ બધારથુ પ્રત્યે વફાદારીનું નિવેદન કેમ નથી જાહેર કરાવતા ?'

કેનેડાની સામે દેશલિકોમાં જ જે પ્રત્યાધાતો જામ્યા તે પરથી ટેટલાકના મનમા એવી ચાલ થવા લાગી કે એક દેશલિક ઉમેદવારન આ સન્નેરોમાં પ્રમુખપદ માટે જીતો રાખવો ઈષ્ટ મજાશે ? એક મોન્ગી-મેરે લખ્યું : 'અવની ચૂંટણીમાં કોઈ દેશલિક પ્રમુખપદ માટેના ઉમેદવાર તર્કિક જીતો રહે એ મને જરાય પસંદ નથી હાથુમ કટુ પુ' કે અમગિકામા દેશલિકો સામેનો પૂર્વમદ દરે આપા ધર્મ ગયો છે અને કોઈ દેશલિક ઉમેદવાર એ પદ માટે ચૂંટાય એ ચકપ પણ છે પરંતુ હજુ ધાર્મિક ઝડપ એટલું જગવાન છે કે એક સામન્ય

કેથલિકને પોતે રાષ્ટ્રપ્રેમી અમેરિકન છે એ સિદ્ધ કરવા માટે કેવળ કેથલિક સંપ્રદાયના જ નહિ, પણ ખ્રિસ્તી ધર્મના કેટલાક સામાન્ય ખ્યાલો અભરાર્થ પર મૂકવા પડે.’

કેથલિકો તરફથી આટલી બધી દલીલો થતી જોઈ કેનેડીને ધણી નવાઈ લાગી. અલ રિમથે પણ લગભગ આવા પ્રકારનાં નિવેદનો કર્યા હતાં, પણ તેમની સામે આવા કોઈ પ્રતિકૂળ પ્રત્યાધાતો જગ્યા નહોતા. એ થોડા ગુસ્સે પણ થયા. તંત્રીલેખોમાં થયેલી કેટલીક ટીકાને તેમણે ‘પંડિતોના તર્કવિતર્ક’ તરીકે જાહેર કરી. તેમણે કહ્યું : ‘એ તંત્રીઓ મને પૂછે છે કે તમે હોદ્દાના જે સોગંદ લીધા છે તેનું મૂલ્ય તમારી ચેતના કરતાં તમે ખરેખર જોયું આંકો છો? અલબત્ત, મારા મનમાં આવી કોઈ કશમકશ છે જ નહિ. તમે લીધેલા સોગંદ પાળો એ પણ તમારી ચેતનાનો એક ભાગ જ છે’ આ પ્રશ્ન આટલો બધો વહેલો ચર્ચાઓ તથા કેનેડીને આનંદ તો થયો જ. તેમણે ૧૯૬૦માં કહ્યું કે, ‘આજે હવે હું એ કહેવાની સ્થિતિમાં છું કે બુદ્ધિયુક્ત કહી શકાય એવા તમામ પ્રશ્નોના મેં જવાબ આપ્યા છે.’ કેનેડીએ જે વલણ અપત્યાર ક્યું તથા કેટલાક કેથલિકો તો એટલા બધા ગુસ્સે થયા હતા કે કેનેડીકુટુંબના એક જૂના મિત્ર રિચર્ડ કાર્ડીનલ કુશીંગને કેનેડીના બચાવ માટે બહાર પડવું પડ્યું. તેમણે એક નિવેદનમાં જણાવ્યું, ‘.....કેનેડીનો મને જે અંગત પરિચય છે તે પરથી હું નિઃસંકોચ એટલું કહી શકું કે તે પોતાની ચેતનાનાં જીંથામાં જીંથા ધીરણો અનુસાર અને પોતાના હોદ્દાના સોગંદ અનુસાર પોતાની જાહેર ફરજને હંમેશા બચાવશે’

પ્રોટેસ્ટન્ટ નેતાઓ જાહુ સાવધાનીપૂર્વક કેનેડીનાં મંતવ્યોને બદલી આપતા. પી. ઓ. એ. વુ. સંસ્થાના જોડિયા ડાયરેક્ટર સી. સ્ટેન્લી હોવેને કહ્યું, ‘કેનેડીનું વલણ જાહુરીબર્ણું છે.’ ‘ક્રિશ્ન સેન્ચરી’ નામના અખબારે લખ્યું, ‘કેનેડીની સમ્યક્ પ્રસસાપાત છે, પણ તેની હજુ આ ચર્ચાત છે.’ પ્રોટેસ્ટન્ટોના મોવડીઓનું એમ કહેવું હતું કે મુખ્ય મુશ્કેલી એ છે કે રોમન કેથલિક સંપ્રદાયનો એવો દાવો છે કે એ જ એક સાચો

સંજોગોમાં માણસ પોતાની સ્વતંત્રતા ગુમાવે તે પ્રત્યે હું નફરત બતાવું છું. બળજબરીથી ચતા ધર્માન્તરોનો હું વિરોધ કરું છું.' મુલાકાતને અંતે નિશ્ચયોએ કેનેડીને તાળીઓના ગડગડાટથી વધાવી લીધા દત્તા એમ કહેવાય છે.

જૂના સમયના રોમન કેથલિક ધર્મગુરુઓ કોઈ પણ માણસની આ જાનની તપાસ કરી તેને હેરાન કરતા એવા — 'ટાઈમ'ના શબ્દો દાંડીએ તો — આ 'ઈન્કવીરીસન'થી કેટલાક કેથલિકો રાષ્ટ્રે ભરાયા. 'કોમનવેલ્થ'માં જોહન કોએએ લખ્યું : 'જે કેથલિક નિશ્ચયોએ આ જાતની તપાસ કરી હોત તો પ્રોટેસ્ટન્ટોએ બૂમરાણ મચાવી મૂક્યું હોત કે આ તો માણસનું કાલિલ ખૂન છે.' પણ આ રીતે કે બીજી કોઈ રીતે ધર્મનો પ્રશ્ન ચર્ચાય તે સામે કેનેડીને કોઈ વાંધો નથી. એક વાર એક સંવાદછતાએ તેમને આ વિષય સંબંધી ગભરાતાં ગભરાતાં પ્રશ્ન કર્યો અને કહ્યું : 'મને લાગે છે કે આ વિષય આપને બહુ ગમતો —' કેનેડીએ તેને અધવચ્ચે જ અટકાવી કહ્યું, 'મને નથી લાગતું' કે આ વિષય ધણો અગ્રિય છે.'

એટલે કેનેડીને આ વિષયની ચર્ચા અગ્રિય નથી. માત્ર જ્યારે તેમને કોઈ ધાર્મિક ચોક્કામાં બેસાડવાનો પ્રવાસ થાય છે ત્યારે એ ગુસ્સે થઈ જાય છે. કોઈ તેમને 'હિદામતવાદી' કે 'રુદ્ધિચુસ્ત' એવાં લેખનો લગાડી તેમની શક્તિઓ પામવાનો પ્રયાસ કરે છે અને તે ગુસ્સે થઈ જાય છે તેમ તેમને કોઈ કેથલિકોનું લેખલ લગાડે તોપણ એ ગુસ્સે થઈ જાય છે. કેથલિક સંપ્રદાયની તેમની માન્યતાને કારણે એમને પ્રમુખ તરીકે વરિષ્ઠ અદાલતે ધટાવેલા અર્થ પ્રમાણે બંધારણનો અમલ કરવો મુશ્કેલ કે અસંભવ થઈ પડશે એ દહીકત માનવા એ તૈયાર નથી. તે માને છે કે રોમન કેથલિક સંપ્રદાય એ એવું જડ બ્યવસ્થાતંત્ર નથી કે જેમાં ધણી દષ્ટિબિન્દુઓને અવકાશ જ ન હોય અને રોમન કેથલિક સંપ્રદાયને માનનારો કોઈ જાહેર અધિકારી તેના ધર્મગુરુઓના રાજકીય વિચારોનો ગુલામ પણ નથી. કેથલિક અધિકારીઓ ધણી વાર કેનેડી માટે ટીકા કરે છે કે તેમણે પોતાના 'અંગત જીવન'માં જ ધર્મનું સ્થાન સ્વીકાર્યું છે. આ ટીકાનો જવાબ આપતાં કેનેડી

કહે છે કે, ' ખ્રિસ્તી ધર્મની દૃઢ આગામી જેવા કેથલિક સમ્રાજ્યના વિરાજ અને ઉદાર સિદ્ધાન્તો પ્રમાણે વર્તવા હું તૈયાર છું, પણ ખીજાઓની માફક મને પણ નેતના છે ' કેથલિક સમ્રાજ્યના સત્તા વાળાઓ તેમના જાહેર કૃતોને અકુચમાં લાવના કોઈ પ્રયાસ કર અને એ પ્રયાસને એ પ્રોત્સાહન આપે એ દબીકનનો ઈનેડી છંકાર કરે છે એ કહે છે કે, ' સાચું પૂરું તો આવો પ્રયાસ જ કોઈ નહિ કરે

' પોતે કેથલિક સમ્રાજ્યના વડા તરીકે બોને છે મારી ધાર્મિક માન્યતા એ મારો અગત પ્રશ્ન છે અને મને એ કલ્પનામાં પણ નથી આવતું સાચું પૂરું તો મને એ અચક્ષ્ણ લાગે કે બધારણું રક્ષણ કરવાના અને તે પ્રમાણે વર્તવાના મે જે મોગદ લીધા છે તે મારી ફરજમાં પોપ જે વર્ષ મે કે કહી તેથી કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે રવિવારે પ્રાર્થના કરના હું મ્યા સમ્રાજ્યના દેશમાં જાઉં છું, કેથલિક સમ્રાજ્યના કયા આચારમાં મને શ્રદ્ધા છે એ હું માનું છું કે મારો અગત પ્રશ્ન છે માર્ક પણ અમેરિકન માટે તેને કયા સમ્રાજ્યમાં માનવું એ એનો અગત પ્રશ્ન છે '

દેશના મધ્યના મારીક અર્ધા ધગવી જે દલીલો મળી આવ્યા છે તેથી, સાચે જ, ટોડી મૂઝાઈ જાય છે ૧૮૪૭નાં તેમજે સમિતિના એક સાક્ષીને કહ્યું હતું, ' અમારા બોરનમાં એ કહેવન છે ' અમારો ધર્મ રોમમાંથી, અમારું નાજકારણ બોરનમાંથી ' અસ રિમને પણ ' એટલાન્ટિક નો, પડમા વાચી જરા ગુસ્સે થઈ કહ્યું હતું ' હું આખી જિંદગી એક શ્રદ્ધાળુ કેથલિક રહ્યો છું અને મારા હૃદયમાં મે ૧૮૪૮ કે માતા વિશે કદી સામન્ય નથી ' બેઈ દાઉસનાં મીધાં ચાંચુ કે ની વખતે ટોડીન પણ પોપનાં ફરમાન સમી પોતાનું મન માટેખમ કરવા ની જરા ઈચ્છા નથી

૧૮૫૭માં એક પ્રોટેસ્ટન્ટ મિત્રાણના જ્ઞાન આપના કોળિને સમજુ હતું, ' ખીજા ધર્મિક જૂથોની માફક કેથલિકોનું જુદું પલ્લ મકે કરાને સરકાર પર દાવજ લાગે છે એ દબીકન સગી છે અને

તેનો ઈન્કાર કરવો કેવળ મૂર્ખતા છે. પણ આ ઉપરથી તમે જે અનુ-
માન દોરવા પ્રેરાઓ છો કે કોઈ કેથલિક અધિકારી અમુક સંન્નિગોમાં
અમુક કાર્ય જાહેર દિતવું ના હોય છતાં પણ એ દબાણને વશ થઈ
કરે છે તે માનવા માટે હું તૈયાર નથી, કારણ કે જીજ્ઞ સંપ્રદાયમાં
માનનારા અથવા કોઈ પણ સંપ્રદાયમાં નહિ માનનારા અધિકારીમાં
પણ આવા દબાણને વશ થવાની નિર્બળતા એટલા જ પ્રમાણમાં હોય
છે... કેથલિકો અને પ્રોટેસ્ટન્ટો વચ્ચે તમે માનો છો એટલી તીવ્ર તંગ-
દિસી પ્રવર્તતી હોય એમ અને નથી લાગતું અને આજે લોકોમાં એમ
કહેવાઈ રહ્યું છે કે જે કોઈ કેથલિકને અમેરિકાના પ્રમુખ તરીકે ચૂંટી
કાઢવામાં આવશે તો કેથલિકો અને પ્રોટેસ્ટન્ટો વચ્ચે જ ગાંધિયતભયુ
યુદ્ધ થશે એ માન્યતાને, અલગત, હું તો મારા અનુભવને કારણે
રોકા ન જ આપી શકું.’

જીજ્ઞ એક આવા જ ચિંતાતુર પ્રોટેસ્ટન્ટને કેનેડીએ જણાવ્યું હતું,
‘હું પ્રામાણિકપણે એટલું તો કહી શકું કે મારા જાહેર જીવન દરમિયાન
એક પણ પ્રસંગે રોમન કેથલિક સંપ્રદાયનો કે અન્ય કોઈ સંપ્રદાયનો
પ્રતિનિધિ મારી પાસે આવ્યો નથી અને હું માનતો હોઉં એવા
જાહેર દિતથી નિષંગત એવું એક પણ કૃત્ય મારી પાસે કરાવવા તેણે
દબાણ કર્યું નથી.’

કેનેડીનું આ મજબૂત વલણ છે કે જાહેરસેવાઓમાં કેથલિકોની જે
મોટી સંખ્યા છે તે અને કેથલિક સંપ્રદાયના જે ધર્મગુરુઓ અને અન્ય
અધિકારીઓની પરંપરા છે તે આજે આ સંપ્રદાયના જૂના જડ
ચોકડા પ્રમાણે નથી વર્તતા.

પોતાની ધાર્મિક માન્યતાના પ્રશ્ન કરતાં લોકો એ પ્રમુખ તરીકે
રાં કરવા ઇચ્છે છે તે અંગે વધુ જીરતાથી પ્રશ્નો પૂછે એમ કેનેડી
પોતે ઇચ્છે છે. આ સંબંધમાં ૧૯૬૦માં કેનેડીએ એવું વલણ અપભ્રાંશ
કર્યું છે જે પિનકેથલિકોને વધુ સ્વીકાર્ય જાને તેવું છે. ચોક્કસ વર્ષ પૂર્વે
જાણી. કે. ૧૪

તેમનું વલણ સહેજ જુદું હતું. દા. ત. ૧૯૫૪ના એપ્રિનમાં તેમણે કેમ્બ્રિજના એક મતદારને વખેલા પત્રમાં જણાવ્યું હતું : 'મેનેટમાં જે વેટીકનમાં અમેરિકાનો એવચી રાખવા અંગે પ્રતાવ આવે તો હું તેને ટેકા આપીશ, કારણ કે કન્વેન્ટ અને ટ્રુમન બંને વેટીકનમાં અમેરિકાનો ઠાઈ પ્રતિનિધિ હોવો જોઈએ એવો આશય રાખતા હતા.' પાંચ વર્ષ કેનેડીએ આવી નિગણૂકનો સખત વિરોધ કર્યો સતતનિયમન જેવા 'નૈતિક' પ્રશ્નો સબધી તેમનું વલણ સાચી યા ખોટી રીતે કૅથલિકોનું જે વલણ માની લેવામાં આવે છે તેનાથી વિરુદ્ધ છે તાજેતરમાં સતતનિયમન અંગે તેમનો અભિપ્રાય જણાતા માટે પુછાયેલા એક પ્રશ્નના જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું હતું : 'અમુક સામાન્ય સિદ્ધાન્તોનો વિશિષ્ટ વારત્તવિક પરિચ્છિતિમાં કેવી રીતે અમલ કરવો એ અંગે કૅથલિકોમાં સારા પ્રમાણમાં મતભેદ' જેવા મળે છે. અમુક મુજબત નૈતિક સિદ્ધાન્તોને માન્ય ગણતા કૅથલિકો જાહેર નીતિના જુદા જુદા પ્રશ્નો સબધી જુદા જુદા વલણો ધરાવતા તમે જુઓ ઠા તેની પાછળનું સાચું કારણ આ છે જાહેર પ્રશ્નો જવાબે રાજકીય ક્ષેત્રે ઉદ્ભવે ત્યારે તેની નૈતિક અમલોનો પશુ તમારે વિચાર કરવો જોઈએ, પણ જાહેર હોદ્દો ધરાવનાર વ્યક્તિની જવાબદારી એ છે કે પોતાને જેમાં વેટીકન કલ્યાણ સાગત હોય એ ધોરણે જ તેણે અ પ્રશ્નો સબધી નિર્ણયો લેવા જોઈએ. આવો ઠાઈ નિર્ણય કૅથલિકોના વર્તમાન અભિપ્રાય સાથે મુસબત છે કે નહિ તે જેવાની તેને ઠાઈ જરૂર નથી ....'

કેનેડીને વિરિધતા, વિનિમિત્ત અને બહુમતવાદમાં શંકા છે તેમાં જ ધર્મ અને ગણ્ય અંગેનાં તેમના મતબ્દોનું મૂળ રહેતું છે એ કહે છે. 'અંગેગિદાના ધનિદાસના મારા અભ્યાસે મારા મન ઉપર એક દલીલની બહુ જીદી છાપ પાડી છે અને તે એ કે આ દેશ દેશ ધર્મ અને સમૂહિના ઉત્તરમાંથીને અપનાવી શક્યો છે એ તેનું અદોમાન્ય છે આપુ અદોમાન્ય દુનિયાના બહુ થોડા દેશોને પ્રાપ્ત થયું તમે અંગેગિદાએ મનભેદો તરફ માત્ર અદિધુના દાખવી નથી, પણ

એના પર એક નવી અને સમૃદ્ધ સંસ્કૃતિની ઈમારત રચી છે. મારી આ એક દૃઢ માન્યતા છે કે આપણે ત્યાં પ્રવર્તતા ધાર્મિક અને સાંસ્કૃતિક બહુમતવાદે આપણને આપણું એક મુખ્ય બળ આપ્યું છે.....' બહુમતવાદનો અર્થ કેનેડીને મન એવો સમાજ નથી કે જે એક બીજાથી તદ્દન જુદાં અને સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધરાવતાં જૂથોનો બન્ધો હોય અથવા તો એક નીરસ સુસંગઠિત એકમનો બનેલો હોય; પણ કેનેડી એના સમાજમા માને છે જેમાં જુદાં જુદાં એકમો પોતાની વિશિષ્ટતા અને વૈયક્તિકતા ગુમાવ્યા વગર એકબીજાની સાથે રહી શકે અને સંસ્કૃતિના વિકાસમાં પોતાનો વિશિષ્ટ ફાળો આપી શકે.

૧૯૫૬ની વસંત ઋતુ દરમિયાન કેનેડીએ કોલોરાડોની એક મહિલાને લખેલા પત્રમાં જણાવ્યું હતું, 'અમેરિકાના બધારણના આદેશ પ્રમાણે વર્તવાના જેણે સોગંદ લીધા છે એવા એક જાહેર અધિકારી તરીકે મારે કોઈ પણ ખાનગી સંસ્થા તરફ દરજ બજાવવાની રહેતી નથી. એ સંસ્થા ધાર્મિક છે કે અન્ય પ્રકારની છે એ પ્રશ્ન અરધાને છે. મારે તો જેમાં સમષ્ટિનું હિત સંકળાયેલું હોય એ પ્રત્યે જ દરજ બદા કરવાની છે.

'દૂકમાં મારી દૃઢ માન્યતા છે કે આપણે અમેરિકામાં સામાન્ય રીતે સમજાયે છીએ તે પ્રમાણે ધર્મ અને રાજ્ય એક બીજાથી તદ્દન જુદાં હોવા જોઈએ. એટલે કે ધર્મ અને રાજ્યના જે જુદા જુદા કાર્યપ્રદેશો છે તે કાર્યપ્રદેશોમાં બંને એકબીજાની કોઈ પણ દખલ વગર મુક્ત રીતે કામ કરવા સ્વતંત્ર હોવા જોઈએ. આપણે એક ઉદારમતવાદી લોકસાહીવાળા સમાજમાં જીવીએ છીએ. આ સમાજમાં જુદા પ્રકારની માન્યતા અને અમાન્યતાને અવકાશ છે. મારા મનમાં એ વિશે જરાય શંકા નથી કે આપણા બધારણ હેઠળ આજે બહુમતવાદ વિકસ્યો છે તેણે આપણને એક એવું બ્યવસ્થાતંત્ર આપ્યું છે જેમાં જુદા જુદા અભિપ્રાયોના સહઅસ્તિત્વની શક્યતા છે અને આ અભિપ્રાયો એક બીજાને અસર કરતા હોઈ અંતે તો સમગ્ર

પોતાની વિચારસરણીને વ્યાપક બનાવવાની તેમને માટે એક ઉત્તમ તક હતી; પણ જેઓ તેમની શહેરી, હિજરતી અને ફેશલિક પશ્ચાદ્ભૂમિકા પર ઢાંકપીછોડો કરવા માગતા હતા તેમને તેમજે સહકાર આપવાની ના પાડી. કેનેડીના સહકાર્યકરો કબૂલ કરે છે કે તેમનું આ પગલું ‘શુધીરતાભય’ હતું, પણ એ પગલું દાયે કરીને પરાજય નોતરવા જેવું હતું. જે માણસ આટલો બધો પરદેશી જેવો લાગતો હતો તેને અપનાવવાની કોઈ વૃત્તિ લોકોમાં દેખાતી નહોતી. એક રીતે જોવા જઈએ તો રિમથ ધણા પ્રામાણિક હતા. બીજી દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો તે ધણા અવ્યવહારુ હતા. ઓરકર દે-ડવીન કહે છે, ‘રિમથને કદાચ એવો બધ દશે કે જો તે પોતાની જોવરની રીતમાંત છોડી દશે તો જે લોકોની વચ્ચે એ મોટા થયા હતા તે લોકો તરફ તે વિગ્રુખ થયા ગણાશે અને પોતાની જાન પ્રત્યે-તેમના પ્રત્યે અપ્રામાણિક બન્યા મળાશે.’ અસ રિમથ જો ચૂંટણીપ્રચાર કરે તો અલ રિમથ તરીકે જાહેર, બીજી કોઈ રીતે નહિ.

કેનેડીના સહકાર્યકરોની બીજી દલીલ એવી હતી કે ૧૯૨૮નું વર્ષ એવું હતું કે કોઈ પણ ફેશલિકની સાચી સફિનીની કમોટી ના થાય. ડેમોક્રેટીક પક્ષનો કોઈ પણ ઉમેદવાર ત્યારે પ્રમુખપદે ચૂંટાઈને આવે એ સંકપતા બહુ ઘોટી હતી. ને વખતના પ્રમુખ કાલીન કુશીન એટલી સ્વચ્ચતા અને ચાંતિથી રેશનો વહાવટ કરી રચા હતા કે તેમના પર દીકા કંપા માટે તેમની નજગા કરીએ. ‘મોપવાનું’ કામ પણ મુગેલ હતું. રિપબ્લીક પક્ષે દર્જન્ટ કુવરને પ્રમુખપદ માટેના પોતાના ઉમેદવાર તરીકે પસંદ કર્યા હતા. એક ઉદાર રતિના રિપબ્લીકન તરીકે તેમની જાનિં રેશમાં પ્રસરેલી હતી. રેશ આખો સમૃદ્ધિમાં રામતો હતો. ડેમોક્રેટીક પક્ષમાં હાઝનિરેથ, થર્મ અને બીજા પ્રમો અને જાણે વિખવત પડ્યો હતો. પારિષદનિ આમ દોવા જર્જવ રિમથ સારા પ્રમાણમાં ખત મેળવી ચકયા. તેમને કુલ એક લાખ પચાસ હજાર ખત મળ્યા. સાર વર્ષ પૂર્વેની ચૂંટણીમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષના ઉમેદવારને આનાથી આઠ ખત મળ્યા હતા. (અવગન, તે વખતે પ્રમનિશીયત્વ દીએ ડેમોક્રેટીક)

પક્ષના કેટલાક મત મેળવી ગયા હતા.) જે ઉમેદવાર માટે એમ મનાતું હતું કે ગામડાંના લોકો તેને બહુ મત નહિ આપે તેણે પણ દક્ષિણ અમેરિકાનો ગ્રામવિસ્તાર બાદ કરતાં બીજા ગ્રામવિસ્તારમાંથી નોંધપાત્ર સંખ્યામાં મત મેળવ્યા હતા.

એટલે કેનેડીના કાર્યકરોને લાગે છે કે ૧૯૬૦ની પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીમાં બહુ રિમયના ઉદાહરણમાંથી કોઈ બોધપાઠ લેવા જેવો નથી. કેનેડીને બહુ બહુ તો કોઈ એમ કહી શકે કે એ એક પ્રાન્તીય મનોવૃત્તિ ધરાવનાર વ્યક્તિ છે. તેમની શ્રીમંતાઈ, હાર્વર્ડમાં લીધેલું શિક્ષણ, બૌદ્ધિક સિદ્ધિઓ, સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ, કુટુંબનું ઉદાર વાતાવરણ અને વક્તવ્ય વગેરેમાં એ સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ રિમયથી તદ્દન જુદા પડી જાય છે. પોતાના જીવનમાં જે ફેરફાર કરવાની રિમયે ના પાડી હતી તે જ ફેરફાર કેનેડીએ પોતાના જીવનમાં કર્યો છે. બીલ્સ સ્ટ્રીટમાં રહેતા એક નીચલા મધ્યમ વર્ગના માનવી રહેવાને બદલે તે આજે સામાજિક દૃષ્ટિએ ઉચ્ચ ગણાતા વર્તુળોમાં ફરતા ચર્ચ ગયા છે.

કેનેડીના કાર્યકરો તરફથી એવી પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે કોઈ પણ દૃષ્ટિએ વિચાર કરનાં જમાનો પસંદાયો છે. ૧૯૨૦ની સાલ પછીના અમેરિકામાં અને ૧૯૬૦ પછીના અમેરિકામાં ઘણો ફેરફાર થયો છે. ૧૯૫૮માં કેથલિકો કેલિફોર્નિયા, ઓહિયો, પેન્સિલ્વેનિયા અને મિનેસોટા રાજ્યો જ્યાં કેથલિકોની લઘુમતી હતી ત્યાંથી પણ ગવર્નરો કે સેનેટરો તરીકે ચૂંટાયા છે. સેનેટમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષના જે સંખ્યો હતા તેમાંથી બાર કેથલિકો હતા. આ ઉમેદવારોને ચૂંટણીમાં સફળતા મળી એ નિઃસંક રીતે એટલું સિદ્ધ કરે છે કે લોકોમાં ધાર્મિક ચતાન્તર ક્ષમા તો વધી જ છે, પણ તે સાથે સાથે કેથલિકોની વસ્તીમાં પણ વધારો થયો છે અને અગાઉ કેથલિકો અમુક રાજ્યોમાં જ સ્થિર થયા હતા તેને લઈને હવે તેમણે બીજાં રાજ્યોમાં સ્થળાન્તર કરવા માંડ્યું છે જેથી તેમના મત વધારે પ્રમાણમાં વહેંચાયા છે.

છતાં આ બધી પ્રગતિ સુચક છે. હજુ નિશ્ચિન કહી શકાય એમ નથી. પ્રમુખપદે એક કેથલિક ચૂંટાઈ ને આવે તે સંકયતાની અંતિમ

કસોડી એ કમેડી પોતે જ હોઈ શકે : અમુક ચોક્કસ વર્ષમાં આ ઉચ્ચતમ પદ પ્રાપ્ત કરવાની અમુક એક કેથનિક ઉમેદવારમાં કેટની શક્તિ છે તેના પર ખધો આધાર છે. ૧૯૬૦ની સાલ જેમ નજીક આવતી ગઈ તેમ કેનેડીના કેટલાક વિરોધીઓએ લોકોનો અભિપ્રાય બદલવા પ્રયત્ન કર્યો અને એમાં મળેના મતનું પૃથક્કરણ કરી એ દહેવા લાવ્યા કે કોઈપણ કેથનિક ઉમેદવાર આ ચૂંટણીમાં વિજય મેળવી શકશે નહિ તેમણે લોકો સમક્ષ એક સમસ્યા મૂકી : ‘ જો તમારો પક્ષ આ વર્ષની ચૂંટણીમાં પૂરી લાયકાત ધરાવતો ઉમેદવાર પ્રમુખપદ માટે જીતેો રાખે અને એ ઉમેદવાર કેથનિક હોય તો તમે એને મત આપશો ? ’ અને પછી આ પ્રશ્નનો જવાબ મેળવવા તેમણે પ્રયત્ન કર્યો. ૧૯૫૬માં પ્રમુખપદ માટેના ઉમેદવારનાં નામ નક્કી કરવા પક્ષોના અધિવેશન મળ્યાં ત્યારે લગભગ ૨૦૦૦ જેટલા મતદારોને આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો. આ મતદારોમાં દેશના તમામ પ્રકારના વર્ગોનું પ્રતિનિધિત્વ હતું આ મતગણતરીનું પરિણામ નીચે મુજબ આવ્યું હતું

હા	૭૨ ટકા.
ના	૨૨ ટકા.
જાણતા નથી	૫ ટકા.
જવાબ નહિ આપનાર	૧ ટકા.

જો કોઈ પણ ઉમેદવારને તેના ધાર્મિક માન્યતાને કારણે તેના જ પક્ષના ચોથા ભાગના મતદારો રોકે આપવા તૈયાર ન હોય તો એ સંજોગોમાં પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાઈ આવવાની શક્યતા તેને માટે નહુ થોડી રહે છે

કેનેડી તરફથી વ્યૂહ રચનારાઓ આ માનવા તૈયાર નથી તેઓ દહે છે કે જે લોકો કેથનિક ઉમેદવારને મત આપવાની ના પાડે છે તેમાંના મોટા ભાગના લોકો દક્ષિણના રાજ્યોમાં રહે છે. આ રાજ્યોમાં ડેમોક્રેટીક પક્ષનું જોર માન્ય પ્રમાણમાં છે અને તેમાંય કેનેડી તો ધણા લોકપ્રિય છે. એટલે એ યોગ્ય મન ગુમાવે તો તેથી કંઈ ખાસ દરકાર

આવે તેમ નથી. જે બાકીના માણસો છે તેમાંના મોટા ભાગના રિપબ્લીકનો છે અને તેઓ તો કોઈ પણ સંબંધોમાં કેમોકેટીક પક્ષના ઉમેદવારને મત ન આપે એ સમગ્ર શક્ય એવું છે. જે લોકોએ એમ કહ્યું છે કે અમે પ્રમુખપદ માટે જિત્યા રહેલા કેથલિક ઉમેદવારને મત નહિ આપીએ, એમણે એમ પણ જાહેર કર્યું છે કે કેનેડી ક્યા સંપ્રદાયના છે એ અમે જાણીએ છીએ છતાં એમને અમે મત આપીશું. ૧૯૫૬ના મે માસમાં લેવાયેલા આ જાહેર મત પ્રમાણે આખા દેશમાંથી ૪૭ ટકા જેટલા (૩૦ ટકા દક્ષિણનાં રાજ્યોના) માણસો એ જાણે છે કે કેનેડી કેથલિક છે; પણ કેનેડીના વ્યૂદ્ધારે એમ માને છે કે બાકીનાઓને પણ આ હકીકતનું જ્ઞાન થાય તોપણ જેઓ કેનેડીના પક્ષમાં છે તેઓ આ કારણે તેમને મત આપતાં ખચકાશે નહિ. કેનેડીના ટેકદારે કહે છે કે મુખ્ય પ્રશ્ન આ છે કે જેમનો મત લેવામાં આવ્યો છે તેમને એમ પૂછવામાં નથી આવ્યું કે જે લોકો સામાન્ય રીતે રિપબ્લીકન પક્ષના ઉમેદવારને મત આપે અથવા ગર્ષ ચૂંટણીમાં જેમણે આર્ષજનદાવરને મત આપ્યા હતા તે પૈકીના કેટલા લોકો આમુક ઉમેદવાર કેથલિક છે એ જાણ્યા પછી પણ તેને મત આપે?

દૂકમાં આ અભિપ્રાય મુજબ પ્રોટેસ્ટન્ટોની માફક કેથલિકોના પણ પોતાના આગવા મત છે. આ હકીકત કોઈને અમે કે ન ગમે પણ તેનો સ્વીકાર કર્યા વિના ચાલે એમ નથી. પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીમાં ખારેક જેટલાં રાજ્યો ખડુ ચોક્કસ અને અગત્યનો ભાગ ભજવે છે, કારણ કે ત્યાં ધણાં મતદારમંડળો છે. આ મતદારમંડળના અભિપ્રાયો વારંવાર બદલાતા રહે છે. આ રાજ્યો તે ન્યુ યોર્ક, પેન્સિલ્વેનિયા, ઇલિનોય, ન્યુ જર્સી, મેસેચ્યુસેટ્સ, કનેક્ટીકટ, કેલિફોર્નિયા, મિશીગન, મિનેસોટા, ઓહિયો, વિસ્કોન્સીન અને મેરીલેન્ડ છે. કેનેડીની હાવણીની એવી ગણતરી છે કે દ્વિપક્ષી મતના આધારે લેવામાં આવેલી મતગણતરીમાં કેથલિક ઉમેદવારને મળેલા કુલ ૪૭ ટકા મતમાંથી ૫૭ ટકા મેસેચ્યુસેટ્સમાંથી, ૫૫ ટકા કનેક્ટીકટમાંથી, ૪૭ ટકા ન્યુ જર્સીમાંથી, ૪૦ ટકા ન્યુ યોર્કમાંથી અને એ રીતે પ્રમાણ ધટતાં ઓહામાં ઓહા

૨૫ ટકા મત ઓહિયો રાજ્યમાંથી મળેલા છે. આ બાર રાજ્યોમાંથી ૨૫૩ જોટલા મત કેથલિક ઉમેદવારને પક્ષે પડ્યા છે તેને હવે બીજા રાજ્યોમાંથી ૨૬૯ જોટલા મત મળી જાય તો તેનો વિજય નિશ્ચિત બને ૧૯૪૦, ૧૯૪૪ અને ૧૯૪૮માં પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીમાં ડેમોક્રેટિક પક્ષ વિજયી બન્યો હતો, કારણ કે મોટા ભાગના મતદારોએ રૂઝવેસ્ટ અને દુબનને મત આપ્યા હતા ૧૯૫૨ અને ૧૯૫૬ની ચૂંટણીમાં ડેમોક્રેટિક પક્ષને આ ચૂંટણીમાં નિષ્ફળતા મળી હતી, કારણ કે આ બધા મતદારોએ આર્ચબિશપને મત આપ્યા.

કેનેડીના કાર્યકરો માને છે કે ૧૯૬૦ની ચૂંટણીમાં જીતવાનો મુખ્ય આધાર શહેરના મત ઉપર છે ન્યુ યોર્ક, ફીલાડેલ્ફિયા, ચિકાગો, લોસ એન્જલેસ અને એવાં બીજા કેટલાંય શહેરોમાં સામાન્ય રીતે કેથલિકો જ ડેમોક્રેટિક પક્ષના મતનું પ્રમાણ નક્કાં કરે છે. આ શહેરોમાં ડેમોક્રેટિક પક્ષનું કેટલું જોર છે તે પરથી જ રાજ્યોમાં આ શહેરો આવેલા છે એ રાજ્યોમાં ડેમોક્રેટિક પક્ષનું કેટલું જોર રહેશે તેનો અંદાજ કાઢનામાં આવે છે અને આ રાજ્યોમાં જો ડેમોક્રેટિક પક્ષનું જોર હોય તો સામાન્ય રીતે ડેમોક્રેટિક પક્ષ પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીમાં વિજયી બને છે એવી ગણતરી કરવામાં આવે છે આ તમામ પૃથક્કરણની પાછળ કેનેડીના કેટલાક રોકાણોનાં અમુક અનુમાન કામ કરી રહ્યાં છે તેઓ માને છે કે કેનેડી માટે અતિમ ચૂંટણીમાં વિજય મેળવવો એ કઠિન કાર્ય નથી, પણ ડેમોક્રેટિક પક્ષનું ઉમેદવારી-પત્રક મેળવવું એ જ કઠિન કાર્ય છે. નવેમ્બરમાં યનાર ચૂંટણીમાં મોટા ભાગના મતદારો કેનેડીને મત આપશે કે નહિ એ એક કોયડો નથી; પણ જુલાઈ માસમાં મળનાર પક્ષના અધિવેશનમાં પ્રતિનિધિઓ કેનેડીને મત આપશે કે નહિ એ જ એક કોયડો છે.

અમેરિકાના રાજકારણ માટે લાંબા સમયથી એક લોકવાયકા પ્રચલિત છે કે પ્રમુખપદ માટે ઠાને ઉમેદનારી પત્રક આપવા એ દરેક પક્ષના ઘોડા ઉચ્ચ કક્ષાના નેતાઓ એકાદ ઓરડામાં બેસીને મળી નક્કી

કરે છે. આ લોકવાયકા કંચારેય શબ્દશઃ સાચી નહોતી અને ૧૮૬૦ની ચૂંટણીમાં જ્યાં જુદી જુદી જાતનાં ઘણા ઉમેદવારો આ રથાન માટે જિલા રહેવા માગતા હોય ત્યાં પક્ષના અધિવેશનમાં ઉચ્ચ કક્ષાના નેતાઓની દોરવણી પ્રમાણે જાણ થાય એવી શક્યતા હમેશ કરતાં પણ ઓછી થતી જાય છે. રાજ્યનાં ઘણાં ખર્ચાં પ્રતિનિધિમંડળે પહેલા મતદાનમાં પોતાની પસંદગીના ઉમેદવારોને મત આપી પીગ મતદાન વખતે જુદાં જુદાં તડોમાં વહેંચાઈ જાય છે અને પછી ધીરે ધીરે થોડા ઉમેદવારો તરફ ઢળનાં જાય છે. રાજ્યકક્ષાના કેટલાક નેતાઓનું તેમના પ્રતિનિધિમંડળ પર વર્ચસ હોય છે. આ પણ નસીબની એક ખસિદારી છે કે ન્યુ ઈંગ્લેન્ડ સિવાયનાં મોટા ભાગનાં રાજ્યોના નેતાઓ જેઓ કેથલિક હતા તે કેનેડી પ્રત્યે ઉપેક્ષા સેવતા હતા. ચૂંટણીપ્રચારનું વર્ષ શરૂ થયું ત્યારે તો તેઓ કેનેડી પ્રત્યે ઉપેક્ષા હતા. અધિવેશનમાં એક 'કેથલિક જૂથ' ઊભું થયું એવી જે બીતિ પ્રોટેસ્ટન્ટો સેવતા હતા તેમની બીતિ આથી નિર્ભૂળ બની.

કેસીફેર્નિયાના ગવર્નર એડમન્ડ જી. ("પેટ") બ્રાઉન જે કેથલિક ■ અને જે અધિવેશનમાં પોતાના રાજ્યના પ્રતિનિધિમંડળના મોવડી તરીકે જવાનો વિચાર કરતા હતા તેમણે પોતાના રાજ્યના એક ઉમેદવારને ટેકો આપવાનું વચન આપ્યું હતું. આમ કેસીફેર્નિયામાં પ્રમુખપદ માટેની પ્રાથમિક ચૂંટણીમાં જિલા રહેવાની કેનેડીની આશા ધૂળમાં મળી. કાર્લ પણ ઉમેદવાર પ્રાથમિક ચૂંટણીમાં હારી જવાનું અચવા વિજય મળે તો રાજ્યના નેતાની ખફા મરજી વહોરી લેવાનું જેવડું જોખમ ખેડવા તૈયાર નથી થતો. પેન્સીલ્વેનિયામાં ગવર્નર ડેવિડ લોરેન્સ જે કેથલિક છે તેમણે સ્ટીવન્સનને જ ટેકો આપવાની સાફ વાત કરી. ઓહિયોમાં કેથલિક ગવર્નર માર્ક કેલ વી. ડીસાળી પોતાના રાજ્યના એક ઉમેદવારને ટેકો અપાવવા ખટખટ કરી રહ્યા હતા. ન્યુ યોર્કના જે નેતાઓ મેયર રાજર્ટ વેગ્નર અને ટેમેનીના માલિક કારમાર્કન દ સેવિયો જે બંને કેથલિકો છે તેમણે કેનેડીને

કોઈ પણ વચન આપવાની ના પાડી. ન્યુ યોર્ક રાજ્યના થોડા ગ્રામ-વિસ્તારના પ્રોટેસ્ટન્ટ નેતાઓમાં કેનેડી માટે દેયલિકો કરતાં વધુ સારી લાગણી પ્રવર્તતી હોય એમ લાગ્યું.

આ દેયલિકો રાજકીય દૃષ્ટિએ કેનેડી જેવા એક અગ્રણી દેયલિક ઉમેદવાર પ્રત્યે ઉપેક્ષ હતા તેનું કારણ શું હતું? એક કારણ એ હતું કે કેનેડીને ડેમોક્રેટીક પક્ષની ટિકિટ મળે તોપણ અંતિમ ચૂંટણીમાં એમનો પરાજય થાય એવી શક્યતા મોટી હતી અને એમના પરાજયની અસર એ પડે કે હોદ્દા માટે દેયલિક ઉમેદવારોને ટેકો આપવાની બધાં સંપ્રદાયિક જૂથમાં જે વૃત્તિ આજે ઉદ્ભા કેટલાંક વર્ષોથી જોવામાં આવે છે તે વૃત્તિમાં પથટો આવે એવો તેમને બય હતો. આનું મુખ્ય કારણ કદાચ રાજકીય દૃષ્ટિએ વધુ અંગન હોવાનો સબબ મોરો છે કેનેડી મેસેચ્યુસેટ્સમાં અને કોનેસમાં પક્ષની અધિકૃત નીતિથી સ્વનત્ર રીતે વર્તતા હતા એ લોરેન્સ અને દ સેવિયો જેવા પક્ષના નેતાઓ સારી રીતે જાણતા હતા. ધારો કે કેનેડી અમેરિકાના પ્રમુખ બને તોપણ તે પક્ષની નીતિની અવગણના કરી તેમની સાથે કામ કરતાં શિખાઉ રાજકીય નેતાઓ અને પોતાના અંગન વ્યવસ્થાતંત્રની સલાહ પ્રમાણે જ કામ કરશે? કેટલાંક દેયલિક નેતાઓ તો ધાસની ગંજીના કૂતરા જેવી નીતિ અપભ્રમ કરી રહ્યા હતા. ૧૯૬૦ની ચૂંટણીમાં કે ૧૯૬૪ની ચૂંટણીમાં એ પોતે જ પક્ષની ટિકિટ મેળવવાની ખ્વાહેશ રાખતા હતા અને જો એ કેનેડીને ટેકો આપે તો તેમની પોતાની આશાઓ ધૂળધાણી થઈ જાય તેમ હતી. કદાચ આનો સરળ ખુલાસો એ પણ હોઈ શકે કે તે કેનેડી કરતાં બીજા કોઈ ઉમેદવારને પસંદ કરતા હોય.

પરંતુ કેનેડીના સારા નસીબે મોટા ભાગના દેયલિક રાજકીય નેતાઓ અમેરિકાના રાજકીય નેતાઓ તરીકે વિચાર કરતા હતા અને રોમન દેયલિકો તરીકે વિચાર નહોતા કરતા. રોમન દેયલિક સંપ્રદાય જડ છે એ આશ્વેષનો કેનેડીએ પોતે જ રહિયો આપ્યો હતો.

ડેમોક્રેટીક પક્ષમાં તેમણે એક એવું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું જેને કારણે તે પક્ષનાં બધાં જ મહત્વનાં જૂથોના સંપર્કમાં આવતા, પણ કોઈ પણ એક જૂથ સાથે તેઓ સંપૂર્ણ રીતે લણી ગયા નહોતા. એ કેથલિક હોવા છતાં દક્ષિણનાં રાજ્યોમાંથી તેમને ગણનાપાત્ર ટેકા મળ્યો હતો અને આતું કારણ તેમનાં મવાળ રાજકીય અંતર્યો હતું. પરંતુ ત્યાંના ટેકા સંખ્યાની કહી શકાય એમ નહોતું. અમણી કેથલિક નેતાઓ ખીજા ઉમેદવારોને ટેકા આપતા હતા, એટલું જ નહિ પણ રોમન કેથલિક સંપ્રદાયના ધર્મગુરુઓમાં પણ કેટલાક એવા હતા જે માનતા હતા કે કેનેડીએ રાજ્ય અને ધર્મ એક ખીજથી લિપ્ત હોવાં જોઈ એ એવી પોતાની નીતિ જાહેર કરી છે તેનું મૂળ કદાચ રાજકીય હેતુ-પણમાં હોઈ શકે; પણ તેમને એવી જીતિ હતી કે કેનેડી જે પ્રમુખપદે ચૂંટાઈને આવે તો પોતે કેથલિક તરફી નથી એ સિદ્ધ કરવા માટે સાવધાનીપૂર્વક વધુ ખડતો પ્રયાસ કરશે. સાચે જ, જેમ અમુક વય-નોથી બંધાઈ જવું એમાં લય છે તેમ અમુક વયનોથી ન બંધાવવું એમાં પણ એટલો જ લય છે.

કેટલાક પીઠ અને કેટલાક નવા નેતાઓને આ પરિસ્થિતિમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ એ લાગ્યો કે કેનેડીનું નામ ઉપપ્રમુખપદ માટે સૂચવવું જેથી હસામ પણ ખરું અને લોટ પણ ફાટી શકાય. એમ માનવામાં આવતું કે અતિ સુરત પ્રોટેસ્ટન્ટો ઉપપ્રમુખપદ માટે કોઈ કેથલિક ઉમેદવારનું નામ સૂચવવામાં આવે તો વાંધો નહિ લે અને થોડા કેથલિકો જે પ્રમુખપદ માટે કેનેડીનું નામ સૂચવાયું હોવાને કારણે રિપબ્લીક પક્ષમાં લણી જવા માંગતા હતા તેમને આ માર્ગથી પાછા ડેમોક્રેટીક પક્ષમાં બોલાવી શકાય એમ હતું.

કેનેડીના પોતાના કેટલાક અનુયાયીઓ માનતા હતા કે કેનેડીનો મવાળ કેથલિકવાદ જેમાં અમેરિકાના કેથલિક સંપ્રદાયનું જરૂર પ્રદાન નથી તે મોજો પડી જશે અને જેમ ૧૯૬૦નું વર્ષ નજીક આવતું જશે તેમ તેમની ધાર્મિક દલીલો પણ પોલી થતી જશે એક સમયે તો એમ

પણ સાચું કે જૂના સમયમાં એકબીજાને ધિક્કારવાની જે વૃત્તિ હતી એ હજુ રમૂતિય જની નથી અદ્યામાના મેથોડિસ્ટ ગવર્નર જહોન પેટરસને ઝેનડીની ઉમેદવારીને ટેકો આપ્યો ત્યારે એ રાજ્યના બેપ્તિસ્ટ તરફ પેટરસનને ઠપકો આપ્યો અને જણાવ્યું કે અમેરિકાના પ્રમુખ તરીકે અમારે એવી વ્યક્તિ નથી જોઈતી જેની વફાદારી વેગિઝન જેવી એક વિદેશી સત્તા તરફ વિશેષ હોય. ગાંધીના મેથોડિસ્ટના અધિકૃત મુખપત્ર 'મેથોડિસ્ટ ક્રિશ્ચન એડવોકેટ' લખ્યું : 'ગવર્નરને એ જાણીને આશ્ચર્ય સાગશે કે અદ્યામાના લોકો સત્તાશ્રુષ્ઠા રોમન કેથલિક પાદરીઓની રાજકીય જાગ્ર માટે બ્લોક્બટ હાઉસના બારણાં ખુલ્લા કરી આપી તેમની લોકશાહીની સ્વતંત્રતા ગુમાવવા નથી માંગતા.'

મેસેચુસેટ્સમાં પણ પ્રોટેસ્ટન્ટોના મનમાં આ જ જાતની લાગણી હતી, જે કે તેઓ તેને વધારે સારી રીતે અને રમૂજભરી રીતે વ્યક્ત કરતા. ન્યુ ઝેનડના મેથોડિસ્ટ બિશપ જહોન વેરની લોડે પ્રમુખપદ માટે ઉમેદવારી નોંધાવાની ખવાહેશ રાખતા કેથલિકોની કસોટી કરવા કેટલાક પ્રશ્નો પ્રગટ કર્યા તે પછી પ્રોટેસ્ટન્ટના કેથલિક સંપ્રદાયના સાપ્તાહિક અખબાર 'પાયલટ' માં આ પ્રશ્નોની સામે એક તર્કીયેષુ લખવામાં આવ્યો જેમાં મેથોડિસ્ટ ઉમેદવારોને માટે એવા જ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા 'પાયલટ' સવાલ પૂછ્યો હતો, 'મેથોડિસ્ટ સંપ્રદાયમાં ૨ ગમેદની નીતિની જે લાખી પ્રત્યાલિકા છે અને આજે પણ મેથોડિસ્ટ સંપ્રદાય એ પ્રત્યાલિકાને ટેકો આપી રહ્યો છે તે જોતા તમે આ વિષય સમઘી વરિષ્ઠ અદાલતે જે ચુકાદા આપ્યા તેનો અમલ કરશો એવો તમારા પર વિશ્વાસ મૂકી શકાય?' તમારા મનાન ડળમાં કોઈ હજારી હોય તો તમે તેની સાથે રહી કામ કરી શકશો? ' 'પાયલટ' એ તે બિમેયુ, 'આનો સાર આટનો જ છે જે કોઈ માણસ પોતાના હાથ ખરડાવવા સામે વાધો ના લે, તો કાદવ ઉડાડવાની આ રમત કોઈ પણ માણસ રમી શકે છે.'

આ રમત મદી હોય કે ના હોય, પણ જે કેથલિક ઉમેદવાર ૧૮૬૦ની ચૂંટણીમાં જિતે રહેશે તો ધણા મતદારોને તે વિશે ગભીરતાથી વિચાર

કરવો પડશે. ૧૯૫૯ની પાનખરઋતુમાં બિચપ લોડે કહ્યું હતું કે પ્રમુખપદ મારેના અમુક ઉમેદવારને તે કેથલિક છે માટે જ મત ન આપવો એ એક પાપ છે. કેનેડીના ધણા વ્યૂહ રચનારાઓના મનમાં પણ આ જ ચિન્તા હતી, જો કે તેઓ તે પ્રત્યે તાટસ્થવૃત્તિ કેળવવા પ્રયાસ કરતા હતા. એમાંના એકે કહ્યું છે, 'આ બધી ધાર્મિક ચચાનો હવે એટલો જ અર્થ થાય છે કે અધિવેશેન સમયે કશું જ રહસ્યમય અને અજ્ઞરૂપું નહિ બને. પણ આ વિષય હવે કંટાળાજનક બન્યો છે. તેની સંપૂર્ણ ચર્ચા થઈ છે, આને કારણે અમુક મત મળશે, અમુક ગુમાવવા પડશે એ પણ અનેક વાર કહેવાઈ ચૂક્યું છે. પણ ખીજા ઉમેદવારોને પણ મત ગુમાવવાની મુશ્કેલી તો હશે જ ને ? કેનેડીના એક ધનિષ્ઠ મિત્ર કહે છે કે પેટ ધ્રાઉન કેલીફોર્નિયાના ગવર્નરપદે ચૂંટાયા તે તેઓ ઉમોકેટીક હતા તે કારણે અને નહિ કે તેઓ કંથલિક હતા તે કારણે; અને રીબીકોફ કનેક્ટીકટના ગવર્નર તરીકે ચૂંટાયા તે તેઓ ઉમોકેટીક પક્ષના સભ્ય હતા તે કારણે, અને નહિ કે તેઓ યહૂદી હતા તે કારણે. કેનેડી પણ એમ જ માને છે. તે કહે છે : પ્રમુખપદ માટે જોવા થયેલા કેથલિક ઉમેદવારને હું મત આપું નહિ એ વિશે હું નિશ્ચિનપણે કશું કહી શકતો નથી. પણ મને લાગે છે કે મેં એક કેથલિક ઉમેદવાર તરીકે ચૂંટણીજંગમાં ઝંપલાવ્યું નથી.

૧૪

રૂઝવેલ અને કેનેડી

કેનેડીની ગુપ્ત શક્તિઓ અને રૂઝવેલની ગુપ્ત શક્તિઓની સરખામણી આપણને ધણી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે છે. કેટલીક બાબતોમાં બંને એકબીજાને ધણા ગળતા આવે છે. રૂઝવેલની માફક કેનેડીએ પણ

પોતાનું ઉદારગતવાદી વલણ કોઈ અમૂર્ત સિદ્ધાન્તોમાથી ન અપનાવતા રાજ્યપરોઝના અનુભવમાથી અપનાવ્યું છે. રૂઝવેટની માફક ઝેનેડીને પણ બે સિન્નજિન્ન વર્ગો અને પ્રજાસિક્ષાઓની દ્વિધાર્મા ફસાવણુ પડ્યું છે અને બે જુદી જુદી દુનિયામાં એ વિચાર્યા છે. રૂઝવેટની માફક ઝેનેડી પણ વ્યવહારવાદી બન્યા, વાસ્તવવાદી બન્યા અને અતે દંભનના એક વિચક્ષણ રાજપુરુષ બન્યા છે. જો કંઈ ફાયદો થતો હોય તો તે સમાધાન કરવા હમેશા તૈયાર રહે છે કેટલીક વાર તેમના કાર્યકરોને આથી નિરાશા પણ થાય છે. રૂઝવેટની માફક ઝેનેડી પણ કામના ગમે તેમના બોળને સહન કરી શકે છે. પણ કેટલીક વાર તે નાની દેખાતી વસ્તુથી ચીડાઈ જાય છે અને પત્રી એ કોઈકના પર પોતાનો મુસ્સો ઠાનવે છે. મેસેન્જરમેટ્સના નેતાઓની આ ખાસિયત ઝેનેડીમાં પણ હિતરી આવી હોય એમ લાગે છે. રૂઝવેટની માફક ઝેનેડી પણ પ્રસંગ આવ્યે હિંમત બનાવી શકે છે, તત્કાળ નિર્ણયો લઈ શકે છે, પકકાર જાની શકે છે. તેમની છુદ્ધિ પણ રૂઝવેટની છુદ્ધિના જેટની જ તીવ્ર છે. રૂઝવેટની માફક તે પણ પોતાના વર્તણૂક અને વિચારમાં મધ્યમમાર્ગી છે. આત્મનિર્મલ અને આત્મસંયમનો અભાવ, લાગણીનું પ્રદર્શન, અગત તકરારો અને કટુ વાતાવરણ—આ બધા તરફ તેમને સખત અનુગમો છે. તેમનામાં જે સુકુમારતા દેખાય છે તે તો કેવળ બાહ્ય દેખાવ જ છે. તે સુકુમારતાની પાછળ લોખંડી બખતર છે. એ હમેશાં દંઢ હોય છે અને ક્યારેક ગભીર, ક્યારેક કૃતનિશ્ચયી અને હમેશા ઉત્સાહી હોય છે.

પરંતુ ઝેનેડી અને રૂઝવેટ વચ્ચે થોડો તફાવત પણ છે. આ તફાવત રૂઝવેટની નેતાગારીના કેટલાક નિશિષ્ટ ગુણોને આભારી છે. રૂઝવેટમાં જે વિનોદહતિ અને આનંદી સ્વભાવ દત્તા તેનો ઝેનેડીમાં અભાવ છે. રૂઝવેટમાં કાર્ય કરવાની જે અદ્ભુત શક્તિ હતી, લોકોને આકર્ષવાનું જે સુબળીય તત્ત્વ હતું, વસ્તુત્વની જે શક્તિ હતી તે તમામનો ઝેનેડીમાં અભાવ છે. રૂઝવેટમાં ખોટાં વખાણ કરવાની, અનિચ્છોકિત કરવાની અને ગોગગોગ વાન કરવાની જે આવડત હતી તે પણ ઝેનેડીમાં જોવા મળતી

રૂઝવેલ્ટે કોટોકીની પળે જો 'ધેયે' અને કદપનાશક્તિ દાખવ્યાં તે કેનેડી એવી પળોએ બતાવી શકશે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં પહેલાં 'અમેરિકાના પ્રમુખના સ્થાનનો આપણે વિચાર કરવો જોઈએ. આ સ્થાનમાં જ કોઈ એવી અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે જેને કારણે એ સ્થાન પર એટલા માણસને એ છોડે લઈ જાય છે, તેના ઉત્તરમાંશોને બહાર લાવે છે, રાજપુરુષોનું મહાન રાજકીય નેતામાં પરિવર્તન કરે છે. દુઃખનું સંબંધી આમ જ બન્યું હતું. પોતાના આખા જીવન દરમિયાન કેનેડાએ કોઈ પણ સ્થાનને દીપાવવાની, તેની શક્તિઓનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવાની અને તેની મર્યાદાઓ વટાવી જઈ આગળ ધપવાની શક્તિ બતાવી છે. તે હજુ જીવાન છે, જીવાનસુલભ જિજ્ઞાસાટત્તિ તેમનામાં છે અને નવું ન અપનાવી શકે એવા એ જડ નથી. તેમના જીવનમાંથી તેમની એક વિશિષ્ટતા ખાસ આગળ તરી આવે છે. તેમનામાં પહેલા દેખાતી નિર્લેપ વૃત્તિમાંથી તેઓ હવે ચોક્કસ નિર્ણયો લેવાની સ્થિતિ સુધી વિકાસ સાધી શક્યા છે.

પ્રમુખના સ્થાનની એ સ્થાન લેનાર પર અસર થતી હોય તેા સમયની પણ એ સ્થાન પર અસર થાય છે જ. રૂઝવેલ્ટ કે આર્થર્ઝનહાવર જે દાયકા દરમિયાન આ સ્થાન પર હતા તે સમય ધણો કપરો હતો. કદાચ ૧૯૧૦ પછીનો સમય એટલો કપરો ન પણ હોય. પણ કેનેડી માને છે કે આ સમય કદાચ વધારે કપરો અને ભયજનક નીવડે. એમણે કહ્યું છે કે, 'જે મેળવ્યું હતું તેને વ્યવસ્થિત કરવાનો યુગ હવે પૂરો થયો છે અને આપણે ફરીથી પરિવર્તન અને પડકારના યુગના ઉંજરે આવીને ઊભા છીએ. આપણા ઇતિહાસના કોઈ પણ સમયે નહિ દાખવ્યાં હોય એવાં હિંમત અને શાણપણ આપણે આવતા વર્ષે કે આવતા દાયકા દરમિયાન અને કદાચ આવતી આખી પેઢી દરમિયાન દાખવવાં પડશે. દિન પ્રતિદિન આપણાં જીવન અને સમયની દરેક પળે આપણે આપણા યુગના સહુથી વધુ વારનવિક પ્રશ્ન - ટકી રહેવાનો પ્રશ્ન - નો મુકાબલો કરવો પડશે.' ટકી

૨૩૦ : જાહેાન કેનેડી

રહેવાના આ મુકાબલામાં કેનેડી દ્વિમત અને શાણપણ દાખવી શકે છે; પણ એ ધૃતિ અને શક્તિ દાખવે છે કે નહિ તેનો આધાર માનવજાતને જ નહિ પણ પોતાની આંતરજ્વેતનાને એ કેટલા વફાદાર રહી શકે છે તેના પર જ છે. હજુ સુધી તેમના જીવનમાં રીતે વફાદાર રહેનાનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો નથી.

